

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง

นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่าง
A Community culture and literature exploration
In the Lower Mekong Basin.

ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง

นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง
The Community culture and blooming literature survey
Mekong River Basin

โดย

ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน

พระครูวุฒิชัยธรรมบัณฑิต, รศ.ดร.

พระมหาคำพันธ์ ปภากร, ผศ.ดร.

นายรังสรรค์ วัฒนาชัยวณิช

นางสาวเกษศิริรินทร์ ปัญญาเอก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

พ.ศ.๒๕๖๓

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800763083

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง

นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่าง
A Community culture and literature exploration
In the Lower Mekong Basin.

ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง

นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง
The Community culture and blooming literature survey
Mekong River Basin

โดย

ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน

พระครูวุฒิชัยธรรมบัณฑิต, รศ.ดร.

พระมหาคำพันธ์ ปภากร, ผศ.ดร.

นายรังสรรค์ วัฒนาชัยวิช

นางสาวเกษศิริรินทร์ ปัญญาเอก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

พ.ศ.๒๕๖๓

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800763083

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Report Research

Sub - Research Report 3

A Community culture and literature exploration
In the Lower Mekong Basin

Under Research Program

The Community culture and blooming literature survey
Mekong River Basin

By

Dr. Chaiyasit Udomchoknamorn

Phrakru Wuthithambundit, Assoc. Dr.

PhraMaha Khamphan Paphakaro, Asst. Prof. Dr.

Mr. Rangsarn Watthachaiwanich

Ms. Ketsirin Panya-ek

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Ubon Ratchathani Campus

B.E. 2563

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 800763083

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya)

ชื่อรายงานการวิจัย:	นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง
ผู้วิจัย:	ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน พระครูวุฒิชัยธรรมบัณฑิต รัช.ดร. พระมหาคำพันธ์ ปภากรโ ผศ.ดร. นายรังสรรค์ วัฒนาชัยวิช นางสาวเกษศิริรินทร์ ปัญญาเอก
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๓
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง” มีวัตถุประสงค์ ๕ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๒) กระบวนอนุรักษ์และคัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๓) เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๔) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย และ ๕) เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และ การวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (PAR) ดังนี้

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่าผลการสำรวจวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ข้อมูลวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ดังนี้ จังหวัดอำนาจเจริญ สำรวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมใบลานสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่ จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนงทา อำเภอมืองอำนาจ และจังหวัดอุบลราชธานี สำรวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมใบลานสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี คือ วัดมณีวนาราม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มีจำนวนทั้งสิ้นจำนวน ๔๒๓ ผูก เป็นวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๓๙๓ ผูก ที่เป็นปกิณกะ (ทั่วไป) จำนวน ๓๐ ผูก ที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสาน จำนวน ๓๘๒ ผูก และบันทึกด้วยอักษรขอม จำนวน ๔๑ ผูก

ผลการวิจัยพบว่าผลกระทบอนุรักษ์และคัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ดังนี้จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนงทา อำเภอเมืองอำนาจ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี วัดมณีวนาราม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด คือ ๑) กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ

ผลการวิจัยพบว่าการปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมลุ่มน้ำโขงที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย เป็นการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ได้แก่ วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนงทา อำเภอเมืองอำนาจ และ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า วรรณกรรมโบราณที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีซึ่งมีมากกว่า จึงได้คัดเลือก คัดเลือกวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นเรื่องสำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทยได้นำมาปริวรรตเป็น ตัวอย่างดังนี้ เสียวสวาสดี (บางเล่มจะเขียนว่า เสียวสवाद) นับเป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีเนื้อหาเรื่องแทรกเป็นนิทานสลับคำสอนหลากหลาย จากนั้นจึงเล่านิทานเรื่องความโหดร้ายของพระราชอาหุเบา นิทานเรื่องเล่ห์เหลี่ยมของคน และนิทานเรื่องการตัดสินคดีความที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม เมื่อเจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสดีเป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสดีล้วนเป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะยังมีรายละเอียดอีกมากมายที่เป็นคติสอนใจเตือนใจผู้คนในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง และนำมาปริวรรตหลายฉบับให้เห็นกันในปัจจุบันนี้

ผลการวิจัยพบว่า ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทยจากการสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย และได้คัดเลือกวรรณกรรมโบราณ เรื่อง นิทานธรรมเสี้ยวสวาสดี นำมาปริวรรต จึงได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านวิถีชีวิต ๒) ประเพณีวัฒนธรรม ๓) ด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม ๔) ด้านเศรษฐกิจ และ ๕) ด้านสิ่งแวดล้อม

ผลการวิจัยพบว่า ผลการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทยเป็นการนำชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) ไปใช้ในการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ ประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง โดยเลือกชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ จัดหัดละ ๑ แห่ง ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณแต่ละจังหวัด ให้เป็นต้นแบบ ระดับจังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง ร่วม ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๑ ชุมชน และ จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง และ ตอนล่างโดยมีผลการสร้างเครือข่ายดังนี้ การสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ได้แก่ ๑) วัดบ้านโนนคู่ ตำบลสร้างนกทา อำเภอมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) วัดมณีวนาราม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี และมีเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนคู่ ตำบลสร้างนกทา อำเภอมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี

การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่างของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสว่างเม่น จังหวัดแพร่ และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์

อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทิวาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอ นครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนคู่ ตำบลสร้างนงทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ กิจกรรมสุดท้าย คือ พิธีเปิดป้ายศูนย์เรียนรู้เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ที่ผ่านมา

คำสำคัญ: นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชน, สืบค้นวรรณกรรมโบราณ, ปรีวรรตวรรณกรรมโบราณ, ประโยชน์วรรณกรรมโบราณที่สำคัญต่อชุมชน, วรรณกรรมโบราณ, กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง, ชุมชน

Research Title: A Community culture culture and literature exploration
In the Lower Mekong Basin.

Researchers: Dr. Chaiyasit Udomchoknamorn
Provost Wuthithambundit, Assoc.Dr.
PhraMaha Khamphan Paphakaro, Asst. Prof. Dr.
Mr. Rangsang Watthachaiwanich
Ms. Ketsirin Panya-ek

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Ubon Ratchathani Campus

Fiscal Year: 2563 / 2020

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

A Subject research "Nawat the way of culture of the community and exploration of Bai Lan In the Lower Mekong Region "there are five objectives: 1) to study and explore the Bai Lan literature in the lower Mekong provinces of Thailand; 2) the conservation process and the Bai Lan scriptures; In the lower Mekong provinces of Thailand; 3) to oversee important literature in the lower Mekong provinces of Thailand; In the lower Mekong provinces of Thailand and 5) to build a network of Bai Lan literature conservation communities in the lower Mekong provinces of Thailand It is a combination of research in documentary research, qualitative research in the field (qualitative research) and cooperative network-building action research (PAR) as follows:

Research results

The research results showed that the results of the Mekong River literature survey. Information on Bai Lan literature in the lower Mekong provinces of Thailand found that important literary data found in 2 provinces in the lower Mekong region of Thailand are as follows: Amnat Charoen Province. Explore the model community for the conservation of Bai Lan literature. Which is a temple with important literature covering the area Amnat Charoen Province Ban Non Du Temple Sang Nok Tha District Amphoe Mueang Power And Ubon Ratchathani Province Explore the model community for the conservation of Bai Lan

literature. Which is a temple with important leafy literature covering the area of Ubon Ratchathani Province, namely Wat Maniwanaram, Muang District, Ubon Ratchathani Province Contains important literature information found in ๒ provinces in the lower Mekong region. There are a total of 423, tied as important Buddhist literature, totaling 393 ties, which are the tenants (general), totaling 30 ties recorded in the Isan script, number 382 tied and recorded in Khmer letters, number 41 tied.

The results of the research were found that the conservation process and the Bai Lan scriptures and the exploration of Bai Lan literature. In the lower Mekong provinces of Thailand As follows: From the study and collecting data from the interview (Interview), the informant by the study area was used in a specific way. A community that has an established system of conservation In the provinces near the lower Mekong River basin in Thailand, samples were used to collect community data in each of the 2 provinces, each of which represents the following provinces: 1) Amnat Charoen Province Ban Non Du Temple, Lard Nok Tha Subdistrict, Mueang Amnat District 2) Ubon Ratchathani Maniwanaram Temple By visiting the data collection area for the management of the Bai Lan scriptures in 2 communities, 1 each province in the group of provinces near the lower Mekong River basin in Thailand, with informants divided into 3 groups in each location, total 25 photos / person, namely groups First, the management level, 1 photo / person, 5 photos / person, the second group, 1 sample for each sample / person, 5 photos / person, for example, from various scripture conservation activities department / Bible academic service department Bai Lan etc. and the 3rd group, the user level, each sample 3 photos / person, including 15 photos / person, such as government agencies, the private sector, and people in the area, etc., and all information was synthesized: The provinces near the lower Mekong River basin in Thailand found that there are seven conservation processes: 1) the search and educating process 2) the conservation activity development process 3) the conservation action process 4) the participation process 5) the development process Knowledge 6) learning center construction process and 7) public dissemination process

The results of the research revealed that the important contents of the Mekong River Basin literature in the Upper Mekong Provinces of Thailand. The study was conducted and gathered data from interviews and observed 25 key informants / people in the study area. A community that has an established system of conservation Among the provinces near the lower Mekong River basin in Thailand are Wat Ban Non Du. Sang Nok Tha District

Muang Amnat District and Maniwanaram Temple, Muang District, Ubon Ratchathani Province, found that Bai Lan literature was the most popular and influencing the way of life of the community. Is a literary subject which has more than Therefore selected This literature. It is important in the lower Mekong provinces. Of Thailand Examples are as follows: Srisawat (some books will be written as Sue Sa Wan) is a literary teaching that has a story that is inserted into a fable. Then he tells the story of the king's cruelty. The story of a man's trick And tales of fair and unfair judicial judgments When the governor had appointed him as a graduate And taught the people of the city There are good parental teachings. Bad ruler Important structures that constitute the city Srisawat's tales are all teachings. There are also many details of Dharma which are the motto and reminding people of the Lower Mekong River Basin and have been revisited in many editions today.

The research results were found that The benefits of literature that are important to the community. In the lower Mekong provinces of Thailand from interviews and observations of 25 key informants / people in the study area. A community that has an established system of conservation In the group of provinces near the upper Mekong River basin in Thailand and selected Bai Lan Literature on the Sesawat Thammasat to be brought to the community, they analyzed the benefits of leafy literature that were important to the community. In the lower Mekong provinces of Thailand, 5 areas consisted of 1) lifestyle. 2) Traditions and culture 3) Art and architecture 4) Economic and 5) Environment

The research results were found that The results of the construction of the Bai Lan literature conservation community network in the lower Mekong provinces of Thailand is the implementation of a participatory action set (PAR Network) to build a network of the Bai Lan literature conservation community in the Mekong Province. The lower Mekong in the lower Mekong 2 provinces in the provinces near the lower Mekong River basin in Thailand with a participatory action process as follows: Coordinate each province in the lower Mekong region. By selecting a community that has conserved Bai Lan Literature, one place in each cold, and signed a Memorandum of Understanding (MOU) to be a creative network for the conservation of Bai Lan literature. Develop a community that conserves literature in each province. To be a model at the provincial level, 1 each location, joining 2 provinces in the lower Mekong region Develop a community with a conservation of Bai Lan literature at the lower Mekong region level. To be a model community for the conservation of Bai Lan literature At the Lower Mekong River Basin, number 1, and organized

a discussion on the conservation of Lan Scripture and the usefulness of important literature to the community. In the lower Mekong provinces of Thailand, totaling 2 provinces and organizing a joint signing ceremony of the Memorandum of Understanding (MOU) in being a network of constructive Lan literature conservation with the model community of conservation of Bai Lan literature in Khao Tao Lower and Lower Mekong River Basin with network building results as follows: The construction of a network of Bai Lan literary conservation communities in the lower Mekong provinces of Thailand consists of 2 provinces as follows: 1) Ban Non Du Temple Sang Nok Tha District Amphoe Mueang Power Amnat Charoen Province and 2) Maniwanaram Temple, Muang District, Ubon Ratchathani Province There are two provinces of the Lower Mekong River Basin literary conservation community network as follows: 1) Ban Non Du Temple community Sang Nok Tha District Amphoe Mueang Power Amnat Charoen Province and ๒) Maniwanaram Temple Community, Muang District, Ubon Ratchathani Province

Making an MOU with the Lan Lan Literature Conservation Network in a Creative The Mekong River Basin in the middle and lower parts of Thailand by holding a discussion on the conservation of the Lan Scriptures and the usefulness of important literature to the community. In the Upper Mekong Provinces of Thailand, totaling 5 provinces together with the Bai Lan Literary Conservation Network creatively In the middle and lower Mekong regions of Thailand, at Wat Sung Men, Amphoe Sung Men, organized cold Phrae and organized a joint signing ceremony for the Conservation of Memorandum of Understanding (MOU) in creating a network of conserving Bai Lan literature in a creative way with a model community of conservation scripture conservation. Bai Lan Literature in the Central and Lower Mekong River Basin of Thailand comprises of 4 Central Mekong Provinces: 1) Wat Suthiwanaram Community, Pak Khat District, Bueng Kan Province, 2) Wat Udom Community, Khet (Na Klong) District Muang Nong Khai Province 3) Wat Pho Sri community, Nakhon Phanom District, Nakhon Phanom Province 4) Wat Pho Sai community Mueang Mukdahan District Mukdahan and the lower Mekong provinces, comprising 2 provinces: 1) Maniwanaram temple community, Muang district, Ubon Ratchathani province and 2) Ban Non Du temple community. Sang Nok Tha District Amphoe Mueang Power Amnat Charoen Province and the last activity is the opening ceremony of the creative Bai Lan Literature Conservation Network Learning Center. Mekong River Basin of Thailand at Wat Sung Men, Amphoe Sung Men, Phrae Province on August 18, 2010.

Keywords: Keywords: Nawat the way of community culture, survey of Bai Lan literature, overhaul of Bai Lan literature, benefits of Bai Lan literature that are important to the community, Bai Lan literature, the lower Mekong, community

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขง ตอนล่าง ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ โดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ ได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนและคำแนะนำจากหลายท่านหลายหน่วยงาน และบุคลากรหลายฝ่าย ทำให้งานวิจัยบรรลุผลสำเร็จ ประกอบด้วย พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิญฐ์ ศรีทอง, พระครูกิตติคุณโณภาส รองอธิการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, นางอรุณ อุดมโชค ผู้ซึ่งเป็นบุพการีเป็นผู้ให้และถ่ายทอดสรรพวิชาต่างๆ มีผู้ทรงคุณวุฒิ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และเจ้าหน้าที่ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทุกท่าน ที่ช่วยให้คำแนะนำและคำปรึกษาในการทำวิจัยในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ทุกท่าน และขอขอบพระคุณ คณะผู้บริหาร คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานีทุกท่าน ที่ให้การสนับสนุนในการ ทำวิจัย และขออน้อมรำลึกถึงอำนาจบารมีของคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่อยู่ในสากลโลก อันเป็นที่พึ่งให้ผู้เขียนมีสติปัญญาในการจัดทำวิทยานิพนธ์ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ผู้วิจัยขอให้เป็นกตเวทิตาแต่บิดามารดา ครอบครัวของผู้วิจัย ตลอดจนผู้เขียนหนังสือ และบทความต่าง ๆ ที่ให้ความรู้แก่ผู้เขียนจนสามารถให้วิจัยฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดี

ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชนาม่ออ่อน และคณะ

กันยายน ๒๕๖๓

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ญ
สารบัญ.....	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ.....	๕
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย.....	๕
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๖
๑.๖ กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี.....	๗
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๘
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๙
๒.๑ แนวคิดการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ.....	๙
๒.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน.....	๔๐
๒.๓ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน.....	๔๔
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	๔๙
๒.๕ ทฤษฎีการเสริมสร้างเครือข่าย.....	๖๑
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๙๓
บทที่ ๓ วิธีการดำเนินการวิจัย.....	๑๐๑
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๑๐๑
๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant).....	๑๐๔
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๑๐๔
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๑๐๖
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๐๗
๓.๖ สรุปขั้นตอนการวิจัย.....	๑๐๗
๓.๗ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย.....	๑๐๙
๓.๘ รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์.....	๑๑๐

บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๑๑๒
๔.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย.....	๑๑๒
๔.๒ งานปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบนของประเทศไทย.....	๑๔๐
๔.๓ ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนล่างของประเทศไทย.....	๑๕๒
๔.๔ เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนล่างของประเทศไทย.....	๑๕๘
๔.๕ สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๑๗๙
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ.....	๑๘๐
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๘๐
๕.๒ ข้อเสนอแนะ.....	๑๙๑
บรรณานุกรม.....	๑๙๒
ภาคผนวก.....	๒๐๒
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย.....	๒๐๓
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๒๑๐
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรม ที่ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการวิจัย.....	๒๑๓
ภาคผนวก ง ภาพการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลและกิจกรรมสร้างสรรค์.....	๒๑๖
ภาคผนวก จ ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย.....	๒๑๙
ภาคผนวก ฉ แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๒๓๙
ประวัติผู้วิจัย.....	๒๕๗

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันการสำรวจวรรณกรรมโบราณเป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะมีเรื่องราวที่จารึกหลักคำสอน ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย บันทึกตำรายารักษาโรค และเรื่องราวการถือฮีด ถือครอง ของชนในถิ่นนั้นๆ รวมถึงเรื่องราวอื่นๆที่น่าสนใจอีกมากมาย จะกล่าวถึงการสำรวจวรรณกรรมโบราณ กลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่มีความยาวเป็นลำดับที่ ๑๒ ของโลก โดยมีปริมาณน้ำไหลผ่านเฉลี่ยต่อปีสูงเป็นลำดับที่ ๘ ของโลก ต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงอยู่ที่บนฐานสูงในประเทศทิเบต ไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีน ลงมาเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างพม่ากับลาว เรื่อยลงมาถึงจุดบรรจบของเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทย พม่า และลาว ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำโขงตอนล่าง แล้วไหลเรื่อยลงมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว จึงถึงอำเภอเชียงแสนของจังหวัดเชียงราย จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลวกเข้าไปในประเทศลาว แล้วไหลวกออกมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาวอีกครั้งหนึ่งที่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำเลย จังหวัดเลย ต่อเนื่องไปจนถึงอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลผ่านไปในประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนาม แล้วไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ที่ปากแม่น้ำโขงประเทศเวียดนาม ความยาวของแม่น้ำโขงทั้งสิ้นประมาณ ๔,๔๓๐ กิโลเมตร โดยมีความยาวในเฉพาะส่วนแม่น้ำโขงตอนล่างประมาณ ๒,๔๐๐ กิโลเมตร พื้นที่รับน้ำของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างมีประมาณ ๕๙๑,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณจังหวัดเชียงราย และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยประมาณ ๑๘๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร พื้นที่เกือบทั้งหมดของประเทศลาวและกัมพูชาจำนวน ๒๐๐,๐๐๐ และ ๑๕๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ตามลำดับ และพื้นที่บางส่วนของประเทศเวียดนามจำนวน ๖๙,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประชากรที่อยู่ในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนี้ประมาณ ๕๐ ล้านคน หรือกว่าหนึ่งในสามของประชากรในสี่ประเทศนี้ โดยแบ่งในอัตราส่วนดังนี้ ร้อยละ ๗ ในลาว ร้อยละ ๑๔ ในกัมพูชา ร้อยละ ๓๗ ในเวียดนาม และมากที่สุดของไทยถึงร้อยละ ๔๒ ซึ่งอาจแบ่งซึ่งมีภูมิลักษณะของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างออกได้เป็น ๕ พื้นที่ด้วยกันคือ พื้นที่ราบสูงภาคเหนือ อยู่ในประเทศลาวตอนบน และบริเวณจังหวัดเชียงรายของประเทศไทย พื้นที่ราบสูงโคราช อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ตั้งแต่เพชรบูรณ์ลงมาถึงสุโขทัย-ลาว ของประเทศไทย และบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงตรงกันข้ามในประเทศลาว พื้นที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในประเทศเวียดนามตอนกลาง พื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งอยู่ต่อจากพื้นที่ราบสูงโคราช โดยอยู่ในประเทศกัมพูชาและบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงในประเทศเวียดนาม และมีพื้นที่ดินดอนทางใต้ ในประเทศกัมพูชาขีดลงมาทางอ่าวไทย ดังนั้นศักยภาพทรัพยากรในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

นั้นมีมากเหลือเฟือ ทั้งทรัพยากรป่าไม้ เกษตร การประมง และแร่ ในด้านทรัพยากรน้ำนั้น ปริมาณน้ำจาก
 กลุ่มแม่น้ำโขงที่ไหลลงทะเลเฉลี่ยปีละ ๔๗๕,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร หรือเทียบเท่าระดับน้ำสูง ๖๐๐ มม.
 ทั่วพื้นที่ลุ่มน้ำ แต่อย่างไรก็ดีการกระจายของปริมาณน้ำกับพื้นที่เป็นไปอย่างไม่สม่ำเสมอ กล่าวคือ
 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมีพื้นที่กว้างขวาง แต่มีปริมาณน้ำจำกัด ในขณะที่ประเทศลาว
 มีเนื้อที่จำกัดแต่มีปริมาณน้ำมาก ศักยภาพด้านไฟฟ้าพลังน้ำในกลุ่มน้ำตามทฤษฎีมีประมาณ ๓๗,๐๐๐
 เมกะวัตต์ ที่จะสามารถผลิตพลังงานได้ประมาณ ๑๕๐,๐๐๐-๑๘๐,๐๐๐ ล้านหน่วยต่อปี ในด้านทรัพยากร
 ที่ดินนั้นพื้นที่ป่าไม้ในบริเวณนี้มีประมาณร้อยละ ๒๗ และได้ใช้เนื้อที่เพื่อการเกษตรกรรมเพียงประมาณร้อย
 ละ ๒๒ นอกจากนี้ยังมีศักยภาพทางการประมงอีกมหาศาล รัฐบาลไทยได้ตระหนักถึงศักยภาพของ
 ทรัพยากรอันมหาศาลของกลุ่มน้ำโขงตอนล่างที่สามารถจะพัฒนาขึ้นมาใช้ประโยชน์ในประเทศไทย
 โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้ร่วมมือกับประเทศภาคีสมาชิกของกลุ่มน้ำ คือ ลาว เขมร
 เวียดนาม และองค์การสหประชาชาติ จัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการประสานงานสำรวจกลุ่มแม่น้ำโขง
 ตอนล่าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งขององค์การสหประชาชาติขึ้นในปี ๒๕๐๐ โดยมอบหมายให้กรมพัฒนาและ
 ส่งเสริมพลังงาน (แต่เดิมคือกรมพลังงานแห่งชาติ หรือสำนักงานพลังงานแห่งชาติ) เป็นผู้ประสานงานกลาง
 ฝ่ายไทยและ ได้จัดตั้ง “โครงการสำรวจเพื่อพัฒนากลุ่มน้ำโขง” ขึ้นตั้งแต่ปี ๒๕๐๒ เพื่อดำเนินการในเรื่องนี้

วรรณกรรมโบราณกลุ่มแม่น้ำโขง เป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะคนในสมัยโบราณได้
 จดบันทึกเรื่องราวต่างๆ เช่น ตำรายา ตำราการแพทย์ กลอนลำนิทาน บันทึกประวัติศาสตร์ หลักธรรมคำ
 สอนทางพระพุทธศาสนา อีกมากมาย จึงจำเป็นต้องออกสำรวจวรรณกรรมโบราณที่จดบันทึกเรื่องราว
 เหล่านี้ ว่ายังคงอยู่หรือสูญหาย เพื่อเป็นการเก็บรวบรวมวรรณกรรมโบราณซึ่งเป็นสมบัติของชนชาวไทยเรา
 ไว้ให้ลูกหลานศึกษา หรือจะมีการอนุรักษ์รักษาไว้อย่างไร จนนำไปสู่การปริวรรตเรื่องราวในวรรณกรรม
 ถ่ายทอดมาเป็นภาษาไทยกลาง หรือเป็นภาษาของถิ่นนั้นๆ เพื่อถ่ายทอดการศึกษาของคนในรุ่นหลังที่อยาก
 รู้เรื่องราวที่ถูกจารึกไว้ในวรรณกรรมโบราณ และเป็นการ ฟื้นฟูอดีต พัฒนาปัจจุบัน สร้างสรรค์อนาคต
 เพื่อความคงอยู่สืบไป

การท่องเที่ยวที่สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยสู่เศรษฐกิจ
 สร้างสรรค์ และความยั่งยืน สามารถนำเข้าเงินตราต่างประเทศโดยไม่ต้องพึ่งพาการนำเข้าเครื่องจักรและ
 วัตถุดิบจากต่างประเทศ ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติที่สะท้อนอัตลักษณ์ของ
 ประเทศ การท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการเที่ยวชมสถานที่สำคัญทาง
 พระพุทธศาสนาซึ่งเหมาะแก่การเรียนรู้หลักพุทธธรรมและมีกิจกรรมปฏิบัติธรรมเป็นระยะ ๆ ขึ้นอยู่กับ
 สำนักหรือวัดจัดกิจกรรมตามประเพณี ส่วนวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ หากได้รับการศึกษา
 ค้นคว้าส่งเสริมพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรม
 การท่องเที่ยวไทย

การสำรวจวรรณกรรมโบราณเป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะมีเรื่องราวที่จารึกหลักคำสอน
 ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย บันทึกตำรายารักษาโรค และเรื่องราวการถือศีล ถือครอง ของชนในถิ่นนั้นๆ

รวมถึงเรื่องราวอื่นๆที่น่าสนใจอีกมากมาย จะกล่าวถึงการสำรวจวรรณกรรมโบราณ กลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่มีความยาวเป็นลำดับที่ ๑๒ ของโลก โดยมีปริมาณน้ำไหลผ่านเฉลี่ยต่อปีสูงเป็นลำดับที่ ๘ ของโลก ต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงอยู่ที่บนฐานสูงในประเทศทิเบต ไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีน ลงมาเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างพม่ากับลาว เรื่อยลงมาถึงจุดบรรจบของเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทย พม่า และลาว ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำโขงตอนล่าง แล้วไหลเรื่อยลงมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว จึงถึงอำเภอเชียงแสนของจังหวัดเชียงราย จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลวกเข้าไปในประเทศลาว แล้วไหลวกออกมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาวอีกครั้งหนึ่งที่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำเลย จังหวัดเลย ต่อเนื่องไปจนถึงอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลผ่านไปในประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนาม แล้วไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ที่ปากแม่น้ำโขง ประเทศเวียดนาม ความยาวของแม่น้ำโขงทั้งสิ้นประมาณ ๔,๔๓๐ กิโลเมตร โดยมีความยาวในเฉพาะส่วนแม่น้ำโขงตอนล่างประมาณ ๒,๔๐๐ กิโลเมตร พื้นที่รับน้ำของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างมีประมาณ ๕๙๑,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณจังหวัดเชียงราย และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ประมาณ ๑๘๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร พื้นที่เกือบทั้งหมดของประเทศลาวและกัมพูชาจำนวน ๒๐๐,๐๐๐ และ ๑๕๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ตามลำดับ และพื้นที่บางส่วนของประเทศเวียดนามจำนวน ๖๙,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประชากรที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนี้ประมาณ ๕๐ ล้านคน หรือกว่าหนึ่งในสามของประชากรในสี่ประเทศนี้ โดยแบ่งในอัตราส่วนดังนี้ ร้อยละ ๗ ในลาว ร้อยละ ๑๔ ในกัมพูชา ร้อยละ ๓๗ ในเวียดนาม และมากที่สุดของไทยถึงร้อยละ ๔๒ ซึ่งอาจแบ่งซึ่งมีภูมิภาคลักษณะของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างออกได้เป็น ๕ พื้นที่ด้วยกันคือ พื้นที่ราบสูงภาคเหนือ อยู่ในประเทศลาวตอนบน และบริเวณจังหวัดเชียงรายของประเทศไทย พื้นที่ราบสูงโคราช อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ตั้งแต่เพชรบูรณ์ลงมาถึงสุดชายแดนไทย-ลาว ของประเทศไทย และบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงตรงกันข้ามในประเทศลาว พื้นที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือในประเทศเวียดนามตอนกลาง พื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งอยู่ต่อจากพื้นที่ราบสูงโคราช โดยอยู่ในประเทศกัมพูชาและบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงในประเทศเวียดนาม และมีพื้นที่ดินดอนทางใต้ ในประเทศกัมพูชาขีดลงมาทางอ่าวไทย ดังนั้นศักยภาพทรัพยากรในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนั้นมีมากเหลือเฟือ ทั้งทรัพยากรป่าไม้ เกษตร การประมง และแร่ ในด้านทรัพยากรน้ำนั้น ปริมาณน้ำจากลุ่มแม่น้ำโขงที่ไหลลงทะเลเฉลี่ยปีละ ๔๗๕,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร หรือเทียบเท่าระดับน้ำสูง ๖๐๐ มม. ทั่วพื้นที่ลุ่มน้ำ แต่อย่างไรก็ดีการกระจายของปริมาณน้ำกับพื้นที่เป็นไปอย่างไม่สม่ำเสมอ กล่าวคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมีพื้นที่กว้างขวาง แต่มีปริมาณน้ำจำกัด ในขณะที่ประเทศลาวมีเนื้อที่จำกัดแต่มีปริมาณน้ำมาก ศักยภาพด้านไฟฟ้าพลังน้ำในลุ่มน้ำตาทฤษฎีมีประมาณ ๓๗,๐๐๐ เมกะวัตต์ ที่จะสามารถผลิตพลังงานได้ประมาณ ๑๕๐,๐๐๐-๑๘๐,๐๐๐ ล้านหน่วยต่อปี ในด้านทรัพยากรที่ดินนั้นพื้นที่ป่าไม้ในบริเวณนี้มีประมาณร้อยละ ๒๗ และได้ใช้เนื้อที่เพื่อการเกษตรกรรมเพียงประมาณร้อยละ ๒๒ นอกจากนี้ยังมีศักยภาพทางด้านประมงอีกมหาศาล รัฐบาลไทยได้ตระหนักถึงศักยภาพของทรัพยากรอันมหาศาลของกลุ่มน้ำโขงตอนล่างที่สามารถจะพัฒนาขึ้นมาใช้ประโยชน์ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้ร่วมมือกับประเทศภาคีสมาชิกของกลุ่มน้ำ คือ ลาว เขมร เวียดนาม และองค์การสหประชาชาติ จัดตั้งสำนักงานกลางคณะกรรมการประสานงานสำรวจลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งขององค์การสหประชาชาติขึ้นในปี ๒๕๐๐ โดยมอบหมายให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน (แต่เดิมคือกรมพลังงานแห่งชาติ หรือสำนักงานพลังงานแห่งชาติ) เป็นผู้ประสานงานกลางฝ่ายไทยและได้จัดตั้ง “โครงการสำรวจเพื่อพัฒนาลุ่มน้ำโขง” ขึ้นตั้งแต่ปี ๒๕๐๒ เพื่อดำเนินการในเรื่องนี้

วรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง เป็นเรื่องที่น่าศึกษาเป็นอย่างมาก เพราะคนในสมัยโบราณได้จดบันทึกเรื่องราวต่างๆ เช่น ตำรายา ตำราการแพทย์ กลอนลำนิทาน บันทึกประวัติศาสตร์ หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา อีกมากมาย จึงจำเป็นต้องออกสำรวจวรรณกรรมโบราณที่จดบันทึกเรื่องราวเหล่านี้ ว่ายังคงอยู่หรือสูญหาย เพื่อเป็นการเก็บรวบรวมวรรณกรรมโบราณซึ่งเป็นสมบัติของชนชาวไทยเราไว้ให้ลูกหลานศึกษา หรือจะมีการอนุรักษ์รักษาไว้อย่างไร จนนำไปสู่การปริวรรตเรื่องราวในวรรณกรรมถ่ายทอดมาเป็นภาษาไทยกลาง หรือเป็นภาษาของถิ่นนั้นๆ เพื่อง่ายต่อการศึกษาของคนในรุ่นหลังที่ยากู้เรื่องราวที่ถูกจารึกไว้ในวรรณกรรมโบราณ และเป็นการ ฟื้นฟูอดีต พัฒนาปัจจุบัน สร้างสรรค์อนาคต เพื่อความคงอยู่สืบไป

ห้องเที่ยวที่สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์และความยั่งยืน สามารถนำเข้าเงินตราต่างประเทศโดยไม่ต้องพึ่งพาการนำเข้าเครื่องจักรและวัตถุดิบจากต่างประเทศ ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติที่สะท้อนอัตลักษณ์ของประเทศ การท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการเที่ยวชมสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเหมาะแก่การเรียนรู้หลักพุทธธรรมและมีกิจกรรมปฏิบัติธรรมเป็นระยะ ๆ ขึ้นอยู่กับสำนักหรือวัดจัดกิจกรรมตามประเพณี ส่วนวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ หากได้รับการศึกษาค้นคว้าส่งเสริมพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย

ด้วยเหตุนี้การศึกษาศึกษาการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากที่เราต้องมีการรักษา หรือแนวทางที่จะอนุรักษ์ และการถ่ายทอดปริวรรตจากอักษรธรรมถิ่นโบราณมาเป็นภาษาไทยกลาง หรือภาษาถิ่นนั้นๆ ให้เป็นกระบวนการรูปแบบในการอนุรักษ์ของทุกภาคส่วนต้องร่วมมือร่วมใจกัน เพราะถ้าวิจัยโครงการนี้สำเร็จจะเป็นคุณประโยชน์หลายๆด้านต่อประเทศชาติมากมายคณานับประการ

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาสำรวจวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง
๒. เพื่อศึกษาปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง
๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์เพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน

๔. เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชนต้นแบบวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ การสำรวจวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขงอย่างไรบ้าง

๑.๓.๒ การปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขงอย่างไรบ้าง

๑.๓.๓ การวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน คืออะไร

๑.๓.๔ การสร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชนต้นแบบวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย และ คัดเลือกรวมวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนำมาเป็นตัวอย่างในการปริวรรต ๑ เรื่อง และวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง และ วิธีสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

๑.๔.๒ ขอบเขตพื้นที่ / ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนดู่ อำเภอเมืองอำนาจ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี วัดมณีวนาราม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๓ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๑๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๐ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

๑.๔.๓ ขอบเขตแนวคิดและทฤษฎี

- ๑.๔.๓.๑ แนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
- ๑.๔.๓.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน
- ๑.๔.๓.๓ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน
- ๑.๔.๓.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
- ๑.๔.๓.๕ ทฤษฎีการเสริมสร้างเครือข่าย

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้กำหนดระยะเวลาตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒ ถึง เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๓ รวมระยะเวลา ๑ ปี

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชน หมายถึง ชุมชนที่มีแนวทางในการการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเชิงสร้างสรรค์ คือนำผลของการอนุรักษ์ หรือ องค์ความรู้ในวรรณกรรม มาประยุกต์สร้างนวัตกรรมทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์กับชุมชน เช่น การจัดทำแหล่งเรียนรู้ชุมชน การจัดการท่องเที่ยวชุมชน การสร้างผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม การสร้างงานศิลปะ ประเพณี และ วัฒนธรรมที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนจนเกิดเป็น “นวัตกรรม”

สำรวจวรรณกรรมโบราณ หมายถึง การสำรวจรายชื่อและเนื้อหาสำคัญของวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้พื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย

ปรีวรรตวรรณกรรมโบราณ หมายถึง การเปลี่ยนอักษรธัมม์ล้านนา เป็น อักษรไทย ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

ประโยชน์วรรณกรรมโบราณที่สำคัญต่อชุมชน หมายถึง ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ในด้าน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และ อื่น ๆ

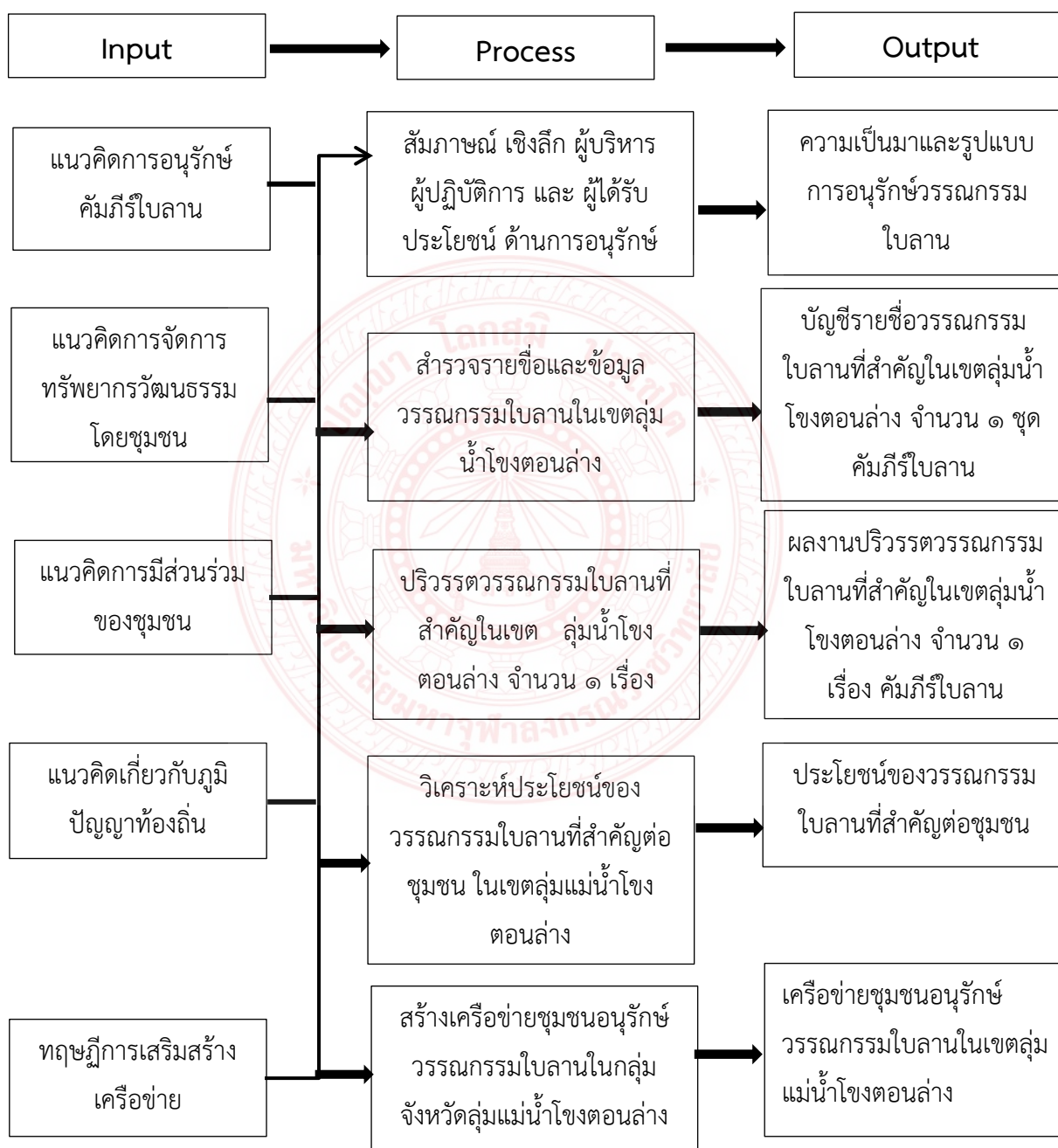
วรรณกรรมโบราณ หมายถึง คัมภีร์โบราณทั้งหมดของชุมชนตัวแทนจังหวัดที่มีการอนุรักษ์ไว้ ในชุมชนที่ผู้ลงพื้นที่สำรวจ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง คือ จังหวัดที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณและมีพื้นที่ใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย จังหวัดอำนาจเจริญ และ จังหวัดอุบลราชธานี

การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ หมายถึง การรักษาและดูแลเอกสารโบราณประเภทหนึ่ง ซึ่งทำมาจากต้นลานให้ใช้ประโยชน์ได้มากที่สุดและนานที่สุด ซึ่งโบราณดังกล่าวมีการบันทึกตัวอักษรลงในใบลานเรียกว่า จาร และ เป็นเอกสารบันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่างๆ ทั้งคดีโลกและคดีธรรม เช่น เรื่องราวและหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ โหราศาสตร์ วรรณกรรม พงศาวดาร กฎหมายโบราณ ตำรายา เวทมนตร์คาถา เป็นต้น

ชุมชน หมายถึง ชุมชนผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวรรณกรรมโบราณ เพราะเป็นชุมชนตัวอย่างที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย

๑.๖ กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑. ได้ทราบกระบวนการอนุรักษ์ และ รายชื่อวรรณกรรมโบราณที่ปรากฏในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย
๒. ได้ผลงานปริวรรตวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย
๓. ได้ทราบประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย
๔. ได้เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การศึกษาค้นคว้าดำเนินไปตามความมุ่งหมาย ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จึงได้รวบรวมสาระสำคัญต่าง ๆ จากเอกสาร และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องมานำเสนอ เป็นสำคัญ ต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ๒.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน
- ๒.๓ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
- ๒.๕ ทฤษฎีการเสริมสร้างเครือข่าย
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

๒.๑.๑ ที่มา และ หลักการ ของแนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

สมชาย นิลอาธิ^๑ กล่าวว่า การสืบทอดคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในยุคแรกมีจุดเริ่มต้นจากการสวดทรงจำของเหล่าพุทธสาวก ถ่ายทอดจากครูสู่ศิษย์ ที่เรียกว่า มุขปาฐะ จนกาลผ่านไปมาถึงประมาณปี พ.ศ. ๔๐๐ เศษ ในสมัยพระเจ้าอโศกคามินีอภัย แห่งประเทศศรีลังกา ทรงเล็งเห็นว่าในภาวะสงคราม หากพระไตรปิฎกถูกเก็บรักษาโดยการทรงจำเพียงอย่างเดียว อาจทำให้คำสอนสูญสิ้นไปได้ จึงโปรดให้เริ่มมีการบันทึกพระไตรปิฎก

โดยการจารจารึกเป็นตัวอักษรขึ้นนับเป็นจุดเริ่มต้นของการสืบทอดคำสอนด้วยโบราณนับแต่นั้น เป็นต้นมา เนื่องจากเดิมคัมภีร์บาลีสืบทอดต่อกันมาด้วยมุขปาฐะ ภาษาบาลีจึงไม่มีตัวอักษร เป็นเพียงเสียง

---

^๑ สมชาย นิลอาธิ. โลกทัศน์จากคัมภีร์โบราณ: คติชนและวิถีชีวิต เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ, การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้จากคัมภีร์โบราณภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทย. มหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์โบราณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๕๕, หน้า ๑๐ - ๑๕

เท่านั้น ดังนั้นการจารจารึกคัมภีร์บาลี จึงใช้ตัวอักษรของท้องถิ่นต่าง ๆ แต่ออกเสียงตรงกัน ซึ่งอาจแบ่งเป็น ๔ สายจาริตใหญ่ คือ คัมภีร์ใบลานอักษรสิงหล อักษรพม่า อักษรขอม และอักษรธัมม์ (ล้านนา)

คัมภีร์ใบลานของแต่ละสายจาริตมีลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างกัน แต่มีส่วนประกอบหลัก ๆ คือ ผ้าห่อ สายสนอง ไม้ประทับ และฉลากหนังสือใบลาน (Colophon)

แม้ว่าพระธรรมคำสอน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นธรรมาโศภิตได้รับการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ใบลานก็เป็นวัสดุที่มีอายุจำกัดเพียงไม่กี่ร้อยปี โดยเฉพาะสภาพอากาศในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ไม่เอื้อต่อการเก็บรักษา จึงต้องมีการคัดลอกขึ้นใหม่อยู่เนือง ๆ ก่อนที่คัมภีร์เดิมจะผุพังไปตามกาลเวลา ทั้งนี้การคัดลอกคัมภีร์ใบลานต้องอาศัยระยะเวลาและความชำนาญของผู้จาร ที่ต้องมีความรู้ด้านอักขระโบราณสามารถอ่านและเขียนได้ จึงจะจารได้ถูกต้องและสวยงาม แต่ในปัจจุบันเนื่องจากผู้เชี่ยวชาญด้านอักขระโบราณมีจำนวนน้อยลง ประกอบกับเทคโนโลยีการพิมพ์ที่ทันสมัยได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ทำให้คัมภีร์ใบลานอันทรงคุณค่าจำนวนมากถูกปล่อยปละละเลย ถูกทำลาย หรือสูญหายไปอย่างน่าเสียดาย คัมภีร์บางส่วนที่หลงเหลืออยู่ก็ถูกเก็บไว้ตามหอไตร พิพิธภัณฑสถาน หรือห้องสมุดโดยไม่มีการนำมาศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจัง

เกษียร มะปะโม^๒ กล่าวว่า สำหรับประเทศไทย พระพุทธศาสนาเริ่มเข้ามาประดิษฐานในแผ่นดินสุวรรณภูมิเป็นครั้งแรก ราวปีพุทธศตวรรษที่ ๓ เมื่อครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งราชวงศ์เมารยะมหาราชผู้ยิ่งใหญ่แห่งอินเดีย โปรดเกล้าฯ ให้พระโสณเถระและพระอุตตรเถระเดินทางจากแคว้นมคธมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนแถบนี้ ซึ่งช่วงเวลานั้นประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุวรรณภูมิ ที่มีอาณาเขตกว้างขวาง และมีศูนย์กลางสำคัญอยู่ที่จังหวัดนครปฐม ตามข้อสันนิษฐานจากหลักฐานทางโบราณคดี

นับแต่นั้นพระพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้ก็เจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ มีการสร้างศาสนสถานและถาวรวัตถุมากมาย รวมถึงมีการจารึกเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นลายลักษณ์อักษรอีกด้วยในดินแดนแหลมทองของเรา นี้ มีการจารจารึกคัมภีร์พระไตรปิฎกลงบนใบลานเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๒๐ ตรงกับสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์แห่งนครพิงค์เชียงใหม่อาณาจักรล้านนา พระเจ้าติโลกราชทรงเลื่อมใสทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และทรงอุปถัมภ์ให้มีการสังคายนาตรวจชำระและจารจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลาน ณ วัดโพธารามมหาวิหาร (วัดเจ็ดยอด) เมืองเชียงใหม่ พระไตรปิฎกฉบับที่สอบชำระในสมัยของพระองค์นี้ ถือเป็นคัมภีร์ที่เป็นหลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งของพระพุทธศาสนาในล้านนาที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน

ธรรมเนียมการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกถวายไว้ในพระศาสนา เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ถือเป็นราชธรรมเนียมของกษัตริย์ทุกพระองค์ในการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานถวายเป็นพุทธบูชา คัมภีร์ใบลานที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างหรือโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง

^๒ เกษียร มะปะโม. (ม.ป.ป.). การอนุรักษ์เอกสารโบราณ. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๕๙, หน้า

รวมถึงคัมภีร์ที่พระบรมวงศานุวงศ์ตลอดจนขุนนางชั้นผู้ใหญ่สร้างขึ้น เรียกว่า คัมภีร์โบลานฉบับหลวง หรือ ฉบับของหลวง ซึ่งคัมภีร์แต่ละฉบับจะมีลักษณะเฉพาะรวมทั้งสัญลักษณ์บ่งบอกถึงสมัยและรัชกาล อาทิ ฉบับล่องชาด เป็นคัมภีร์โบลานสมัยรัชกาลที่ ๔ หรือ ฉบับทองทึบเป็นคัมภีร์โบลานสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้น

คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับรองทรงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ขอบลานโดยรอบ ๔ ด้าน ปิดทองทึบ กึ่งกลางขอบด้านยาวมีชาดล้อมกลาง ที่รอยต่อของทองกับชาดทั้งด้านขวาและซ้ายมีเส้นดำคั่นเป็นขอบ เขียนลายคู่ขนานกับเส้นดำลักษณะเป็นลายเส้นคล้ายลายไปไม้เครือเถา

หลักการสำคัญของการ **การอนุรักษ์คัมภีร์โบลาน**^๓ (Conservation) มีหลักการอนุรักษ์อยู่ ๒ ประการ คือการป้องกัน (Prevention)และการปฏิบัติการอนุรักษ์ (Conservation Treatment) มีคำอธิบายดังนี้

๑. การป้องกัน (Prevention) เป็นวิธีการป้องกันการชำรุดเสื่อมสภาพที่จะเกิดขึ้นกับคัมภีร์โบลาน การที่จะป้องกันมิให้เกิดความชำรุดเสื่อมสภาพขึ้นกับคัมภีร์โบลานจำเป็นที่จะต้องมีความเข้าใจถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาดังกล่าว มีความไวต่อสภาพแวดล้อมอย่างไร เช่น ความร้อน แสงสว่าง ความชื้น มากน้อยเพียงใด หรือแมลงโตชอบกัดกินเป็นอาหาร และเมื่อเกิดขึ้นแล้วผลออกมาให้เห็นอย่างไร เรื่องเหล่านี้ผู้ปฏิบัติงานต้องรู้ และเข้าใจเพื่อจะได้รู้วิธีที่จะป้องกันและหลีกเลี่ยงปัญหาต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้น ซึ่งเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะป้องกันและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ได้ตลอดไป ดีกว่าที่จะปล่อยให้ปัญหาแล้วมาแก้ทีหลัง ซึ่งวิธีการนี้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานจะต้องเข้าใจในสาเหตุและปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในทางที่จะทำให้เกิดการชำรุดกับคัมภีร์โบลานเหล่านั้น เพื่อจะได้หาทางป้องกันและหลีกเลี่ยงมิให้เกิดขึ้น เมื่อปัญหาเกิดขึ้นต้องรีบทำการปฏิบัติการอนุรักษ์ต่อไป

๒. การปฏิบัติการอนุรักษ์ (Conservation Treatment) เป็นวิธีการที่นำมาเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นบนคัมภีร์โบลาน โดยการกำจัดปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นออกไปให้หมด แล้วทำให้กลับคืนสู่สภาพเดิมทั้งความแข็งแรง รูปแบบ และเนื้อคัมภีร์โบลานจะต้องไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆเมื่อได้เลือกวิธีการเหล่านั้นแล้ว ซึ่งวิธีการเหล่านี้เป็นหน้าที่ของนักอนุรักษ์ที่ได้รับการฝึกอบรมมาแล้วเป็นอย่างดีที่จะดำเนินการ

๒.๑.๒ ความหมายคัมภีร์โบลาน

คัมภีร์โบลาน มีชื่อเรียกหลายอย่าง และมีผู้ให้ความหมายหลายอย่างแล้วแต่บริบทของสถานที่ที่ค้นพบคัมภีร์โบลาน โดยมีความหมายต่างๆ ดังนี้

^๓ โครงการอนุรักษ์โบลานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารโบราณ. กรุงเทพฯ: กลุ่มหนังสือ, ๒๕๕๗, หน้า ๑๒

สมชาย นิลอาธิ^๔ กล่าวว่า คัมภีร์ไบเบิลนั้นถือว่าเป็นวัฒนธรรมทางภาษาที่ชาวมนุษยสร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในสังคมที่มีการสืบทอดกันมาเป็นเวลาอันยาวนานจากบรรพชนรุ่นหนึ่งสู่ชนรุ่นหลังสืบๆ กันมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่เป็นเสมือนกระจกส่องให้ชนรุ่นหลังได้รู้จักกำเนิด หรือภูมิหลัง หรือพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของตนเองและของชุมชน ตนเองได้เป็นอย่างดีเพราะเป็นหลักฐานขั้นต้นที่สำคัญต่อวงวิชาการที่ บันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่างๆ ทั้งคดีโลกและคดีธรรม เช่น หลัก ธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์โหราศาสตร์วรรณกรรม พงศาวดาร กฎหมายโบราณ ตำรายาคาถาอาคม เป็นต้น ทุกเรื่องราวที่ บันทึกไว้ในคัมภีร์ไบเบิลล้วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรม โหราศาสตร์เช่น บทสวดขวัญต่างๆ ตำราหัวเคียงหมอน (ฤกษ์ยามแต่งงาน) ฝน ตำราเกี่ยวกับการปลูกบ้าน เรือน คุณลักษณะที่ดินที่จะอยู่อาศัยหรือทำมาหากิน ตลอดถึงวรรณกรรม นิทานชาดก นิทานพื้นบ้าน ตำนานบ้านตำนานเมือง และธรรมเทศนาใน วาระโอกาสต่างๆ ซึ่งคัมภีร์ไบเบิลที่ใช้อยู่ทั่วไปโดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น มีอยู่ ๒ ประเภท คือคัมภีร์ไบเบิลที่มีขนาดยาวเรียกว่า “หนังสือผูก” คัมภีร์ ไบเบิลที่มีขนาดสั้น เรียกว่า “หนังสือก้อม”

สำนักหอสมุดแห่งชาติ^๕ กล่าวว่า การจารหรือเขียนหนังสือลงในไบเบิลนั้น มีมาตั้งแต่โบราณกาล และน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากลังกา เพราะพระสิงหนลในลังกาได้จารพระไตรปิฎกลงในไบเบิลในการทำสังคายนาครั้งที่ ๕ (นับต่อจากสังคายนาครั้งที่ ๓ ที่อินเดีย) โดยที่พระภิกษุสงฆ์ชาวลังกาได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกาหลายครั้งตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวีเป็นต้นมา เมื่อกลับมาได้นำเอาคัมภีร์พระไตรปิฎกมาเป็นจำนวนมาก และอาณาจักรล้านช้าง(รวมถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย)ก็ได้รับอิทธิพลมาจากอาณาจักรล้านนาอีกทอดหนึ่ง ดังเห็นได้จากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านนาและอาณาจักรล้านช้างมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางด้านวัฒนธรรมและการสืบทอดพระพุทธศาสนา ตลอดถึงความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางด้านสายโลหิต เช่น ในสมัยพระเจ้าวิบูลราช ได้ทำการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ โดยสืบทอดจากเชียงใหม่ ในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราช พระโอรสของพระเจ้าวิบูลราช ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงเมืองเชียงใหม่ และพระองค์ได้ขอพระเทพมงคลเถระและบริวารพร้อมด้วยพระธรรมคัมภีร์จำนวน ๖๐ คัมภีร์ ไปเผยแผ่ที่อาณาจักรล้านช้างอีกด้วย และในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระโอรสของพระเจ้าโพธิสาลราช ได้เสด็จไปครองเมืองเชียงใหม่อยู่ระยะหนึ่งแล้วเสด็จกลับมาครองอาณาจักรล้านช้างพร้อมทั้งได้นำเอาพระธรรมคัมภีร์ ตลอดถึงนักปราชญ์ราชบัณฑิต กลับมายังอาณาจักรล้านช้างด้วย

^๔ สมชาย นิลอาธิ. โลกทัศน์จากคัมภีร์ไบเบิล: คติชนและวิถีชีวิต เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ, การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้จากคัมภีร์ไบเบิลภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทย. มหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์ไบเบิลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๕๕, หน้า ๒๑.

^๕ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. คัมภีร์ไบเบิลฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๖๐, หน้า ๓.

จากหลักฐานดังกล่าวทำให้วัฒนธรรมในการจารึกัมภีร์ใบลานสืบทอดมาสู่อาณาจักรล้านช้าง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยด้วยชาวอีสานในอดีตมีความเชื่อว่า หากจารอักขรตัวธรรม ๑ ตัว จะได้อานิสงส์หรือผลบุญเท่ากับสร้างพระพุทธรูป ๑ องค์ การจารหรือการคัดลอกัมภีร์ใบลานเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา อีกทั้งผู้จารหรือเจ้าของลานผู้ถวายคัมภีร์ก็จะได้อานิสงส์ ได้ผลบุญมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดเพื่อจะได้บรรลุและเข้าถึงนิพพานในชาติต่อไป ดังจะเห็นได้จากคำอธิษฐานตอนท้ายสุดของลานจะบอกชื่อผู้จาร ชื่อเจ้าของลาน และวัตถุประสงค์ของผู้ถวายคัมภีร์เกือบทุกเรื่องจะมีคำว่า “นิพพานะปัจจะโย โหตุ” เสมอ ดังนั้นชาวอีสานจึงนิยมสร้างคัมภีร์ถวายวัดเป็นพุทธรูปบูชา หรือเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพการีหรือผู้ที่ตายไปแล้ว ดังนั้นตามวัดต่างๆ จึงมีคัมภีร์ใบลานที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากทั้งพระไตรปิฎกและนิทานชาดก บางวัดแม้เรื่องเดียวกันก็มีหลายฉบับ หญิงบางคนที่มีศรัทธาแรงกล้าถึงกับเอาเส้นผมของตนถักเป็นสายสนองผู้คัมภีร์ใบลานก็มี เพราะความเชื่อดังกล่าว

สรุป ใบลาน หรือ คัมภีร์ใบลาน หรือ หนังสือใบลาน เป็นเอกสารโบราณประเภทหนึ่ง ทำมาจากต้นลาน การบันทึกตัวอักษรลงในใบลานเรียกว่า จาร การทำใบลานเป็นเล่มนั้นต้องเจาะรูแล้วเอาเชือกร้อย เชือกที่ใช้ร้อยเรียกว่า สายสนอง ถ้าไม่ใช้เชือกก็อาจใช้เส้นผมมาถักร้อยก็ได้ สมัยก่อนถือเป็นสิริมงคลเมื่อร้อยผูกรวมกันแล้วเรียกว่าคัมภีร์ใบลานหนึ่งผูก ไม่เรียกเป็นเป็นเล่มเหมือนกระดาษ และอาจใช้ไม้ประกบเป็นปกหน้า ปกหลัง เพิ่มความแข็งแรงและความสวยงามของคัมภีร์ ไม่ประกบมักทำลวดลายและมีสีเส้นสวยงามเพิ่มคุณค่าแก่หนังสือใบลานด้วย ขอบใบลานก็อาจมีการตกแต่งให้สวยงาม แข็งแรง เรียกเป็นฉบับ ได้แก่ ฉบับล่องชาด ฉบับทองทึบ ถ้าไม่มีการตกแต่งเลยก็จะเรียกว่า ฉบับลานดิบ ขั้นตอนสุดท้ายในการเก็บรักษาอาจห่อด้วยผ้า อาจนำคัมภีร์หลายๆ ผูกมาห่อรวมกันก็ได้ แล้วเขียนบันทึกหรือทะเบียนติดไว้บนห่อเพื่อสะดวกในการค้นหา

๒.๑.๑ ประเภท องค์ประกอบ และการจัดหมวดหมู่ คัมภีร์ใบลาน

สำนักหอสมุดแห่งชาติ^๖ กล่าวว่า การแบ่งประเภทคัมภีร์ใบลาน มีการแบ่งตามขนาดและเนื้อหาที่บันทึกในคัมภีร์ใบลานโดยสามารถแบ่งได้ ๒ ประเภท ดังนี้ ๑) ลานยาว หรือเรียกหนังสือผูกลานผูก คือ คัมภีร์ใบลานขนาดยาว มีความยาวโดยประมาณ ๔๐ - ๖๐ เซนติเมตร ความกว้างโดยประมาณ ๔ - ๗ เซนติเมตร ใช้บันทึกเนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา พงศาวดาร ประวัติศาสตร์ และ ๒) ลานสั้น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียกว่าหนังสือก้อม ลานก้อม มีความยาวโดยประมาณ ๒๐ - ๓๐ เซนติเมตร ความกว้างโดยประมาณ ๔ - ๗ เซนติเมตร ส่วนมากจะบันทึกเรื่องราวเนื้อหาทางโลก เช่น ประเพณี พิธีกรรม โหราศาสตร์ ตำรายา คาถาอาคม เป็นต้น

หอสมุดแห่งชาติได้แบ่งตามประเภทคัมภีร์ใบลาน โดยแบ่งประเภทตามผู้สร้างคัมภีร์ใบลานเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

^๖ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๖๐, หน้า ๖.

๑) **คัมภีร์ใบลานฉบับหลวง** คือ คัมภีร์ใบลานที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์ไทยในลักษณะต่าง ๆ เช่น พระมหากษัตริย์ทรงรับสั่งให้สำรวจและนำมาเก็บรักษา รวบรวมไว้ที่หอหลวงภายในพระบรมราชวัง พระมหากษัตริย์ทรงรับสั่งให้ปริวรรตถ่ายถอด คัดลอก แปรจากคัมภีร์ใบลานต้นฉบับต่าง ๆ ที่ได้จากการสำรวจ แสวงหา เก็บรวบรวม พระมหากษัตริย์ได้สร้างขึ้น และพระราชทานให้ตามพระอารามและสถานที่สำคัญ เนื่องจากคัมภีร์ใบลานฉบับหลวงเป็นคัมภีร์ใบลาน ของพระมหากษัตริย์คัมภีร์ใบลานจึงถูกสร้างด้วยความประณีตเป็นพิเศษ มีการตกแต่งลวดลายต่าง ๆ อย่างสวยงาม เช่น ตกแต่งคัมภีร์ลงรักปิดทองทึบ ใบปกเขียนลายรดน้ำบนพื้นแดง หรือ ใบปกเขียนลายรดน้ำรูปเทพชุมนุม เป็นต้น ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของคัมภีร์ใบลานฉบับหลวง คือ ในแต่ละฉบับจะมีรูปสัญลักษณ์ประจำสากลที่สร้างปรากฏอยู่ที่ใบรองปก รูปสัญลักษณ์ดังกล่าวจะเขียนอยู่ภายในรูปวงรีด้วยเส้นทองบนพื้นรักดำ ประจำอยู่ที่ริมซ้ายและขวาของลาน ตรงกลางมีตัวอักษรเส้นจารบอกชื่อคัมภีร์ใบลาน

๒) **คัมภีร์ใบลานฉบับราษฎร์หรือฉบับเขลาคักดี** เป็นคัมภีร์ใบลานที่พระสงฆ์ สามเณรหรือราษฎรทั่วไปสร้างขึ้น มีฉบับลานดิบ ฉบับรักทึบ ฉบับล่องรัก ฉบับล่องชาด และฉบับทองทึบ

สมชาย ลำดวน^๗ กล่าวว่า เมื่อราวปี พ.ศ. ๔๐๐ เศษ จึงมีการจารึกคัมภีร์พระไตรปิฎกบาลีเป็นลายลักษณ์อักษรลงบนแผ่นใบลานเป็นครั้งแรก ณ อาโลกเลนสถาน ในประเทศศรีลังกา จากนั้นธรรมเนียมการจารจารึกพระไตรปิฎกลงบนแผ่นลานก็เผยแพร่มายังดินแดนสุวรรณภูมิ แต่เนื่องจากพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลีที่ทรงจำกันมากกว่า ๔๐๐ ปี เป็นภาษาที่มีแต่เสียง ไม่มีรูปอักษรเป็นของตนเองแต่ละอาณาจักรจึงใช้อักษรของตนจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้ปัจจุบันเรามี **คัมภีร์ใบลานแบ่งประเภทออกเป็น ๔ สายจาริตใหญ่ ๆ** ที่ยังหลงเหลืออยู่ คือ ๑.จาริตศรีลังกาจารึกด้วยอักษรสิงหล ๒.จาริตพม่าจารึกด้วยอักษรพม่า ๓.จาริตไทยจารึกด้วยอักษรขอม และ ๔.จาริตล้านนาจารึกด้วยอักษรธรรม

แม้รูปลักษณะภายนอกของคัมภีร์ใบลานทั้ง ๔ สายจาริตหลักจะคล้ายคลึงกัน คือ มีแผ่นใบลานที่จารเนื้อความพระไตรปิฎกที่รวมกันเข้าเป็นมัด แล้วประกบหน้าหลังด้วยไม้เนื้อแข็ง ที่เรียกว่า “ไม้ประกบ” แต่หากศึกษาลึกลงไปในรายละเอียดปลีกย่อยของแต่ละสายจาริต จะเห็นความแตกต่างที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่สืบทอดมาตลอดหลายร้อยปี และจากการศึกษารวบรวมคัมภีร์ใบลานของโครงการพระไตรปิฎก ฉบับวิชาการ ที่เน้นการสำรวจในประเทศไทย ศรีลังกา และเมียนมาร์ พบว่าโดยภาพรวมเนื้อหาในใบลานจะจารพระธรรมคำสอน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์เหมือนกันแต่ลักษณะการแบ่งเนื้อหาในแต่ละมัดของแต่ละสายจาริตนั้นแตกต่างกัน ซึ่งสามารถอธิบายให้เห็นภาพได้ชัดเจนโดยการเปรียบเทียบกับพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ อาทิ คัมภีร์ที่ขนิภายแห่งพระสุตตันตปิฎกฉบับพิมพ์ ประกอบด้วยพระไตรปิฎก ๓ เล่ม คือ สิลขันธวรรค มหาวรรค และปาฎีกวรรค เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานที่พบในประเทศไทยซึ่งจารด้วยอักษรขอมและธรรมจะพบว่า คัมภีร์ใบลานหนึ่งมัดครอบคลุมเนื้อหาคัมภีร์เพียง ๑ เล่มเท่านั้น ซึ่งแตกต่างจากคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานที่พบในประเทศศรีลังกาและประเทศเมียนมาร์ ที่มี

^๗ สมชาย ลำดวน. **วัฒนธรรมใบลาน**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๐, หน้า ๘.

เนื้อหาครอบคลุมคัมภีร์ที่ฆนิกายครบทั้ง ๓ เล่ม คือ สีสันธวรรค มหาวรรคและปาฏิภวรรค รวมอยู่ในมัดเดียวกัน ดังนั้นคัมภีร์ ๒ สายจาริตหลังนี้จึงมีขนาดมัดคัมภีร์ใหญ่กว่าจาริตไทยและล้านนา

อีกประการหนึ่งที่สำคัญ Tipitaka (DTP)^๔ กล่าวว่า คัมภีร์พระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเป็นที่ยอมรับกันว่า เป็นบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เก่าแก่ที่สุด ดั้งเดิมที่สุด สมบูรณ์ที่สุด และถูกต้องแม่นยำที่สุด มีต้นกำเนิด ณ เกาะลังกา แล้วสืบทอดมาตามสายจาริต แม้ว่าอักษรที่ใช้จารและองค์ประกอบปลีกย่อยของคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานของสายจาริตศรีลังกา จาริตพม่า จาริตไทย และจาริตล้านนา มีความแตกต่างกัน แต่จุดประสงค์ในการสร้างคัมภีร์เพื่อสืบทอดพระธรรมคำสอนของพระบรมศาสดานั้นคือเป้าหมายที่ทุกสายจาริตมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะดินแดนใด เผ่าพันธุ์ใด หรืออักษรใด เหล่าพุทธศาสนิกชนทุกหนแห่งต่างก็มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างเป็นทางการเป็นหนึ่งเดียวกัน

สำหรับประเทศไทย ธรรมเนียมการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกถวายไว้ในพระศาสนา เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ถือเป็นราชธรรมเนียมของกษัตริย์ทุกพระองค์ในการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานถวายเป็นพุทธบูชา คัมภีร์ใบลานที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างหรือโปรดเกล้าฯ ให้สร้างรวมถึงคัมภีร์ที่พระบรมวงศานุวงศ์ตลอดจนขุนนางชั้นผู้ใหญ่สร้างขึ้น เรียกว่า คัมภีร์ใบลานฉบับหลวง หรือ ฉบับของหลวง ซึ่งคัมภีร์แต่ละฉบับจะมีลักษณะเฉพาะรวมทั้งสัญลักษณ์บ่งบอกถึงสมัยและรัชกาล อาทิ ฉบับล่องชาด เป็นคัมภีร์ใบลานสมัยรัชกาลที่ ๔ หรือ ฉบับทองทึบเป็นคัมภีร์ใบลานสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้น

คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับรองทรงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ขอบลานโดยรอบ ๔ ด้าน ปิดทองทึบ กึ่งกลางขอบด้านยาวมีชาดล่องกลาง ที่รอยต่อของทองกับชาดทั้งด้านขวาและซ้ายมีเส้นดำคั่นเป็นขอบ เขียนลายคู่ขนานกับเส้นดำลักษณะเป็นลายเส้นคล้ายลายใบไม้เครือเถา

การที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นหลักสำคัญในการสร้างคัมภีร์บันทึกคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้สำเร็จเป็นมาตรฐาน ถือเป็นกรวางรากฐานทางวัฒนธรรมที่ทำให้สถาบันพระพุทธศาสนามั่นคง และจรรโลงจิตใจ ปลุกฝังศีลธรรมอันดีงามแก่เหล่าพสกนิกรใต้ร่มพระบารมีให้อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์บนแผ่นดินธรรม โดยมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจให้ทั้ง ๓ สถาบันหลัก คือชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์อยู่คู่แผ่นดินไทย

ในขณะที่เดียวกันฝ่ายพระภิกษุสงฆ์สามเณร อุบาสก อุบาสิกา หรือราษฎรทั่วไปที่ห้วงแหวนพระธรรมคำสอน ก็เกิดจิตศรัทธาสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานซึ่งเรียกว่า คัมภีร์ใบลานฉบับราษฎร์ หรือฉบับเขลยศักดิ์ เพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาและสืบทอดศีลธรรมให้ยังรากลึกอยู่คู่แผ่นดินบ้านเกิดเมืองนอนไปควบคู่กัน

^๔ โครงการ Tipitaka (DTP) [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.dmc.tv/pages/ความรู้รอบตัว/อนุรักษ์คัมภีร์ใบลานไทยรักษาไว้ให้แผ่นดิน.html> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

คัมภีร์ใบลานฉบับราชภัฏ ที่สร้างขึ้นมีเพียง ๕ ฉบับ เท่านั้น คือ ฉบับทองทิบบฉบับล่องชาด ฉบับล่องรัก ฉบับรักทิบบ ฉบับลานดิบ เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้มีชื่อเรียกฉบับเหมือนกับฉบับของหลวง แต่คัมภีร์ใบลานที่สร้างโดยสามัญชน ไม่มีสัญลักษณ์ที่สามารถบ่งบอกสมัยหรือรัชกาลได้เหมือนคัมภีร์ใบลานฉบับ

หากพิจารณาจากความวิจิตรประณีต พิถีพิถัน ตั้งแต่การคัดสรรใบลาน ฝีมือการจารเนื้อผ้าห่อคัมภีร์ วัสดุที่ใช้ทำไม้ประกบ และป้ายชื่อคัมภีร์ จะเห็นว่าคัมภีร์ใบลานฉบับหลวงมีความสมบูรณ์ถูกต้องและงดงามกว่าคัมภีร์ใบลานฉบับราชภัฏ แต่กระนั้น คัมภีร์ใบลานทั้ง ๒ แบบ ต่างก็มีความสำคัญและทรงคุณค่าสูงสุด ด้วยกลิ่นออกมาจากจิตใจและความเคารพเทิดทูนพระศาสนา

วิหัตริ ประชานุกูล^๔ ได้กล่าวถึงประเภทและองค์ประกอบของ คัมภีร์ใบลานแต่ละเรื่อง ว่า จะมีความสั้นยาวของเนื้อเรื่องไม่เท่ากัน จำนวนผู้จึงมีมากน้อยต่างกัน บางเรื่องอาจจะจบเพียง ๕ ผูก แต่บางเรื่องอาจมีถึง ๒๐ - ๓๐ ผูกก็ได้ หนังสือใบลานเรื่องหนึ่งๆ จะมีจำนวนผูกเท่าใดก็ตาม นับรวมเป็นคัมภีร์หนึ่ง หนังสือใบลานที่จัดเรียงลำดับเลขที่ผูก ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่องแล้ว ต้องมีไม้ประกบ ๒ อัน หนาหน้า - หลัง ไม้ประกบนี้ จะทำหน้าที่หุ้มคัมภีร์อยู่ด้านนอกปกใบลาน เพื่อให้ลานแข็งแรง ไม่บิด หัก เตะ หรือฉีกขาดได้ง่าย

ไม้ประกบคัมภีร์ส่วนใหญ่ทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้สัก ไม้จันทร์ ขนาดของไม้ประกบต้องกว้างยาวเท่ากับหน้าลาน และหนาประมาณ ๑ - ๒ เซนติเมตร หรือมากกว่านั้นก็มี โดยนำคัมภีร์ใบลานที่มีไม้ประกบแล้ว เข้าเครื่องอัดให้แน่น แล้วใช้กบไสขอบลานทั้ง ๔ ด้าน ให้เรียบเสมอกัน ทั้งไม้ประกบ และใบลาน เมื่อทำความสะอาดแล้ว ถ้าต้องการจะตกแต่งคัมภีร์ใบลาน และไม้ประกบให้สวยงาม ก็ต้องทำในขั้นตอนนี้ หากไม่ทำ ก็จัดว่า ได้คัมภีร์ใบลาน ที่สำเร็จสมบูรณ์ในส่วนวิธีการจารใบลานแล้ว โดยเรียกคัมภีร์ใบลานและไม้ประกบที่ไม่มีการตกแต่งว่า **"ฉบับลานดิบ ไม้ประกบธรรมดา"**

นอกผ้าห่อคัมภีร์มีฉลาก คือ ป้ายบอกชื่อคัมภีร์ หรือชื่อเรื่อง ของหนังสือใบลาน ฉลากนี้จะเสียบไว้ที่หน้ามัดคัมภีร์ วัสดุที่ใช้ทำฉลาก มีหลายชนิด ได้แก่ ไม้ ทองเหลือง งา หรือบางทีพบว่า มีการตกแต่งประดับฉลาก ให้ดูงดงามด้วยลวดลาย โดยนิยมเรียกชื่อฉลากตามวัสดุที่ชื่อว่า **"ฉลากไม้ ฉลากงา ฉลากทองเหลือง"** และยังมีฉลากที่ทำด้วยเส้นไหมทอยกดอก เป็นลายรูปตัวอักษรชื่อคัมภีร์ เรียกว่า **"ฉลากทอ"**

นอกจากนี้ คนไทยโบราณยังได้สร้างกาเกะเย็บขึ้น ไว้เป็นอุปกรณ์ ใช้เฉพาะสำหรับเป็นที่วางคัมภีร์ใบลาน เพื่อการอ่าน หรือแปลหนังสือใบลาน กาเกะเย็บทำด้วยไม้ ๘ อัน กลึงให้เป็นแท่งกลมยาว เส้นรอบวงเท่ากันทุกอัน ประมาณ ๔ - ๗ เซนติเมตร แบ่งไม้เป็น ๒ ชุด ชุดละ ๔ อัน โดยทั่วไปไม้ชุดที่ยาวมากกว่าจะมีขนาดยาวประมาณ ๔๕ - ๕๐ เซนติเมตร เฉพาะไม้ชุดยาว ๔ อัน ให้เจาะรูตรงกันที่ปลายด้าน

^๔ วิหัตริ ประชานุกูล. การศึกษาคัมภีร์ใบลานสู่การออกแบบสถานลานธรรม. มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ, ๒๕๖๐, หน้า ๕ - ๖.

หนึ่ง และตรงกลางอีกที่หนึ่ง ส่วนไม้ชุดสั้นอีก ๔ อัน เจาะรูที่ปลายทั้ง ๒ ด้าน ให้ตรงกัน ใช้เชือกหรือด้าย ร้อยไม้ชุดยาวตรงกลาง แล้วมัดหลวมๆ รวมไว้ด้วยกันก่อน แล้วใช้เชือกหรือด้ายอีกเส้นหนึ่งร้อยไม้ทั้ง ๘ อัน ให้เรียงไขว้กัน เมื่อกางออกมีรูปทรงเหมือนโต๊ะสี่เหลี่ยมโดยมีไม้ชุด ๔ อัน ทำหน้าที่เป็นขาตั้งไขว้กัน เส้น เชือกหรือด้ายซึ่งร้อยอยู่ที่ปลายไม้ จะขึงตึงขนานไปกับไม้ชุดสั้นทั้ง ๔ ด้าน ซึ่งใช้เป็นที่ยึดรับใบลาน

ลักษณะและองค์ประกอบของคัมภีร์ใบลาน

สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์^{๑๐} ได้กล่าวถึง ลักษณะและองค์ประกอบของคัมภีร์ใบลาน ไว้ว่า คัมภีร์ใบ ลานเป็นเอกสารโบราณมีลักษณะเฉพาะ สามารถพบได้ในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ส่วนใหญ่ใช้บันทึก เรื่องราวทางพุทธศาสนา อาทิ หลักธรรมคำสอน พระไตรปิฎก หรือเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เป็นต้น และใช้ในการบันทึกเนื้อหาทางโลกในการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น อาทิ ความเชื่อ จารีตประเพณี วัฒนธรรม คติธรรม วรรณกรรม และบางส่วนใช้บันทึกเนื้อหาสรรพวิชาการศึกษาต่าง ๆ ของบรรพชนในอดีตแต่ ละยุคสมัย เช่น ประวัติศาสตร์ พงศาวดาร ตำรายา โหราศาสตร์ คาถาอาคม กฎหมาย เศรษฐกิจ เป็นต้น (สมชาย นิลอาธิ ๒๕๔๔) ในการสร้างจัดทำหรือการสร้างคัมภีร์ใบลานของคนในอดีตมีลักษณะที่มีความ เหมือนกันและความแตกต่างกันบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของคนในท้องถิ่นหรือตามภูมิภาคต่าง ๆ ที่มีการ ดำเนินวิถีชีวิตทางสังคม ความเชื่อ จารีตประเพณี วัฒนธรรม ภาษาและอักษรที่แตกต่างกัน รวมทั้ง วัตถุประสงค์ในการสร้างและฐานะทางสังคมของผู้สร้าง เป็นต้น คัมภีร์ใบลานที่จัดทำหรือสร้างต้องอาศัยผู้ที่ ได้รับการฝึกฝนให้มีทักษะเฉพาะ ผ่านกรรมวิธีทำให้เกิดรูปลักษณ์ที่ปรากฏในใบลานและบนใบลาน ที่มี ลักษณะทางกายภาพ ขนาด รูปทรง รูปลักษณ์เฉพาะของตัวอักษร ภาษา เส้นอักษร และลักษณะลวดลาย สีเส้นต่างๆ และมีการแบ่งแยกเป็นฉบับ ประเภทตามท้องถิ่นและภูมิภาคนั้นๆ แต่โดยภาพรวมลักษณะของ คัมภีร์ใบลานมีความใกล้เคียงกัน ซึ่งสามารถสรุปคุณลักษณะของคัมภีร์ใบลานได้

โดยสรุปประเภทและองค์ประกอบของคัมภีร์ มีคำศัพท์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ใบลาน ดังนี้ กากะเขี่ย หมายถึง เครื่องมือที่สร้างขึ้นสำหรับวางคัมภีร์ใบลานเพื่อการอ่านโดยเฉพาะ ทำด้วย ไม้กลึงเป็นแท่งกลมเล็กๆ ยาวประมาณ ๑๘ นิ้ว มีจำนวน ๘ อัน เจาะรูปลายไม้ด้านหนึ่งและตอนกลางอีกที่ หนึ่ง ใช้เชือกหรือด้ายร้อยไขว้กันเป็นที่วางคัมภีร์ใบลาน

คัมภีร์ หมายถึง เรียกใบลานที่ร้อยหุแล้วรวมกันหลายๆ ผูก, มัด ก็เรียก

จาร หมายถึง ชีตตัวอักษรให้เป็นร่องรูปสลักลงบนใบลานด้วยเหล็กจาร (แล้วใช้เขม่าไฟและ น้ำมันยาง ลบให้เป็นตัวอักษรเด่นชัด)

^{๑๐} สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์. คัมภีร์ใบลานในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐, หน้า

ฉบับ หมายถึง ลักษณะนามเรียกหนังสือใบลานที่จารตามประเภทของหน้าปกและริมขอบลาน เท่าที่พบที่หอสมุดแห่งชาติกรุงเทพฯ (ท้าวสุกรี)

ฉลาก หมายถึง ป้ายบอกชื่อคัมภีร์ นิยมประดิษฐ์ให้สวยงามด้วยไม้ งา ผ้า หรือหนังเป็นต้น จำหลักนูนต่ำให้เป็นลายดอกไม้และอื่นๆ

เชือกมัด หมายถึง เชือกที่ใช้มัดคัมภีร์ใบลาน เมื่อใช้ผ้าห่อคัมภีร์ใบลานเรียบร้อยแล้ว ต้องใช้เชือกมัดให้แน่น เพื่อป้องกันฝุ่นละอองและสัตว์เข้าไปกัดกินข้างใน เชือกที่ใช้มัดคัมภีร์ใบลาน เป็นเชือกที่ยาวมากใช้พันเป็น ๕ เปลาะ เปลาะละ ๓ รอบ เชือกมัดคัมภีร์ใบลานทำจากด้าย ผ้า ปอ ป่าน หรือไหม ผู้ที่ศรัทธามากอาจตัดผมของตนเองมาถักเป็นเปียใช้มัดคัมภีร์

บล. หมายถึง เป็นอักษรย่อของคำว่า “ใบลาน”

ผ้าห่อคัมภีร์ หมายถึง ผ้าห่อคัมภีร์ เป็นผ้าที่ทอขึ้นสำหรับห่อหุ้มคัมภีร์ใบลานมีขนาดความยาวพอดีกับความยาวของใบลาน ผู้หญิงเป็นผู้ประดิษฐ์ผ้าห่อคัมภีร์ขึ้นมา เนื่องจากในวัฒนธรรมไทยผู้หญิงไม่มีสิทธิ์ในการจารพระธรรมลงใบลาน ซึ่งถือว่าได้อานิสงส์สูง ดังนั้นผู้หญิงจึงต้องทดแทนด้วยการใช้เส้นผมทำสายสยอง และผ้าห่อคัมภีร์นี้ การทอนั้นมีการสร้างสรรค์ผืนผ้าอย่างสวยงามตามจินตนาการของผู้ทอ แล้วนำไปถวายเพื่อใช้ห่อคัมภีร์ และจะได้ มีอานิสงส์เท่าเทียมกับผู้ชาย

ไม้บัญญัติ หรือที่อ่านออกเสียงตามชาวล้านนาว่า “ไม้ป็นจ๊ก” หรือ “หลาบธัมม์” มีลักษณะเป็นแผ่น ไม้เล็กพอประมาณทำขึ้นเพื่อใช้บอกชื่อธัมม์หรือ คัมภีร์ต่างๆ โดยเฉพาะ ธัมม์กับ หรือคัมภีร์ที่จัดทำขึ้นเป็นชุด และห่อด้วยผ้าห่อคัมภีร์ไว้แล้วนั้น จะต้องมีไม้บัญญัติกำกับอยู่ด้วยเสมอเพื่อให้ข้อมูลของธัมม์ผูกรุ่นๆ ข้อมูลที่ เขียนไว้กับไม้บัญญัติประกอบด้วย ชื่อธัมม์ เป็นหลัก อาจจะมีชื่อเจ้าศรัทธาผู้ถวายธัมม์ ชื่อวัดที่ถวาย ด้วย การตกแต่งมักจะทำตรงบริเวณหัวไม้บัญญัติเป็นหลัก ส่วนท้ายบางชิ้นก็มี บางชิ้นไม่มีเทคนิคการ ตกแต่งมีมากมายตัวอย่างเช่น การทารักทาหาง การแกะสลัก การปิดทอง เป็นต้น

ผูก หมายถึง เรียกใบลานที่ร้อยหูแล้ว ใบลานที่เรียงลำดับอักษรครบ ๒ อักษรแล้ว จะมี ๒๔ ลาน เรียกว่า ๑ ผูก

ไม้ประกบ หมายถึง ไม้ที่ใช้ขนาบคัมภีร์ก่อนมัดรวมกัน แล้วใช้ผ้าห่อรอบนอกอีกชั้นหนึ่ง ไม้ประกบอาจตกแต่งเป็นลวดลาย เช่น ประดับมุกคร่ำเงิน คร่ำทอง เป็นต้น

ไม้ประกบมีมากมายหลายประเภท เท่าที่พบที่หอสมุดแห่งชาติกรุงเทพฯ (ท้าวสุกรี) เช่น ไม้ประกบไม้สักธรรมดา ไม้ประกบแกะสลัก ไม้ประกบประดับมุก ไม้ประกบประดับเกล็ดหอย ไม้ประกบประดับมุก-เกล็ดหอย ไม้ประกบประดับทองนากมุก ไม้ประกบประดับงา ไม้ประกบประดับกระจก ไม้ประกบทาร์กแดง ไม้ประกบรดน้ำดำ ไม้ประกบรดน้ำแดง ไม้ประกบกรูขอบเงินกาไหล่ทอง ไม้ประกบลายกำมะลอ ไม้ประกบก้ามะลอชายผ้า ไม้ประกบชาติทิบ ไม้ประกบทองทิบ ไม้ประกบทาชาดเขียนลายฉลุทอง ไม้ประกบลายทองจีน ไม้ประกบบางแดงลายดุน ไม้ประกบทาน้ำมัน ไม้ประกบทาสีดำ ไม้ประกบทาสีแดง ไม้ประกบรักทิบหรือทาร์กดำ ไม้ประกบรดน้ำดำลายเทพชุมนุม ไม้ประกบบางธรรมดา ไม้ประกบบางขาลายดุน ไม้ประกบบางเหลืองลายดุน ไม้ประกบบางเขียวลายดุน

ร้อยหู หมายถึง วิธีการร้อยเชือกอย่างหนึ่งเมื่อจะทำโบลานให้เป็นเล่มหนังสือ ต้องร้อยเชือก เรียกว่า “สายสนอง” เข้าในรูที่เจาะไว้ทางด้านซ้าย เรียกวิธีดังกล่าวว่า “ร้อยหู”

รู หมายถึง รูที่เจาะไว้ด้านซ้ายมือของโบลานเพื่อใส่สายสนองผูกหูไว้ เพราะว่ามีกัมภีร์ผูกหนึ่ง ผูกหูไว้ด้วยสายสนอง

สายสนอง หมายถึง เชือกที่ใช้ร้อยโบลานให้เป็นเล่มหนังสือ ปลายด้ายหรือสายสนองข้างหนึ่ง ต้องผูกเป็นห่วงไว้ แล้วเอาปลายสายอีกข้างหนึ่งสอดเข้าไปในห่วง โดยโอบรอบกึ่งโบลานด้านบนไว้ ทำดังนี้ เพื่อได้คลายสายสนองออกเมื่อจะคลี่โบลานอ่าน และดึงเข้าให้แน่นสนิทเมื่อต้องการจะเก็บหลังจากอ่าน แล้ว

อังกา หมายถึง เครื่องหมายบอกลำดับหน้าลาน เป็นตัวอักษรจารไว้ที่กึ่งกลางโบลานริมซ้าย ด้านหลังของโบลานเพียงแห่งเดียวเท่านั้น อักษรที่ใช้บอกหน้าหรืออังกานั้นใช้พยัญชนะบาลี ซึ่งมีอยู่ ๓๓ ตัวอักษรที่ใช้บอกอังกาใช้อักษรละ ๑๒ ลาน โดยเริ่มตั้งแต่อักษร ก ผสมรูปสระ ๑๒ ตัว ดังนี้

ก กา กิ กี กุ กู เก โก โก เกา กั กะ

เมื่อครบ ๑๒ ลานแล้ว ลานที่ ๑๓ เป็นต้นไป ต้องเปลี่ยนอักษรบอกอังกาใหม่ เป็นอักษรตัวต่อไปเรียงตามลำดับ คืออักษร ข ผสมสระต่อไปอีก ๑๒ ลาน ดังนี้

ข ชา ขิ ขี ขุ ขู เข โข ฆา ขั ฆะ โบลานที่เรียงอังกาครบ ๒ อักษรแล้ว จะมี ๒๔ ลาน รวม

เรียกว่า ๑ ผูก

ประเภทของคัมภีร์โบลาน

คัมภีร์โบลานมี ๒ ประเภท คือ คัมภีร์โบลานฉบับหลวง และคัมภีร์โบลานฉบับราช (หรือฉบับ เชลยศักดิ์)

คัมภีร์โบลานฉบับหลวง มี ๑๖ ฉบับ ได้แก่

๑. ฉบับลานดับ ๒. ฉบับรักทึบ ๓. ฉบับขาดทึบ ๔. ฉบับทองทึบ ๕. ฉบับข้างลาย ๖. รตนน้ำดำ ๗. ฉบับข้างลายรตนน้ำแดง ๘. ฉบับทองใหม่ ๙. ฉบับทองชุบ ๑๐. ฉบับชูปย่อ ๑๑. ฉบับรองทรง ๑๒. ฉบับรตนน้ำแดง ๑๓. ฉบับทองน้อย ๑๔. ฉบับรตนน้ำดำโทรรตนน้ำดำเอก รตนน้ำดำลายเทพชุมนุม ๑๕. ฉบับล่องขาด ๑๖. ฉบับล่องรัก คัมภีร์โบลานฉบับราษฎร์ หรือฉบับเชลยศักดิ์ ที่พระสงฆ์สามเณร อุบาสกอุบาสิกาสร้างขึ้น

เท่าที่พบที่หอสมุดแห่งชาติกรุงเทพฯ (ท่าवासูกรี)

มีเพียง ๕ ฉบับ ได้แก่

๑. ฉบับลานดับ	๒. ฉบับรักทึบ
๓. ฉบับล่องรัก	๔. ฉบับล่องขาด
๕. ฉบับทองทึบ	

๒.๑.๑ กระบวนการการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล^{๑๑} ได้กล่าวถึง กระบวนการการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ของประเทศไทยไว้ดังนี้

๑. การจัดหาและรวบรวมคัมภีร์โบราณ

๑) **ด้านการสำรวจ** จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า มีหน่วยงานการจัดการคัมภีร์โบราณที่มีภารกิจหน้าที่หลักด้านการสำรวจคัมภีร์โบราณที่ตกค้างอยู่ตามแหล่งคัมภีร์โบราณทั่วภูมิภาคของประเทศไทย ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ศูนย์โบราณคดีศึกษา สถาบันล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่และโครงการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม รูปแบบกระบวนการสำรวจคัมภีร์โบราณ จากศึกษาพบว่าส่วนใหญ่มีรูปแบบการสำรวจที่คล้ายๆ กันโดยมีกระบวนการขั้นตอนในการ ดังนี้

(๑) **เริ่มต้นตั้งแต่การเขียนแผนงาน/โครงการ** เพื่อของบประมาณในการสำรวจหรือการเขียนโครงการเพื่อของบประมาณการสำรวจจากงบประมาณประจำปี โดยต้องทำการสำรวจแหล่งข้อมูลก่อนว่าคัมภีร์โบราณมีอยู่ในภูมิภาคใดบ้าง และแหล่งคัมภีร์โบราณใดที่ต้องการไปสำรวจ และพบว่าในการสำรวจตามแหล่งคัมภีร์โบราณ ส่วนใหญ่จะสำรวจตามแหล่งที่ไม่เคยสำรวจ แต่สำหรับหอสมุดแห่งชาติพบว่ามีการสำรวจตามแหล่งคัมภีร์โบราณที่ได้ทำการสำรวจแล้ว กลับมาสำรวจข้อมูลโดยละเอียดอีกครั้ง เพื่อให้แน่ใจว่าคัมภีร์โบราณที่ได้ทำการสำรวจไว้แล้ว จัดเก็บรักษาไว้อย่างเหมาะสมและไม่เกิดการสูญหายสภาพคัมภีร์โบราณมีการชำรุดเสียหายหรือไม่ ถ้ามีการชำรุดเสียหายจะได้ทำการอนุรักษ์อีกครั้ง

จากการศึกษา ยังพบอีกว่า ศูนย์โบราณคดีศึกษา สถาบันล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ได้กำหนดเกณฑ์ในการเลือกแหล่งข้อมูลคัมภีร์โบราณในการสำรวจ โดยมีหลักเกณฑ์การพิจารณาดังนี้ ๑) คัมภีร์โบราณจากประสบการณ์ ความเด่น ความเก่า ความสวยงาม ความแปลก หรือเลือกจากคนสร้างที่เป็นเจ้านาย ๒) เลือกสำรวจจากวัดที่เห็นว่าสำคัญ ๓) เลือกสำรวจจากเครือข่ายที่สามารถเข้าไปทำได้ ๔) เลือกจากวัดที่มีเจ้าอาวาสมีอำนาจในการตัดสินใจ ๕) การสำรวจต้องอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว อาศัยคนในพื้นที่นำพาเพื่อให้เข้าถึงข้อมูล มากกว่าการใช้จดหมายหรือเอกสารเข้าไปขอข้อมูลคัมภีร์โบราณ

อย่างไรก็ตาม พบว่าหน่วยงานการจัดการคัมภีร์โบราณมีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับผู้นำชุมชนและชาวบ้านตามแหล่งชุมชนวัดที่มีคัมภีร์โบราณและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานหรือสถาบันที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นมีความสำคัญเนื่องบุคคลหรือหน่วยงานเหล่านั้นจะช่วยเอื้ออำนวยความสะดวกในการสำรวจคัมภีร์โบราณได้อย่างสะดวกราบรื่น

^{๑๑} ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล. การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์โบราณในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต แขนงวิชาสารสนเทศศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๙, หน้า ๒๖

(๒) ขั้นตอนการลงพื้นที่สำรวจจริง ต้องทำหนังสือขออนุญาตสำรวจไปยังเจ้าคณะอำเภอ ก่อนเพื่อทางเจ้าคณะอำเภอได้แจ้งไปทางวัดที่ต้องการสำรวจ ทำให้การสำรวจมีความสะดวกและราบรื่นในการลงพื้นที่จริงทำการสำรวจ

(๓) ขั้นตอนการลงพื้นที่สำรวจ จะทำการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานเบื้องต้น และทำการลงทะเบียนพร้อมทำบัญชีรายการคัมภีร์ใบลานลงบนแบบฟอร์มการลงทะเบียนโดยแต่ละหน่วยงานด้านการสำรวจจะมีคู่มือและแบบฟอร์มในการลงทะเบียนที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่ที่ว่าหน่วยงานไหนต้องการจัดเก็บข้อมูลการสำรวจละเอียดมากน้อยเพียงใด เช่น การลงทะเบียนชื่อเรื่อง หมวดหมู่ แหล่งที่สำรวจ อักษร ภาษา ประเภทเอกสาร จำนวนผูก/หน้า ปีที่จารหรือบันทึก ลักษณะเอกสาร เป็นต้น โดยมีการลงทะเบียนออกเป็น ๒ ชุดให้ทางวัดหรือเจ้าของคัมภีร์ใบลานไว้ ๑ ชุด เพื่อจัดเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานไว้ที่เดิมให้เหมาะสม และมีบางส่วนที่เจ้าของคัมภีร์ใบลานไม่สามารถดูแลคัมภีร์ใบลานได้ จึงมอบคัมภีร์ใบลานให้กับหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานเพื่อให้เป็นสมบัติของชาติ เช่นมอบให้หอสมุดแห่งชาติดูแลเก็บรักษาไว้

หน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานด้านการสำรวจคัมภีร์ใบลานทุกแห่ง ได้จัดตั้งเป็นคณะทำงานและทีมงานในการสำรวจ เนื่องจากงานด้านการสำรวจมีหลายขั้นตอน และแต่ละขั้นตอนต้องดำเนินงานไปพร้อม ๆ กันมีการประสานงานร่วมกันทำงานอย่างต่อเนื่อง และพบว่าในขั้นตอนการสำรวจหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานที่มีการดำเนินงานการพัฒนาคัมภีร์ใบลานดิจิทัลสำหรับการรวบรวม จัดเก็บ อนุรักษ์ เผยแพร่และให้บริการ จะทำการขออนุญาตเจ้าของคัมภีร์ในการถ่ายภาพดิจิทัลเป็นสำเนาและทำการขออนุญาตในการนำสำเนาข้อมูลดิจิทัลมาดำเนินการพัฒนาคัมภีร์ใบลานดิจิทัลต่อไป ได้แก่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) โครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการวัดพระธรรมกาย ศูนย์ใบลานศึกษา สถาบันล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่และโครงการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

อย่างไรก็ตาม ยังพบว่าหลายหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานด้านการสำรวจมีคู่มือและเอกสารในการสำรวจที่เป็นมาตรฐานตามหลักทางวิชาการโดยมีวิธีการและขั้นตอนการดำเนินการสำรวจตามลำดับขั้นตอนที่กำหนด อาทิ ๑) การเตรียมการก่อนการลงพื้นที่สำรวจ ๒) การดำเนินการตามขั้นลงพื้นที่สำรวจจริง ๓) การจัดทำทะเบียนคัมภีร์ใบลาน ๔) การถ่ายภาพดิจิทัลคัมภีร์ใบลานเป็นต้นซึ่งส่วนใหญ่พบว่านำคู่มือการสำรวจคัมภีร์ใบลานของหอสมุดแห่งชาติไปปรับประยุกต์ใช้กับหน่วยงานของตน^{๑๒}

๒) ด้านการสร้างและผลิตคัมภีร์ใบลานในรูปแบบดิจิทัล จากการศึกษาพบว่าหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานหลายหน่วยงานมีการดำเนินการพัฒนาคัมภีร์ใบลานดิจิทัล ได้แก่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) โครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการวัดพระธรรมกายศูนย์ใบลานศึกษา สถาบันล้านนา

^{๑๒} ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล. การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ใบลานในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๙, หน้า ๓๑ - ๓๒.

ศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ และสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีนโยบายและการวางแผนการดำเนินงานชัดเจน มีคู่มือที่เป็นมาตรฐานกระบวนการทำงานทางดิจิทัล เช่น มาตรฐานการถ่ายภาพดิจิทัล มาตรฐานการสร้างดิจิทัล โดยมีการกำหนดเกณฑ์คุณภาพความคมชัด การปรับขนาดให้เหมาะสมเป็นต้น การสร้างและผลิตคัมภีร์โบลานในรูปแบบดิจิทัลมีวิธีการ ดังนี้

(๑) การสร้างไฟล์สำเนาดิจิทัลคัมภีร์โบลานจากถ่ายภาพดิจิทัล ในขั้นตอนการสำรวจ จากการศึกษาพบว่า เป็นหน่วยงานที่มีภารกิจด้านการสำรวจคัมภีร์โบลานและมีนโยบายการพัฒนาคัมภีร์โบลานดิจิทัล ได้แก่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) โครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการวัดพระธรรมกาย และศูนย์โบลานศึกษา สถาบันล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ โดยในขั้นตอนการสำรวจ จะทำการขออนุญาตสำเนาคัมภีร์โบลานโดยการถ่ายภาพดิจิทัลจากเจ้าของคัมภีร์โบลานและขออนุญาตนำกลับมายังหน่วยงานเพื่อการอนุรักษ์ จัดเก็บและการเผยแพร่ต่อไป ซึ่งการสำรวจโดยส่วนใหญ่มีกระบวนการขั้นตอนกระบวนการทำสำเนาดิจิทัลคัมภีร์โบลานเหมือน ๆ กัน

อย่างไรก็ตาม พบว่าหน่วยงานการจัดการคัมภีร์โบลานดังกล่าว ได้กำหนดเกณฑ์การประเมินคัดเลือกคัมภีร์โบลานสำหรับการทำสำเนาดิจิทัล โดยเกณฑ์การประเมินคัดเลือกจากฉบับ/ผู้ที่มีความสมบูรณ์ คัดเลือกจากความสำคัญของเนื้อหา เช่น ประวัติศาสตร์ บุคคลสำคัญของชาติ วรรณคดีและศาสนา เนื้อหาที่มีความสำคัญกับท้องถิ่น เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น บุคคลสำคัญท้องถิ่น เป็นต้น คัดเลือกจากคัมภีร์โบลานความเก่าแก่มากกว่า ๒๐๐ ปี และมีเนื้อหาเกี่ยวกับตำนาน พิธีกรรม กฎหมาย ประเพณี ตำรายา วรรณกรรมต่างๆ และคัดเลือกตามวัตถุประสงค์ของโครงการ เช่น คัดเลือกคัมภีร์โบลานที่เป็นพระไตรปิฎกภาษาบาลีทุกสายจารีต ไทย พม่า ศรีลังกา ขอม สำหรับการสำเนาถ่ายภาพดิจิทัลเพื่อพัฒนาฐานข้อมูลพระไตรปิฎกของโครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการวัดพระธรรมกาย

(๒) การสร้างไฟล์สำเนาดิจิทัลคัมภีร์โบลานจากการถ่ายภาพดิจิทัลและการแปลงไมโครฟิล์ม คัมภีร์โบลานของหน่วยงาน สำหรับหน่วยงานการจัดการคัมภีร์โบลานที่มีคัมภีร์โบลานตัวต้นฉบับและไมโครฟิล์มคัมภีร์โบลานอยู่แล้ว ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้มีการสร้างไฟล์ดิจิทัล โดยถ่ายภาพดิจิทัลคัมภีร์โบลานตัวต้นฉบับและการแปลงไมโครฟิล์มคัมภีร์โบลานเป็นดิจิทัล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการจัดเก็บและอนุรักษ์คัมภีร์โบลานในรูปแบบดิจิทัลสมัยใหม่ รวมทั้งการพัฒนาฐานข้อมูลเพื่อการเผยแพร่และการให้บริการเนื้อหา คัมภีร์โบลานเป็นเอกสารดิจิทัล

บุญเลิศ เสนานนท์^{๑๓} กล่าวว่า เนื่องจาก คัมภีร์โบลาน หรือ หนังสือโบลาน เป็นเอกสารโบราณประเภทหนึ่ง ทำมาจากใบต้นลาน กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบลาน จึงมีขั้นตอนที่หลากหลาย เช่น การบันทึกตัวอักษรลงในโบลานเรียกว่า จาร การทำโบลานเป็นผูก ต้องเจาะรูตรงกลางโบลาน ค่อนไปทาง

^{๑๓} บุญเลิศ เสนานนท์. คู่มือการลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์โบลานและหนังสือสมุดไทย. กรุงเทพฯ: สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ, ๒๕๕๙, หน้า ๘๐.

ด้ายซ้าย หรือจะเจาะรู ๒ รู ให้ห่างจากปลายลาน ๒ ช้าง ประมาณ ช้างละ ๑ คืบ แล้วร้อยด้วยด้ายที่พันเป็นเชือก เรียกว่า “สายสยอง”(บางท้องถิ่นเรียกว่า “สายสนอง”) เมื่อร้อยผูกรวมกันเรียกว่า คัมภีร์ใบลานหนึ่งผูก (โดยทั่วไป คัมภีร์ ๑ ผูก มักจะมีจำนวนใบลานประมาณ ๒๔ แผ่น) ไม่เรียกลักษณะนามเป็น “เล่ม” เหมือนหนังสือไทย สมุดข่อย หรือ พับสา คัมภีร์ใบลานที่มีเนื้อหาวาว มีจำนวนรวมกันหลายผูก นับเป็น ๑ เรื่อง หรือ ๑ ชุด ทางล้านนา เรียกว่า ๑ กั๊บ เพื่อเพิ่มความแข็งแรงและความสวยงามให้กับคัมภีร์ใบลาน ส่วนมากนิยมใช้ไม้ประกะบ ทำเป็นปกหน้าและปกหลัง ไม้ประกะบ ทำด้วยไม้จริง มีความหนาประมาณ ครึ่งเซนติเมตร วัตและตัดขนาดให้เท่ากับหรือใหญ่กว่าใบลานเล็กน้อย มักเขียนลวดลายแบบต่างๆ มีสีสันสวยงาม เป็นการเพิ่มคุณค่าแก่หนังสือใบลานด้วย ขอบใบลานทั้งผูก หรือ ทั้งชุด มักนิยมทาด้วยสีแดง หรือ สีทอง ตกแต่งให้สวยงาม เช่น ฉบบ์ล่องชาด ฉบบ์ทองทึบ ถ้าไม่มีการตกแต่งขอบใบลาน จะเรียกว่า ฉบบ์ลานดิบ ขั้นตอนสุดท้ายในการเก็บรักษาอาจห่อด้วยผ้าธรรมดา หรือ ผ้าที่ถักทอด้วยฝีมือ มีลวดลายสวยงาม ทางล้านนาเรียกว่า คัมภีร์(คัมภีร์) หมายถึง ผ้าห่อคัมภีร์ใบลาน อาจนำคัมภีร์หลายๆ ผูกมาห่อรวมกันก็ได้ แล้วเขียนบันทึกรายการหรือทำทะเบียนติดไว้บนห่อผ้าเพื่อให้เกิดสะดวกในการค้นหาต่อไปนี้จะได้สรุปกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ดังนี้

๑.สำรวจคัมภีร์ใบลาน

หลักการและแนวทางในการสำรวจอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของ ทุกกลุ่มจะมีหลักการไม่แตกต่างกัน เพื่อชี้แนวทางพอเป็นกรอบใหญ่ๆ ในการสำรวจอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน มีคู่มือการสำรวจคัมภีร์ใบลาน ที่พระดิเรก วชิรญาโณ(อินจันทร์) ผู้เคยปฏิบัติงานร่วมกับ ศาสตราจารย์ ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี ภาควิชาภาษาไทย ได้เรียบเรียงสรุปแนวคิดและหลักการอนุรักษ์คัมภีร์ ดังต่อไปนี้

การสำรวจคัมภีร์ใบลาน หรือ การคัดธรรม เป็นงานด้านการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เก็บรักษาไว้ตามวัดหรือสถานที่ต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวนชื่อเรื่อง ตลอดจนจนถึงสภาพคัมภีร์ใบลานเพื่อทำการซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม

คัมภีร์ใบลานจำนวนมากที่มีอยู่ในปัจจุบัน บางแห่งไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร หากถูกปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานอาจถูกทำลายจากหนู มอด ปลวก ฯลฯ ตลอดจนถึงความร้อนและความชื้น เมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสม ก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ใบลาน

การเก็บคัมภีร์ใบลานในหีบธรรมเป็นเวลานาน ทำให้ใบลานหมดอายุเร็วขึ้น เพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานาน ๆ มีส่วนทำให้ใบลานบิดงอ หรือเสียหายได้ การสำรวจและอนุรักษ์ซ่อมแซม ก็จะเป็นการยืดอายุของใบลานได้อีกทางหนึ่งด้วย

ขั้นตอนของการสำรวจคัมภีร์ใบลาน

วิชัย กุลชาบาล^{๑๔} กล่าวว่า การไปสำรวจคัมภีร์ใบลานตามสถานที่ต่าง ๆ คณะผู้สำรวจ (หัวหน้า) จำเป็นจะต้องติดต่อประสานงานกับเจ้าของสถานที่ หรือ ผู้ดูแลรักษาคัมภีร์ใบลานเหล่านั้นก่อน เพื่อป้องกันความเข้าใจผิด และเพื่อประสานความร่วมมือในด้านต่าง ๆ ล่วงหน้า

ข้อที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือควรให้เจ้าของสถานที่ ผู้ดูแล และชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นเข้ามา มีส่วนร่วมให้มากที่สุด เพราะการสำรวจอนุรักษ์ที่ได้รับความร่วมมือจากบุคคลดังกล่าว ย่อมมีผลต่อการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์หลังจากเสร็จสิ้นการสำรวจ ทั้งนี้ก็เพื่อให้เจ้าของสถานที่และชาวบ้านได้ตระหนักรู้ถึงคุณค่าของคัมภีร์ใบลานและพบสาเหล่านั้น ในฐานะที่เป็นเอกสารโบราณ เป็นแหล่งความรู้ ภูมิปัญญา (มรดก) ของบรรพบุรุษของตนที่ควรอนุรักษ์และสืบทอดเอาไว้

คัมภีร์ใบลานที่มีอยู่ตามวัดต่างๆ ส่วนมากจะไม่ได้จัดให้เป็นระเบียบ หรือเป็นหมวดหมู่ บางผูกแยกออกจากกับ หรือ มัด บางผูกตัวใบลานแยกออกจากกัน เพราะสายสยองที่ใช้ร้อยใบลานขาดหรือหมดอายุการใช้งาน ดังนั้นการทำงานต้องดำเนินไปอย่างมีขั้นตอน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

๑) การรวบรวมคัมภีร์ใบลานและพบสาทั้งหมดในวัดหรือสถานที่ที่ทำการสำรวจ ตรวจสอบคัมภีร์ใบลานที่ต้องสำรวจ และวางแผนในการดำเนินงานให้เหมาะสมว่าจะต้องใช้ระยะเวลาและบุคลากรเท่าใด

๒) แยกคัมภีร์ใบลานในมัดหรือกับที่ครบชุดไว้ต่างหากจากคัมภีร์ใบลานอื่นๆ การจะดูว่ามัดหรือกับนั้นครบถ้วนหรือไม่ สามารถดูได้จากจำนวนที่บอกไว้ในบันทึก หรือ ตรวจสอบลำดับผูกว่าเรียงลำดับครบหรือไม่ แล้วตรวจสอบว่าคัมภีร์ใบลานผูกสุดท้ายนั้นจบหรือไม่

๓) นำคัมภีร์ใบลานที่ไม่ครบชุดนั้นมาจัดเรียงไว้ เพื่อหาผูกที่เป็นชุดเดียวกัน โดยนำเอาคัมภีร์ใบลานทั้งหมดมาเรียงกัน ตามขั้นตอน ดังนี้

๓.๑) เรียงตามความยาวของใบลาน เพื่อจำแนกกลุ่มตามความยาว เพราะว่า ใบลานที่นำมาจารจะมีขนาดความยาวที่ต่างกัน

๓.๒) ตั้งสันคัมภีร์ใบลานทั้งหมดขึ้น เพื่อแยกชุดสี่และลวดลายที่ปรากฏตรงสันคัมภีร์ใบลาน

๓.๓) ตรวจสอบจำนวนผูกและเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานว่าครบหรือไม่ หากมีครบก็ห่อหรือมัดไว้ชั่วคราว และนำไปจัดอยู่ในกลุ่มที่ครบชุดแล้ว

๓.๔) แยกคัมภีร์ใบลานที่ไม่เข้าชุด กันเก็บไว้เป็นอีกส่วนหนึ่งโดยเฉพาะ

๔) ทำความสะอาด ซ่อมแซม บันทึกข้อมูลจัดหมวดหมู่ และมัดหรือห่อคัมภีร์ใบลาน เพื่อนำไปเก็บไว้ในสถานที่ที่เหมาะสม

^{๑๔} วิชัย กุลชาบาล. การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานในชลบุรี. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๖๐, หน้า ๗๑.

๕) สรุบบัญชีรายชื่อของคัมภีร์ไบเบิลและพันธสาเหล่านั้น โดยอาจทำไว้ทั้งบัญชีรายชื่อลำดับตามมัด บัญชีรายชื่อเรียงเอกสารเรียงตามลำดับตัวอักษร และบัญชีรายชื่อตามลำดับหมวดหมู่เอกสาร

๒. จัดหมวดหมู่ ทำทะเบียน

อนาโตล เป็ลติเยร์ และสุพิน ฤทธิ์เพ็ญ^{๑๕} กล่าวว่า การจัดหมวดหมู่คัมภีร์ไบเบิลในการสำรวจแต่ละคณะก็จะกำหนดหมวดหมู่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชื่อเรื่อง เนื้อหาของพระธรรมคัมภีร์ที่สำรวจ เท่าที่พบ มีหลายวิธีการจัดหมวดหมู่ จำแนกได้ ดังนี้

๒.๑. การจัดหมวดหมู่ธรรมในคัมภีร์ไบเบิล แบบสถาบันวิจัยสังคม

แบบสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม ได้มีการปรับปรุงเพิ่มเติมหมวดเรื่องมาใหม่อีก ๑ หมวด ต่อท้าย หมวดหลักที่ ๑๒ หมวดปรณวิเสส Extra Canonical Works โดย ชัปนะ ปิ่นเงิน ในโครงการสำรวจพระธรรมคัมภีร์ไบเบิลบ้านธิหลวง จังหวัดลำพูน ดังข้อความว่า รายชื่อและจำนวนของเอกสารที่สำรวจและลงทะเบียนที่จัดเก็บรักษาไว้ของวัดบ้านธิหลวง ตำบลบ้านธิ จังหวัดลำพูน และวัดช่างเพ็ญ ตำบลช่างเพ็ญ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน สำรวจระหว่างวันที่ ๑๐ มกราคม-๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๘ จำแนกประเภทเอกสารและข้อมูลตามแบบบันทึกข้อมูลเอกสารโบราณ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ปรับปรุงใหม่) ออกเป็น ๒๘ หมวดเรื่อง ดังนี้

๐๑	หมวดพุทธศาสนา	Buddhism
๐๑ A	พุทธตำนาน	Buddha's Legendary History
๐๑ B	มหาชาติชาดก	Great Jataka Story
๐๑ C	ทศชาติชาดก	Ten Jataka Stories
๐๑ D	ชาดกทั่วไป	General Jataka Stories
๐๑ E	พระสูตร	Suttanta Doctrine
๐๑ F	พระอภิธรรม	Abhidhamma Doctrine
๐๑ G	พระวินัย	Vinaya Doctrine
๐๑ H	ธรรมะทั่วไป	Religious Teachings
๐๑ I	อานิสงส์ต่าง ๆ	Blessings
๐๑ J	ทรรศนะเกี่ยวกับจักรวาล	Cosmological View
๐๑ K	ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา	History of Buddhism
๐๑ L	ตำนานปูชนียวัตถุ	History of Sacred Objects

^{๑๕} อนาโตล เป็ลติเยร์ และสุพิน ฤทธิ์เพ็ญ. การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทข้อมูลเอกสารโบราณ และการใช้ประโยชน์จากข้อมูลเอกสารโบราณ. เชียงใหม่: ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๖๐, หน้า ๘๗ - ๘๘.

๐๑ M	พระสาวกที่มีชื่อเสียง	Famous Disciples
๐๑ N	พยากรณ์เหตุการณ์อนาคต	Prophecy
๐๑ O	บทสวดมนต์	Prayers and Rituals
๐๑ P	พิธีกรรมสงฆ์	Sangha Ceremonies
๐๑ Q	เทพนิยาย	Buddhist Myth
๐๒	หมวดนิทานพื้นบ้าน	Folktales
๐๓	หมวดกฎหมายโบราณ	Customary Law
๐๔	หมวดจริยศาสตร์	Ethics
๐๕	หมวดประวัติศาสตร์	History
๐๖	หมวดโหราศาสตร์	Astrology
๐๗	หมวดโคลงกลอน	Poetry
๐๘	หมวดยาสมุนไพร	Traditional Medicine
๐๙	หมวดลัทธิพิธีกรรม	Rites and Rituals
๑๐	หมวดไสยศาสตร์	Magic
๑๑	หมวดปกิณกะ	Miscellaneous
๑๒	หมวดปกรณ์วิเสส	Extra Canonical Works

๒.๒. การจัดหมวดหมู่ธรรมในคัมภีร์ใบลาน แบบตามหลักสากล (An Analysis of the Pāli Canon)

สุวิภา จำปาวัลย์.^{๑๖} กล่าวว่า รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการระบบสารสนเทศด้านล้านนาคดีศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๒๕๕๖ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เอกสารรายงานการวิจัย ได้อธิบายถึงข้อจำกัดของรูปแบบบันทึกหมวดเรื่องของเอกสารโบราณที่ผ่านว่ายังไม่ลงตัวดี จึงปรับรูปแบบการบันทึกหมวดใหม่อาศัยแบบสากล อ้างคุณ Webb ดังนี้ “แนวคิดในการพัฒนารูปแบบการจัดหมวดหมู่คัมภีร์ใบลาน เกิดจากการสำรวจคัมภีร์ใบลานทุกผูกที่ปรากฏในแต่ละวัดมีจำนวนมากถึงหลักพันผูก ทางโครงการได้เก็บข้อมูลทุกผูก ทั้งชื่อธรรมที่ปรากฏ ปีที่จาร จำนวนชุด จำนวนหน้า บันทึกสภาพของคัมภีร์ใบลานแต่ละผูกนั้น พร้อมทั้งบันทึกในเชิงปฏิบัติการอนุรักษ์ เกี่ยวกับการดูแลรักษา ซึ่งต่างจากการ

^{๑๖} สุวิภา จำปาวัลย์. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการระบบสารสนเทศด้านล้านนาคดีศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖, หน้า ๙๒.

สำรวจในอดีต ที่ได้คัดเลือกธรรมที่มีความน่าสนใจมาเป็นเอกสารไมโครฟิล์มเก็บรักษาในคลังโบราณของสถาบันวิจัยสังคม การจัดหมวดหมู่จึงกำหนดตามธรรมที่คัดเลือกมาเก็บไว้ ซึ่งเดิมนักวิจัยในโครงการ พัฒนาสารสนเทศด้านล้านนาศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้เริ่มดำเนินการสำรวจโบราณตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๕๕ โดยการสำรวจใหม่ ณ วัดปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง พบว่าคัมภีร์โบราณวัดนี้ถูกสำรวจโดยคณะทำงานหลายกลุ่ม มีการบันทึกข้อมูลที่แตกต่างกันไปตามหมวดหมู่ที่จัดของแต่ละหน่วยงาน ซึ่งอาจเกิดปัญหาในการสืบค้น การเชื่อมโยงข้อมูล ทำให้ผู้ใช้ข้อมูลเกิดความสับสนในอนาคต

ในการสำรวจของโครงการฯ เป็นการสำรวจคัมภีร์โบราณที่พบในวัดทั้งหมด ทุกผูก โดยการบันทึกข้อมูลอย่างละเอียด ส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นมาต่างจากการสำรวจอื่นๆ คือ การบันทึกข้อมูลในส่วนอวสานพจน์ หรือ Colophon เพื่อเตรียมข้อมูลสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การจัดทำใบบันทึก จึงเป็นประเด็นสำคัญของการทำงานบันทึกข้อมูลภาคสนามจากแหล่งข้อมูลจริง ซึ่งใบบันทึกนี้ ทางโครงการได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง และพบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นจากการแบ่งหมวดหมู่ของรายชื่อธรรมที่พบ โดยในการปฏิบัติงานช่วงแรกที่วัดปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และวัดห้วยกาน อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน ได้ใช้ใบบันทึกข้อมูลโดยแบ่งหมวดหมู่ตามที่สถาบันวิจัยสังคมได้จัดแบ่งไว้ สิ่งที่มีผลต่อความผิดพลาดในการบันทึกข้อมูล คือ ความสามารถของผู้ปริวรรต เช่น ธรรมชื่อเดียวกันถูกเก็บไว้ในหมวดที่แตกต่างกันตามความเข้าใจของภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละคน ที่มีความสามารถในการอ่านอักษรธรรมล้านนาได้ต่างกัน และวิธีการบันทึกที่ผู้บันทึกเขียนตามคำอ่าน เนื่องจากการแปลงอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทย

การปรับปรุงหมวดหมู่ชื่อธรรม เริ่มใช้ในการสำรวจคัมภีร์โบราณที่วัดทรายมูลเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นวัดในชุมชนเมืองจึงไม่มีผู้รู้ในท้องถิ่น ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกในการทำงานปริวรรตอักษรธรรม และบันทึกข้อมูล ซึ่งเป็นผู้มีความสามารถด้านการอ่านธรรมบาลี และมีความเข้าใจธรรมล้านนาอย่างลึกซึ้ง จึงมีแนวคิดในการกำหนดหมวดหมู่ของชื่อธรรมตามหลักสากลในพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งเป็น ๒๖ หมวดใหญ่ ในหมวดใหญ่ได้บรรจุหมวดย่อย ซึ่งต้องแบ่งย่อยตามหัวข้อหลักนั้นๆ ทำให้มีความชัดเจน ไม่สับสน โดยคณะทำงานได้ให้รายชื่อย่อยของธรรมที่ปรากฏทั้งในหมวดใหญ่และหมวดย่อยมากกว่า ๑๐๐๐ ชื่อ ทั้งชื่อภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และอักษรธรรมล้านนา เพื่อให้สะดวกต่อการสืบค้นในระบบฐานข้อมูล และเป็นต้นแบบให้กับการกำหนดหมวดหมู่คัมภีร์โบราณที่พัฒนามาจากการจัดหมวดหมู่เดิม

การปฏิบัติงานของโครงการได้สำรวจตามชื่อธรรมของคัมภีร์โบราณล้านนา ตามวัดต่างๆ ทุกผูก เพื่อดูรายชื่อของธรรมโบราณทั้งหมดที่มีอยู่ สำหรับเป็นการศึกษาในเชิงวิเคราะห์ และการจัดทำฐานข้อมูลต่อไป ในการจัดหมวดหมู่คัมภีร์โบราณตามหลักสากล จำแนกเป็นหมวดใหญ่ได้ทั้งหมด ๒๖ หมวด หมวดย่อยตามชื่อธรรมที่พบและมีชื่อเรียกตามหลักสากล ที่มีความละเอียดมากขึ้น สามารถแบ่งกลุ่มได้ชัดเจน โดยใช้เอกสารอ้างอิงจาก Russell Webb. (๒๐๐๘). **An Analysis of the Pāli Canon**. Third edition Online © (๒๐๐๘) โดยแบ่งได้ ๒๖ หมวดใหญ่ ได้แก่

๑ A วินัย	๑ B สุตตันตะ	๑ C อภิธรรม
๒ อรรถกถาพระไตรปิฎก	๓ ฎีกา/อนุฎีกา	๔ ปกรณ์วิเสส
๕ ชาตกนอกนิบาต	๖ อานิสงส์	๗ กฎหมาย
๘ โหราศาสตร์	๙ ตำรายา	๑๐ พงศาวดาร
๑๑ ประวัติศาสตร์	๑๒ สาวกนิพพาน	๑๓ อนาคตพระพุทธเจ้า
๑๔ กวีนิพนธ์	๑๕ คาถาและยันต์	๑๖ ไวยากรณ์
๑๗ อภิธานศัพท์	๑๘ ทรรศนะเกี่ยวกับโลกและจักรวาล	
๑๙ พยากรณ์	๒๐ พิธีกรรมสงฆ์	๒๑ จริยศาสตร์
๒๒ พิธีกรรมท้องถิ่น	๒๓ ตำนาน	๒๔ นิทานพื้นบ้าน
๒๕ ปกิณณกะ	๒๖ ธรรมะทั่วไป	

การแบ่งหมวดหมู่โดยใช้หลักสากล ตามการจัดหมวดหมู่ธรรมในพุทธศาสนา เนื่องจากการสำรวจชื่อธรรมและเนื้อหาจากคัมภีร์ใบลานของวัดที่ทำการสำรวจ เป็นการบันทึกข้อมูลหมดทุกผูก ธรรมที่เก็บรวบรวมรายชื่อไว้จึงสอดคล้องกับระบบสากลได้ และส่งผลดีในการสืบค้น การศึกษาที่สามารถเชื่อมโยงระบบการจารคัมภีร์ใบลานในท้องถิ่นเทียบกับระบบสากลได้ หากมีการนำข้อมูลเหล่านี้มาเชื่อมต่อกัน

อนึ่งอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ^{๑๗} กล่าวว่า เรื่องที่จารลงในใบลานอาจจะมีเนื้อเรื่องยาวมาก ผูกเดียวไม่จบ ต้องจารต่อกันหลายผูกนับเนื่องเรียงลำดับไปเป็นผูก ๒ ผูก ๓ เรื่องหนึ่งๆ อาจมีจำนวนมากถึง ๑๐ ผูก ๒๐ ผูก หรือมากน้อยกว่านั้นก็ได้อักขรที่ใช้บอกอังกา ก็จะใช้พยัญชนะเรียงตามลำดับไป จนถึงพยัญชนะตัวสุดท้ายคือ "อ" ถ้ายังไม่จบเรื่อง อักขรต่อไปให้ย้อนกลับไปใช้อักขร "ก" โดยมีอักขร "ย" ควบคู่ด้วย คือ "กย กยา กยิ กยึ กย กยู เกย ไกย โกย เกยา กยั กยะ" แล้วต่อด้วยอักขร "ขย" เรียงลำดับไปทำนองเดียวกับอักขรบอกอังกา ในรอบแรก ส่วนผูกสุดท้ายหรือผูกอื่นๆ ถ้าหากมีจำนวนลานเกินกว่า ๒๔ ลาน ตั้งแต่ ๒๕ ลาน ถึง ๔๐ ลาน หรือมากน้อยกว่านั้น ก็ยังคงนับจำนวน ๒๔ ลานเป็น ๑ ผูก เป็นเกณฑ์เสมอไป ส่วนลานที่เกินนั้น ให้นับจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น ๑, ๒, ๓, ๔ เรียงลำดับไป ตัวอย่างเช่น ในผูกมี ๓๐ ลาน ต้องเรียกว่า ๑ ผูก ๖ ลาน หรือ ๑ ผูก ๖ ใบ หรือจะใช้ว่า ๓๐ ใบก็มี

เมื่อเรียงหน้าหนังสือใบลานตามลำดับอังกาถูกต้องเรียบร้อยแล้ว ใช้ไหม หรือด้าย หรือเชือกทำเป็นหูร้อย เรียกว่า "สายสนอง" ใช้สายสนองผูกหูใบลานตามช่องที่เจาะไว้ในตอนแรก การผูกหูใบลานจะผูกเฉพาะหูด้านซ้ายเพียงด้านเดียว ปล่อยด้านขวาให้ว่างไว้ เพื่อความสะดวกในการเปิดพลิกใบลาน สายสนองที่ใช้ผูกหูใบลานนั้น ปลายข้างหนึ่งต้องทำเป็นห่วงไว้ แล้ววนปลายสายอีกข้างหนึ่ง รอบกึ่งใบลาน

^{๑๗} อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว บรรณาธิการ. งานปริวรรตคัมภีร์โบราณล้านนา สิ่งพิมพ์อันดับที่ ๓/๒๕๕๓. เชียงใหม่ : สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๖, หน้า ๑๒๓.

ด้านบน พร้อมกับสอดปลายสายสนองเข้าไปในห่วง ที่ทำไว้นั้น ทั้งนี้เพื่อใช้ดึงและมัดใบลานให้แน่นเมื่อต้องการจะเก็บ และคลายสายสนองออกขณะคลี่หรือพลิก เพื่อการอ่านใบลาน แต่หากคัมภีร์นั้นไม่มีการแบ่งผูก ใช้วิธีเรียงลำดับต่อๆ กัน ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง แม้จะมีจำนวนลานมากเท่าใดก็ตาม รวมเรียกว่า "กับ" คัมภีร์กับหนึ่งจะมีเส้นเชือกยาวร้อยรวมลานทั้งหมดไว้ด้วยกันทั้ง ๒ หู (๒ รุ) โดยมีไม้ประกบร้อยปิดหน้า - หลังเพื่อให้ลานแข็งแรง ไม่หักเคาะ หรือฉีกขาดง่าย เชือกที่ร้อยหูกัมภีร์ทั้ง ๒ เส้นนี้เรียกว่าสายสนอง เช่นเดียวกัน

เมื่อจารข้อความลงในลานเสร็จแล้ว จะเห็นรูปลายเส้นอักษรเป็นสีขาว อ่านได้ไม่ชัดเจน ดังนั้นจึงต้องลบหน้าลานเหล่านั้นก่อน โดยใช้ลูกประคบชุบขมิ้นผงที่ผสมกับน้ำมันยางไว้แล้ว ลูบไปมา ทั่วหน้าลานที่มีเส้นจาร เพื่อให้สีดำของขมิ้นผงลงไปในเรื่อง ที่เป็นรูปอักษร แล้วใช้ทรายละเอียด ซึ่งต้องทำให้ร้อนด้วยวิธีคว้านไฟ หรือตากแดดก็ได้ โรยลงบนหน้าลานนั้น จากนั้นใช้ลูกประคบสะอาด ลูบไปบนทรายหลายๆ ครั้ง เพื่อลบให้สีผิวหน้าลานขาวสะอาด เห็นลายเส้นอักษรชัดเจนขึ้นเป็นสีดำอย่างเด่นชัด ดังที่คนไทยในสมัยโบราณใช้เป็นคำตอบของปริศนาคำทายที่ว่า "อะไรเอ๋ยลบหาย ลายผิด" ในบางท้องถิ่น เช่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้น้ำมันแมงเม่า (นำแมงเม่ามาคั่วให้น้ำมัน) ผสมกับขมิ้นผง (ได้มาจากกาบมะพร้าวเผาไฟเป็นถ่าน แล้วบดละเอียด) ใช้ลบใบลานได้เช่นเดียวกัน

๓. การปริวรรตคัมภีร์ใบลาน

พิสิฐ คุศุโฑธิ^{๑๘} กล่าวว่า การปริวรรตคัมภีร์ใบลาน เป็นกระบวนการหนึ่งที่สำคัญอย่างมากในการอนุรักษ์คัมภีร์ เพราะการปริวรรตได้ ย่อมหมายถึง การสามารถสำรวจ จัดเรียง จำทำหมวดหมู่คัมภีร์ใบลาน ได้อย่างถูกต้องไม่สลับกันในแต่ละเรื่อง ดังนั้นทักษะการปริวรรตจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างมาก เพราะหลายแห่งทำความสะอาดใบลานได้อย่างเดียว แต่คัมภีร์ใบลานยังกระจัดกระจายอยู่ไม่สามารถจัดเรียงเป็นหมวดหมู่ได้ จึงไม่ทราบว่คัมภีร์ใบลานที่พบเป็นเรื่องอะไร มีความสำคัญอย่างไร และ จะจัดเก็บให้เป็นหมวดหมู่อย่างไร การปริวรรต ได้จึงเป็นขั้นตอนสำคัญที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ

ดังตัวอย่างการปริวรรตคัมภีร์ใบลานของล้านนา เช่น เอกสารโบราณล้านนาที่จารึกด้วยอักษรภาษาล้านนา ที่รู้จักกันดีว่า “ตัวเมือง อักษรธรรม หรืออักษรไทยวน” มีวิวัฒนาการเป็นมายาวนาน อุดมรุ่งเรืองศรี กล่าวว่ อักษรเมือง คลี่คลายมาจากอักษรเพนียดเขียน กลายไปเป็นอักษรพราหมณ์ ประมาณ พ.ศ. ๓๐๐ ปรับตัวเป็นอักษรปัลลวะ ประมาณ พ.ศ. ๑๑๐๐ และอักษรปัลลวะนี้ เป็นต้นเค้าของอักษรมอญโบราณ ที่ใช้ในอาณาจักรศรีวิชัย ประมาณ พ.ศ. ๑๖๐๐ และถูกนำมาใช้ในอาณาจักรไทยวนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ดัดแปลงมาจากอักษรมอญยุคใหม่ (พ.ศ. ๑๗๙๓-๑๘๔๓) ดังได้พบการใช้จารึกบนแผ่นทองที่ฐานพระประธานวัดพระธาตุดอยสุเทพ เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๙ โดยจารึกเป็นอักษรสุโขทัย ๓ บรรทัด และอักษรล้านนา

^{๑๘} พิสิฐ คุศุโฑธิ. กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดหมวดหมู่และการอนุรักษ์. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙, หน้า ๒๓ - ๒๕.

๑ บรรทัด เมื่อพระมหาสุมนเถระ นำพุทธศาสนาหลักธัมมสังคมาจากสุโขทัย ก็ได้นำอักษรฝักขาม (อักษรสุโขทัย) มาใช้จารึกที่ล้านนาด้วย พบที่วัดพระยืน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พ.ศ.๑๙๑๓ ส่วนอักษรธรรมที่ปรับปรุงจนสมบูรณ์ที่สุดนั้น พบว่า นับแต่พระมหาญาณคัมภีร์กลับมาจากการศึกษาพระพุทธรูปศาสนาที่ศรีลังกา ในปี พ.ศ. ๑๙๗๕ เป็นต้นมา มีการใช้จารึกคัมภีร์ทางศาสนาลงในใบลานมาก แต่เป็นภาษาบาลี (อุดมรุ่งเรืองศรี, ๒๕๒๘ : ๑๒-๑๓) ดังที่ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ให้ความเห็นอีกว่า “แต่ก่อนชาวล้านนาใช้อักษรธรรมเขียนภาษาบาลีตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๙๑๙ เป็นอย่างน้อย และใช้เขียนภาษาไทย อย่างน้อยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๐๐๘” (ประเสริฐ ณ นคร, งานจารึกและประวัติศาสตร์ ของประเสริฐ ณ นคร, ๒๕๓๔ : ๒๓) สมัยต่อมาเมื่อพระเจ้ากาวิละ “พื้่นม่าน” ประกาศดินแดนเป็นอิสระจากพม่า ก็ได้ดัดแปลงอักษรล้านนาใหม่โดยผสมอักษรฝักขาม กับอักษรล้านนา แล้วเติมศกลงไปดุษฎีอักษรขอม เรียกว่า “อักษรขอมเมือง หรือ อักษรไทยนิเทศ” ประมาณ พ.ศ. ๒๓๒๕

อักษรธรรม/อักษรเมือง อักษรฝักขาม และอักษรไทยนิเทศเหล่านี้ รับใช้ชาวล้านนามานาน ทั้งการจารึกคัมภีร์ทางศาสนา และใช้เขียนประวัติศาสตร์ ตำนาน และเรื่องทั่วไป แต่ชาวล้านนานิยมใช้อักษรธรรมจารึกคัมภีร์ทางศาสนาเป็นภาษาบาลี ส่วนตัวเมืองนิยมใช้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ทางโลกเป็นภาษาล้านนา อักษรฝักขามส่วนใหญ่ใช้ในศิลาจารึก ไม่นิยมใช้ทั่วไปเหมือนอักษรเมือง จนเมื่อนโยบายรวมหัวเมืองเข้ากับส่วนกลาง และบังคับให้ใช้อักษรไทยกลาง เป็นภาษาราชการ พ.ศ. ๒๔๓๖ และคนเมืองก็ต้องปรับตัวให้ทันสมัย นิยมเรียนและใช้อักษรไทยภาคกลางอย่างกว้างขวาง การเรียนอักษรล้านนาก็เสื่อมลง นอกจากจะทำการ ศึกษา และถ่ายทอดกันภายในวัดเท่านั้น ประจวบกับนโยบายรัฐนิยมของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่าด้วยภาษาและหนังสือกับหน้าที่พลเมือง ในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ สถานภาพการใช้อักษรล้านนาก็แทบจะหมดลมหายใจลงไป ทั้งนี้เป็นเพราะ “ไม่ใช่ไม่มีผู้สอน แต่ไม่มีคนสนใจศึกษาเล่าเรียน”

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่มีคุณค่าและเป็นสิ่งที่ดีในตัวเองนั้น แม้จะถูกกลืนไปบ้างบางยุคบางสมัย ไม่นานก็ย่อมมีคนเล็งเห็นคุณค่า และนับว่าเป็นความโชคดีที่ยังมีผู้รู้อักษรล้านนาและรักษามรดกบรรพบุรุษเหลืออยู่ แม้ว่าจะมีเหลือไม่มากนัก แต่ก็พอที่จะสืบลมหายใจต่อกันมาได้ พอต่อกับมีการเปิดการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่ภาคเหนือ มองเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาบรรพบุรุษและการปฏิรูปการศึกษาที่ให้โอกาสโรงเรียนในแต่ละภูมิภาคสร้างหลักสูตรท้องถิ่นของตนได้ การศึกษาอักษรล้านนา จึงได้ฟื้นคืนมาศึกษากันพอสมควร แต่ผู้รู้และเชี่ยวชาญจริงๆ ในอักษรล้านนา ก็ยังมีอยู่ในวงจำกัดมาก

คัมภีร์และเอกสารโบราณล้านนา จารึกด้วยภาษาที่คนสมัยใหม่อ่านไม่ออก จึงถูกละเลยให้อยู่ในหอไตร (หอธรรม) หอสมุด หรืออยู่ในการครอบครองของผู้รักของเก่า คนที่อ่านไม่ออกก็มองข้ามไปดุษฎีได้พลอย ต่อมาเมื่อมีการอนุรักษ์ และจัดการฟื้นฟู ทำการศึกษาค้นคว้ากันขึ้นมาใหม่ จึงเป็นงานที่ยากจำเป็นต้องใช้ผู้รู้ ที่เป็นน้อย เป็นหนาน (ผู้ที่เคยบวชเรียน) พระสงฆ์ และผู้รู้ในท้องถิ่น ให้ช่วยกันทำการปริวรรต คำว่า ปริวรรต หมายถึง หมุนเวียน เปลี่ยนแปลง เปลี่ยนไป หรือแปรไป (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานสถาน, ๒๕๒๕ : ๕๑๕) การปริวรรตตามหัวข้อนี้ หมายถึง การถอดอักษรธรรมล้านนา หรือ ตัวเมืองเป็นอักษรไทยกลาง ถ่ายทอดสาระที่บันทึกในคัมภีร์ใบลาน หรือพบสาเหล่านี้ ออกมาให้เป็น

ภาษาไทยกลาง ซึ่งท่านเหล่านั้นต่างคนต่างก็ทำการปริวรรตตามความถนัดและความสนใจของตน ไม่มีรูปแบบแน่นอนตายตัวเป็นมาตรฐาน (เพราะไม่มีใครกำหนดมาตรฐานคุณธรรมการราชบัณฑิตทำพจนานุกรม) สุดแต่ภูมิรู้และวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้เป็นหลัก

จากประเด็นที่กล่าวมา คณะผู้วิจัยพบว่า วิธีการปริวรรตอักษรโบราณพื้นเมือง มาเป็นอักษรไทย ปัจจุบันมีหลายวิธี ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และความมุ่งหมายของการใช้งาน ดังจะได้เสนอรูปแบบการปริวรรต และจุดประสงค์ของการใช้งาน ตามคำบรรยายแนวการปริวรรต อักษร พื้นเมืองล้านนา ของ ประเสริฐ ญ นคร (ประเสริฐ ญ นคร, หน้า ๑๑๗-๑๑๙) และคณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ เชียงใหม่ ๗๐๐ ปี ที่ทำการปริวรรตเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่างๆ และจัดทำขึ้นมาใหม่ เรียกว่า วิธีทำข้อมูลสถาปนา ดังต่อไปนี้

๓.๑ การปริวรรตแบบถอดหรือถ่ายตรงตามตัวอักษรตัวต่อตัว

พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์^{๑๙} กล่าวว่า วิธีนี้ ผู้ปริวรรตต้องถอดตัวอักษรตามต้นฉบับทุกประการ ไม่สนใจการออกเสียง รักษาอักษรศาสตร์แบบโบราณอย่างเคร่งครัด และดูพัฒนาการของภาษา จะได้เห็นต้นตอของการสะกด การันต์ สามารถย้อนกลับไปสู่ภาษาเดิมได้ ใช้กันมากในการถอดและอ่านศิลาจารึก ดังตัวอย่างเช่น หนังสือพื้นเมืองของล้านนา (อักษรธรรมล้านนา) ใช้อักษร “๗” นางมณโฑ ตัวเดียวกัน แทนตัว “๗ นางมณโฑ” ในภาษาบาลี และแทนตัว “ด เด็ก” ในภาษาไทย เวลาปริวรรต จะใช้ “๗” แทนทุกตัว ไม่ว่าจะ เป็นภาษาบาลี หรือภาษาไทย เช่น “บัณฑิตเทิร”(บัณฑิตเดิน) อีกตัวอย่างหนึ่ง อักษร “บ ไบไม้” ในอักษรธรรมล้านนา บางครั้งก็ใช้แทน “บ ไบไม้ “ บางครั้งก็ใช้แทน “ป ปลา” ก็ต้องปริวรรตเป็น “บ ไบไม้” ตามรูปตัวอักษร เช่น “เบรตบมาบรากต” แม้จะดูแปลกตา แต่ผู้ปริวรรตควรแสดงคำที่เขียนตามอักษรวิธีปัจจุบันไว้ให้เปรียบเทียบด้วย “เบรตบมาบรากฏ” ผู้ที่จัดวางระบบการปริวรรตและทำตามระบบนั้นอย่างเคร่งครัดคือ พระธรรมราชา นวัตร (ฟู อุตตสิโว) ผู้เขียนหลักภาษาไทยพายัพ และพจนานุกรมไทยพายัพ และ สิงฆะ วรรณสัย ทั้งสองท่านใช้หลักคล้ายกัน คือยึดเอาอักษรวิธีล้านนา เป็นหลักซึ่งมีระบบการกลายเสียงในพยัญชนะวรรคค่อนข้างตายตัว วิธีการดังกล่าวนี้ นับเป็นระบบการปริวรรตที่แพร่หลายและเป็นแม่แบบการปรับปรุงวิธีการปริวรรตที่เป็นมาตรฐานที่นิยมกันในปัจจุบัน

๓.๒ การปริวรรตตามเสียงในภาษาท้องถิ่น

พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์^{๒๐} กล่าวว่า วิธีนี้พบมากในการพิมพ์ชาดกและคร่าวธรรมล้านนา ใช้อักษรภาษาไทยกลาง แต่ถอดออกมาเป็นภาษาท้องถิ่น เช่น อักษรธรรมล้านนาเขียนว่า “พีเมารักน้อง” ก็ จะเขียนตามสำเนียงท้องถิ่นว่า “ปีเมฮักน้อง” คำว่า “เบรตบมาบรากต” จะเขียนเป็น “เผดบมาผากต” การปริวรรตแบบนี้ จะเป็นประโยชน์แก่คนในท้องถิ่น ที่ต้องการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นของตน แต่คนต่าง

^{๑๙} อ่างแล้ว, พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์. กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดหมวดหมู่และการอนุรักษ์. หน้า ๖๒.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

ถิ่นส่วนใหญ่ในภูมิภาคอื่นจะอ่านไม่รู้เรื่อง เพราะมีภาษาถิ่นที่ตนไม่เข้าใจความหมายอีกมาก อาจเข้าใจผิดไปจากเค้าเรื่องเดิมไป

การปริวรรตตามเสียงที่ปรากฏ โดยไม่ได้ยึดระบบอักษรวิธีล้านนา เช่น ผลงานของนายเมื่องใจ ชัยนิลพันธ์ ซึ่งเริ่มพิมพ์คร่าวๆด้วยอักษรไทยกลางเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๕ และได้ขายลิขสิทธิ์ให้แก่นายประเทือง เก่าวัดนสุข เจ้าของร้านประเทืองวิทยา และนายประเทือง ได้นำวรรณกรรมคร่าวๆมาพิมพ์ด้วยอักษรไทยกลางอีกหลายเรื่องเมื่อประมาณ พ.ศ. ด้วยเหตุนี้ วิธีการปริวรรตดังกล่าว จึงมีบางท่านนิยมเรียกว่า วิธีการแบบร้านประเทือง

วิธีการในทำนองนี้ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว บรรณาธิการ หนังสือ งานปริวรรตคัมภีร์โบราณล้านนา สิ่งพิมพ์อันดับที่ ๓ /๒๕๕๓ กล่าวไว้ในถ้อยแถลงว่า “งานปริวรรตคัมภีร์โบราณล้านนาเป็นโครงการหนึ่งของสถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม ที่มหาวิทยาลัยได้สนับสนุนงบประมาณในการทำงานครั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่น ภายหลังจากเสร็จสิ้นงานเปิดอาคารเพชรราชสุดาแล้ว มหาวิทยาลัยได้สนองกระแสพระดำรัสของสมเด็จพระรัตนราชสุตา สยามบรมราชกุมารีฯ เกี่ยวกับงานปริวรรตคัมภีร์โบราณ สถาบันฯ ได้มอบหมายให้คุณโสภณ พรหมจิตต์ สรรพคัมภีร์ที่ได้เก็บรวบรวมไว้เมื่อหลายสิบปีมาแล้ว คัมภีร์เหล่านี้ส่วนใหญ่ได้รับมอบจากนักศึกษาที่เคยเรียนวิชาภาษาถิ่น วิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และวิชาวัฒนธรรมศึกษา ไบลานผู้ที่มีสภาพสมบูรณ์ครบถ้วนทุกหน้าและมีคุณค่าควรปริวรรตมีจำนวน ๓ เรื่อง ได้แก่ พุทธคุณสังคหะโลก, นางวิสาขารักษาศีล และตำรายาสมุนไพรรักษาฆ่า จึงได้ปริวรรตคัมภีร์ทั้ง ๓ เรื่องดังกล่าว และให้ขอความร่วมมือจากนักวิชาการท้องถิ่นหลายท่านทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยช่วยปริวรรตคัมภีร์โบราณ จำนวน ๑๙ เรื่องได้แก่ ๑. ตำนานพระธาตุทุ่งต้อม ๒. ตำนานพระธาตุเจ้าแจ่มทุ่งแจ่มดอย ๓. ตำนานแม่ระมิงค์ ๔. ตำนานถ้ำเชียงดาว ๕. ตำนานพระแก้วเจ้า ๖. พุทธคุณสังคหะโลก ๗. สมณกถา หนังสือมหาสวาทเจ้าอุตตมะและมหาสวาทเจ้าหลวงพรหมสร ๘. บวชพระลงขนานและโอวาทคำสอน ๙. ตำราก่อพระเจ้า ๑๐. นางวิสาขารักษาศีล ๑๑. สู้ขวัญคน ๑๒. สู้ขวัญข้าว ๑๓. สู้ขวัญช้าง ๑๔. สู้ขวัญม้า สู้๑๕. ขวัญควาย ๑๖. สู้ขวัญย่าหม้อหนึ่ง ๑๗. ตำรายาสมุนไพรรักษาฆ่า ๑๘. ตำรายาจากสมุดบันทึก และ ๑๙. ตำรายาสมุนไพรรักษาฆ่า เป็นคัมภีร์โบราณ ๑๑ เรื่อง จำนวน ๒๒๗ หน้า ไบลาน, พับสา ๑ เรื่อง จำนวน ๕ หน้า พับสา, เอกสารประเภทสมุดบันทึก จำนวน ๗ เรื่อง รวม ๕๕ หน้า รวมปริวรรตทั้งสิ้น ๒๘๗ หน้า ไบลาน/พับสา/สมุด จำนวนเชิงอรรถที่อธิบายคำศัพท์และอื่นๆ จำนวนทั้งสิ้น ๑,๗๕๑ เชิงอรรถ รวมจำนวนหน้า ๒๑๔ หน้าพิมพ์

เนื้อหาที่มีความหลากหลายและมีคุณค่าซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจศึกษาเรื่องท้องถิ่นล้านนา คัมภีร์หลายเรื่องยังไม่เคยเผยแพร่มาก่อน และมีคัมภีร์บางเรื่องมีภาษาบาลีปะปนอยู่ ไม่ได้ส่งคำบาลีให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ ขอท่านผู้อ่านโปรดใช้ประโยชน์จากเนื้อหาที่ปริวรรตเป็นภาษาไทยกลางเป็นหลัก ส่วนตำรายาและสมุนไพรรักษาฆ่ามีหลายคำที่หาคำอธิบายไม่ได้ จึงเว้นไว้ ขอภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย ปัจจุบันตำรายาสมุนไพรรักษาฆ่าเป็นที่น่าสนใจของคนทั่วไปและสามารถใช้เป็นทางเลือกในการรักษาโรคต่างๆ ได้ จึงขอนำเสนอไว้ ๒ ตำรา

๓.๓ การปฏิรูปวรรณกรรมท้องถิ่นให้แพร่หลายไปทั่วประเทศ

พิสิฎฐ์ โคตรสุโพธิ์^{๒๑} กล่าวว่า วิธีนี้จะใช้หลักการเขียนคำส่วนใหญ่ให้อยู่ในรูปที่ตรงกับภาษากลางให้มากที่สุดเพื่อให้คนไทยทุกท้องถิ่นสามารถอ่านและเดาเนื้อหาจนเข้าใจความหมายได้ โดยไม่คำนึงถึงภาษาถิ่น เช่น ต้นฉบับเขียนว่า “ข้าง” ภาษาถิ่นว่า “ข้าง” ก็ปฏิรูปเป็น “ข้าง” ทุกคนก็อ่านเข้าใจตรงกัน

อีกประการหนึ่ง ถ้าเสียงอ่านในภาษาถิ่นตรงกับคำในภาษาไทยกลาง ให้เขียนตามเสียงอ่าน โดยไม่ต้องคำนึงถึงต้นฉบับเดิม เช่นข้อความว่า “จ้ไฟเทิร” อ่านตามเสียงภาษาถิ่นว่า จักไปเดิน ก็ให้ถ่ายทอดตามเสียงอ่าน อนึ่ง อักษรวิธีล้านนา ถ้าเขียน “ไป” จะออกเสียงเป็น “ไป” จึงจำเป็นต้องเขียน “ไพ” เพื่อให้ออกเสียงเป็น “ไป” เมื่อถอดอักษร ควรใช้ “ไป” จะเหมาะกว่า อักษร “ท” ที่เขียนแทนทั้ง “ท” และ “ด” ตรงใดเป็น “ท” หรือเป็น “ด” ก็ควรถ่ายรูปแบบตามอักษรวิธีไม่ต้องยุ่งยากในการเดาว่า เมื่อไรจะเป็น “ท” และเมื่อใดจะเป็น “ด” และ ใช้ “น” สะกดแทน “ร” เช่นคำว่า “เทิร” ก็ถ่ายออกมาเป็น “เดิน” ทั้งนี้เพราะอักษรวิธีสมัยโบราณไม่เคร่งครัดในระบบการเขียนตามมาตรฐานของพจนานุกรม ยกเว้นคำบางคำ ที่ถ่ายทอดออกมาก็ยังไม่เข้าใจ ให้คงการเขียนถ่ายแบบตามตัวหนังสือเดิม ดังคำว่า “นักเชิน” ก็เขียนเป็น “นักเงิน” แล้วยังมีคำร้อยกรองบางคำที่ต้องรักษาสัมผัสเอาไว้ ต้องเขียนตามสำเนียงถิ่น เช่น คำว่า “ไปเป็นของเป็นแล้วนอ” ไม่ควรเขียนว่า “ไปเป็นของเพิ่นแล้วนอ” หรือคำโบราณ เช่น “เหล่น” การไม่เขียนเป็น “เล่น” ก็อาจจะเกิดประโยชน์แก่นักภาษาศาสตร์ต้องการตรวจสอบวรรณยุกต์คำไทยดั้งเดิมก็ได้ ทั้งนี้ หากคำใด เป็นคำโบราณ ที่ไม่รู้ความหมาย หรือยังหาความหมายไม่ได้ ก็อย่าเดาสุ่ม หรือดัดแปลงเปลี่ยนคำเข้าข้างตนเองตามอำเภอใจ ตัวไม่เข้าใจ ภายหลังอาจมีคนที่สามารถค้นหาความหมายจากภาษาไทยในท้องถิ่นอื่นก็ได้

ในทำนองเดียวกัน ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ได้ทำการปฏิรูป ราชวงศ์สะ ฉบับวัดพระงาม เชียงใหม่ ที่ อินทวสุภิกขุ จารเมื่อ จ.ศ. ๑๒๑๖ (พ.ศ. ๒๔๖๙) และจัดพิมพ์เป็นฉบับสถาปนาขึ้นมา เป็นตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์มิ่งเมือง ก็ใช้แนวทางการปฏิรูปตามที่กล่าวมา

๓.๔ การปฏิรูปแบบแบ่งเป็น ๒ คอลัมน์ บรรทัดต่อบรรทัด

พิสิฎฐ์ โคตรสุโพธิ์^{๒๒} กล่าวว่า โดยด้านซ้ายเขียนอักษรธรรมล้านนาตามต้นฉบับ ส่วนด้านขวา เขียนข้อความที่ปฏิรูปเป็นอักษรไทยภาคกลาง บรรทัดต่อบรรทัด คำใดที่ยาก ก็แปลความหมายไว้ในวงเล็บท้ายข้อความในบรรทัดเดียวกัน วิธีนี้ อุดม รุ่งเรืองศรี นิยมใช้ในช่วงแรกๆ ต่อมาจึงได้ตัดส่วนที่เป็นอักษรธรรมล้านนาทิ้งไป เพราะต้องการประหยัดหน้ากระดาษ

^{๒๑} อ่างแล้ว, พิสิฎฐ์ โคตรสุโพธิ์. กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดทำหมวดหมู่ และการอนุรักษ์. หน้า ๕๘.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖.

การปริวรรตแบบที่ ๔ นี้ ได้พบเห็นมีการจัดหน้าแปลกออกไปจากอุดม รุ่งเรืองศรี เช่น งานปริวรรตของ รศ.ดร.อนาโตน โรเจอร์ เป็ลติเยร์ บางเรื่องอักษรต้นฉบับอยู่หน้าซ้าย คำปริวรรต (อ่าน) ใช้ภาษาไทยกลาง ตรงตามตัว ในหน้าขวา มีการอธิบายคำยากไว้หลายเรื่อง เช่น เรื่อง มาตลังกา (๒๕๕๕) มีการเรียงความและแปลเป็นภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส บางเรื่องเช่น เรื่อง ภาษิตตระกูลไท (๒๕๕๔) จะพิมพ์ภาษิตอักษรต้นฉบับเอาไว้ก่อนแล้วปริวรรตออกมาด้วยภาษาไทยกลางและแปลเป็นภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศสเป็นบทเรียงลงมา

ในทำนองกลับกัน จริย์ สุนทรสิงห์ (๒๕๕๑) ได้ปริวรรตจากภาษาไทยกลางกลับเป็นอักษรล้านนา จากผลงานเรียบเรียงมหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร ของพระอุปาสีคุณูปมาจารย์(ฟู อุตตสิโว) วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ได้พิมพ์ต้นฉบับไว้ในหนังสือหน้าซ้าย และคำปริวรรตกลับอักษรล้านนาไว้หนังสือหน้าขวา บรรทัดต่อบรรทัด ความตรงกัน พิมพ์เนื่องในงานทำบุญอายุ ครบ ๘ รอบ ๘๖ ปี พระธรรมสิทธิอาจารย์ (หนู ถาวรมหาเถร) เจ้าอาวาสวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ซึ่งในการปริวรรตกลับสู่อักษรล้านนา ก็ได้ใช้อักษรวิธีแบบดั้งเดิมของล้านนา นับว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

๔. ใช้เทคโนโลยีในการจัดเก็บและเผยแพร่องค์ความรู้ในคัมภีร์ใบลาน

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น กล่าวว่า ปัจจุบัน เทคโนโลยี มีบทบาทสำคัญ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับงานด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานได้อย่างสูง เนื่องจากว่าตัวใบลานเอง มีอายุจำกัด สักวันหนึ่งเมื่อถึงเวลา ใบลานก็ต้องชำรุดเสียหาย ย่อยสลายไปในที่สุด แต่ที่น่าเสียดายและคงต้องรักษาเอาไว้อย่างดี คือ องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ปรากฏบนคัมภีร์ใบลาน ดังนั้น เพื่อให้องค์ความรู้ต่าง ๆ สามารถอยู่ต่อไปได้ ซึ่งสมัยก่อน การรักษาคัมภีร์ใบลาน ใช้วิธีการคัดลอกอักษรใบลาน ลงสู่ใบลานอีกชุดหนึ่ง เรียกรูปการคัดลอกว่า จารธัมม์ จึงทำให้คัมภีร์ใบลานชื่อเดียวกัน แต่มีหลายฉบับ ที่ปรากฏอยู่สถานที่ต่าง ๆ ปัจจุบันได้นำเทคโนโลยีมาใช้ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอีกวิธีหนึ่ง คือ การถ่ายภาพคัมภีร์ใบลาน เก็บไว้ ซึ่งทำให้สะดวกและประหยัดเวลายิ่งขึ้น และสามารถเก็บไว้ได้นานด้วย โดยมีวิวัฒนาการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการอนุรักษ์คัมภีร์ของประเทศไทย ตามลำดับดังนี้

๔.๑ ยุคไมโครฟิล์ม

โครงการหอสมุดคัมภีร์ใบลานล้านนา ^{๒๓} กล่าวว่า ภาคเหนือของประเทศไทยมีวัฒนธรรมและวรรณกรรมเฉพาะตัว อันส่งผลให้เกิดพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องด้านต่าง ๆ ทั่วภูมิภาคนี้อย่างกว้างขวาง หากแต่ความมั่งคั่งทางคัมภีร์ใบลานยังคงได้รับการค้นคว้าวิจัยน้อยมากเนื่องจากขาดการเข้าถึง แม้ว่าแหล่งข้อมูลปฐมภูมิมีอยู่อย่างมากมายก็ตาม นอกจากคัมภีร์ใบลานในห้องถื่นที่เกี่ยวข้องกับประเพณีทางพุทธศาสนานิกายเถรวาท แล้วก็ยังมึวรรณกรรมและงานเขียนทางประวัติศาสตร์ห้องถื่นอีกจำนวนมาก

^{๒๓} โครงการหอสมุดคัมภีร์ใบลานล้านนา, [ออนไลน์], แหล่งที่ <http://lannamanuscripts.net/th/about> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

รวมถึงชิ้นงานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม กฎหมายจารีตประเพณี ตำราโหราศาสตร์ เวทมนต์ ตำนาน และพิธีกรรมต่าง ๆ ไวยากรณ์และอักษรศาสตร์ ตลอดจนกวีนิพนธ์และเรื่องมหากาพย์ นิทานพื้นบ้านและนิยายรัก คัมภีร์ไบเบิลจำนวนมากเป็นคัมภีร์นอกนิบาต ซึ่งประกอบด้วยวรรณกรรมที่ใช้พรรณนาโวหาร โดยเฉพาะชาดก ซึ่งเชื่อว่าโดยมากมีต้นกำเนิดมาจากประเพณีพื้นถิ่นของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ เนื้อหาในคัมภีร์ไบเบิลมีทั้งภาษาล้านนา ไทยเขิน ไทยลื้อ ลาว ไทยใหญ่ พม่าและภาษาบาลี จารึกด้วยอักษรหลากหลาย

โครงการหอสมุดคัมภีร์ไบเบิลล้านนา เริ่มขึ้นในปี ๒๐๑๓ เป็นโครงการที่รวบรวมคัมภีร์ไบเบิลจากบางโครงการที่กล่าวมานั้น ด้วยระบบออนไลน์ พร้อมคัมภีร์ไบเบิลที่ได้รับการบันทึกเป็นระบบดิจิทัลโดยตรงในระหว่างการดำเนินโครงการนี้ไว้ด้วย

ชุดคัมภีร์ไบเบิลภายในหอสมุดดิจิทัลคัมภีร์ไบเบิลล้านนา หอสมุดดิจิทัลคัมภีร์ไบเบิลประกอบด้วยรูปถ่ายคัมภีร์ไบเบิลจาก ๔ ชุดคือ **โครงการอนุรักษ์คัมภีร์ล้านนา (PNTMP): ๓,๙๑๔ ต้นฉบับ ๑๕๙,๕๖๔ รูปดิจิทัล** คัมภีร์ไบเบิลชุดนี้ ซึ่งเป็นชุดคัมภีร์ไบเบิลที่ใหญ่ที่สุดในหอสมุดดิจิทัลนี้ บรรจุภาพดิจิทัลขาวดำที่บันทึกจากรูปแบบไมโครฟิล์ม โครงการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลนี้ได้รับการก่อตั้งขึ้นโดยฮาร์ลด์ ฮุนดีอุส ซึ่งเป็นช่วงที่ท่านได้รับเชิญให้เป็นอาจารย์พิเศษและที่ปรึกษางานวิจัยเพื่อช่วยในการจัดตั้งบัณฑิตศึกษา สาขาภาษาล้านนา ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่จากปี ๑๙๘๓-๑๙๙๒ โครงการนี้ดำเนินการโดย สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก กระทรวงการต่างประเทศเยอรมัน ผ่านโครงการความช่วยเหลือทางวัฒนธรรมของกระทรวงระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่ปี ๑๙๘๗-๑๙๙๑ โดยมี ดร. ม.ร.ว. รุจยา อากาศ เป็นหัวหน้าโครงการ

นอกจากการสำรวจและการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลทั่วภาคเหนือประเทศไทยแล้ว ยังมีการบันทึกเป็นไมโครฟิล์มจำนวนมากกว่า ๔๐๐ ม้วน โดยเลือกเอา เฉพาะที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับด้านวรรณกรรมล้านนา ตามที่ กระทรวงการต่างประเทศเยอรมัน ได้แนะนำ รวมถึงคัมภีร์ไบเบิลทั้งหมดที่รวบรวมได้จากวัดสูงเม่น จ.แพร่ (ซึ่งมีกว่า ๑๕๐ ม้วน) สำเนาไมโครฟิล์มของคัมภีร์ไบเบิลชุดนี้ถูกจัดเก็บไว้ที่ หอสมุดแห่งชาติ ชุดหนึ่ง ที่ หอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (CMUL) ชุดหนึ่ง และที่ Akademie der Wissenschaften und der Literatur ประเทศเยอรมันนี้อีกชุดหนึ่ง

โดยได้รับคำอนุญาตจากสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ไมโครฟิล์มชุดนี้ได้รับการบันทึกเป็นดิจิทัลในประเทศเยอรมันในปี ๒๐๑๒-๒๐๑๓ และผู้สนใจสามารถสืบค้นภาพคัมภีร์ไบเบิลเหล่านั้นได้ทางเว็บไซต์ ภายใต้ Creative Commons Attribution-NonCommercial ๔.๐ Unported (CC BY-NC ๔.๐) License (ยกเว้นตำรายา) การบันทึกเป็นดิจิทัลดำเนินการโดย Herrmann und Kraemer GmbH โดยได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากกระทรวงการต่างประเทศเยอรมัน ภาพคัมภีร์ไบเบิลชุดนี้ได้รับการปรับแต่งและตั้งชื่อใหม่โดยโครงการ หอสมุดดิจิทัลหนังสือไบเบิลลาว ที่หอสมุดแห่งชาติลาว คัมภีร์ไบเบิลชุดนี้เน้นหนักเรื่องพื้นเมือง (เอเชียอาคเนย์) และทางโลก นอกจากนี้มีคัมภีร์ไบเบิลภาษาบาลีที่น่าจะเก่าแก่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คัมภีร์ไบเบิลจัดทำขึ้นตามลำดับความสำคัญทาง

ประวัติศาสตร์ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความเป็นตัวแทนของจังหวัดต่าง ๆ รวมถึงอายุและคุณภาพของคัมภีร์ใบลาน หอสมุดดิจิทัลคัมภีร์ใบลานล้านนา (DLNTM): ๑,๐๕๑ ต้นฉบับ ๓๙,๕๔๗ รูปดิจิทัล ชุดคัมภีร์ใบลาน DLNTM บรรจุภาพถ่ายสีที่บ้านทีกเป็นดิจิทัลโดยตรงในภาคเหนือของไทย ระหว่างทำการสำรวจโครงการฯ ในปีทศวรรษที่ ๑๙๘๐ ได้มีการคัดเลือกคัมภีร์ใบลานกว่า ๖,๐๐๐ ผูก เพื่อทำการบันทึกไมโครฟิล์ม แต่เนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลา ไม่สามารถบันทึกคัมภีร์ใบลานที่คัดเลือกแล้วกว่า ๒,๐๐๐ ต้นฉบับ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไม่มีการบันทึกไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานในจังหวัดเชียงรายและลำพูน และได้ทำการบันทึกไมโครฟิล์มในวัดเพียงแห่งเดียวเท่านั้นในจังหวัดเชียงใหม่ (คัมภีร์ใบลาน ๙๐ ต้นฉบับที่วัดเชียงใหม่)

ร่วมกับโครงการหอสมุดคัมภีร์ใบลานล้านนา กระทรวงการต่างประเทศเยอรมัน ได้สนับสนุนงบประมาณในการบันทึกคัมภีร์ใบลานเป็นดิจิทัลโดยตรงในวัด ๓๙ แห่ง การบันทึกคัมภีร์ใบลานเป็นดิจิทัลโดยตรงนั้นดำเนินการ ระหว่าง ปี ๒๐๑๓ ถึง ๒๐๑๗ และ ภาพดิจิทัลที่ได้ถูกปรับแต่งและตั้งชื่อใหม่โดยโครงการหอสมุดดิจิทัลหนังสือใบลานลาว ที่หอสมุดแห่งชาติลาว^{๒๔} ขั้นตอนของการถ่ายคัมภีร์ดิจิทัลคือดังนี้

บุญเลิศ เสนานนท์^{๒๕} กล่าวว่า เนื่องจากทุกองค์ประกอบของมัดคัมภีร์ ตั้งแต่เชือกห่อคัมภีร์ ผ้าห่อฉลาก แผ่นลาน และสายสนอง ล้วนเป็นของโบราณที่มีอายุหลายร้อยปี หากหยิบจับด้วยความไม่ระมัดระวังอาจทำให้แตกหักหรือเสียหายได้ สำหรับขั้นตอนการดำเนินงานเริ่มจากการลงทะเบียน ทำความสะอาด บันทึกภาพ จัดเก็บ และมอบคืนคัมภีร์ใบลาน

ลงมือทำความสะอาดใบลานทุกแผ่นอย่างระมัดระวัง และเพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้สิ่งสกปรก ฝุ่นละออง หรือคราบรอยนิ้วมือติดเปรอะเปื้อนแผ่นใบลาน เจ้าหน้าที่ต้องสวมถุงมือ หากใบลานอยู่ในสภาพดีก็ใช้เพียงแปรงขนอ่อนปัดฝุ่นออกอย่างเบามือ หากมีคราบเชื้อราหรือสิ่งสกปรกติดแน่นอยู่ก็ใช้แอลกอฮอล์บริสุทธิ์เช็ดทำความสะอาด แต่หากใบลานอยู่ในสภาพแห้งกรอบหรือตัวอักษรจางก็ใช้ไม้สำลีสะอาดจุ่มน้ำมันงาผสมผงคาร์บอนแท้ม แล้วใช้ผ้าสะอาดชิ้นเล็ก ๆ เช็ดไปทางเดียวกัน เพื่อให้เส้นลายจารปรากฏชัดเจนอีกครั้ง ทั้งยังเป็นการเพิ่มความชุ่มชื้นให้แก่ใบลานอีกด้วย

เมื่อทำความสะอาดใบลานแต่ละแผ่นเรียบร้อยแล้ว ก่อนเข้าสู่ขั้นตอนการบันทึกภาพเจ้าหน้าที่ต้องตรวจลำดับเลขหน้าอีกครั้ง เพื่อให้แน่ใจว่าลำดับหน้าไม่สลับและมีเนื้อความต่อเนื่องกัน โดยดูจากเลขอักษรหรือเลขโทรหาที่ปรากฏตรงกึ่งกลางริมซ้ายด้านหลังของใบลานแต่ละแผ่น ในการบันทึกภาพ เราแบ่งเจ้าหน้าที่เป็น ๒ ชุด ชุดที่หนึ่งประจำตำแหน่งที่แทนถ่ายภาพ ทำหน้าที่จัดเตรียมและวางใบลานให้พอดีกับเส้นตารางฐานที่ตั้ง จัดเรียงเลขหน้าวางแผ่นระบุลำดับหน้าให้ตรงกับใบลาน หาก

^{๒๔} โครงการหอสมุดคัมภีร์ใบลานล้านนา, [ออนไลน์], แหล่งที่ <http://lannamanuscripts.net/th/about> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

^{๒๕} บุญเลิศ เสนานนท์. คู่มือการลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย. กรุงเทพฯ: สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ, ๒๕๕๙, หน้า ๕๖.

พบว่าตัวอักษรใดไม่ชัดเจนต้องแต้มด้วยน้ำมันงาผสมผงคาร์บอนอีกครั้ง และหากมีสิ่งสกปรกตกค้าง เช่น ฝุ่น จากเศษผ้าหรือคราบดำ ต้องทำความสะอาดจนแน่ใจว่าไม่มีสิ่งใดตกค้างติดไปในภาพถ่าย

หลังจากเสร็จขั้นตอนการถ่ายภาพแล้ว เจ้าหน้าที่จะนำไปลานแต่ละแผ่นมารวมผูก ร้อยสาย สมอง ประคบด้วยไม้ประคบ มัดให้เรียบร้อยดังเดิม ไม่ให้แน่นหรือหลวมเกินไปห่อด้วยผ้าห่อคัมภีร์ เสียบ ป้ายฉลาก นำคัมภีร์ใส่ถุงผ้าและมัดเก็บให้เรียบร้อย

ขั้นตอนสุดท้ายเจ้าหน้าที่ทำป้ายทะเบียนบอกชื่อคัมภีร์ปีที่จาร ปีการสำรวจ ติดไว้ที่ถุงผ้า แล้ว นำห่อมัดคัมภีร์เก็บคืนที่ตู้พระธรรมหรือหีบใบลานและต้องแจ้งให้เจ้าของสถานที่หรือผู้ดูแลรับผิดชอบทราบ ด้วยว่านำไปลานเก็บคืนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

อนึ่งปัจจุบันการถ่ายภาพคัมภีร์ดิจิทัล ได้มีการพัฒนาเทคโนโลยีเครื่องจับยึดและพลิกคัมภีร์ใบ ลานอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัลเพื่ออนุรักษ์คัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนา

เครื่องจับยึดและพลิกคัมภีร์ใบลานอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัลเพื่ออนุรักษ์คัมภีร์ธรรม ทางพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้การรวบรวม อนุรักษ์ และถ่ายภาพคัมภีร์ใบลานไว้เป็นข้อมูล ดิจิทัลด้วยเทคโนโลยีมีความทันสมัย และมีคุณภาพดีกว่าภาพถ่ายไมโครฟิล์มในอดีต สามารถเก็บไว้ใช้เป็น ข้อมูลปฐมภูมิสำหรับการศึกษาค้นคว้าได้อย่างดี เนื่องด้วยจำนวนของคัมภีร์ใบลานซึ่งมีมาก จึงทำให้การ รวบรวมเพื่อถ่ายภาพต้องใช้เวลาในการดำเนินการเป็นระยะเวลานาน ดังนั้น การพัฒนาเทคโนโลยีเครื่องจับ ยึดและพลิกคัมภีร์ใบลานอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัล จะช่วยให้การถ่ายภาพเพื่ออนุรักษ์คัมภีร์ สามารถทำได้สะดวก รวดเร็ว อีกทั้งทำให้ข้อมูลที่ถูกบันทึกมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เป็นผลงานวิจัยของ พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทธิชัย อบอุ่น), รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และคณะจากมหาวิทยาลัย เทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ โดยผลงานนวัตกรรมชิ้นนี้ มี พระมหาเสรีชน นริสสุโร ผู้อำนวยการส่วนงานบริหาร เป็นผู้แทนมหาวิทยาลัยเข้ารับโล่แสดงความขอบคุณแก่หน่วยงานที่นำผลงาน ร่วมนำเสนอ มอบโดย ศาสตราจารย์ นายแพทย์สิริฤกษ์ ทรงศิวิไล เลขาธิการคณะกรรมการวิจัย แห่งชาติ เนื่องในงาน “มหกรรมงานวิจัยแห่งชาติ ๒๕๖๑ (Thailand Research Expo ๒๐๑๘) ระหว่าง วันที่ ๙-๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๑ ณ โรงแรมเซ็นทาราแกรนด์ และบางกอกคอนเวนชันเซ็นเตอร์เซ็นทรัลเวิลด์ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ฯ

และ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๒ ทาง พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทธิชัย อบอุ่น), รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ยังได้ทูลเกล้าถวาย เครื่อง จับยึดและพลิกคัมภีร์ใบลานอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัล จำนวน ๑ เครื่อง ให้แก่ สมเด็จพระ กนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในงานการประชุมวิชาการ ระดับชาติและนานาชาติ The ๑๐th International Buddhist Research Seminar “Nan : The City of Buddhism towards Dhamma & World Heritage” ภายใต้หัวข้อ “นครน่าน : นครพระพุทธศาสนา มรดกธรรมสู่มรดกโลก” ณ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระ เกียรติสมเด็จพะเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และในการนี้ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรม

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระราชทานเครื่องดังกล่าวให้กับ วิทยาลัยสงฆ์ นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อใช้ประโยชน์ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานสืบไป นับว่าเป็นนวัตกรรม ผลงานทางเทคโนโลยีล่าสุดของประเทศไทย ที่นำมาใช้กับการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

๕. การเก็บรักษาคัมภีร์ใบลาน

พระมหาสุทิตย์ อาภากร ดร.^{๒๖} กล่าวว่า เมื่อคัมภีร์ได้รับการอนุรักษ์ทางกายภาพทุกรูปแบบแล้ว ตั้งแต่ขั้นตอนที่ ๑ – ๕ ตามกระบวนการที่ผ่านมา ขั้นตอนสำคัญอีกขั้นตอนนี้ ที่ช่วยในการรักษาคัมภีร์ใบลานให้มีอายุยืนยาวหลายร้อยปี เพื่อให้รอดพ้นจากสาเหตุต่าง ๆ ที่ทำให้ใบลานเสียหาย เช่นสภาพอากาศ หมดแมลง ปลวก หรือ แม้แต่มนุษย์ คือ การเก็บรักษาใบลาน ในระดับต่าง ๆ ดังนี้

๕.๑ ระดับคัมภีร์ เมื่อพระเถระ นักปราชญ์ได้เขียนธรรม วรรณกรรม หรือเรื่องราวต่างๆ ลงในสมุดข่อย ใบลานแล้ว ท่านเหล่านั้นจะใช้เชือกผูกร้อยใบลานเข้าด้วยกันเป็นแต่ละผูก/ฉบับ ตามเนื้อเรื่อง จากนั้นก็มัดด้วยด้ายที่มีสีแดง บางครั้งก็ลงรักปิดทองทับตัวอักษรที่เขียนด้วยเหล็กแหลม นำไม้ที่มีลวดลายสวยงามและขัดแล้วอย่างดีมาประกบหน้า-หลัง แล้วใช้ผ้าห่อคลุมทับ มัดคัมภีร์แต่ละผูก/ฉบับรวมกันเป็นชุดคัมภีร์ บางแห่งทำไม้เล็กๆ หรือที่เรียกว่า “ไม้ปั่นจัก” หรือ “ไม้บัญญัติ” เพื่อบอกว่า คัมภีร์เรื่องนั้น เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอะไร มีธรรมที่ผูก ใครเป็นผู้แต่ง แต่งขึ้นเมื่อไร และใครให้ความอุปถัมภ์ เป็นต้น นับได้ว่าเป็นการจัดระบบข้อมูลอ้างอิงที่ดี ที่แสดงถึงภูมิปัญญาในการรักษาคัมภีร์ของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี โดยที่วัดสูงเม่นนั้น มีการจัดทำไม้ปั่นจักอย่างสวยงาม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศรัทธาความเชื่อที่มีต่อการรักษา และการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมของชาวสูงเม่นเป็นอย่างดี

๕.๒ ระดับการห่อคัมภีร์

ผ้าห่อคัมภีร์ คือ ผ้าที่ใช้ห่อหุ้มคัมภีร์ใบลานหลังจากปิดไม้ประกบเรียบร้อยแล้ว(สำหรับคัมภีร์ที่มีไม้ประกบ) เพื่อปกป้องคัมภีร์ใบลานจากฝุ่นละออง หรือจากการทำลายของสัตว์ต่างๆ

เมื่อมีการสร้างคัมภีร์ใบลานแล้วเสร็จ จำเป็นต้องมีการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อให้คงทนในการใช้งาน จำเป็นต้องมีวัสดุที่ใช้ปกป้องคัมภีร์ ทั้งจากความชื้น ความร้อน แสง ฝุ่นผง แมลง และสัตว์กัดแทะ จึงใช้ผ้าอันทำขึ้นเป็นการเฉพาะเรียกว่า “ผ้าห่อคัมภีร์” ซึ่งรวมถึงผ้าฝืน ผ้าซิ่น มีทั้งไหมและฝ้าย เป็นผ้าไหมที่ยังไม่ผ่านการใช้งานมาก่อน อาจมีตัดเย็บ ประกอบกันกับซี่ไม้ไผ่เพื่อเสริมให้เกิดความคงทน แล้วนำมาห่อหุ้มคัมภีร์ใบลานที่แนบประกบด้วย “ไม้ประกบ” ซึ่งเป็นไม้สองชิ้นที่มีความกว้างยาวขนาดเดียวกับคัมภีร์ใบลาน แล้วใช้เชือกมัดเป็นมัดๆไว้ โดยมีไม้ฎีกาหรือไม้ปี่ ซึ่งส่วนมากเป็นวัสดุที่ทำจากตีวไม้ไผ่จารึกบอกชื่อเรื่อง จำนวนผูก รวมถึงนามผู้สร้างเสียบสอดไว้ด้านนอกมัดเพื่อให้ง่ายต่อการค้นหา

^{๒๖} พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอู่), ดร. และ คณะ. การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่. รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘, หน้า ๑๐๒ – ๑๐๖.

๕.๓ ระดับตู้พระธรรม ทิวธรรม และ กล่องใส่คัมภีร์ เมื่อมีการจารคัมภีร์ ห่อคัมภีร์ต่างๆ เรียบร้อยแล้ว พระเถระ นักปราชญ์เหล่านั้น ถือว่า ผลงานที่ท่านได้แต่งขึ้นมีคุณค่าต่อพระพุทธศาสนาสมควรที่จะเก็บรักษาไว้อย่างดี จึงมีการจัดเก็บคัมภีร์ในหลายรูปแบบ เช่น เก็บไว้ในกล่องใส่คัมภีร์ แบบฉบับเดียว หรือ มัดเดียว หรืออาจจะนำคัมภีร์หลาย ๆ มัด ใส่ในทิวธรรม ถ้ามจำนวนมากขึ้นอีก ก็ใจนำไปใส่ไว้ในตู้ที่มีตลิ่งสามารถป้องกันแมลง หนู หรือสภาพภูมิอากาศที่แปรเปลี่ยนได้ ซึ่งเป็นที่มาของการสร้างกล่องใส่คัมภีร์ ทิวธรรม และ ตู้พระธรรมถวายวัด โดยมีลวดลายที่สวยงามแสดงถึงภูมิปัญญาและศิลปะ และ ความศรัทธาของผู้ถวาย

๕.๔ ระดับหอพระไตรปิฎก หรือ หอไตร เมื่อมีตู้พระธรรมหลายๆ ตู้ พระเถระ นักปราชญ์จึงได้สร้างหอไตรขึ้น เพื่อเป็นที่รวบรวมคัมภีร์ต่างๆ ไว้ในที่เดียวกัน และเพื่อประโยชน์ในการค้นคว้าหาความรู้ของอนุชนรุ่นหลัง หอไตรที่มีความสวยงามและเป็นเอกลักษณ์ของล้านนา เช่น หอไตรวัดพระสิงห์ หอไตรวัดเจดีย์หลวง หอไตรวัดดวงดี จังหวัดเชียงใหม่ และหอไตรวัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน หอไตรวัดสูงเม่นซึ่งเป็นหอไตร โดยมีน้ำล้อมรอบ เพื่อป้องกันปลวก แมลง ที่จะเข้ามากัดทำลายคัมภีร์ที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และความรู้ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการเก็บรักษาคัมภีร์ธรรมเป็นอย่างดีเป็นต้นนั้น ได้สะท้อนถึงวิธีการเก็บรักษาคัมภีร์ของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี

๕.๕ ระดับประเพณีความเชื่อ ทั้งนี้วัตถุประสงค์หลังของระดับนี้ คือ การดึงมวลชนในหลายภาคส่วน ให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน โดยใช้ความเชื่อเรื่องบุญกุศลนำทุกภาพส่วนมาร่วมกิจกรรมกันตามความถนัด ซึ่งหลายที่ปฏิบัติเป็นเวลานาน จนทำให้ก่อให้เกิดเป็นประเพณี และ วัฒนธรรมสืบมา ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชน และ ทุกภาคส่วน เชื่อว่าจะเป็นวิธีการเก็บรักษาองค์ความรู้ และ คัมภีร์ให้ยืนยาวอย่างยั่งยืน เช่น มีพิธีขอขมาคัมภีร์ก่อนสำรวจ และ หลังสำรวจคัมภีร์ พิธีกรรมการเวียนธัมมการนัมสการพระธัมม จัดในรูปของการท่องเที่ยวเชิงมิตติศาสนาและวัฒนธรรม การใส่อาณิสสส์ของการจารคัมภีร์ เช่น การจารคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานเป็นบุญที่มีอาณิสสส์อันจะนับจะประมาณมิได้เพราะภายหลังพุทธปรินิพพาน พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามิได้ทรงตั้งสาวกองค์ใดให้เป็นพระศาสดาปกครองคณะสงฆ์สืบต่อจากพระองค์ แต่ทรงให้พระธรรมวินัย คือ คำสั่งสอนเป็นศาสดาแทนพระองค์ต่อไปในกาลภายหน้าจึงมีความเชื่อว่าการจารอักขระลงในคัมภีร์พระไตรปิฎกเพื่อรักษาพระธรรมวินัยแม้เพียงหนึ่งอักขระ ก็ได้บุญประหนึ่งสร้างพระพุทธรูป ๑ องค์เลยทีเดียว ดังที่สมเด็จพระวันรัตวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร (วัดโพธิ์) ในรัชกาลที่ ๑ กล่าวถึงอาณิสสส์และความปรารถนาของการถวายคัมภีร์พระไตรปิฎกไว้ในหนังสือสังคีตยวงค์ ปริเฉทที่ ๙ ว่า “แม้ว่าอักขระแต่ละตัว ๆ ก็ทรงคุณเสมอด้วยพระพุทธรูปแต่ละองค์ ๆ เพราะเหตุนี้ สาสุนผู้บัณฑิตพึงจารึกพระไตรปิฎกไว้ก็เป็นอันชื่อว่า พระตลาคตเจ้าทั้งหลายมีประมาณ ๘๔,๐๐๐ พระองค์ ยังทรงพระชนม์อยู่ เมื่อพระไตรปิฎกยังดำรงอยู่ (ตราบใด) ผลคืออักขระดังพระพุทธรูปจะพึงดำรงอยู่เสมอ (ตราบนั้น) เพราะเหตุนี้ให้สาธุชนพึงจารด้วยตนเองและให้ผู้อื่นจารพระธรรมลงไว้ในใบลานและบรรจุไว้ในพระเจดีย์ อักขระแห่งพระไตรปิฎกทั้งหลาย ท่านประมาณไว้ว่า ๔๐๐ โกฎิ ๗๒ อักขระ พระไตรปิฎกเหล่าใดที่ได้บรรจุไว้แล้ว ปิฎกเหล่านั้นได้ชื่อว่าเหมือนสร้างพระ

ปฏิมากรไว้ ๔๐๐ โถกฏิ ๗๒ พระองค์” คติความเชื่อดังกล่าวมิได้มีเฉพาะการจารใบลานสายจาริตไทยเท่านั้น แต่ยังคงคล้องกับคติความเชื่อของจาริตพม่าและสิงหลอีกด้วย^{๒๗}

มีการใส่ความเชื่อ เรื่องการอาณิสย์ของกาถวยผ้าห่อคัมภีร์ไว้ในพระพุทธรูปศาสนา เช่น มีธรรมเนียมห่อคัมภีร์ใบลานสำหรับถวยวัด เหล่าหญิงสาวสามัญชนและแม่บ้านจึงมีหน้าที่อุทิศผ้าทอของตนเอง ด้วยเหตุนี้จึงเกิดงานศิลปหัตถกรรมผ้าห่อคัมภีร์ขึ้น เนื่องจากในวัฒนธรรมไทย ผู้หญิงที่ไม่มีโอกาสในการบวชเรียนเขียนอ่าน จึงไม่สามารถจารพระธรรมคำสอนลงในใบลานได้ ดังนั้นสิ่งที่ผู้หญิงทำได้คือการใช้งานฝีมือของตนเอง หรือว่าจ้างเพื่ออุทิศเป็นพุทธรูป โดยผู้ทอจะทำให้มีขนาดกว้างยาวพอดีกับ "ลานยาว" (ความยาวของใบลาน) ตั้งใจทำอย่างประณีตงดงาม มีลวดลายสีสันตามความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของผู้ทอเอง เพื่อให้ได้อาณิสย์อย่างฝ่ายชายที่มีโอกาสด้านการสร้างบุญบารมีมากกว่า รวมถึงเป็นโอกาสที่ผู้หญิงจะอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ตัวใหม่ที่ถูกล่าในกระบวนการสาวไหม เนื่องจากต้องใช้ตัวไหมในปริมาณมากในการทอแต่ละครั้ง จึงถือเป็นการตอบแทนคุณตัวไหมและไม่ให้เกิดเคราะห์กรรมติดตัวแก่ผู้ทอ ซึ่งเป็นผู้หญิงเองด้วย ซึ่งกว่าจะมาเป็นผ้าผืน ผ้าชิ้น ผ้าห่อคัมภีร์นั้น ต้องใช้ทั้งความอดทน อดกลั้นในการสร้างงานฝีมืออย่างยืงยวด ผ่านเทคนิคการทอต่าง ๆ ทั้ง การจก การขีด และ การมัดหมี่ เป็นต้น จึงทำให้ผ้าที่ได้นั้นทรงคุณค่าอย่างความภูมิใจให้กับผู้ทอเป็นอย่างมาก ยิ่งเมื่อได้นำไปห่อคัมภีร์ใบลานอันเป็นสิ่งสูงสุดของการสืบทอดพระธรรมคำสั่งสอนทางพุทธศาสนาด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำให้เกิดความปิติภาคภูมิใจมากยิ่งขึ้น

๒.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

“ทรัพยากรวัฒนธรรม” (Cultural Resource) มีความหมายที่ครอบคลุมถึงทรัพยากรประเภทต่างๆ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) ในรูปของวัตถุ สิ่งก่อสร้าง (Object) สถานที่/แหล่ง (Sites) และภูมิทัศน์ (Land scope) และวัฒนธรรมที่ยังดำรงอยู่ (Living Culture) หรือวัฒนธรรมที่แสดงออก (Expressive Culture) เช่น ดนตรี งานฝีมือ ศิลปะ วรรณคดี ประเพณีบอกเล่า และภาษา เป็นต้น ซึ่งเป็นความต่อเนื่องจากอดีตผ่านปัจจุบันไปสู่อนาคต โดยยอมรับว่า วัฒนธรรมมีคุณลักษณะเป็นอินทรีย์ (Organic) และสามารถวิวัฒน์ (Evolving) ไปได้อย่างต่อเนื่อง

ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น จัดว่าเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทหนึ่งของทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทจับต้องได้ (Tangible Cultural Resource) ในกลุ่มที่เรียกว่า มรดก (Heritages) ในที่นี้หมายถึง สถานที่ สิ่งก่อสร้าง และวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาตั้งแต่ในอดีต เป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คนสมัยปัจจุบัน

โทมัส เอฟ คิง (Thomas F.King) ผู้เชี่ยวชาญกฎหมายทรัพยากรวัฒนธรรมชาวอเมริกัน ระบุว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึงสิ่งต่อไปนี้

^{๒๗} อ่างแล้ว, พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอูน), ดร. และ คณะ. การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมใน ประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่., หน้า ๑๒๓.

๑. ทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ (Historic Properties)
 ๒. โบราณวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ (Artifacts)
 ๓. เอกสารโบราณ (Documents / Archives)
 ๔. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม (Physical Environment) ได้แก่ สถานที่ที่มีภูมิทัศน์สวยงามและร่วมสมัย (Esthetic Associative Places) รวมถึง สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Built Environment)

๕. ทรัพยากรที่เป็นนามธรรม (Non- Physical Resources) ได้แก่

- แบบแผนวิถีชีวิต (Way of life)
- แบบแผนพฤติกรรม (Standard of Practice)
- ขนบธรรมเนียม/วิถีประชา (Norm)
- ค่านิยม (Values)
- ความเชื่อ (Beliefs)
- ศาสนา (Religion)
- แบบแผนของปฏิสัมพันธ์ในสังคม (Pattern of Interaction)
- รูปแบบสถาบัน/องค์กร (Organizations)

স্যันต์ ไพรชาญจิตร ได้กล่าวถึงทรัพยากรวัฒนธรรมว่า หมายถึง ส่วนประกอบของระบบ วัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้องมองเห็นได้ และที่เป็นความหมาย ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบแผนการปฏิบัติ จินตนาภาพ และความรู้สึกนึกคิด ที่ไม่สามารถจับต้องมองเห็นหรือสัมผัสได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ ในแต่ละชุมชน แต่ละสังคม แต่ละยุคสมัยได้ และทรัพยากรวัฒนธรรมในสังคมปัจจุบันประกอบด้วยสิ่งที่เป็น มรดกสืบทอดมาจากอดีต และสิ่งที่ยังมีการสร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้สอยให้สมประโยชน์ในการ แก้ไขปัญหาต่างๆ ของสังคมและชุมชน

ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น มีปรากฏในสถานที่ต่างๆ โดยเฉพาะชุมชนในพื้นที่โบราณหรือแหล่ง อารยธรรมในอดีต ซึ่งสามารถพบเห็นและศึกษาได้ใน ๓ กลุ่ม คือ

๑. ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resources)

๒. วัตถุทางชาติพันธุ์ (Ethnographic Material)

๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ที่มีความสัมพันธ์กับกับทั้งทรัพยากรโบราณคดี และทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุทางชาติพันธุ์ ซึ่งรวมไปถึงวรรณกรรม ดนตรี การละเล่น การแสดง นิทาน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนพิธี พิธีกรรมตามความเชื่อ ภาษา ศิลปะ เป็นต้น

ซึ่งในปัจจุบันสามารถจัดแบ่งทรัพยากรวัฒนธรรมออกเป็นประเภทต่างๆ ตามแนวทางการศึกษาด้านโบราณคดีและวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่

๑. แหล่งโบราณคดี (Archaeological Site) หมายถึง สถานที่ที่เคยมีมนุษย์ในอดีตเข้าไปใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่างๆในการดำรงชีวิตหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นการถาวร หรือเป็นครั้งเป็นคราว อาจจะมีสิ่งก่อสร้างหรือไม่มีสิ่งก่อสร้างก็ได้ เช่น พื้นที่เพาะปลูก คอกสัตว์ เหมืองแร่โบราณ แหล่งผลิตเครื่องมือหิน แหล่งถลุงโลหะ บ่อเกลือและเตาต้มเกลือโบราณ สุสานฝังศพ โรงงานผลิตเครื่องถ้วยชามหม้อไห (แหล่งเตาโบราณ) โรงงานผลิตแก้ว หลุมดักสัตว์ ถ้ำและเพิงผาที่เป็นที่พักอาศัยหรือประกอบพิธีกรรมवादภาพและฝังศพ ย่านตลาดเก่า โรงสีข้าว ฯลฯ ซึ่งในบริเวณแหล่งโบราณคดีมักจะมีพบหลักฐานที่เป็นวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ของผู้คนสมัยโบราณ เช่น เศษเครื่องปั้นดินเผา ลูกปัด เครื่องมือหิน อิฐ กระจุกสัตว์ เปลือกหอย หรือชิ้นส่วนเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่นๆอยู่ตามผิวดิน หรือทับถมอยู่ในดินระดับต่างๆ ในบางพื้นที่อาจจะมีกระดูกสัตว์ กระดูกคนที่มีสภาพกลายเป็นหิน หรือฟอสซิล (fossilized bones) ฝังซ่อนอยู่ในชั้นหินตะกอนบางประเภทด้วย หรือในบางพื้นที่อาจจะเป็นเพิงผาที่มีภาพเขียน ภาพวาด หรือภาพแกะสลักที่เป็นงานศิลปะเชิงพิธีกรรมของคนสมัยโบราณปรากฏอยู่ แหล่งโบราณคดีบางประเภทอาจจะจมอยู่ใต้น้ำ เช่น เรือสำเภาโบราณ เรือรบโบราณ หรือแหล่งโบราณคดีที่เคยอยู่บนบกแต่ต่อมามีน้ำท่วมก็จมอยู่ใต้น้ำ เรียกกันว่า แหล่งโบราณคดีใต้น้ำ ซึ่งมีทั้งที่อยู่ในทะเล ในแม่น้ำ-ลำคลอง หนอง บึง ทะเลสาบธรรมชาติ เป็นต้น

๒. โบราณสถาน (Ancient Structures) หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีสภาพและใช้วัสดุคงทนที่เกิดจากคนสร้าง สถานที่ธรรมชาติประเภทถ้ำและเพิงผาที่คนสมัยโบราณได้ดัดแปลงก่อสร้างต่อเติมเป็นอาคาร โรงเรือนเพื่อใช้ประโยชน์เป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นศาสนสถาน สถานที่ประกอบพิธีกรรม โรงเรือนหรืออาคารที่ประกอบกิจการงานอาชีพ (บ้นหม้อ ทอผ้า จักสาน หล่อโลหะ ทำลูกปัด ตีเหล็ก ชำหเลสสัตว์ ฯลฯ) ที่ประชุม บ่อน้ำ อ่างเก็บน้ำ เขื่อนกั้นน้ำ ถนน คู คลอง กำแพงเมือง ป้อมปราการ ท่าเรือ ป่าช้าเผาศพ สวนป่าสมุนไพรร ศาลาท่าน้ำ ศาลาพักร้อน โรงพยาบาล หอดูดาว พระเจดีย์จับช้าง อนุสาวรีย์ โบสถ์ วิหาร หอไตร กุฏิ เจดีย์ พระปรารค์ ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ศาลเจ้า ศาลผีต่างๆ เสาอินทขิล เสาเฝ้าบ้าน มัสยิด โบสถ์คริสต์ วัดหินคูดู ปราสาทขอม คุก ตะแลงแกง เสาชิงช้าพราหมณ์ ฯลฯ ที่มีสภาพดีที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้ โดยในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ มาตรา ๔ ระบุว่า โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

๓. วัตถุโบราณ (Ancient Objects) หมายถึง วัตถุสิ่งของ เครื่องมือเครื่องใช้ ที่เกิดจากการประดิษฐ์ด้วยฝีมือคน หรือเกิดจากการดัดแปลงจากวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติตามภูมิปัญญาความรู้ของคนในยุคสมัยต่างๆเพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ทั้งด้านเศรษฐกิจ (การทำมาหากิน) การศึกษา (การอบรมสั่งสอน) การรักษาพยาบาลและป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในวาระต่างๆของชีวิตเฉพาะบุคคล (เกิด -เจริญเติบโตใหญ่-ป่วยไข้ไม่สบาย-หายจาก

โรค-มีโซคมีเคราะห์-เปลี่ยนวัยได้คู่ครอง-และการตาย) และพิธีกรรมของกลุ่มคน ชุมชนและสังคม การค้า พาณิชยกรรม การอุตสาหกรรม หัตถกรรม การเดินทาง-ขนส่งและการสื่อสาร การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การขุดแร่ ถลุงโลหะ หล่อเครื่องมือ ทำเครื่องประดับ ตีเหล็กทำมีดพริ้วอาวุธและเครื่องมือการเกษตร ทำเครื่องมือ/เครื่องประดับหิน ทำเครื่องมือ-ภาชนะ-เครื่องประดับแก้ว เครื่องมือจับและดักสัตว์บกสัตว์ น้ำสัตว์ปีก เครื่องมือและผลผลิตในการปั่นด้าย-ทอผ้า เครื่องมือ/อุปกรณ์และผลผลิตในการปั่นหม้อ การสร้างเตาเผาถ้วยชาม เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทำเกลือ จักสานภาชนะใส่ข้าวและพืชผัก ภาชนะตักน้ำ-ใส่น้ำ ภาชนะและอุปกรณ์ในการเตรียม-การปรุง-การถนอม-การแปรรูป-การบรรจุอาหาร เครื่องมือ/อุปกรณ์ในการสร้างงานศิลปะและชิ้นงานศิลปะประเภทแกะสลักไม้ แกะสลักหิน ภาควาด ปูนปั้น หล่อโลหะ หนังสือ ศิลาจารึก คัมภีร์ใบลาน สมุดข่อย ปับสา ปับหลัน เงินเหรียญ วัตถุสมมติแทนเงินตรา ธนบัตร เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย รูปเคารพในศาสนาและระบบความเชื่อต่างๆ ธรรมาสัน อาสนะ ยานพาหนะและเครื่องจักรกล เครื่องยนต์กลไกส่วนประกอบ รถยนต์ รถถีบ รถลาก เรือชนิดต่าง เกวียน ล้อลาก เลื่อน ราชยาน คานหาม เสลียง ครกตำข้าว โกร่งบดยา แทนบดยา เครื่องชั่ง ตวง วัด เพอร์นิเจอร์ ตู้ โต๊ะ เติง เก้าอี้ มุ้ง หมอน ที่นอน เสื้อ สาด วัสดุก่อสร้าง เครื่องดนตรีกล้องถ่ายภาพ เครื่องพิมพ์ดีด วิทยุ โทรทัศน์ ขวดเหล้า ไหสาโท เครื่องมือและอุปกรณ์ อาวุธยุทโธปกรณ์ในการทำ สงคราม ปืนใหญ่ ปืนสั้น ปืนยาว ลูกกระเบิด เครื่องกระสุน หน้าไม้ หอก ดาบ โล่ แหวน หลาว ฯลฯ รวมทั้งสิ่งของสำหรับเด็กเล่น และการกีฬาต่างๆที่เคยมีอยู่ในชุมชนต่างๆในอดีตทั้งที่มีอายุเก่าแก่มากและที่มีมีอายุไม่กี่ปี หรือไม่กี่เดือนที่ผ่านมา ซึ่งวัตถุโบราณในที่นี้หมายรวมถึง โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ตาม มาตรา ๔ แห่ง พ.ร.บ. โบราณสถาน ฯ พ.ศ. ๒๕๐๔ ที่ระบุว่า โบราณวัตถุ หมายถึง สิ่งหาปริมาตรที่เป็น ของโบราณ ไม่ว่าจะเป็สิ่งประดิษฐ์หรือเป็สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของ โบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐาน เกี่ยวกับประวัติของสิ่งหาปริมาตรนั้นเป็ประโยชน์ในทางศิลป์ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี และ ศิลปวัตถุ หมายถึง สิ่งที่สร้างขึ้นด้วยมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลป์ด้วย

ทรัพยากรวัฒนธรรมดังกล่าว ล้วนมีความสำคัญ จัดเป็ทรัพยากรที่มีคุณค่า และจัดเป็ทุนทาง สังคมเชิงวัฒนธรรมที่ให้ทั้งคุณค่าและมูลค่าทางด้านต่างๆ เป็เรื่องราวที่บอกเล่าอดีตที่สะท้อนมาถึงภาพ ความเป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็สิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ของผู้คนสมัยปัจจุบันได้

ความสำคัญและประโยชน์ของทรัพยากรทางวัฒนธรรม

๑. เป็หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ยืนยันลำดับความเป็นมาของชุมชน และสังคมระดับต่างๆ
๒. เป็สิ่งที่แสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ (Identity) และเอกลักษณ์ของชุมชน ชาติพันธุ์ และ สังคมในระดับชาติ

๓. เป็นวัตถุประสงค์อุทยานแสดงศักยภาพของชุมชนในการดำรงวิถีชีวิตและการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและสังคมอื่นๆตามสถานการณ์และลำดับเวลาที่ผ่านมา

๔. เป็นทุนของชุมชน (Community's Capital) ที่สามารถนำไปจัดการให้เกิดประโยชน์ในกระบวนการพัฒนาชุมชนทั้งทางด้านการศึกษา สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง การสาธารณสุข และกิจกรรมการท่องเที่ยว

๕. เป็นปัจจัยพื้นฐานของการศึกษาเรียนรู้และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ที่สามารถนำไปสู่การสร้างสรรคและการจัดประโยชน์ในสังคมรุ่นหลังได้

๒.๒.๑ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชนนั้น จัดว่าเป็น กระบวนการหรือชุดของการกระทำ การใดๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ตั้งแต่ในอดีตของชุมชน ซึ่งรวมเรียกว่า **มรดก (Heritage)** ซึ่งอาจเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมืองและชุมชนโบราณ แหล่งเตาผลิตเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณ วัดวาอาราม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมทั้งภูมิปัญญา ความรู้ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีปฏิบัติ ศาสนพิธี พิธีกรรมตามความเชื่อ เป็นต้น ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางโบราณคดีต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน หรือที่ชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งมีความมุ่งหมายเพื่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาคุณค่าระดับสูง หรือการพัฒนาทางจิตใจที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน ซึ่งการกระทำใดๆที่เรียกว่าการจัดการนั้นประกอบด้วยกิจกรรม ๗ เรื่องด้วยกันคือ

๑. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (Resource Research) เพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมทั้งในเชิงกายภาพและคุณลักษณะทางนามธรรม ประวัติศาสตร์ ประโยชน์ใช้สอยในอดีต ศักยภาพคุณค่าและข้อจำกัดของทรัพยากรทางโบราณคดีนั้นๆต่อชุมชนปัจจุบัน ในระดับต่างๆ

๒. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation) จะช่วยให้สามารถทราบข้อมูลรวบยอดของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้นๆ ว่ามีคุณค่าทางด้านใดบ้าง และมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจลงทุนลงแรงดำเนินการใดๆต่อไปหรือไม่ เพราะหากพิจารณาแล้วพบว่ามียุคค่าน้อย หรือไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์หรือพัฒนา ก็อาจจะตัดสินใจไม่ดำเนินการใดๆต่อไปก็ได้ หรือพิจารณาแล้วเห็นว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้นๆ มีคุณค่าและมีคุณสมบัติเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการดำเนินการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้ หรือแหล่งท่องเที่ยว ก็จะสามารถตัดสินใจและวางแผนว่าจะทำอย่างไรต่อไปจึงจะเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อชุมชนและส่วนรวม

๓. การสงวนและการอนุรักษ์ (Preservation) หมายถึง การคงไว้ซึ่งสภาพทางกายภาพและคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดี เพื่อประโยชน์ในการศึกษา การทัศนศึกษาหรือการท่องเที่ยวโดยใช้เทคนิควิธีการต่างๆตามความเหมาะสมในสภาพแวดล้อมของทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ประเภทแต่ละแห่ง เช่น การเสริมสร้างความแข็งแรงของสิ่งก่อสร้างหรือวัตถุ การบูรณะ การจำลอง การทำเทียม การถอดพิมพ์ การสร้างชิ้นใหม่ การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ รวมไปถึงการสร้างและการบังคับใช้กฎหมายข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่างๆเพื่อสนองต่อความประสงค์ที่จะทำให้ทรัพยากรวัฒนธรรมคงอยู่ให้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

๔. การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม (Resource Based Community Business) ซึ่งในปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความจำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการ เนื่องจากเราอยู่ในกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรี ที่มีการคิดเรื่องลงทุน-ขาดทุน-กำไร อยู่ตลอดเวลา แม้ว่าในกรอบคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนและแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงจะพยายามไม่ให้คิดเรื่องกำไร-ขาดทุนมากนัก แต่ในการจัดการจะต้องมีค่าใช้จ่ายตลอดเวลา ในระยะเริ่มต้นคงจะไม่มีใครเสียสละลงทุนลงแรงในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยไม่มีทุนที่เป็นเงิน หรือวัสดุสิ่งของได้เป็นเวลานานๆ ดังนั้นกิจกรรมเชิงธุรกิจจึงมีความสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งจะสามารถสร้างรายได้โดยการจัดพิมพ์หนังสือ เอกสาร ภาพโปสเตอร์ จัดทำของที่ระลึก ผลิตภัณฑ์เอกลักษณ์ของแหล่งโบราณคดีและชุมชนออกจำหน่าย การจัดเก็บค่าธรรมเนียมการให้บริการนำชม การให้บริการท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เก็บค่าธรรมเนียมจากผู้เข้าร่วม และการขอรับการสนับสนุนจากองค์กรการกุศล ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรระหว่างประเทศด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

๕. การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่นๆ ทั้งในและนอกชุมชน ถือเป็นกิจกรรมที่สำคัญในกระบวนการเรียนรู้และให้การศึกษา อาจจะทำให้มีสิ่งพิมพ์หรือสื่อต่างๆออกเผยแพร่ โดยการจำหน่ายหรือให้เปล่าซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของกลุ่มคนที่จัดการ ในการจำหน่ายสื่อสิ่งพิมพ์ หรือข้อมูลต่างๆจะเชื่อมโยงกับการจัดการเชิงธุรกิจ

๖. การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (Enforcement) ซึ่งอาจจะเป็นข้อตกลงของชุมชน กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ องค์กรประชาชน หรือข้อกฎหมายที่กำหนดโดยรัฐก็ได้ แต่การบังคับใช้จะต้องดำเนินไปในรูปแบบที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน และเป็นคุณต่อทั้งชุมชนและต่อทรัพยากรวัฒนธรรม

๗. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (resource rehabilitation / revitalization) เป็นการสร้างความหมาย คุณค่า และกำหนดบทบาทและหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรทางโบราณคดีที่อาจจะไม่ได้ทำหน้าที่ดั้งเดิมอย่างที่เคยเป็น (De-Functioned resource) และมีการนำเอาทรัพยากรทางโบราณคดีนั้นมาปรับปรุงและพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ในบทบาทใหม่ (re-Functioning) เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชน หรือสร้างประโยชน์ใหม่ให้กับชุมชน เช่น การฟื้นฟูประเพณี พิธีกรรมบางอย่างที่เคยปฏิบัติกันในสถานที่โบราณบางแห่งขึ้นมาเพื่อใช้เป็นวิธีการในการระดมพลังของชุมชนในการพัฒนาชุมชน หรือการนำเอาพระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญจากกรุใต้พระเจดีย์หรือสถูปโบราณที่พังทลายไปประดิษฐานในพระสถูป พระเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่ตามรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมดั้งเดิมที่พบ นอกจากนี้ยังมีการนำเอารูปแบบโบราณสถาน สัญลักษณ์ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแหล่งโบราณคดีต่างๆ ไปดัดแปลงเป็นตราสัญลักษณ์เพื่อการประชาสัมพันธ์ ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัด เครื่องหมายการค้า และตราประจำองค์กรต่างๆ เป็นต้น

นอกจากนี้ในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้น มีวิธีการสำคัญที่ได้พัฒนาขึ้นมาเพื่อใช้เป็นกรอบในการทำความเข้าใจและอธิบายกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เรียกว่า ๓ E-Model ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรม (Actions) ที่สำคัญ ๓ ส่วนด้วยกัน คือ (สายันต์ ไพรัชญา จิตร, ๒๕๔๖)

๑. กระบวนการเรียนรู้และการให้การศึกษา (E๑-Education) เน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง (learning by doing) และการจัดการศึกษาที่เน้นการสื่อสารสองทาง (two-way communication) และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในหมู่นักวิชาการ นักจัดการ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐอื่นๆที่เกี่ยวข้อง และประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อความเข้าใจร่วมกัน หมายความว่า การใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นวิธีการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องคุณลักษณะทางวิชาการ

๒. การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ (E๒-Engineering) หมายถึง การคิดค้นรูปแบบวิธีวิทยา (methodology) และเทคนิควิธีที่เหมาะสม (appropriate technique /technology) ในการจัดการด้านวิชาการหรือการศึกษาวิจัย (research) ด้านการอนุรักษ์ (conservation) การสงวนรักษา (preservation) และรูปแบบการพัฒนา (development pattern) รวมไปถึงการสร้างเงื่อนไข (conditions) กฎเกณฑ์หรือข้อบัญญัติ (rules) และกฎหมาย (acts) เพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนแก่ชุมชนทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติ

๓. การบังคับใช้กฎระเบียบ (E๓-Enforcement) หมายถึงการนำเอาเงื่อนไข กฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติ และกฎหมายที่ชุมชนและสังคมกำหนดขึ้นร่วมกันมาบังคับใช้เพื่อคุ้มครอง ป้องกัน และเฝ้าอำนวยการให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างราบรื่นไม่สะดุดหยุดลงกลางคัน หรือไม่ถูกละเมิดให้เสื่อมค่าหรือเสื่อมสภาพไปด้วยเหตุอันไม่สมควร

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมภายใต้กรอบปฏิบัติการ ๓ E-model ดังกล่าวข้างต้นอาศัยหลักการและวิธีการของการพัฒนาชุมชนที่เน้นเป้าหมายของการจัดการเพื่อให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการได้พัฒนาความรู้ความสามารถของตนเอง พึ่งตนเองได้ คิดหาหนทางแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง มีความสุขกับการจัดการทรัพยากรนั้น และสามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นได้อย่างรู้เท่าทัน ไม่ตกเป็นเหยื่อของกระแสหรือสถานการณ์ที่ผู้อื่นสร้างขึ้นเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในภาคการเมืองแล้ว ก็พบว่า ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ ก็ได้กำหนดแนวปฏิบัติที่เอื้อให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิ์และอำนาจในการจัดการทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นของตนเองได้ ดังที่ปรากฏในมาตรา ๔๖ ที่ระบุว่า “บุคคล ซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิ์อนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญา ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

นอกจากนี้ ในแนวนโยบายการกระจายอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินออกไปสู่องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นระดับต่างๆ ยังเปิดโอกาสให้ประชาชนและเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมมากขึ้นเป็นลำดับ ดังปรากฏใน พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมวด ๒ มาตรา ๑๖ ที่กำหนดให้เทศบาล เมืองพัทยา และองค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนให้ท้องถิ่นของตนเอง (๑๑) การบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรม อันดีของท้องถิ่น มาตรา ๑๗ กำหนดให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง (๒๐) การจัดให้มีพิพิธภัณฑ์และหอจดหมายเหตุ และใน มาตรา ๒๑ กำหนดว่า บรรดาอำนาจและหน้าที่ที่อยู่ในความรับผิดชอบของรัฐตามกฎหมายรัฐอาจมอบอำนาจและหน้าที่ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการแทนได้

ในปัจจุบันได้มีกลุ่มประชาชน ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรชุมชนและเครือข่ายชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ เริ่มตระหนักถึงปัญหาทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีถูกทำลาย และเห็นว่ามีปัญหาการจัดการที่ไม่เหมาะสมเกิดขึ้นมากมาย จึงเข้ามามีบทบาทในการจัดการในรูปแบบและด้วยวิธีการต่างๆ มากขึ้น แต่อาจจะยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก ทั้งนี้ อาจจะเนื่องมาจากการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีเป็นงานที่ดำเนินการโดยภาครัฐ (ฝ่ายเดียว) มาเป็นเวลานานมาก อีกทั้งยังคงมีกฎหมายสงวนอำนาจในการบริหารและจัดการไว้ที่ศูนย์การบริหารราชการส่วนกลาง เท่านั้น

นอกจากนี้ องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น รวมไปถึงประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนผู้ที่จะมีบทบาทและหน้าที่เกี่ยวข้องกับการบริหารและจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีในองค์กรต่างๆ ยัง

ขาดความมั่นใจ ขาดข้อมูล ขาดความรู้ ขาดความเข้าใจ ขาดทักษะ และอาจจะยังมองไม่เห็นประโยชน์ที่แท้จริงในการปฏิบัติการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและโบราณคดีดังกล่าวด้วยตนเอง

๒.๓ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒.๓.๑ ความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชน

คำว่า “การมีส่วนร่วม” ได้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลาย และมีความแตกต่างกันไปตามความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ซึ่งอาจจะมองทั้งในแง่ของแนวคิด หลักการ กระบวนการ และวิธีการปฏิบัติ

ถวิลวดี บุรีกุล^{๒๘} กล่าวว่า “การมีส่วนร่วม” หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน การพัฒนาทั้งในการแก้ไขปัญหาและป้องกันปัญหาโดยเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มร่วมกำหนดนโยบาย ร่วมวางแผน ตัดสินใจและปฏิบัติตามแผน ร่วมตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ ร่วมติดตามประเมินผลและรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชน ชุมชนและเครือข่ายทุกรูปแบบในพื้นที่

ณรงค์ ณ เชียงใหม่ กล่าวว่า^{๒๙} การมีส่วนร่วม (Participation) ตามพจนานุกรมอังกฤษฉบับออกฟอร์ด ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “เป็นการมีส่วนร่วม (ร่วมกับคนอื่น) ในการกระทำบางอย่างหรือบางเรื่อง” คำว่า การมีส่วนร่วม โดยมากมักจะใช้ในความหมายตรงข้ามกับคำว่า “การเมินเฉย (Apathy)” ฉะนั้น คำว่าการมีส่วนร่วมตามความหมายข้างต้น จึงหมายถึง การที่บุคคลกระทำการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือในประเด็นที่บุคคลนั้นสนใจ ไม่ว่าจะเขาจะได้ปฏิบัติการเพื่อแสดงถึงความสนใจอย่างจริงจังหรือไม่ก็ตาม และไม่จำเป็นที่บุคคลนั้นจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นโดยตรงก็ได้ แต่การมีทัศนคติ ความคิดเห็น ความสนใจ ห่วงใย ก็เพียงพอแล้วที่จะเรียกว่าเป็นการมีส่วนร่วมได้ และยังได้ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” หมายถึง การที่กลุ่มประชาชน หรือขบวนการที่สมาชิกของชุมชนที่กระทำการออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกัน ที่จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วม ความสนใจร่วม มีความต้องการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายร่วมทางเศรษฐกิจและสังคมหรือการเมือง หรือการดำเนินการร่วมกันเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจ มติชน ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม หรือการดำเนินการเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ การปรับปรุงสภาพทางสังคมในกลุ่มชุมชน

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการอีกหลายท่านที่ได้ให้นิยามคำว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ไว้ เช่น เจมส์ แอล เครยัน ได้กำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า เป็นกระบวนการที่รวบรวมเอาความ

^{๒๘} ถวิลวดี บุรีกุล. การมีส่วนร่วม : แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๙, หน้า ๖๗.

^{๒๙} ณรงค์ ณ เชียงใหม่. การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารรัฐสมิแล, ๒๕๕๙, หน้า ๔๑.

ห่วงกังวล ความต้องการและค่านิยมต่าง ๆ ของสาธารณชนไว้อยู่ในกระบวนการตัดสินใจของรัฐและเอกชน เป็นการสื่อสารสองทาง และเป็นการมีปฏิสัมพันธ์ที่มีเป้าหมายเพื่อการตัดสินใจที่ดีกว่าและที่ได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน

พีระ พรนวม^{๓๐} ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) หมายถึง การกระจายโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง และการบริหารเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้ง การจัดสรรทรัพยากรของชุมชนและของชาติ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการให้ข้อมูล แสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ รวมถึงลดจนการควบคุมโดยตรงจากประชาชน

ประพันธ์ สร้างเพชร^{๓๑} ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ในรายงานการศึกษา เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ ว่าหมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิในกระบวนการนโยบายสาธารณะทั้งในด้านการให้และรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การให้ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะ การร่วมตัดสินใจ ทั้งในขั้นตอนการริเริ่มนโยบาย การจัดทำแผนงาน โครงการหรือกิจกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการปฏิบัติ การติดตาม และประเมินผลตามนโยบาย แผนงานโครงการหรือกิจกรรมนั้น

สำหรับการมีส่วนร่วมในความหมายที่เป็นนัยทางการเมือง สายทิพย์ สุคติพันธ์ (๒๕๓๔, น. ๙๒) กล่าวว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงกลไกในการพัฒนา จากการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงหมายถึง การคืนอำนาจ (Empowerment) ในการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน อย่างน้อยที่สุดประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการริเริ่มวางแผน และดำเนินการในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ การพัฒนา และการกำหนดอนาคตของเขา

นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมอาจเริ่มต้นจากการพัฒนามาจากข้างล่าง แทนวิธีการพัฒนาจากนโยบายเบื้องบน จุดเริ่มต้น คือ การกระจายอำนาจของการวางแผนจากส่วนกลางไปเป็นการวางแผนส่วนภูมิภาค

เมื่อพิจารณาในส่วนของเนื้อหาของการมีส่วนร่วม จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาควรมีเนื้อหา ดังนี้ คือ

^{๓๐} พีระ พรนวม. ศรีธธาต่อหลักการการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์การบริหารการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙, หน้า ๓๒ – ๓๓.

^{๓๑} ประพันธ์ สร้างเพชร. การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ศูนย์โรงเรียนตำบลแช่ช้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙, หน้า ๖๖.

๑. การเน้นคุณค่าของการวางแผนระดับท้องถิ่น
๒. การใช้เทคโนโลยี และทรัพยากรที่จะหาได้ในท้องถิ่น
๓. การฝึกอบรม ที่เน้นให้ประชาชนสามารถดำเนินการพัฒนาด้วยตนเองได้
๔. การแก้ไขปัญหาความต้องการพื้นฐานโดยสมาชิกของชุมชน
๕. การช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามแบบประเพณีดั้งเดิม
๖. การใช้วัฒนธรรมและการสื่อสารที่สอดคล้องกับการพัฒนา

จากความหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมมีความหมายใน ๒ ลักษณะ คือ

๑. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าว จะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

๒. การมีส่วนร่วมในนัยทางการเมือง ซึ่งแบ่งออกเป็นอีก ๒ ประเภท คือ ๑)การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชน หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชน อันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา และ ๒)การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อการจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจ (Empowerment)ในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง ทั้งนี้ ต้องคำนึงถึงการพัฒนาที่เท่าเทียมกันของชายและหญิง (Gender) ในการดำเนินงานพัฒนาด้วย

๒.๓.๒ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

กระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วมมีนักวิชาการได้กล่าวถึงกระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

อคิน รพีพัฒน์^{๓๒} ได้นำแนวคิดของไพร์ตัน เตชะรินทร์ มาสรุปถึงการมีส่วนร่วมว่า บุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครต่างๆ ควรมีส่วนร่วมเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาในเรื่องต่อไปนี้

๑) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน

๒) ร่วมคิด และสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน

๓) ร่วมวางนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัดปัญหาและแก้ไข ปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน

๔) ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

๕) ร่วมจัด หรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๖) ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน

๗) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

๘) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

อคิน รพีพัฒน์ (๒๕๔๗) ได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข

ขั้นที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนา

ขั้นที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน

ขั้นที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผลงานกิจกรรมพัฒนา

Cohen, J.M. & Uphoff, N.T. f^{๓๓} กล่าวว่ากระบวนการมีส่วนร่วมนี้ประกอบด้วย

๑) การวางแผน ซึ่งรวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย กลวิธี ทรัพยากรที่ต้องใช้ ตลอดจนการติดตามประเมินผล

๒) การดำเนินงาน

^{๓๒} อคิน รพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข , ๒๕๕๙, หน้า ๑๗.

^{๓๓} Cohen, J.M. , & Uphooff, N.T. Rural development participation : Concept and measures for project design implementation and evolution rural development committee center for international studies. New York : Longman, 2015, P.56.

๓) การใช้บริการจากโครงการ

๔) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

ได้จำแนกชนิดของการมีส่วนร่วมเอาไว้ ๔ ประเภท ได้แก่

๑) การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการตัดสินใจ (Decision making) ในกระบวนการตัดสินใจนั้น ประการแรกที่สุดที่จะต้องกระทำคือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นเลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่องที่ต้องดำเนินไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่การตัดสินใจช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

๒) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินโครงการ (Implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจำทำประโยชน์ด้วยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากรการบริหารงานและงบประมาณ และการขอความช่วยเหลือ

๓) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับผลประโยชน์ อันเกิดจากโครงการนั้นๆ (Benefits) ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นั้น นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์เชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาการกระจายผลประโยชน์ทางบวก และผลที่เกิดขึ้นทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลในสังคมด้วย

๔) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการประเมินผลโครงการ (Evaluation) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้น สิ่งที่สำคัญที่ต้องสังเกต คือ ความคิดเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งมีอิทธิพลสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้

ณรงค์ ฅ เชียงใหม่^{๓๔} กล่าวว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังต่อไปนี้

๑. การกำหนดประเด็นปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การเปิดโอกาสให้ ประชาชนขบคิดปัญหา ไม่เพียงแต่จากแง่มุมผลประโยชน์ของตนเท่านั้น แต่รวมถึงผลประโยชน์ของคนอื่นด้วย ซึ่งเท่ากับการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดสำนึกในชะตากรรมร่วม และเป็นขั้นแรกของการกระตุ้นสำนึกของประชาชน และร่วมแก้ไขปัญหากำลังเกิดขึ้นกับชุมชนของตน

๒. การสร้างทางเลือกให้กับชุมชนโดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ เป็นกระบวนการตัดสินใจที่เชื่อมโยงใกล้ชิดกับการปฏิบัติ แม้การสนทนาจะยังไม่ตกลงเห็นพ้องต้องกัน แต่เป็นการสร้างแนวกว้าง ๆ และเผยให้เห็นเป้าหมายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของผู้เข้าร่วม นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างสำนึกความเป็นไปได้ของการดำเนินกิจกรรม ซึ่งเป็นตัวช่วยเสริมสร้างพลังรวมหมู่ในการดำเนินกิจกรรมตามที่ตัดสินใจ

^{๓๔} ณรงค์ ฅ เชียงใหม่. การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารรัฐสมิแล, ๒๕๕๙, หน้า ๖๗ - ๖๘.

๓. การดำเนินกิจกรรมสาธารณะ เป็นกิจกรรมระดมพลังรวมหมู่ของประชาชน มีความหลากหลาย และเกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมาก เกิดจากกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิจารณา นำมาซึ่งการกำหนดแนวทางทั่วไปของการดำเนินกิจกรรมเผยให้เห็นผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกันของผู้เข้าร่วม และเป้าหมายที่อาจร่วมกันได้ กิจกรรมสาธารณะเกิดจากเป้าหมายร่วมกันของผู้คน จึงก่อให้เกิดการรวมพลังเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แกกันและกัน

๔. การประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะ คือ การเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชน โดยให้ชาวบ้านตัดสินใจว่าความพยายาม และกิจกรรมที่ดำเนินการใดมีประโยชน์และมีคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชนพวกเขา เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนประเมิน และปรับเปลี่ยนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ ในทางปฏิบัติ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาตามที่กล่าวมาข้างต้น ประชาชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนเพราะมีข้อจำกัดหลายประการ ดังนั้น การตัดสินใจ (Decision making) จึงเป็นส่วนสำคัญที่นักพัฒนาจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้กระทำการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมพัฒนา จึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริง เพราะประชาชนเป็นฝ่ายกำหนดความต้องการ ในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง

โดยสรุป จะพบว่า กระบวนการมีส่วนร่วม มีกระบวนการที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

๑. การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน จะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน และร่วมกันค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

๒. การมีส่วนร่วมในการวางแผน โดยจะมีการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็นเพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน และทรัพยากรที่จะต้องใช้

๓. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือเข้าร่วมบริหารงาน การใช้ทรัพยากร การประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

๔. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคล และสังคม

๕. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการพัฒนาเพื่อที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นได้ทันที

สรุป แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรชุมชนดังกล่าวมีความสำคัญต่อการที่ชุมชนจะนำกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นไปประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรในด้านต่างๆ โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมที่จำเป็นต้องอาศัยความรักและความเอาใจใส่ต่อมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้น เพราะถ้าหากขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการที่เหมาะสมแล้ว

มรดกทางวัฒนธรรมย่อมเกิดความเสียหาย และอาจถูกนำไปใช้ในทางที่ผิด ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

โดยสรุป คือ การมีส่วนร่วมของชุมชน เกิดจากจิตใจที่ต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เพื่อให้เกิดผล ต่อความต้องการของกลุ่มคนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตทางสังคม ทั้งนี้ ในการที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงนั้น การจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมต้องคำนึงถึง วิธีการดำเนินชีวิต ค่านิยม ประเพณี ทัศนคติของบุคคล เพื่อให้เกิดความสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม เพราะกลุ่มคนในชุมชนมีความแตกต่างกันใน ลักษณะส่วนบุคคล ลักษณะทางเศรษฐกิจ และการได้รับข้อมูลข่าวสารทั้งนี้ การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนโดยสรุปมีขั้นตอนทั้งสิ้น ๕ ขั้นตอนคือ ๑) การวิเคราะห์ - สังเคราะห์ปัญหาของชุมชน ๒) การวางแผนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิต ๓) การกำหนดกิจกรรม ๔) การดำเนินกิจกรรม และ ๕) การประเมินผลกิจกรรม ซึ่งเป็นขั้นตอนของการเข้ามามีส่วนร่วมที่ให้ความสำคัญโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยมีหน่วยงานภาครัฐคอยช่วยเหลือ ให้คำแนะนำหรืออำนวยความสะดวกเท่านั้น

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านในวิถีดั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี ความรู้เป็นคุณธรรม เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นความสัมพันธ์ที่มีความสมดุล ที่เคารพกันและกัน ไม่ทำร้ายทำลายกัน ทำให้ทุกฝ่ายทุกส่วนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ชุมชนดั้งเดิมจึงมีกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน มีคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้นำ คอยให้คำแนะนำตักเตือน ตัดสิน และลงโทษหากมีการละเมิด ชาวบ้านเคารพธรรมชาติรอบตัว ดิน น้ำ ป่า เขา ข้าว แดด ลม ฝน โลก และจักรวาล ชาวบ้านเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ทั้งที่มีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว

ภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ประเภทแรก คือ ภูมิปัญญาประเภทองค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลท้องถิ่น เช่น การผลิตอาหารและเครื่องดื่ม การผลิตผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร การผลิตผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้ และการผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ หิน โลหะ แก้ว เซรามิค ดินเผา เครื่องหนัง เป็นต้น ส่วนภูมิปัญญาอีกประเภท คือ ภูมิปัญญาประเภทงานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น เรื่องเล่าพื้นบ้าน กวีนิพนธ์พื้นบ้าน ปริศนา พื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน การฟ้อนรำพื้นบ้าน ละครพื้นบ้าน จิตรกรรมพื้นบ้าน ประติมากรรมพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน เครื่องแต่งกายพื้นบ้าน และสิ่งทอพื้นบ้าน เป็นต้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

๑. ภูมิปัญญา เป็นความรู้ เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหน่วยสังคมใดๆ ที่จะได้กล่าว เป็นความรู้ ภูมิปัญญาก็มีลักษณะเป็นข้อมูลเป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับ ครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ประเภทครอบครัว ฯลฯ ของสังคมนั้น

๒. ภูมิปัญญา เป็นความเชื่อ เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหน่วยสังคมใดๆ ที่จะได้กล่าว นั้นคือสังคมนั้นมีความเชื่อ อาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง หากมีการพิสูจน์ความเชื่อนั้นแล้ว ความเชื่อก็จะกลายเป็นความรู้ในข้อ ๑ ข้างต้น บางอย่างอาจพิสูจน์ไม่ได้ เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน ผีมีจริงหรือไม่ ก็จะเป็นเพียงความเชื่อเช่นนั้นต่อไป

๓. ภูมิปัญญา คือ ความสามารถ หรือแนวทางในการแก้ไขปัญหา หรือป้องกันปัญหา เกี่ยวกับหน่วยสังคมใดๆ ที่จะกล่าวตัวอย่างครอบครัว เช่น ความสามารถในการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้น ในครอบครัว ความสามารถในการดำรงความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว ความสามารถในการพัฒนาตนเอง และครอบครัว เป็นต้น

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นความรู้เรื่องการทำมาหากิน เช่น การจับปลา การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า ทอเสื่อ การสานตะกร้าและเครื่องใช้ด้วยไม้ไผ่ ด้วยหวาย การทำเครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่องมือทางการเกษตร นอกจากนั้น ยังมีศิลปะดนตรี การฟ้อนรำ และการละเล่นต่างๆ วรรณกรรม การรักษาโรคด้วยวิธีต่างๆ เช่น การใช้ยาสมุนไพร การนวด เป็นต้น ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นความรู้ ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ และถ่ายทอดมาให้ชนรุ่นหลัง ซึ่งมีวิธีการหลายหลายที่ทำให้ความรู้เหล่านี้เกิดประโยชน์แก่สังคมปัจจุบันด้วย คือ

การอนุรักษ์ คือ การบำรุงรักษาสิ่งที่ดีงามไว้ เช่น การรักษาประเพณีทำบุญตักบาตร ประเพณีรดน้ำดำหัว เป็นต้น

การฟื้นฟู คือ การรื้อฟื้นสิ่งที่ดีงามที่หายไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิก ให้กลับมาเป็นประโยชน์ เช่น การรื้อฟื้นดนตรีไทย

การประยุกต์ คือ การปรับ หรือการผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่เข้าด้วยกัน ให้เหมาะสมกับสมัยใหม่ เช่น การใช้ยาสมุนไพรในโรงพยาบาล ประสานกับการรักษาสมัยใหม่ การทำพิธีบวชต้นไม้ เพื่อให้คนร่วมมือกันในการอนุรักษ์ดิน น้ำ และป่าไม้ เป็นต้น

องค์ประกอบภูมิปัญญา

เอกวิทย์ ฌ ถกลาง และคณะ ได้กล่าวว่าการจัดการความรู้และภูมิปัญญาว่าจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบของภูมิปัญญาใน ๓ ส่วน ที่สำคัญคือ

๑. ความรู้
๒. กระบวนการได้มาซึ่งความรู้

๓. เป้าหมายหรือทิศทางการพัฒนาของการนำความรู้ไปใช้หรือมองอีกแง่หนึ่งคือ ผลกระทบจากความรู้และกระบวนการนั้นๆ ซึ่งถือเป็นประเด็นสำคัญ เพราะสะท้อนถึงวิถีคิดที่กำหนดวิธีการจัดการในเรื่องต่างๆ

สายันต์ ไพรชาญจิตร และคณะ ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาในฐานะที่เป็นทั้งความรู้ และทรัพยากร วัฒนธรรมว่า โดยทั่วไปมี ๒ ประเภทและมีแหล่งที่อยู่ ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑. ความรู้ฝังลึก(tacit knowledge) หรือความรู้ในคน ความรู้ติดตัวคน เป็นความรู้ชนิดที่เกิดจากการเรียนรู้สะสมผ่านประสบการณ์ลองผิดลองถูกของแต่ละคน หรือเกิดจากการค้นคว้าทดลองด้วยตนเองจนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งสามารถนำมาปฏิบัติ หรือแสดงออกเชิงพฤติกรรมจนชำนาญเป็นทักษะในการกระทำให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงอยู่อย่างปกติของตนเอง กลุ่ม ชุมชน และสังคมที่ตนเองสังกัดอยู่ได้ ความรู้ชนิดนี้มีอยู่ในตัวคนที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นความรู้ที่หนักแน่นอยู่ในสมองของคนที่เป็นเจ้าของนั้น ซึ่งอาจเรียกว่าเป็น ความรู้คู่ชีพ

๒. ความรู้นอกตัวคน ความรู้ในตำรา ความรู้ติดของ (explicit knowledge) เป็นความรู้ชนิดที่ฝังหรือแฝงอยู่กับวัตถุสิ่งของ สิ่งก่อสร้าง วัสดุอุปกรณ์หรือทรัพยากรวัฒนธรรมชนิดที่จับต้องได้ (tangible cultural resource) ที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาใช้ประโยชน์ตามความรู้ความสามารถในแต่ละภูมิภาค แต่ละยุคสมัยหรือแต่ละช่วงเวลาในอดีตที่อาจจะต้องมีวิธีการจัดการชุด-คัน-สกัด สังเคราะห์เอาความรู้ออกมา และแปรรูปความรู้ให้สามารถนำไปใช้ในงานได้อีกทอดหนึ่ง เนื่องจากเป็นความรู้เก่าที่ผู้คนปัจจุบันอาจไม่เข้าใจ หลงลืม ขาดทักษะความชำนาญในการใช้สอย หรืออีกในลักษณะหนึ่งก็เป็นความรู้ที่ได้รับการบันทึกถ่ายทอดออกมาในรูปของสื่อบันทึกความรู้รูปแบบต่าง ๆ ทั้งหนังสือ ตำรา เทป บันทึกเสียง คำสอน ป้ายนิเทศ นิทรรศการ ฯลฯ ซึ่งความรู้สำเร็จรูปบางเรื่องสามารถนำมาใช้ได้เลย แต่บางเรื่องก็จำเป็นต้องศึกษา แปลความ และทำความเข้าใจกันใหม่จึงจะนำไปใช้ประโยชน์ได้

ยศ สันตสมบัติ ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับ ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ว่ามีลักษณะที่ใกล้เคียงกันในประเด็นที่เป็นความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเชิงประจักษ์ ผ่านการพิสูจน์ทดลอง ผ่านกระบวนการคัดสรร ปรับปรุง และพัฒนาอย่างเป็นระบบ แต่ก็อาจจะมีข้อผิดพลาดไปจากวิทยาศาสตร์ใน ๒ ประเด็นด้วยกัน คือ

ประการแรก ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะจำเพาะเจาะจงท้องถิ่น พื้นที่ หรือระบบนิเวศชุดใดชุดหนึ่ง เป็นความรู้ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืช พลังตามธรรมชาติ ดวงวิญญาณ ที่ดิน แหล่งน้ำ และลักษณะภูมิประเทศในอาณาบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยเฉพาะ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงก่อร่างสร้างตัวขึ้นจากความเข้าใจอย่างชัดเจนในสัมพันธภาพของสรรพสิ่งและสรรพชีวิตต่างๆ ที่ก่อเกิด ดำรงอยู่ และแตกดับไปภายในระบบนิเวศชุดนั้น ซึ่งความเข้าใจอย่างลึกซึ้งนำไปสู่ความสามารถในการบริหารจัดการ ปรับแต่ง ใช้ประโยชน์และพัฒนาทรัพยากรในระบบนิเวศชุดนั้นอย่างยั่งยืน ในขณะที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ซึ่งมีลักษณะเป็นสากลทั่วไปมากกว่า อาจจะไม่สามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาและจัดการทรัพยากรภายในระบบนิเวศท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งได้เสมอไป

ประการที่สอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะจำเพาะที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับมิติทางสังคมและสิทธิมนุษยชน หมายความว่า ระบบนิเวศวัฒนธรรมทุกชุดประกอบกันขึ้นบนเครือข่ายของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคน ครอบครัว เครือญาติและชุมชน กับสิ่งมีชีวิตกลุ่มอื่น ๆ ที่ดำรงอยู่ร่วมกันภายในระบบนิเวศธรรมชาติชุดนั้น ๆ ซึ่งเรื่องราวความสัมพันธ์ดังกล่าวมักปรากฏอยู่ในทรัพยากรวัฒนธรรมประเภท ตำนาน นิทานพื้นบ้าน เทพนิยาย เรื่องเล่า แสดงออกในรูปความเชื่อ พิธีกรรม จารีต ประเพณี วิถีปฏิบัติ การแสดงและศิลปะแขนงต่าง ๆ ซึ่งเรื่องราวที่ปรากฏนั้นอาจพิสูจน์ไม่ได้หรือดูไม่น่าเชื่อถือในฐานะคิดและมุมมองทางวิทยาศาสตร์

โครงสร้างของระบบนิเวศในภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการจัดระเบียบโดยผ่านการเจรจาต่อรองและการพึ่งพิงอิงกันระหว่างผี (เทวดา, คนตาย) มนุษย์ (คนเป็น) สัตว์ พืช ดิน น้ำ ภูเขา และพลังธรรมชาติอื่น ๆ ที่เชื่อมโยงกันผ่านความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ การพึ่งพา และการต่อรอง ซึ่งเป็นกระบวนการให้ที่ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (พืช สัตว์ ที่ดิน แหล่งน้ำ อากาศ) และระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งก็คือระบบที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” นั่นเอง

ลักษณะการเรียนรู้ของชุมชนที่ก่อให้เกิดภูมิปัญญา

เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้กล่าวถึง ลักษณะการเรียนรู้ของชาวบ้านที่ก่อให้เกิดภูมิปัญญาว่ามีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

๑. การเรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูก ในบรรพกาลมนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูกในการหาอาหาร ต่อสู้กับภัยธรรมชาติ การรักษาพยาบาล การต่อสู้แย่งชิงสิ่งของ ที่อยู่ ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และการเผชิญโชคด้วยความเสี่ยงต่าง ๆ ซึ่งจากประสบการณ์ลองผิดลองถูก มนุษย์ก็สามารถสะสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้ แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน นาน ๆ เข้า สิ่งประหลาดพิสดาร หรือสิ่งที่ห้ามปฏิบัติก็กลายเป็นจารีต ธรรมเนียม หรือข้อห้ามในวัฒนธรรมของมนุษย์กลุ่มนั้น ๆ เมื่อกาลเวลาล่วงไปมนุษย์อาจจะลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติไปแล้ว รู้แต่ว่าในสังคมของตนต้องประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น ๆ จึงจะอยู่รอดปลอดภัย หรือแก้ไข/ป้องกันปัญหาได้

๒. การเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริง ในสถานการณ์-สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น การเดินทาง เพาะปลูก สร้างบ้าน ต่อสู้กับภัยอันตราย ดังเห็นได้จากชาวภาคเหนือเรียนรู้จากการร่วมกันจัดระบบเหมืองฝายเพื่อการกสิกรรมให้พื้นที่ลุ่มน้ำระหว่างเขา แล้วค่อย ๆ พัฒนาขึ้นเป็นระบบความสัมพันธ์ในการแบ่งปันน้ำระหว่างคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำเดียวกัน การเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ต่าง ๆ ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริง แล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไป

๓. การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริงปฏิบัติจริงได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (transmission) แก่คนรุ่นหลัง ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านมักใช้วิธีการสาธิต และการสอนด้วยวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปะวิทยาการระดับสูงที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้งจึงใช้วิธีลายลักษณ์อักษร เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ ฯลฯ หรือไม่ก็ผูกเป็นวรรณกรรม คำสอน

ภาษี ตำนาน นิทาน ฯลฯ ตามแต่สะดวกและเห็นว่าสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน ซึ่งการถ่ายทอดด้วยวิธีการดังกล่าวไม่มีอะไรตายตัว สามารถปรับเปลี่ยนไปตามเหตุ-ปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของคนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม และในบางกรณีความรู้ที่สั่งสมมาอาจจะถดถอยหรือสูญหายไปก็ได้

๔. การเรียนรู้โดยพิธีกรรม ในเชิงจิตวิทยาพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัว แนวปฏิบัติที่คาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมในการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ถึงแม้จะมีภูมิปัญญา ความรอบรู้อยู่เบื้องหลังพิธีกรรม แต่ก็ไม่มี การเน้นย้ำภูมิปัญญาเหล่านั้น แต่จะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ด้วยเหตุดังนี้ พิธีสืบชะตาแม่น้ำ สืบชะตาเมือง บวชต้นไม้ บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบั้งสุกุล พิธีสู่ขวัญในโอกาสต่างๆ ฯลฯ จึงเกิดผลทางใจแก่ผู้เข้าร่วมพิธี และมีผลในการวางบรรทัดฐานความประพฤติ ตลอดจนควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นอันมาก รวมทั้งตอกย้ำความสำคัญของคุณค่าทางสังคมอย่างมีพลังด้วย พิธีกรรมจึงไม่ใช่เรื่องเหลวไหลหรือมงาย แต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการปลูกฝัง บ่มเพาะความเชื่อ-คุณค่า และแนวทางความประพฤติที่พึงประสงค์ออกมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมประเพณี หรือแม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันของสรรพสิ่ง พิธีกรรมก็ยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณอยู่แน่นอน เพราะมนุษย์ก็ยังเป็นมนุษย์ที่มีได้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว

๕. การเรียนรู้ทางศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศิลและวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีการตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติและให้ความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอนอันเป็นสัจธรรมของชีวิตอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า ศาสนามีผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณให้เป็นอิสระจากความทุกข์ยากทั้งหลาย ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะทั้งความประพฤติ สติปัญญา และอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อม ๆ กัน ถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้ที่มีลักษณะเป็นองค์รวม และมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนนับถือศาสนานั้น ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้งเป็นแก่นและกรอบในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ด้วย

๖. การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างคนต่างกลุ่มที่แตกต่างกัน ทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐาน การทำมาหากิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามาผสมกลมกลืนกันบ้าง ขัดแย้งกันบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายและกว้างขวาง ทั้งในด้านสาระ รูปแบบและวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมจึงมีพลวัตโลดโผนกว่าเดิม ส่วนหนึ่งไปกับกระแสเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสารอันทันสมัย ส่วนหนึ่งไปกับโลกกายภาพหรือธรรมชาติแวดล้อม และอีกส่วนหนึ่งมุ่งไปทางจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันก็มีเครือข่ายของการขยายตัวการเรียนรู้ที่กว้างขวางและหลากหลาย

๗. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและทางสังคม ได้เลือกเฟ้นเอาตามความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ต้องกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาบริบทใหม่ได้ในระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากการแสวงหาความมั่นคงทางด้านจิตใจในหมู่คนมีอาชีพที่ต้องเสี่ยงโดยการบูชา ทรงเจ้าเข้าผีอันมีอยู่ดาษดื่นเพื่อขอลาภผล แก้วฤทธิการณ์ในชีวิต หรือการรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยการผสมผสานการแพทย์สมัยใหม่กับสมุนไพรและการรักษาทางใจจากหมอเมืองและพระสงฆ์ รวมถึงการให้หมอดูทำนายทายทักโชคชะตาในยามมีทุกข์ ขาดความมั่นใจในตนเอง ซึ่งไม่เกี่ยวกับการประเมินค่าว่าถูกผิด หรือชั่วดีแต่อย่างใด หากแต่เป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้ทั่วไปเกี่ยวกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในสังคมไทยที่มีปัญหา มีวิกฤตการณ์ท่ามกลางความซับซ้อนทางสังคมเสียยิ่งกว่าในอดีตที่ผ่านมา และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเรียนรู้บางอย่างหนึ่งที่ย่อมมีทั้งได้ผลพลไม่ได้ผล สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์

๘. การเรียนรู้แบบครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้อีกวิธีหนึ่งที่มีมาแต่เดิม และจะยังมีอยู่ต่อไป วิธีนี้เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู ตามแบบอย่างที่เราสังเกตเห็นอยู่เจียบ ๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเองเมื่อทำได้จริง วิธีนี้ดูเผิน ๆ เป็นเหมือนการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของผู้อื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกันหาได้ส่อไปในทางที่ชั่วร้ายไม่ เพราะเป็นวิธีธรรมดา วิธีที่ธรรมชาติของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น ในชีวิตจริงของทุกคนจะมีพฤติกรรมครูพักลักจำอยู่ไม่มากนักน้อย และถ้ายอมรับนับถือกันว่าวิธีการเรียนรู้ที่ดูประหนึ่งว่าไม่สำคัญนี้มีคุณค่าสูง มีความเป็นธรรมชาติในนิสัยมนุษย์ และเป็นทางหาความรู้หนึ่งที่มีประสิทธิภาพ ก็จะเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลดีอีกทางหนึ่ง

ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม มีความเชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ความคิดเรื่องแม่ธรณี แม่โพสพ เป็นตัวอย่างของการนำเอาธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่ส่อไปถึงส่วนลึกของใจที่เชื่อมโยงไปสู่อัตถประโยชน์โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง ให้คนเคารพธรรมชาติ คนเราถ้าเคารพอะไรย่อมไม่ทำลายสิ่งนั้น การรู้อะไรถ้าสัมผัสได้เพียงวัตถุแต่ไปไม่ถึงนามธรรมย่อมสัมผัสได้เพียงตื้นๆ หยาบๆ เป็นส่วนเสี้ยว ขาดสัมผัสทางใจที่ลึกซึ้งและการมุ่งอัตถประโยชน์ เช่น ว่าดินก็ดี แม่น้ำก็ดี ข้าวก็ดี ต้นไม้ก็ดี ก็เป็นแค่วัตถุ ซึ่งมีส่วนประกอบอย่างนี้ๆตามหลักวิทยาศาสตร์ ไม่มีความเคารพ จะทำอะไรกับสิ่งเหล่านี้ก็ได้ ความคิดและที่ทำอย่างนี้จึงนำไปสู่การทำลายสูง

การเรียนรู้ดังกล่าว เป็นการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการสะสมภูมิปัญญา เป็นวิธีการที่ผสมผสานทั้งการเรียนรู้ที่ผ่านพิธีความเชื่อ และการเรียนรู้ในเชิงวิทยาศาสตร์ที่เป็นการปฏิบัติจริงและสามารถนำมาใช้ใน ชีวิตประจำวันได้

การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น

แนวคิดการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น เริ่มต้นจากการมองว่า การจัดการภูมิปัญญาไม่ใช่การไปเก็บรวบรวมเนื้อหาภูมิปัญญาทั้งหมดและรู้อย่างกว้างๆ ว่ามีเนื้อหาในกลุ่มใดบ้าง ใครทำ อยู่ที่ไหน หรือสามารถสืบค้นได้จากที่ใด หากแต่สิ่งที่ต้องมองทะลุลงไปคือ กระบวนการได้มาของความรู้หรือปรัชญา แนวคิดที่อยู่เบื้องหลังความรู้ นั้น ๆ

การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นเรื่องที่คนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นจะต้องเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการสร้าง สืบสาน หรือพัฒนาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นให้สามารถเชื่อมต่อกับสมัยใหม่ หรือมีการประยุกต์ให้ทันสมัย มิฉะนั้นความรู้ภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาก็อาจขาดการสืบทอดและตายไปในที่สุด ทั้งนี้การรวบรวมความรู้ จำเป็นต้องอาศัยการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อที่จะสามารถย้อนรอย สืบสาว หรือสกัดความรู้เหล่านั้นออกมาได้ ซึ่งอาจทำได้หลายแนวทาง เช่น การดูที่ผลิตภัณฑ์สุดท้าย (end product) แล้วสืบค้นย้อนไปถึงที่มาของผลิตภัณฑ์นั้น ว่าต้นตออยู่ที่ไหน วิธีการผลิตออกมาเป็นอย่างไร ภูมิปัญญาที่อยู่เบื้องหลังคืออะไร ซึ่งเก็บรวบรวมความรู้โดยตรงจากตัวบุคคล และโดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่มีความจำเป็นเร่งด่วนในการเก็บ ก็คือ ภูมิปัญญาจากปราชญ์ชาวบ้าน

ยศ สันตสมบัติ กล่าวว่า การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะเป็นวิถีคิด ทำให้เราสามารถพิจารณาความเชื่อบางประการของชาวบ้าน ในบริบทของประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ความเชื่อนี้ได้เป็นเพียงระบบคุณค่าหรือค่านิยมที่ไร้เหตุผล หากแต่เป็นวิถีคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์อำนาจซึ่งเป็นพื้นฐานของกฎระเบียบ ข้อบังคับและจารีตประเพณีต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรอย่างยิ่งยด ทั้งนี้ การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะที่เป็นวิถีคิด ยังเป็นมุมมองทางวัฒนธรรมที่ให้ความเคารพต่อลักษณะ ศักดิ์ศรีและความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งมิชนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ระบบการผลิต และการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกัน

สำหรับขั้นตอนการจัดการภูมิปัญญานั้น สามารถประยุกต์ใช้ระบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมได้ โดยมีขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้

๑. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างความรู้ (resource assessment) เพื่อก่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรม
๒. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม
๓. การสงวนและอนุรักษ์
๔. การดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม
๕. การเผยแพร่ความรู้ ข้อมูล ประสพการณ์ให้แก่คนหมู่มาก
๖. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (resource rehabilitation/revitalization)
๗. การบังคับใช้กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (enforcement) ของชุมชน

๒.๕ ทฤษฎีการสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่าย หมายถึงการทำให้มีการติดต่อ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ การสร้างเครือข่ายควรสนับสนุนและอำนวยความสะดวก ให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อน ที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง นอกจากนี้การสร้างเครือข่ายต้องไม่ใช่การสร้างระบบติดต่อด้วยการเผยแพร่ข่าวสารแบบทางเดียว เช่นการส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อ แต่จะต้องมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันด้วย

๒.๕.๑ หลักการสำคัญของความจำเป็นที่ต้องมีเครือข่าย

ปารีชาติ วลัยเสถียรและคณะ^{๓๕} กล่าวว่า การพัฒนางานหรือการแก้ปัญหาใดๆที่ใช้วิธีดำเนินงานในรูปแบบที่สืบทอดกันเป็นวัฒนธรรมภายในกลุ่มคน หน่วยงาน หรือองค์กรเดียวกัน จะมีลักษณะไม่ต่างจากการปิดประเทศที่ไม่มีการติดต่อสื่อสารกับภายนอก การดำเนินงานภายใต้กรอบความคิดเดิม อาศัยข้อมูลข่าวสารที่ไหลเวียนอยู่ภายใน ใช้ทรัพยากรหรือสิ่งอำนวยความสะดวกที่พอจะทำได้ใกล้มือ หรือถ้าจะออกแบบใหม่ก็ต้องใช้เวลานานมาก จะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนางานอย่างยิ่งและไม่อาจแก้ปัญหาที่ซับซ้อนได้

การสร้าง “เครือข่าย” สามารถช่วยแก้ปัญหาข้างต้นได้ด้วยการเปิดโอกาสให้บุคคลและองค์กรได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารรวมทั้งบทเรียนและประสบการณ์กับบุคคลหรือองค์กรที่อยู่นอกหน่วยงานของตน ลดความซ้ำซ้อนในการทำงาน ให้ความร่วมมือและทำงานในลักษณะที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน เสมือนการเปิดประตูโลกภายนอก

เครือข่ายแต่ละเครือข่าย ต่างมีจุดเริ่มต้น หรือถูกสร้างมาด้วยวิธีการต่างๆกัน แบ่งชนิดของเครือข่ายออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑. เครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติ

เครือข่ายชนิดนี้มักเกิดจากการที่ผู้คนมีใจตรงกัน ทำงานคล้ายคลึงกันหรือประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อน เข้ามารวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ ร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า การดำรงอยู่ของกลุ่มสมาชิกในเครือข่ายเป็นแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นภายในตัวสมาชิกเอง (ฉันทะ) เครือข่ายเช่นนี้มักเกิดขึ้นในพื้นที่ อาศัยความเป็นเครือญาติ เป็นคนในชุมชนหรือมาจากภูมิลำเนาเดียวกันที่มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มโดยจัดตั้งเป็นชมรมที่มีกิจกรรมร่วมกันก่อน เมื่อมีสมาชิกเพิ่มขึ้นจึงขยายพื้นที่ดำเนินการออกไป หรือมีการขยายเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ของกลุ่มมากขึ้น ในที่สุดก็พัฒนาขึ้นเป็นเครือข่ายเพื่อให้ครอบคลุมต่อความต้องการของสมาชิกได้กว้างขวางขึ้น

^{๓๕} ปารีชาติ วลัยเสถียรและคณะ. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๙, หน้า ๗๖.

เครือข่ายประเภทนี้ มักใช้เวลาก่อสร้างตัวที่ยาวนาน แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว มักจะเข้มแข็ง ยั่งยืน และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวเพิ่มขึ้น

๒. เครือข่ายจัดตั้ง

เครือข่ายจัดตั้งมักจะมี ความเกี่ยวข้องกับนโยบายหรือการดำเนินงานของภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ การจัดตั้งอยู่ในกรอบความคิดเดิมที่ใช้กลไกของรัฐผลักดันให้เกิดงานที่เป็นรูปธรรมโดยเร็ว และส่วนมาก ภาครัฐหรือสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่ายมักจะไม่ได้มีพื้นฐาน ความต้องการ ความคิด ความเข้าใจ หรือมุมมองในการจัดตั้งเครือข่ายที่ตรงกันมาก่อนที่จะเข้ามารวมตัวกัน เป็นการทำงานเฉพาะกิจชั่วคราวที่ไม่มีความต่อเนื่อง และมักจะจางหายไปในที่สุด เว้นแต่ว่าเครือข่ายจะได้รับการชี้แนะที่ดี ดำเนินงานเป็นขั้นตอนจนสามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง เกิดเป็นความผูกพันระหว่างสมาชิกจนนำไปสู่การพัฒนาเป็นเครือข่ายที่แท้จริง อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากลุ่มสมาชิกจะยังคงรักษาสถานภาพของเครือข่ายไว้ได้ แต่มีแนวโน้มที่จะลดขนาดของเครือข่ายลงเมื่อเปรียบเทียบกับระยะก่อตั้ง

๓. เครือข่ายวิวัฒนาการ

เป็นการถือกำเนิดโดยไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติตั้งแต่แรก และไม่ได้เกิดจากการจัดตั้งโดยตรง แต่มีกระบวนการพัฒนาผสมผสานอยู่ โดยเริ่มที่กลุ่มบุคคล/องค์กรมารวมกันด้วยวัตถุประสงค์กว้างๆ ในการสนับสนุนกันและเรียนรู้ไปด้วยกัน โดยยังไม่ได้สร้างเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เฉพาะที่ชัดเจนนัก หรืออีกลักษณะหนึ่งคือถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการได้รับฟัง หรือการไปได้เห็นการดำเนินงานของเครือข่ายอื่นๆ มา แล้วเกิดความคิดที่จะรวมตัวกัน สร้างพันธสัญญาเป็นเครือข่ายช่วยเหลือและพัฒนาตนเอง เครือข่ายที่วานี้แม้จะไม่ได้เกิดจากแรงกระตุ้นภายในโดยตรงตั้งแต่แรก แต่ถ้าสมาชิกมีความตั้งใจจริงที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี เมื่อได้รับการกระตุ้นและสนับสนุน ก็จะสามารถพัฒนาต่อไปจนกลายเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งทำนองเดียวกันกับเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เครือข่ายในลักษณะนี้พบเห็นอยู่มากมาย เช่น เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายโรงเรียนสร้างเสริมสุขภาพ เป็นต้น

๒.๕.๒ ความหมายการเสริมสร้างเครือข่าย

Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell^{๓๖} ให้ความหมายของคำว่า "เครือข่าย" มีความสำคัญมากขึ้น ไม่ว่าจะในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ผู้คนพูดถึงเครือข่ายของหน่วยงานการพัฒนา วิจัย ธุรกิจ และในสาขาวิชาซีพต่าง ๆ คนบางกลุ่มมอง "เครือข่าย" ว่าเป็นเพียงคำที่รู้จักเฉพาะในวงการหนึ่ง ปัจจุบันมีองค์กรจำนวนมากตระหนักว่า "เครือข่าย" เป็นเครื่องมือที่มีคุณค่าในการพัฒนา แต่เครือข่ายคืออะไร เครือข่ายทำงานอย่างไร ทำไมบางเครือข่ายประสบความสำเร็จ บางเครือข่ายไม่ประสบความสำเร็จ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน หน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ คนในชุมชน และองค์กรชุมชน จะ

^{๓๖} Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. *Network Analysis : Studies in Human Interaction*. Netherlands : Mouton & Co, 2015, P.88.

ร่วมกันสร้างและพัฒนาเครือข่ายได้อย่างไร การจัดการภายในของ เครือข่ายองค์กรชุมชนควรเป็นอย่างไร เครือข่ายเมื่อสร้างขึ้นมาแล้วจะทำหน้าที่อย่างไร ชุมชนจะได้ประโยชน์อะไรบ้าง ล้วนแต่เป็นคำถามที่ยังต้องการกระบวนการศึกษาวิจัยอีกมากนัก

Doyle, Robert^{๓๗} ให้ความหมาย เครือข่าย คือ การเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันโดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์ และปรัชญาของตนเอง การเชื่อมโยงนี้อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็นหรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน

พิทยา ว่องกุล^{๓๘} ให้ความหมาย "เครือข่าย" ในปัจจุบันมีความหมายประการหนึ่ง คือ ขบวนการทางสังคมอันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่าง โดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน

Taschereau Suzanne and Jose Edgardo L.^{๓๙} ให้ความหมาย เครือข่าย ว่า หมายถึง วัฒนธรรมองค์กร เป็นกระบวนการที่คนใหม่ที่ทำให้มีการจัดความสัมพันธ์ภายในองค์กรหนึ่ง ระหว่างคนในองค์กร และระหว่างองค์กรนั้นกับองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการเปลี่ยนจากการจัดการแบบลำดับชั้น (hierarchical) มาเป็นการสร้างเครือข่าย (networking)

กิจกรรมสำคัญที่สุดที่เครือข่ายทุกเครือข่ายทำร่วมกัน คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ประสบการณ์ แล้วพัฒนาไปสู่การวางแผนร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน ทำให้ด้านหนึ่งหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อน อีกด้านหนึ่งทำให้กิจกรรมนั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะเป็นการประสานพลัง (synergy) เป็นการใช้ทรัพยากร ใช้พลังงาน อย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการณรงค์เรื่องต่าง ๆ ถ้าทำเป็นเครือข่ายจะได้ผลมากกว่า

เงื่อนไขสำคัญของเครือข่าย คือ ต้องมีการติดต่อสัมพันธ์สื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างสมาชิก อาจมีผู้ประสาน ซึ่งเป็นบุคคลหรือกลุ่มประสาน ซึ่งดำเนินกิจกรรมการประสาน แต่ไม่ใช่เป็นผู้ดำเนินการแทนสมาชิกเครือข่ายในทุกเรื่อง

^{๓๗} Doyle, Robert. *Community Development in an Age of Globalization : the Partnership Option*. Prepare for the presentation to the ๑st International Conference on Community Development in the Asia - Pacific at Sukhothai Thammathirat University, 2016, P.43.

^{๓๘} พิทยา ว่องกุล, *สร้างสังคมใหม่ : ชุมชนอธิปไตย - ธรรมาธิปไตย*, กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยยุทธศาสตร์, ๒๕๕๖, หน้า ๕๖.

^{๓๙} Taschereau Suzanne and Jose Edgardo L. Campos. *Building Government - Citizen - Business Partnerships*. Canada : Institution on Governance, , 2013, P.90.

เครือข่ายอาจเป็นเครือข่ายแบบผสมผสานระหว่างสมาชิกที่แตกต่างกันในสถานภาพ เช่น เป็นผู้นำชุมชน ข้าราชการ นักธุรกิจ นักวิชาการ แต่เมื่อทุกคนมีเป้าหมายร่วมกันก็สามารถเป็นเครือข่ายได้ อีกแบบหนึ่ง คือ เครือข่ายขององค์กรหรือคนที่มีสถานภาพเดียวกัน อาชีพเดียวกัน ระดับเดียวกัน เช่น เกษตรกร นักวิจัย องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิจัย เป็นต้น

ปกรณ์ สุวรรณประภา^{๔๐} ให้ความหมายของ เครือข่าย ว่า คือ การเชื่อมโยงของกลุ่มของคนหรือกลุ่มองค์กรที่**สมัครใจ** ที่จะแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน **โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้าง** ของคนในเครือข่ายด้วย**ความเป็นอิสระ เท่าเทียมกัน**ภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน

ประเด็นสำคัญของนิยามข้างต้น คือ

๑. ความสัมพันธ์ต้องเป็นไปโดยสมัครใจ
๒. กิจกรรมที่ต้องมีลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน
๓. การเป็นสมาชิก ต้องไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้น ๆ

การเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่าย จะต้องพัฒนาไปสู่ระดับของการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันด้วย ดังนั้น เครือข่ายต้องมีการจัดระบบให้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่เป็นสมาชิก ดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมเฉพาะกิจตามความจำเป็น เมื่อภารกิจบรรลุเป้าหมายแล้ว เครือข่ายก็อาจยุบสลายไป แต่ถ้ามีความจำเป็นหรือมีภารกิจใหม่อาจกลับมารวมตัวกันได้ใหม่ หรือจะเป็นเครือข่ายที่ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องระยะยาวก็ได้

โดยสรุป ความหมายของ การสร้างเครือข่าย คือ

๑. ตาข่าย (Net) ที่โยงใยถึงกันและพร้อมที่จะ “Work” เมื่อต้องการใช้งาน
๒. รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรหลายองค์กร ที่ต่างก็มีทรัพยากรของตัวเอง มีเป้าหมาย มีวิธีการทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคล กลุ่มหรือองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลาอันพอสมควร แม้อาจจะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือ หรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อไปได้
๓. การเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันโดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์ และปรัชญาของตนเอง การเชื่อมโยงนี้

^{๔๐} ปกรณ์ สุวรรณประภา. วิทยากรกระบวนการภาคสนาม. สถาบันพัฒนาสื่อบริการอินโดจีน สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, พิษณุโลก, ๒๕๕๙, หน้า ๔๕.

อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็น หรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน

๔. สายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่นๆ อีกหลายๆ คน

๕. ระบบความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

๖. ความสัมพันธ์ที่อิงอาศัยที่เป็นไปตามกฎของการไหลเลื่อนไปมาระหว่าง ความไร้ระเบียบกับการจัดระเบียบ และระหว่างการแตกดับกับการเกิดขึ้นใหม่ที่พร้อม จะสานต่อกับสิ่งต่างๆ โดยมุ่งเน้นการสานต่อกับปัจเจกบุคคล กลุ่มและองค์กรเครือข่าย เพื่อเข้ามาสร้างสรรค์คุณค่าใหม่ ความรู้ใหม่ หรือสังคมใหม่อย่างเหมาะสม โดยยึดหลักของความไว้วางใจที่มีต่อกัน ในฐานะที่ทุกกระบวนการเป็นระบบเปิดที่มีการเชื่อมโยงต่อกัน และเพื่อให้เกิดการกระทำตามภารกิจนั้นๆ จนบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๗. สายใย (Web) ของความสัมพันธ์ทางสังคม มีความเป็นเอกภาพ มีพลังความยึดโยง (cohesive) และการสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

๘. การที่คนมาพบปะกัน มาประชุมกัน และทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน เพราะมีสิ่งที่ยึดโยงใจระหว่างสมาชิกเข้าด้วยกัน คือ สัมพันธภาพของสมาชิกในเครือข่าย โดยบุคคลจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างกันบนพื้นฐานของความเท่าเทียมในด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านโอกาสในการสื่อสาร การเข้าถึงแหล่งข้อมูลข่าวสาร และการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ร่วมกัน

๙. การเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ แล้วขยายผลออกไปเป็นวงกว้าง เพื่อให้สังคมเกิดการพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้น และในการเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์นั้นจะเป็นความสัมพันธ์กลับในเชิงบวก ที่จะส่งผลให้เกิดพลังทวีคูณ (reinforcing) เกิดการขยายผลแบบก้าวกระโดด (quantum leap) เป็นพลังสร้างสรรค์ที่เปลี่ยนคุณภาพอย่างฉับพลัน (emergence) โดยเป้าหมายที่ปรารถนาในการสร้างเครือข่าย คือ การนำเอาจิตวิญญาณที่สร้างสรรค์ของมนุษย์มาถักทอเชื่อมโยงกัน ซึ่งการสร้างเครือข่ายนั้นสามารถพิจารณาได้จากระบบสิ่งมีชีวิต ที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ดังนั้นจะต้องสร้างโอกาสในการเชื่อมโยงเครือข่าย และมีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา (ลองผิด-ลองถูก) โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการสื่อสารจะต้องเข้ามามีบทบาทที่สำคัญในการสร้างเครือข่าย

๑๐. ความร่วมมือที่เป็นไปได้ทั้งในระบบบุคคล องค์กรและสถาบันอาจมีขอบข่ายและขนาด ตั้งแต่เล็กๆ ภายในชุมชนไปจนถึงระดับจังหวัด ภูมิภาค ประเทศและระหว่างประเทศ เป็นสายใยของความสัมพันธทั้งทางตรงและทางอ้อม ระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่นๆ และอีกหลายๆ คน ซึ่งเป็นการมองในมิติของการจัดโครงสร้างทางสังคมที่เอื้อต่อการเสริมสร้างและความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของกลุ่มคนในสังคมที่มีต่อกัน

๑๑. ชุมชนแห่งสำนึก (conscious community) ที่สมาชิกต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบโดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น อาจจะด้วยพื้นฐานของระบบคุณค่าเก่าหรือ เป้าประสงค์ใหม่ของการ

เข้ามาทำงานร่วมกัน ซึ่งมีลักษณะเป็นพลวัตรที่บุคคลและกลุ่มคนต่างมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน มีความสัมพันธ์และการตัดสินใจร่วมกัน โดยมีพันธะเชื่อมโยงระบบใหญ่บนพื้นฐานแห่งความเป็นอยู่ที่ดีร่วมกัน และมีการติดต่อสื่อสารด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้กลุ่มหรือเครือข่ายมีความยั่งยืน (communication and network)

๑๒. เครื่องมือทางสังคมในรูปแบบของประชาสังคม ที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนที่ยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (civic group/organization) ไม่ว่าจะป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (partnership) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหา หรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการ โดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายและประชาคมที่รวมกลุ่มขององค์กรอิสระ สาธารณประโยชน์ ปัจเจกชนและสาธารณชนเข้าด้วยกัน โดยในเครือข่ายประชาคมนั้น กระบวนการเชื่อมประสาน การถ่ายทอดความคิดเห็น ทศนคติ และประสบการณ์ทางการเมืองจะยกระดับ จิตสำนึกของปัจเจกบุคคล จากการเป็นฝ่ายถูกกระทำมาเป็นฝ่ายกระทำต่อสังคม

๑๓. การที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงานหรือสถาบันใด ได้ตกลงที่จะประสานเชื่อมโยงเข้าหากันภายใต้วัตถุประสงค์ หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบ โดยมีจุดหมายเพื่อกิจกรรมต่างๆ เช่น การปฏิรูปการศึกษา โดยกลุ่มเครือข่ายนี้ต้องมีการแสดงออกเป็นการลงมือกระทำกิจกรรมร่วมกัน

๑๔. รูปแบบการประสานงานกลุ่มของคนหรือองค์กร ที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน หรือกิจกรรมร่วมกัน ช่วยเหลือกัน โดยการติดต่อสื่อสารอาจทำได้ทั้งการผ่านศูนย์กลางหรือแม่ข่าย และการติดต่อโดยตรงระหว่างกลุ่ม ซึ่งมีการจัดรูปแบบหรือจัดระเบียบที่ยังคงความอิสระ โดยมีรูปแบบการรวมตัวแบบหลวมๆ ตามความจำเป็น หรือเป็นโครงสร้างที่มีความชัดเจน

๑๕. ความร่วมมือและการเปิดรับของฝ่ายต่างๆ ที่จะมีข้อตกลงร่วมกันในการ ทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งข้อกำหนดที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความพยายามที่จะระดมทรัพยากร กระบวนการ ความรู้และวิธีการต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จจากการร่วมมือและการเปิดรับในสิ่งใหม่นั้นเสมอ

๑๖. การสร้างสัมพันธ์ภาพทางสังคมในการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อยกระดับแนวคิดและกิจกรรมที่ทำร่วมกันให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดต่อสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ โดยเป็นการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์อย่างหลวมๆ ของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กรและสถาบัน ซึ่งสมาชิกในเครือข่ายเข้าร่วมกิจกรรมตามความเหมาะสม ภายใต้กฎเกณฑ์หรือเป้าหมายร่วมและมีการปฏิบัติอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตน รวมทั้งมีการทำงานร่วมกันทั้งในงานเฉพาะหน้า และการประสานผลประโยชน์ที่ขยายวงกว้างออกไป

๑๗. สังคมแห่งกัลยาณมิตร หรือเครือข่ายสังคมแห่งการเรียนรู้ (leaning social networks) โดยเครือข่ายสังคม จะต้องมีความสามารถในการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง หรือมีการขยายแนวคิด กระบวนการออกไปจึงจะสามารถปรับตัวให้อยู่ในดุลยภาพได้

๑๘. ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชนที่กว้างขวาง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ ยุติธรรม และกาสร้างเครือข่ายที่กว้างขวางมากกว่าในอดีต เพื่อสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาที่ส่งเสริม ความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่ายหรือเพื่อรู้เท่าทันการเชื่อมโยงเครือข่ายของเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ไร้ พรมแดน

ดังนั้นโดยสรุปแล้ว การสร้างเครือข่าย จึงหมายถึง คือ กระบวนการที่กลุ่มของคนหรือองค์กรที่ สมัคใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดรูปหรือจัดระเบียบ โครงสร้างที่คนหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระ ในความหมายนี้ สารสำคัญคือ ความสัมพันธ์ของ สมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัคใจ กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยน ซึ่งกันและกัน และการเป็นสมาชิกเครือข่ายไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเอง ของคนหรือองค์กรนั้น ๆ

๒.๕.๓ ประเภท และ องค์ประกอบการเสริมสร้างเครือข่าย

อรุณี เวียงแสง และคณะ ^{๔๑} กล่าวว่า การเสริมสร้างเครือข่ายและองค์ประกอบของเครือข่าย มีหลายประเภท ดังมีผู้เสนอแนะดังนี้

กรมพัฒนาชุมชนได้นำเสนอประเภทของเครือข่ายดังนี้

๑. เครือข่ายเชิงพื้นที่ (area)
๒. เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (issue)
๓. เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่

๑. **เครือข่ายเชิงพื้นที่ (area network)** หมายถึง การรวมตัวของกลุ่ม องค์กร เครือข่าย ที่ อาศัยพื้นที่ดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงานร่วมกันเป็นกระบวนการพัฒนาที่อาศัยกิจกรรมที่เกิดขึ้น ในพื้นที่เป็นเป้าหมายนำทางและเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่างๆ ออกจากกัน โดยยึดเอา พื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการทำงานร่วมกันของทุกฝ่ายลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงพื้นที่ สามารถจัดได้หลายระดับตามพื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้น อาทิ

๑) การแบ่งเครือข่ายตามระบบการปกครองของภาครัฐ เช่น

- เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบลและอำเภอ เช่น เครือข่ายประชาคม อ.แม่สอด จ.ตาก

^{๔๑} อรุณี เวียงแสง และคณะ. การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้ เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), กรุงเทพฯ, ๒๕๕๙, หน้า ๔๕.

- เครือข่ายระดับจังหวัด เช่น เครือข่ายประชาคม จ.น่าน
  - เครือข่ายระดับภูมิภาค เช่น เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ
  - เครือข่ายระดับประเทศ เช่น เครือข่ายสมาพันธ์เกษตรกรแห่งประเทศไทย
  - เครือข่ายองค์กรระหว่างประเทศ เช่น เครือข่ายการพัฒนาของ UNDP เป็นต้น
- ๒) การแบ่งพื้นที่ตามความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น
- เครือข่ายลุ่มน้ำปิง
  - เครือข่ายอ่าวปัตตานี ฯลฯ

๒. เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (issue network) หมายถึง เครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรม หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร โดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้นๆ อย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม สามารถแบ่งได้อย่างมากมายตามประเด็นกิจกรรม และความสนใจที่เกิดขึ้นของฝ่ายต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน โดยไม่ ยึดติดกับพื้นที่ดำเนินการ แต่ใช้หลักของกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นตัวกำหนดความเป็นเครือข่าย เช่น

- เครือข่ายป่าชุมชน - เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน - เครือข่ายธนาคารหมู่บ้าน
- เครือข่ายผู้สูงอายุ - เครือข่ายด้านคุ้มครองผู้บริโภค - เครือข่ายสิ่งแวดล้อม
- เครือข่ายปฏิรูปการศึกษา - เครือข่ายสิทธิมนุษยชน - เครือข่ายสุขภาพ ฯลฯ

๓. เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ หมายถึง เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจ/กิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมเป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย ซึ่งอาจแบ่งเป็นเครือข่ายภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเครือข่ายต่างๆ ดังกล่าวมุ่งเน้น การดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักของหน่วยงานหรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์ นั้นๆ ลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายประเภทนี้ สำหรับสังคมไทยอาจแบ่งกลุ่มผลประโยชน์ได้ ๔ ภาคส่วนใหญ่ๆ ได้แก่

- ๑) เครือข่ายภาครัฐ เช่น เครือข่ายสถาบันการศึกษา เครือข่ายกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย เครือข่ายองค์กรอิสระของภาครัฐ เช่น สถาบันพระปกเกล้า สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นต้น
- ๒) เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน เช่น สภาหอการค้า สภาอุตสาหกรรม สมาคมผู้ส่งออก เครือข่าย SME ฯลฯ
- ๓) เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น เครือข่ายเพื่อนตะวันออก เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ เครือข่ายด้านแรงงานสวัสดิการสังคม เครือข่ายมูลนิธิ YMCA ฯลฯ
- ๔) เครือข่ายภาคประชาชน เช่น เครือข่ายปราชญ์อีสาน เครือข่ายประมงพื้นบ้านเครือข่ายสมัชชาคนจน เป็นต้น

นอกจากนี้ พิทยา ว่องกุล^{๔๒} ยังได้แบ่งประเภทของเครือข่าย ดังนี้

เครือข่ายเทียม (Pseudo network) หมายถึงเครือข่ายชนิดที่เราหลงผิดคิดว่าเป็นเครือข่าย แต่แท้จริงแล้วเป็นแค่การประชุมพบปะสังสรรค์ระหว่างสมาชิก โดยที่ต่างคนต่างก็ไม่ได้มีเป้าหมายร่วมกัน และไม่ได้ตั้งใจที่จะทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นการรวมกลุ่มแบบเฮโลสารระพา หรือรวมกันตามกระแสนิยมที่ไม่มีวัตถุประสงค์ชัดเจน ดังนั้น การทำความเข้าใจกับองค์ประกอบของเครือข่ายจึงมีความสำคัญ เพื่อช่วยให้สมาชิกสามารถสร้างเครือข่ายแทนการสร้างเครือข่ายเทียม

เครือข่าย (แท้) มีองค์ประกอบสำคัญอยู่อย่างน้อย ๗ อย่างด้วยกัน คือ

๑. มีการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกัน (common perception)
๒. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision)
๓. มีความสนใจหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน (mutual interests/benefits)
๔. การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย (stakeholders participation)
๕. มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship)
๖. มีการเกี่ยวพันพึ่งพากัน (interdependent)
๗. มีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงแลกเปลี่ยน (interaction)

มีการรับรู้มุมมองที่เหมือนกัน (common perception)

ต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้เหมือนกันถึงเหตุผลในการเข้ามาร่วมกันเป็นเครือข่าย เช่น มีความเข้าใจในตัวปัญหาและมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ประสบกับปัญหาอย่างเดียวกันหรือต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิด**ความรู้สึกผูกพัน** ในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาหรือลดความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น^{๔๓}

การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของเครือข่ายที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพราะถ้าเริ่มต้นด้วยการรับรู้ที่ต่างกัน มีมุมมองหรือแนวคิดที่ไม่เหมือนกันแล้ว จะประสานงานและขอความร่วมมือยาก เพราะแต่ละคนจะติดอยู่ในกรอบความคิดของตัวเอง มองปัญหาหรือความต้องการไปคนละทิศละทาง แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าสมาชิกของเครือข่ายจะมีความเห็นที่ต่างกันไม่ได้ เพราะมุมมองที่แตกต่างช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์ ในการทำงาน แต่ความแตกต่างนั้นต้องอยู่ในส่วนของกระบวนการ (process) ภายใต้การรับรู้ถึงปัญหาที่สมาชิกทุกคนยอมรับแล้ว มิฉะนั้นความเห็นที่ต่างกันจะนำไปสู่ความแตกแยกและแตกหักในที่สุด

^{๔๒} พิทยา ว่องกุล, **สร้างสังคมใหม่ : ชุมชนาธิปไตย - ธัมมาธิปไตย**, กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยยุทธศาสตร์, ๒๕๕๖, หน้า ๒๓ - ๒๔.

^{๔๓} Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. **Network Analysis : Studies in Human Interaction**. Netherlands : Mouton & Co, 2015, P.54.

การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision)

วิสัยทัศน์ร่วมกัน หมายถึงการที่สมาชิกมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตที่เป็นภาพเดียวกัน มีการรับรู้และเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน และมีเป้าหมายที่จะเดินทางไปด้วยกัน การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันจะทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเกิดพลัง มีความเป็นเอกภาพ และช่วยผ่อนคลายความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ในทางตรงกันข้าม ถ้าวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของสมาชิกบางกลุ่มขัดแย้งกับวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของเครือข่าย พฤติกรรมของสมาชิกกลุ่มนั้นก็จะมีแตกต่างจากแนวปฏิบัติที่สมาชิกเครือข่ายกระทำร่วมกัน ดังนั้น แม้ว่าจะต้องเสียเวลามากกับความพยายามในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน แต่ก็จำเป็นจะต้องทำให้เกิดขึ้น หรือถ้าสมาชิกมีวิสัยทัศน์ส่วนตัวอยู่แล้ว ก็ต้องปรับให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของเครือข่ายให้มากที่สุดแม้จะไม่ซ้อนทับกันแบบสนิทจนเป็นภาพเดียวกัน แต่อย่างน้อยก็ควรสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน ^{๔๔}

มีความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน (mutual interests/benefits)

คำว่าผลประโยชน์ในที่นี้ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและผลประโยชน์ไม่ใช่ตัวเงิน ถ้าการเข้าร่วมในเครือข่ายสามารถตอบสนองต่อความต้องการของเขาหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน ก็จะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายมากขึ้น ดังนั้น ในการที่จะดึงใครสักคนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเครือข่าย จำเป็นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับจากการเข้าร่วม ถ้าจะให้ดีต้องพิจารณาล่วงหน้าก่อนที่เขาจะร้องขอ ลักษณะของผลประโยชน์ที่สมาชิกแต่ละคนจะได้รับอาจแตกต่างกัน แต่ควรต้องให้ทุกคนและต้องเพียงพอที่จะเป็นแรงจูงใจให้เขาเข้ามามีส่วนร่วมในทางปฏิบัติได้จริง ไม่ใช่เป็นเข้ามาเป็นเพียงไม้ประดับเนื่องจากมีตำแหน่งในเครือข่าย แต่ไม่ได้ร่วมปฏิบัติภารกิจ เมื่อใดก็ตามที่สมาชิกเห็นว่าเขาเสียประโยชน์มากกว่าได้ หรือเมื่อเขาได้ในสิ่งที่ต้องการเพียงพอแล้ว สมาชิกเหล่านั้นก็จะออกจากเครือข่ายไปในที่สุด

การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย (stakeholders participation)

การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย เป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่ายควรมีความเท่าเทียมกัน ทุกคนอยู่ในฐานะ “หุ้นส่วน (partner)” ของเครือข่าย เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (horizontal relationship) คือความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน มากกว่าความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (vertical relationship) ในลักษณะเจ้านายลูกน้อง ซึ่งบางครั้งก็ทำได้ยากในทางปฏิบัติเพราะต้องเปลี่ยนกรอบความคิดของสมาชิกในเครือข่ายโดยการสร้างบริบทแวดล้อมอื่นๆ เข้ามาประกอบ แต่ถ้าทำได้จะสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายมาก

มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship)

^{๔๔} Burke, Adam. *Communications & Development : a practical guide*. London : Social Development Division Department for International Development, 2015,P.34.

องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็สร้างความเข้มแข็งให้กันและกัน โดยนำจุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วทำให้ได้ผลลัพธ์เพิ่มขึ้นในลักษณะพลังทวีคูณ ($๑+๑ > ๒$) มากกว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อต่างคนต่างอยู่

การเกี่ยวพันซึ่งพากัน (interdependence)

เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน การที่สมาชิกเครือข่ายตกอยู่ในสถานะจำกัดทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ ไม่สามารถทำงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างสมบูรณ์ได้ด้วยตนเองโดยปราศจากเครือข่าย จำเป็นต้องพึ่งพาสังกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย การทำให้หุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันอย่างเหนียวแน่น จำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกว่าการหากเอาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงได้ การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของเครือข่าย การเกี่ยวพันซึ่งพากันในลักษณะนี้จะส่งผลให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

มีปฏิสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยน (interaction)

หากสมาชิกในเครือข่ายไม่มีการปฏิสัมพันธ์กันแล้ว ก็ไม่ต่างอะไรกับก้อนหินแต่ละก้อนที่รวมกันอยู่ในถุง แต่ละก้อนก็อยู่ในถุงอย่างเป็นอิสระ ดังนั้นสมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านทาง การเขียน การพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนาร่วมกัน โดยที่ผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย

ลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกควรเป็นการแลกเปลี่ยนกัน (reciprocal exchange) มากกว่าที่จะเป็นผู้ให้หรือเป็นผู้รับฝ่ายเดียว (unilateral exchange) ยิ่งสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใด ก็จะทำให้เกิดความผูกพันระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้น ทำให้การเชื่อมโยงแน่นแฟ้นมากขึ้น มีการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย ^{๔๕}

สำหรับองค์ประกอบความเป็นเครือข่าย Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell ^{๔๖} ได้กล่าวว่า

^{๔๕} Eckhard Deutscher and Gudrun Kochend Orfer - Lucius. "Towards the Global Knowledge and Information Society". **Development and Cooperation (D+C)**. No.๔/๑๙๙๙, July/August, 2017, P.20.

^{๔๖} Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. **Network Analysis : Studies in Human Interaction**. Netherlands : Mouton & Co, 2016, P.20 - 21.

Tamang, D.^{๔๗} ได้กล่าวถึงกระบวนการสร้างเครือข่ายที่สำคัญดังนี้

๑. วัตถุประสงค์ การจัดตั้งเครือข่ายต้องมีวัตถุประสงค์ชัดเจน ซึ่งสามารถกำหนดทิศทางของเครือข่าย กิจกรรมหลัก และประเภทของบุคคลและองค์กรที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกที่แข่งขันของเครือข่าย การกำหนดวัตถุประสงค์ควรให้สมาชิกจำนวนมากมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดด้วย เพื่อป้องกันการครอบงำจากกลุ่มคนบางกลุ่ม วัตถุประสงค์ของเครือข่ายควรมีการทบทวนเป็นระยะ ๆ เพื่อประเมินความก้าวหน้าของการทำงานของเครือข่ายว่าบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด วัตถุประสงค์จะยังคงมีความสำคัญและเหมาะสมสำหรับการทำงานของเครือข่ายในอนาคตอีกหรือไม่ เครือข่ายควรเตรียมตัวสำหรับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปตามเวลา ควรมีการปรับวัตถุประสงค์เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปหรือเมื่อเป้าหมายแรกบรรลุผลแล้ว เครือข่ายอาจมีการจัดแจงอะไรบางอย่างขึ้นมาเป็นการชั่วคราวเพื่อสนองความต้องการบางอย่างของสมาชิก และเมื่อประสบความสำเร็จแล้ว ก็ต้องเปลี่ยนตัวเองอย่างรวดเร็วเพื่อจัดการกับวัตถุประสงค์ใหม่ ๆ อีก หรืออาจสลายตัวเองก็ได้

๒. กิจกรรมที่ชัดเจน เครือข่ายต้องริเริ่มกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อสมาชิก พลังขับเคลื่อนของเครือข่ายจะดำรงอยู่ได้ก็ด้วยการมีกิจกรรมที่ทำให้สมาชิกมีโอกาสปะทะสังสรรค์และแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นของสมาชิก กิจกรรมพื้น ๆ ก็จะนำไปสู่การเป็นเครือข่ายพื้น ๆ ความศรัทธาของเครือข่ายไม่สามารถรักษาไว้ได้ด้วยการดำเนินกิจกรรมเพียงการส่งจดหมายข่าวถึงสมาชิก บัญชีรายชื่อสมาชิกที่มีจำนวนมาก ไม่ใช่สิ่งทดแทนการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดแบบเผชิญหน้าและการทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดระหว่างสมาชิกในเครือข่ายเพื่อการแก้ไขปัญหาร่วมกัน กิจกรรมที่ชัดเจนไม่ใช่ต้องเป็นการเตรียมการโดยกลุ่มแกนนำของเครือข่าย การให้สมาชิกสามารถจัดกิจกรรมเองเป็นการเปิดทางให้เกิดความร่วมมือกันทั้งเครือข่าย ในเครือข่ายที่ที่แข่งขันกิจกรรมของเครือข่ายจะเกิดขึ้นในวงกว้าง บางกิจกรรมดำเนินการโดยกลุ่มแกน แต่หลายกิจกรรมทำโดยสมาชิก

๓. กลุ่มแกนนำที่ปวารณาตนเพื่อเครือข่าย แม้ว่าการมีส่วนร่วมในวงกว้างจะเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการทำงานของเครือข่าย แต่ก็ยังจำเป็นต้องมีกลุ่มแกนนำของเครือข่ายที่ปวารณาตัวเข้ามาทำหน้าที่ประสานงาน จัดการ และส่งกำลังบำรุงให้กับสมาชิก บุคคลหรือองค์กรที่เป็นกลุ่มแกนต้องคิดให้พ้นจากงานในองค์กรของตัวเอง เพราะขณะนี้ตนเองทำหน้าที่ให้กับสมาชิกทั้งหมดไม่ใช่ทำงานให้กับองค์กรของตัวเองเท่านั้น กลุ่มแกนนำต้องไม่ติดอยู่กับกิจกรรมประจำวันขององค์กรตัวเอง และกลุ่มแกนต้องดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายให้บังเกิดประโยชน์สูงสุด เนื่องจากบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาส่วนใหญ่รู้สึกถูก

^{๔๗} Tamang, D. "Service Delivery versus Popular Participation and Extension" in Recent Concepts, Knowledge, Practices, and New Skills in Participatory Integrated Watershed Management. Trainers' Resource Book. ICIMOD, PWMTA, FAO (UN) and Dept.of Soil Conservation and Watershed Management, Nepal. Netherlands/FAO (UN),GCP/RAS/๑๖๑/NET, 2016, P. 89 - 95.

กตตันให้ต้องใช้เวลาและทรัพยากรของตนไปในการทำงานให้กับเครือข่าย กิจกรรมของเครือข่ายจึงมักจะได้รับความเอาใจใส่ก็เฉพาะเมื่อกิจกรรมดังกล่าวมีความสำคัญ ดังนั้น คนหรือองค์กรที่พิจารณาตนหรือได้รับมอบหมายให้เป็นกลุ่มแกนควรมองความสำเร็จของเครือข่ายในฐานะที่เป็นเป้าหมายสำคัญของชีวิตและอาชีพ ผลกระทบของขบวนการทางสังคมบางอย่างที่มีต่อโลก (เช่นการรักษาระบบนิเวศ การเรียกร้องสิทธิสตรี และการเรียกร้องประชาธิปไตย) ส่วนใหญ่มีผลมาจากองค์กรเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพสูงซึ่งดำเนินการโดยกลุ่มอาสาสมัครกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีความตั้งใจอย่างแรงกล้านั่นเอง กลุ่มแกนนำต้องทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสมาชิกเครือข่าย มีการติดต่อสังสรรค์กับสมาชิกทั่วไปอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้สามารถติดตามความคิดและความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปของสมาชิกได้ทัน ถ้าไม่มีการติดต่อกัน กลุ่มแกนนำมีแนวโน้มเพียงที่จะมุ่งไปสู่การรวมศูนย์อำนาจและแยกตัวออกห่างจากสมาชิกมากขึ้นทุกที ต้องมีกระบวนการเปลี่ยนกลุ่มผู้นำเครือข่ายขึ้นมาใหม่อย่างต่อเนื่อง อาจให้มีการหมุนเวียนหน้าที่ความรับผิดชอบภายในเครือข่ายหรือให้มีการเลือกตั้งแบบประชาธิปไตยก็ได้ กลุ่มแกนควรมีการตรวจสอบความก้าวหน้าของเครือข่ายและความสอดคล้องกับความต้องการของสมาชิกเครือข่ายคนอื่น ๆ อย่างสม่ำเสมอโดยการวิพากษ์ตนเอง กลุ่มแกนควรมองวิธีการที่จะทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่เครือข่าย และระบบการจัดการที่ให้สมาชิกมีส่วนร่วมมากที่สุด เพื่อช่วยให้เครือข่ายดำรงกระบวนการวิธีการทำงานที่ใช้ได้จริง

๔. หลีกเลี่ยงการรวมศูนย์อำนาจจากการมอบอำนาจ เครือข่ายและกลุ่มแกนควรกำหนดเรื่องที่จะมอบอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้กับสมาชิก เพื่อหลีกเลี่ยงอันตรายจากการรวมศูนย์อำนาจมากเกินไป การครอบงำ การแยกตัวเองออกห่างจากสมาชิก และการกลายเป็นสมาชิกที่เฉยเมยต่อกิจกรรมเครือข่าย เครือข่ายบางแห่งเลี่ยงการรวมศูนย์อำนาจโดยการมอบให้สมาชิกเป็นคณะทำงานในเรื่องต่าง ๆ และมีหน้าที่ประสานงานในเรื่องนั้น ๆ เครือข่ายไม่ควรทำให้สมาชิกตั้งความหวังไว้กับกลุ่มแกนมากเกินไปว่า จะต้องเป็นหน่วยดำเนินงานในทุกกิจกรรม สมาชิกเองก็ควรมีความรู้สึกที่จะรับผิดชอบการดำเนินงานกิจกรรมหรือเสนอตัวเข้ามาช่วยเหลือกิจกรรมของเครือข่ายด้วย ถ้าเครือข่ายไม่มีชีวิตชีวา สมาชิกควรตำหนิตัวเองเท่า ๆ กับตำหนิกลุ่มแกน

๕. การกระจายอำนาจที่จัดตั้งโดยองค์กรความช่วยเหลือ เครือข่ายที่จัดตั้งโดยองค์กรแหล่งทุน และเครือข่ายด้านการวิจัยระหว่างประเทศ โดยทั่วไปมีจุดเริ่มจากการมีเลขานุการ และเจ้าหน้าที่ประจำ ซึ่งมีแนวโน้มจะเป็นเครือข่ายที่มีรูปแบบทางการที่ดำเนินการภายใต้การกำกับของแหล่งทุน แม้ว่าจะเป็นเครือข่ายที่เกิดจากสถาบันเจ้าของทุนที่ทำให้ได้รับการยอมรับ และการสนับสนุนทางการเงินจากนานาชาติ แต่เครือข่ายก็ควรมอบหมายงานและกระจายอำนาจให้กับสมาชิก ซึ่งอาจทำในลักษณะการเปิดโอกาสให้สมาชิกสามารถจัดกิจกรรมบางเรื่องได้อย่างอิสระ ทั้งนี้เป็นการช่วยให้สมาชิกมีประสบการณ์ในการดำเนินกิจกรรมอย่างมืออาชีพ มีสถานภาพและความรับผิดชอบที่ดีขึ้น อีกทั้งยังช่วยให้เครือข่ายสามารถดำรงอยู่ต่อไปเมื่อองค์กรแหล่งทุนปิดการช่วยเหลือ เครือข่ายหลายแห่งที่สร้างขึ้นโดยองค์กรแหล่งทุน พยายามที่จะกระตุ้นให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมโดยการขยายองค์กรประสานออกไป เช่น การจัดตั้งหน่วยงานของ

เครือข่ายกระจายออกไปตามความต้องการของสมาชิกในภูมิภาคต่าง ๆ บางแห่งก็สร้างหน่วยงานสาขาขึ้น
จำแนกตามพื้นที่ เช่น องค์กรเครือข่ายลุ่มแม่น้ำโขง เป็นต้น

๖. ทัศนคติความเป็นเจ้าของ และการเปิดโอกาส ความรู้สึกมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและความผูกพัน
ที่เหนียวแน่นมีส่วนอย่างสำคัญต่อความสำเร็จของเครือข่าย กระบวนการตัดสินใจ การเลือกกิจกรรมและ
วิธีการทำงานของเครือข่ายควรดำเนินไปในลักษณะประชาธิปไตย และทำให้สมาชิกรู้สึกได้ว่าพวกเขา
สามารถควบคุมหรือมีบทบาทในการดังกล่าว เครือข่ายควรเปิดทางให้เกิดการมีส่วนร่วมในวงกว้าง โดยอาจ
กำหนดกรอบอย่างไม่เป็นทางการหรือไม่มีลักษณะบังคับให้สมาชิกและองค์กรแกนสามารถแลกเปลี่ยน
ข้อมูลข่าวสารความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์คัดค้านหรือให้ความร่วมมือในกระบวนการตัดสินใจและการ
ดำเนินงานของเครือข่าย ซึ่งเป็นการส่งเสริมความเป็นหุ้นส่วนและการรวมพลังอันเป็นพื้นฐานของ
ความสำเร็จในการดำเนินงานของเครือข่าย ในเครือข่ายอาจมีความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ระหว่าง
สมาชิก ซึ่งรวมถึงการแข่งขันช่วงชิงทรัพยากรของเครือข่าย การได้เป็นเจ้าของภาพจัดการประชุม การได้รับ
อุปกรณ์ฝึกอบรม และการเป็นตัวแทนของเครือข่ายในคณะกรรมการบริหารเครือข่าย หรือการได้รับการ
สนับสนุนด้านวิชาการและเทคโนโลยีที่ทำให้ได้เปรียบในการแข่งขันกับองค์กรอื่น ๆ เพื่อให้เครือข่ายมีความ
สมานฉันท์และป้องกันไม่ให้เกิดความแตกแยกระหว่างสมาชิก ประเด็นต่าง ๆ ข้างต้นต้องดำเนินการอย่าง
เปิดเผยและให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย

๗. ทรัพยากร เครือข่ายต้องการทรัพยากรเพื่อควมมีประสิทธิภาพในการขับเคลื่อนกิจการของ
เครือข่าย เงินทุนไม่ใช่ทรัพยากรเพียงอย่างเดียวที่เครือข่ายต้องการ โดยจะเห็นได้จากเครือข่ายที่มี
ทรัพยากรมากมายมหาศาลสามารถจัดตั้งสถาบันนานาชาติได้ กลับมีผลงานออกสู่สังคมน้อยมาก ในขณะที่
เครือข่ายบางแห่งมีทุนไม่มากนัก ที่สามารถทำงานปรากฏความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมมากมาย เนื่องจาก
สมาชิกมีความตั้งใจ เสียสละเวลา แรงงาน และทรัพยากรส่วนตัวให้กับกิจกรรมของเครือข่าย อย่างไรก็ตาม
เงินก็มีความจำเป็นต่อการเข้าร่วมในเครือข่ายต่างประเทศ และการมีพร้อมทั้งสมาชิกที่กระตือรือร้น
เสียสละเพื่องานของเครือข่าย และการมีเงินทุนอย่างเพียงพอ จะเป็นเรื่องของความฝันมากกว่า

เครือข่ายต้องคาดคะเนและวางแผนเพื่อกำหนดวงเงินในการทำกิจกรรม และต้องมีโครงสร้างที่
จะดูแลรักษาและจัดการเงินจำนวนดังกล่าว หลักการที่เสนอเป็นแนวทางในเรื่องนี้ คือ เครือข่ายควรมี
ต้นทุนในการดำเนินการและค่าเสียหายน้อยที่สุด การหาและการจัดการเงินอุดหนุนต้องการเวลาและแรงงาน
จากสมาชิกเครือข่ายที่อาจไม่มีประสบการณ์ในเรื่องนี้ เพื่อดำรงความน่าเชื่อถือของเครือข่าย ทั้งต่อสมาชิก
และผู้ให้การสนับสนุนทางการเงิน ต้องให้สมาชิกในวงกว้างเข้ามีส่วนร่วมและรับรู้การจัดการเกี่ยวกับเงิน
อุดหนุนสมาชิกและหน่วยงานที่อุดหนุนเครือข่ายมักจะส่งผลต่อความสำเร็จของเครือข่าย ยิ่งเครือข่าย
สามารถได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกได้มากเท่าไรก็จะยิ่งมีความเข้มแข็งมากขึ้นเท่านั้น ทรัพยากรที่
สมาชิกจะให้กับเครือข่ายไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปของเงิน ดังตัวอย่างของเครือข่ายวิจัยและพัฒนาแห่งหนึ่ง
ได้ให้บุคคลหรือองค์กรเข้าเป็นสมาชิกโดยไม่ต้องเสียเงินบำรุง แต่สมาชิกต้องส่งบทความหรือความคิดเห็นที่
มีต่องานวิจัยและพัฒนาของเครือข่ายกลับมายังกรรมการเครือข่ายอย่างสม่ำเสมอ เครือข่ายสามารถ

ได้รับประโยชน์จากการมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานท้องถิ่นหรือหน่วยงานระหว่างประเทศที่ช่วยให้เข้าถึงแหล่งทรัพยากร หรือช่วยให้เครือข่ายได้รับการติดต่อกับหน่วยงานอื่นเพิ่มขึ้น และช่วยให้ได้รับบริการที่จะสนับสนุนสถาบันเครือข่าย อย่างไรก็ตามเครือข่ายต้องระมัดระวังไม่ให้หน่วยงานที่ติดต่อดังนั้นเข้ามาครอบงำหรือรวบอำนาจการจัดแจงภายในของเครือข่าย เครือข่ายที่พึ่งพิงหน่วยงานที่ให้เงินอุดหนุนเพียงแห่งเดียว มีแนวโน้มที่จะถูกครอบงำสูงและแม้แต่การกำหนดวาระการสนับสนุนตามอำเภอใจของหน่วยงานนั้น ๆ เครือข่ายอาจต้องการการอุปถัมภ์จากหน่วยงานภายนอกเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการเดินทางไปต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่เงินตราในสกุลท้องถิ่น เครือข่ายควรลดการใช้เงินเพื่อเดินทางโดยเครื่องบินหรือเพื่อไปต่างประเทศให้น้อยลง และมุ่งการสร้างเครือข่ายภายในประเทศมากกว่า หรือถึงการจัดประชุมนานาชาติให้มาดำเนินการในหรือใกล้ประเทศของตนเพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ หรืออีกทางหนึ่ง เพื่อให้ได้ประโยชน์จากการร่วมในเครือข่ายของต่างประเทศ เครือข่ายควรเลือกที่จะไปร่วมประชุมเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของตนเอง

๘. ความเป็นไปได้และปัญหาในการเลี้ยงตัวเอง เครือข่ายส่วนมากได้รับเงินอุดหนุนจากบุคคลหรือหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือหนึ่งแห่งหรือมากกว่า โดยทางตรงหรือโดยทางอ้อม อย่างไรก็ตามมีเครือข่ายบางแห่งก็สามารถพึ่งตนเองได้ในทางการเงิน เช่น ขบวนการสหพันธ์การเกษตรธรรมชาติระหว่างประเทศ (IFOAM - International Federation of Organic Agriculture Movement) ที่เมืองค็กรแกนอยู่ในประเทศเยอรมัน เครือข่ายนี้ได้รับเงินอุดหนุนจากสมาชิก

ในประเทศพัฒนา เครือข่ายบางแห่ง เช่น สมาชิกสมาคมด้านวิชาชีพสามารถอุดหนุนกิจกรรมของเครือข่ายด้วยเงินค่าสมาชิกนิตยสารและงานอาสาสมัคร สมาชิกมีฐานะดีและสามารถจ่ายเงินส่วนตัวเป็นค่านิตยสารและค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปร่วมประชุม ยิ่งกว่านั้น สมาชิกมักจะทำงานในหน่วยงานที่สนับสนุนให้มีการสร้างเครือข่าย และยินยอมให้สมาชิกใช้เวลาทำการไปทำงานให้กับเครือข่ายด้วย เช่น อาจารย์ในมหาวิทยาลัย เป็นต้น การตั้งเครือข่ายในองค์กรทำให้เครือข่ายสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ไปได้มาก ทั้งนี้เนื่องจากสามารถใช้ทรัพยากรขององค์กร เช่น โทรศัพท์ เครื่องถ่ายเอกสาร เจ้าหน้าที่ธุรการ ฯลฯ ในการทำงาน of เครือข่ายได้ ทำให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพในระยะเวลาอันสั้น สมาคมวิชาชีพระดับชาติบางแห่งในเอเชีย สามารถเลี้ยงตัวเองได้ด้วย การออกนิตยสาร การทำงานอาสาสมัครและการสนับสนุนจากสถาบันที่เป็นสมาชิก ซึ่งวิธีการเดียวกันนี้เป็นเรื่องยากสำหรับเครือข่ายระหว่างประเทศ โดยเฉพาะการชำระและเรียกเก็บค่านิตยสารเนื่องจากปัญหาด้านอัตราการแลกเปลี่ยนเงิน และค่าธรรมเนียมของธนาคารทำให้ราคาค่านิตยสารสูงเกินกว่าสมาชิกจะชำระได้ สมาคมวิจัยและส่งเสริมระบบการเกษตร (AFSRE - The Association for Farming System Research and Extension) ของสหรัฐอเมริกา ก็เป็นเครือข่ายทางวิชาชีพอีกแห่งหนึ่งที่มีสมาชิกกว้างขวางทั่วโลก แต่ไม่มีเจ้าหน้าที่ประจำแม้แต่คนเดียว ส่วนใหญ่เป็นอาสาสมัคร และได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัย รายได้ของเครือข่ายได้ค่าธรรมเนียมการเข้าร่วมประชุมสัมมนาระหว่างประเทศที่เครือข่ายจัด

ขึ้น และค่าบำรุงจากสมาชิก ถึงกระนั้น การติดต่อทางไปรษณีย์กับต่างประเทศ การทำกิจกรรมหลัก ๆ เพื่อสร้างเครือข่าย และการเดินทางไปต่างประเทศยังต้องอาศัยเงินอุดหนุนจากหน่วยงานแหล่งทุนบางแห่ง

๙. สถานภาพถูกต้องตามกฎหมาย การมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้เครือข่ายและผู้นำเครือข่ายได้รับการสนับสนุนและความไว้วางใจจากสมาชิกเครือข่าย อีกทั้งยังได้สามารถดำเนินงานได้กว้างขวางขึ้นด้วย การมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมายดึงดูดการมีส่วนร่วมและทำให้ได้รับการอุดหนุนทางการเงินได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้ ไม่จำเป็นต้องหมายความว่าความถึงการยอมทำตามกฎหมายเสมอไป แต่เครือข่ายที่ได้รับการร่วมมือและนับไว้เป็นพวก ย่อมมีประสิทธิภาพกว่าเครือข่ายที่ถูกต่อต้านและกีดกันออกไปจากสังคม ความถูกต้องตามกฎหมายทำได้โดยการมีผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือจากสังคมเข้าร่วมในเครือข่าย และการเผยแพร่ที่มีเป้าหมายดี การใช้ชื่อที่ง่ายและเครื่องหมายของเครือข่ายบ่อย ๆ ก็สามารถช่วยให้ได้รับการยอมรับจากสังคมและกฎหมาย คุณภาพของข้อมูลข่าวสาร ประสบการณ์ หรือเทคโนโลยีที่เครือข่ายมีการส่งเสริมหรือแลกเปลี่ยน มีผลต่อชื่อเสียงระยะยาวของเครือข่าย กลุ่มแกนของเครือข่าย ผู้ดำเนินการประชุมเชิงปฏิบัติการ และผู้เขียนเอกสารเผยแพร่ ควรมุ่งมั่นที่จะทำให้ข้อมูลข่าวสารที่เผยแพร่ นั้นได้รับความเชื่อได้ว่ามีความถูกต้องตามกฎหมาย ไม่ควรเป็นเพียงการสร้างลัทธิจักรวรรดินิยมทางวิชาการ เครือข่ายการวิจัยและพัฒนาักได้ประโยชน์จากกลุ่มแกนที่มีผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการ มีวิธีการทำงานแบบ "ดีเพื่อก่อ" และมีการทำความเข้าใจความเป็นจริงของระดับรากหญ้าอย่างใกล้ชิด

๑๐. การเสริมให้สมบูรณ์และการเชื่อมโยง เครือข่ายแต่ละเครือข่ายต่างก็มีวัตถุประสงค์ โครงการ สมาชิก และระบบการจัดการที่แตกต่างกันแต่มีส่วนที่เหลื่อมซ้อนกันอยู่ สะท้อนถึงขอบเขตและกลุ่มเป้าหมายของเครือข่าย การเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายจะเป็นการเสริมความสมบูรณ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งมีหลายลักษณะ โดยอาจเป็นการเสริมในแง่ภูมิศาสตร์ เช่นการเชื่อมโยงเครือข่ายที่ดำเนินการในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับโลกเข้าด้วยกัน หรือเชื่อมเครือข่ายแนวราบที่ประกอบด้วยองค์กรที่มีรูปแบบแตกต่างกันเข้าด้วยกัน เช่น หน่วยงานพัฒนาเอกชน ชาวนา สถาบันวิจัย เป็นต้น หรือเชื่อมโยงเครือข่ายที่อยู่ในสาขาวิชาต่างกันเข้าด้วยกัน เช่น วิทยาศาสตร์ด้านสัตว์ วิศวกรรมทางการเกษตร สังคมวิทยาชนบท การขนส่ง เป็นต้น นอกจากนี้การเชื่อมโยงเครือข่ายในแนวตั้งที่ช่วยนำความคิดเห็นและประสบการณ์ของผู้ได้รับประโยชน์ หน่วยงานส่งเสริม นักวิจัย ผู้กำหนดนโยบาย หน่วยงานความช่วยเหลือ นักการเงิน และภาคเอกชนเข้าด้วยกันก็มีความจำเป็น

การเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายมีความจำเป็นเพื่อ

๑. ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกลุ่ม
๒. ส่งเสริมความร่วมมือที่เสริมซึ่งกันและกันให้เรื่องที่ทำนั้นมีความสมบูรณ์
๓. หลีกเลี่ยงการแข่งขัน
๔. ลดความซ้ำซ้อนของการให้บริการ
๕. ทำให้ผลประโยชน์ของเครือข่ายมีมากขึ้น
๖. ใช้ข้อได้เปรียบหรือจุดแข็งขององค์กรต่าง ๆ มาทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด

การเชื่อมเครือข่ายอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทำให้เกิดขึ้นและรักษาไว้ได้ด้วยการมี กิจกรรมร่วมกัน หรือเป็นตัวแทนร่วมกันในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการที่เกี่ยวข้อง และการร่วมกันประสานงานการประชุม

๑๑. การติดตามผลและประเมินผล เครือข่ายต้องการการติดตามผลและประเมินผลเป็นประจำสม่ำเสมอและถี่ถ้วน ไม่เพียงแต่ประเมินความสอดคล้องของแผนการทำงานกับวัตถุประสงค์อย่างต่อเนื่องเท่านั้น แต่ควรมีการประเมินความก้าวหน้าและความสำเร็จของเครือข่ายเป็นระยะ ๆ ด้วย จากเหตุผลหลายประการดังที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น การติดตามผลและประเมินผลเครือข่ายเป็นเรื่องยาก ดังนั้น กระบวนการกำหนดวิธีและเครื่องมือวัดประสิทธิภาพของกิจกรรมเครือข่ายจึงเป็นเรื่องที่สมาชิกทั้งหมดต้องเข้ามามีส่วนร่วมเรียนรู้และกำหนด

๑๒. การจัดการเครือข่าย การจัดการเครือข่ายเป็นเรื่องซับซ้อน และมีคนน้อยคนนักที่ได้รับการฝึกฝนมาในสายนี้ ความสำเร็จของเครือข่ายหลายแห่งชี้ให้เห็นว่า เครือข่ายจำนวนมากสามารถดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จได้ด้วยกลุ่มของผู้จัดการมือสมัครเล่นที่มีความกระตือรือร้นซึ่งไม่เคยผ่านการฝึกอบรมด้านการจัดการมาก่อนเลย อย่างไรก็ตามไม่จำเป็นที่เครือข่ายทั้งหมดต้องเรียนรู้ผ่านประสบการณ์หรือลองผิดลองถูก การจัดหลักสูตรฝึกอบรมสำหรับการทำงานหรือการจัดการเครือข่ายในระดับภูมิภาคจะเป็นประโยชน์มาก

๑๓. การเกี่ยวข้องกับผู้ได้ประโยชน์ เครือข่ายมุ่งเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนจำเป็นต้องพยายามส่งเสริมให้ผู้ได้ประโยชน์เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างเครือข่าย ตัวอย่างเช่น เครือข่ายวิจัยและพัฒนาการเกษตร จะประสบความสำเร็จถ้าใช้วิธีการที่พิจารณาหรือรับเอาความคิดเห็นและประสบการณ์ของเกษตรกรมาเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยและพัฒนาด้วย เครือข่ายระดับชาติและระดับนานาชาติก็ได้ประโยชน์จากการมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับเครือข่ายของผู้ได้รับประโยชน์ระดับพื้นที่เช่นกัน การแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มผู้ได้ประโยชน์ในส่วนต่าง ๆ ของประเทศและระหว่างประเทศเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ สมาชิกเครือข่ายสามารถช่วยติดต่อกับกลุ่มต่าง ๆ ในท้องถิ่นและอำนวยความสะดวกให้การติดตามผลการดำเนินกิจกรรม

๑๔. การมีส่วนร่วมและผลประโยชน์ตอบแทน การมีส่วนร่วมในเครือข่ายจะเกิดขึ้นจากการที่สมาชิกมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากการทำเช่นนั้น สมาชิกต้องมีส่วนได้ส่วนเสียในวัตถุประสงค์ของเครือข่าย มีผลประโยชน์ในกิจกรรมบางอย่าง มีความปรารถนาจะสมทบอะไรบางอย่างให้ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ศรัทธาต่อเครือข่าย เชื่อใจผู้นำเครือข่าย และมีความรู้สึกเชื่อมั่นต่อความสำเร็จและความก้าวหน้าในอนาคตของเครือข่าย

ถ้าวัตถุประสงค์ของเครือข่ายดี การเชื่อมโยงภายในเครือข่ายเหมาะสม เอื้อให้เกิดความเคลื่อนไหวของกิจกรรมและความแข็งขันของสมาชิก โครงการหรือกิจกรรมมีลักษณะกระจายอำนาจไปให้กับมวลสมาชิกที่ได้รับประโยชน์ การดำเนินงานของเครือข่ายจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในที่สุด

การทำงานร่วมกัน ถือได้ว่า เป็นภารกิจที่สำคัญของการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย กล่าวคือ ความ เป็นเครือข่ายมีความสัมพันธ์กับงานและสัมพันธ์ภาพระหว่างกัน ซึ่งงาน/ภารกิจและความเป็นภาคีต่อกันนั้น จะนำไปสู่การเรียนรู้และการสร้างกระบวนการความเคลื่อนไหวทางสังคม ดังนั้นกระบวนการทำงานของ เครือข่าย สามารถพิจารณาได้จากการทำงาน สัมพันธภาพ การเรียนรู้และความเคลื่อนไหวที่นำไปสู่การ จัดการกับสิ่งต่างๆ ภายใต้บริบทที่เกิดขึ้น โดยแต่ละเครือข่ายก็มีกระบวนการทำงานที่แตกต่างกันไปตาม สถานการณ์และเป้าหมายที่กำหนด ในที่นี้ จะกล่าวถึง กระบวนการทำงานของเครือข่ายต่างๆ มี ลักษณะร่วมกันใน ๔ ประเด็น คือ

๑. กระบวนการทำงานที่เชื่อมประสานจากจุดเล็กและขยายไปสู่หน่วยใหญ่
 ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายนั้น ไม่ว่าจะ เป็นเครือข่ายระดับใดหรือประเภทใด สิ่งที่เครือข่ายต่างๆ ดำเนินการในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ การทำงานที่เชื่อมประสานจากประเด็นเล็กๆ แล้วขยายไปสู่การ ทำงานที่หลากหลายขึ้น โดยเป็นการขยายทั้งกิจกรรม พื้นที่ และเป้าหมาย การดำเนินการ กล่าวคือ เป็น กระบวนการทำงานที่ต่อยอดจากฐานงานเดิมที่กลุ่มเครือข่ายนั้นมีอยู่ และเป็นการแสวงหาแนวร่วมใหม่ เครือข่ายใหม่ ที่จะช่วยให้เครือข่ายนั้นได้มีความรู้ ประสบการณ์และมีพลังอำนาจในการต่อรองกับกลุ่ม ผลประโยชน์ต่างๆ โดยเป็นการที่ทุกฝ่ายเข้ามาศึกษา เรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และพัฒนากิจกรรม ร่วมกัน ตัวอย่างเช่น เครือข่ายวิฑูรชนในจังหวัดลำปาง ที่ได้สานต่อและดำเนินกิจกรรมร่วมกับเครือข่าย การศึกษา กลุ่มเซรามิก กลุ่มทิพย์ช้าง เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายเศรษฐกิจชุมชน และองค์กรประชาชน ใน ๑๓ อำเภอ ฯลฯ ร่วมกันจัดตั้งเป็น “องค์กรชุมชนคนลำปาง” ที่ได้ดำเนินการเพื่อพัฒนากิจกรรมการ สื่อสารการพัฒนาชุมชน การเสริมสร้างการเรียนรู้ และกิจกรรมเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในจังหวัด ลำปางการเริ่มต้นจากจุดเล็กและขยายเป็นหน่วยใหญ่ดังกล่าว เป็นกระบวนการหนึ่งของการทำงานใน เครือข่าย โดยเป็นทั้งขั้นตอนของการก่อตัวและกระบวนการทำงาน ซึ่งเครือข่ายที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และมีความเข้มแข็งนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการไม่มองข้ามในจุดเล็ก เริ่มต้นจากการทำงานในสิ่งที่รู้และเข้าใจ แล้วค่อยๆ เชื่อมประสานกับองค์กรอื่น เครือข่ายอื่นในประเด็นกิจกรรมที่หลากหลาย ซึ่งเป็นผลให้การ ทำงานของเครือข่ายนั้นมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ในพื้นที่มากขึ้น และกระบวนการ ทำงานที่เชื่อมประสานของเครือข่ายในลักษณะนี้ เป็นการทำงานที่ควบคู่กันไปทั้งการทำงานในระดับพื้นที่ และการสานต่อไปในระดับนโยบาย นอกจากนี้ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายนั้น เครือข่ายส่วนใหญ่ จะใช้วิธีการทำงานที่หลากหลาย เช่น การใช้พื้นที่เป็นสถานที่ดำเนินการ การใช้ประเด็นปัญหาเป็นกิจกรรม ในการขับเคลื่อนการใช้ศูนย์ประสานงานเป็นที่รวบรวมข้อมูล ฯลฯ ซึ่งกระบวนการทั้งหมดเน้นการใช้ความรู้ ประสบการณ์ที่มีอยู่ มาร่วมกันคิด ร่วมกันทำ โดยมีการปรับเปลี่ยนวิธีการไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ อาจประยุกต์การใช้วิธีการต่างๆ ในแต่ละช่วงของเครือข่าย ดังนี้

๑) ในช่วงการก่อตัวของเครือข่ายเพื่อหาแนวร่วมในการพัฒนากิจกรรมนั้น ผู้ประสานเครือข่ายหรือแกนนำกลุ่ม จะต้องใช้วิธีการค้นหาแกนนำ หาแนวร่วมอุดมการณ์ การแสวงหา

รูปแบบการสื่อสารที่เหมาะสม และการจัดระบบองค์กร เพื่อให้กระบวนการก่อตัวนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๒) ในระยะขยายตัว จะใช้วิธีการประสานความร่วมมือ การกำหนดกิจกรรมที่เหมาะสมกับระดับความสัมพันธ์ รวมทั้งการหาความรู้ใหม่ เทคนิคใหม่ ในการพัฒนาเครือข่าย

๓) ในช่วงการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือการจัดกิจกรรม เครือข่ายจะต้องมีความพร้อมในเรื่องของข้อมูล ทุน การจัดการ และแนวร่วมที่หลากหลาย เพื่อให้การทำงานนั้นมีความต่อเนื่อง

๔) ในช่วงหลังจากการดำเนินการตามเป้าหมายแล้ว จำเป็นต้องมีการรักษาพันธกรณี ความสัมพันธ์และการสื่อสารที่เป็นระบบ เพื่อให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวแบบใหม่ และเพื่อมิให้เครือข่ายอยู่ภาวะถดถอย โดยการเพิ่มเติมความรู้ การถอดบทเรียน หรือการประเมินตนเองอยู่ตลอดเวลา ด้วยวิธีการทำงานที่หลากหลาย จะทำให้เครือข่ายมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สามารถปรับเปลี่ยนตนเอง เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ ในการใช้วิธีการที่หลากหลายของเครือข่ายนั้น ยังหมายถึงการใช้เทคนิค วิธีการ และเครื่องมือที่มีความแตกต่างในการจัดการกับประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งการจัดการเครือข่าย

๒. การรักษาสัมพันธ์ภาพที่สร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วมกัน การที่เครือข่ายจะดำเนินการต่อไปได้นั้น การรักษาสัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกและภาคีในเครือข่ายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะถ้าไม่มีการรักษาสัมพันธ์ภาพระหว่างกันแล้ว กิจกรรมและความเคลื่อนไหวของเครือข่ายอาจมีการยุติลง เพราะขาดภาควิธีร่วมดำเนินการ ดังนั้น ในกระบวนการทำงานและการจัดการเครือข่ายจะต้องคำนึงถึงการรักษาสัมพันธ์ภาพที่สร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วม กล่าวคือ หลังจากที่ภาคีในเครือข่ายเห็นความจำเป็นของเครือข่ายว่า มีประโยชน์ต่อการพัฒนาเครือข่ายและการพัฒนาสังคม สิ่งที่คนในเครือข่ายนั้นจะพึงมีต่อกัน คือ การสร้างความรู้ และความหมายในการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน เพราะคนในเครือข่ายเดียวกันย่อมจะรู้ความหมายของเครือข่ายมากกว่าคนอื่นๆ การสร้างความรู้ ความหมายภายในเครือข่ายเป็นการสร้างโลกทัศน์หรือมุมมองในการพัฒนาเครือข่ายให้เข้มแข็ง และเป็นการขยายแนวคิดและกระบวนการให้กว้างขวางออกไป โดยการสื่อสารจะเป็นช่องทางที่นำไปสู่การสร้างพันธกรณีและการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน การสื่อสารทั้งทางตรงและทางอ้อมของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร จะทำให้เครือข่ายมองเห็นภาพความเคลื่อนไหว และการสร้างความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถนำไปพัฒนาความเป็นเครือข่ายให้มีความเข้มแข็งในการรักษาสัมพันธ์ภาพเพื่อสร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วมนั้น สิ่งที่มีความสำคัญในการรักษาสัมพันธ์ภาพ คือ การสื่อสารระหว่างสมาชิกและภาคีในเครือข่ายเพื่อให้ฝ่ายต่างๆ ได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการทำงานร่วมกัน ดังนั้น

๑) การสื่อสารจะทำให้สมาชิกในเครือข่ายมีโอกาสรับรู้ (perception) เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารต่างๆ ได้ทั่วถึง

๒) การสื่อสารเป็นส่วนสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจ (inspiration) ให้บุคคลร่วมมือกันค้นหาเป้าหมายร่วมกัน (shared goal)

๓) การสื่อสารเป็นแนวทางที่ทำให้สมาชิกในเครือข่ายได้มีโอกาสเรียนรู้ (learning) ความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ และพฤติกรรมของกันและกัน การแลกเปลี่ยน (exchange) ข้อมูลและข้อคิดต่างๆ การฝึกเปิดใจกว้าง (open mind) เพื่อยอมรับฟังความคิดเห็นและพฤติกรรม ตลอดจนการพัฒนาสัมพันธภาพระหว่างกัน (relationship development) และร่วมมือกันทำงานให้บรรลุเป้าหมาย

๔) การสื่อสารมีส่วนสำคัญในการค้นหาและพัฒนา “อัตลักษณ์” (identity) และบุคลิกลักษณะ (character) ร่วมกันของสมาชิกในเครือข่ายและเป็นช่องทางในการนำเสนออัตลักษณ์และบุคลิกลักษณะดังกล่าวสู่สังคมภายนอก

๓. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัว เมื่อเครือข่ายมีการทำงานและ มีการรักษาสัมพันธภาพที่สร้างสื่อความหมายร่วมกันแล้ว การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวเข้าหากัน เป็นสิ่งที่เครือข่ายส่วนใหญ่ได้ดำเนินการ เพราะการเรียนรู้และการปรับบทบาทเข้าหากันนั้นเป็นทั้งแนวคิดและวิธีการปฏิบัติ กล่าวคือ การที่เครือข่ายจะมีความเติบโตและมีความมั่นคงจะต้องมีการแสวงหาความรู้ มีการสะสมประสบการณ์ และมีการปรับบทบาท ในการสร้างความสัมพันธ์และการทำงานร่วมกับกลุ่ม องค์กร เครือข่าย และหน่วยงานอื่นๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งเพื่อให้เกิดการยอมรับในกระบวนการทำงานที่หลากหลาย ซึ่งการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ นั้น สามารถใช้เทคนิคและวิธีการต่างๆ เช่น การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การพัฒนาผู้นำ การศึกษาแบบเจาะลึกในพื้นที่ และการถอดบทเรียนร่วมกัน เป็นต้น

กระบวนการดังกล่าว เป็นกระบวนการเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในความหมายของเครือข่ายที่ จะต้องมีการศึกษาเรียนรู้ การประสานความร่วมมือ และการรักษาผลประโยชน์ร่วมกัน ในที่นี้หมายถึง การพึ่งพาอาศัยทั้งในด้านทุน ความรู้ ประสบการณ์ ที่สำคัญคือ ความร่วมมือ เพราะไม่มีเครือข่ายใดจะมีศักยภาพในการพัฒนาที่สมบูรณ์ ดังนั้น การเรียนรู้และการปรับบทบาทเข้าหากันจึงเป็นกระบวนการทำงานของเครือข่ายทางสังคม

๔. การพัฒนากิจกรรมและความเคลื่อนไหวเพื่อสร้างขบวนการทางนวัตกรรมและวาทกรรมในการพัฒนา ความเป็นเครือข่ายในยุคใหม่ นอกจากจะเป็นการสร้างความเป็นภาศิร่วมบนเส้นทางของนวัตกรรมการเรียนรู้ เช่น เครือข่ายอินเทอร์เน็ต เครือข่ายทางอากาศของวิทยุร่วมด้วยช่วยกันแล้ว การสร้างความเป็นเครือข่ายดังกล่าว ยังก่อให้เกิดกระบวนการทำงานรูปแบบใหม่ที่ผู้คนในสังคมไม่จำเป็นต้องเห็นหน้าตา และพบปะซึ่งกันและกันหรืออาศัยพื้นที่ดำเนินการ เพียงแต่มีความรู้สึกร่วมว่า จะต้องร่วมมือและช่วยเหลือพึ่งพากัน ก็สามารถสร้างความเป็นเพื่อน เป็นพี่ เป็นน้อง และความเป็นเครือข่ายได้ การเกิดขึ้นของนวัตกรรม เป็นกระบวนการทำงานของเครือข่ายในรูปแบบใหม่ ที่เน้นการประสานความร่วมมือและการช่วยเหลือพึ่งพาในคราวที่จำเป็นเท่านั้น โดยที่ต่างคนต่างอยู่และทำงานของตนแต่เมื่อมีปัญหาเกิดกับสังคมทุกฝ่ายก็มาร่วมมือกัน โดยการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการติดต่อสื่อสาร กระบวนการดังกล่าว ก่อให้เกิดวาทกรรมในการพัฒนาที่จะนำไปสู่การสร้างความรู้ ความเข้าใจในสิ่งใหม่ โดยการใช้วาทกรรมใหม่ๆ ขึ้นมาทดแทนคำพูดเดิม ๆ เช่น ประชาสังคม ประชารัฐ การบริหารแบบบูรณาการ เป็นต้น

ซึ่งความหมายที่แท้จริง ก็คือ การจัดการที่มีประสิทธิภาพขององค์กร และการใช้ยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม กระบวนการทำงานของเครือข่ายดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า เครือข่ายเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการประสานความร่วมมือ เป็นการทำงานด้วยถ้อยทีถ้อยอาศัยระหว่างสมาชิกและภาคีร่วม โดยมีจุดเริ่มต้นจากการทำงานในพื้นที่และประเด็นเล็กๆ แล้วขยายกระบวนการเป็นเครือข่าย ที่กว้างออกไป พร้อมทั้งแสวงหาความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ที่เหมาะสมกว่า โดยมีระบบการสื่อสารและนวัตกรรมใหม่เป็นเครื่องมือที่จะสร้างความหมายและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

๒.๕.๔ รูปแบบการประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างเครือข่าย

David Mathews^{๔๘} ได้นำเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างเครือข่าย โดยการทำเอกสารชุดหนึ่ง เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างและกระบวนการที่จำเป็นต่อการทำหน้าที่ เพื่อกิจการส่วนรวมของประชาชนในฐานะสมาชิกของชุมชน และได้เสนอแนะวิธีการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยการตรวจสอบสภาพชุมชน เรียกว่า **เครื่องมือตรวจสอบสภาพชุมชน (Community checklist kit)** เขากล่าวว่า ความมีพลังของการมีส่วนร่วมในชุมชน และความเข้มแข็งของ ชุมชน สามารถตรวจสอบสภาพได้จาก

- ๑) โครงสร้างพื้นฐานทางสังคมของชุมชน
- ๒) กระบวนการ ตัดสินใจของชุมชนในเรื่องส่วนรวม
- ๓) ลักษณะของผู้นำในชุมชน
- ๔) รูปแบบความคิดเกี่ยวกับเรื่องส่วนรวมของประชาชน
- ๕) ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับหน่วยงานต่าง ๆ และ
- ๖) ความรู้สึกถึงความเป็นชุมชนและบรรทัดฐานของชุมชนเกี่ยวกับความร่วมมือ

เครือข่ายชุมชนและองค์กรชุมชน เป็น ๑ ใน ๖ เรื่องที่ Mathews ระบุว่า เป็นสภาพบ่งชี้ความเข้มแข็งของชุมชน นั่นคือ โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม ชุมชนที่เข้มแข็ง จะมีเครือข่ายของกลุ่มองค์กรประชาชนจำนวนมาก มีบรรทัดฐานของการแลกเปลี่ยนประโยชน์กัน และมีความไว้วางใจกัน อันมีผลให้เกิดการร่วมมือแบบเต็มอกเต็มใจในระดับสูง ประชาชนถูกดึงให้เข้าไปมีส่วนร่วมในเรื่องราวของส่วนรวม โดยที่มีความสัมพันธ์ต่อกันแบบเท่าเทียม ไม่ใช่แบบถูกสั่งให้เข้าร่วม ลักษณะความเป็นชุมชนเช่นนี้พื้นที่แต่ละแห่งมีไม่เท่ากัน สำหรับชุมชนที่อ่อนแอ หรือหมู่บ้านที่ไม่มีความเป็นชุมชน หรือเรียกว่า "Uncivil areas" นั้น ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการเมืองท้องถิ่นหรือกลุ่มองค์กรของชุมชน และความสัมพันธ์ก็ค่อนข้างเป็นไปในทางตั้ง คือ คนจนพึ่งพาคนรวยอย่างมาก

เรามักได้ยินคำว่า "โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ" อยู่เสมอ ซึ่งได้แก่ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท ฯลฯ อันเป็นสิ่งที่เอื้อต่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ Mathews เสนอว่า การพัฒนาให้คนในสังคม

^{๔๘} Mathews, David. *Elements of a Strong Civil Society and Health Public Life*. Kettering Foundation. April ๑๙๙๖. Memio, 2014, P.45 – 46.

กลายเป็น "พลเมือง" และให้สังคมกลายเป็นประชาคม หรือ "ชุมชน" ก็จำเป็นต้องมี "โครงสร้างพื้นฐาน" เช่นกัน ซึ่งได้แก่

(๑) โอกาส เวลา และสถานที่ ที่คนในชุมชนจะได้พบและทำกิจกรรมร่วมกัน

(๒) ช่องทางการติดต่อสื่อสารที่เชื่อมต่อถึงกันภายในเครือข่ายที่โยงใยไปทั่วทั้งชุมชน แสดงถึงวิธีการจัดระเบียบในการติดต่อกันในเรื่องของส่วนรวม

หมู่บ้านต้องมีที่ให้คนในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นคนต่างกลุ่มต่างพวกกัน สามารถพูดคุยกันเกี่ยวกับปัญหาที่พวกเขาเผชิญอยู่ร่วมกัน อาจเป็นการประชุมอย่างเป็นทางการของหมู่บ้าน หรือการสนทนาในกลุ่มเล็ก ๆ อย่างไม่เป็นทางการก็ได้ ที่ที่ประชาชนสามารถพูดคุยกันได้นี้มีส่วนสำคัญต่อการทำให้เกิดเจตนารมณ์ทางการเมือง การแก้ปัญหาของส่วนรวม และการสร้างความเป็น "พลเมือง"

ชุมชนที่เข้มแข็งเท่าที่ Mathews ศึกษา ล้วนได้ผ่านความพยายามสร้างโครงสร้างพื้นฐานข้างต้น โดยจำแนกระดับพัฒนาได้เป็น ๓ ระดับ คือ

ระดับเบื้องต้น อยู่ในระยะแรกที่คนในหมู่บ้านเริ่มเข้ามาเกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ และในเรื่องราวของส่วนรวมผ่านช่องทางการเป็นสมาชิกในกลุ่มองค์กรเฉพาะกิจเล็ก ๆ เช่น กลุ่มกิจกรรมพัฒนาหรือกลุ่มละแวกบ้าน

ระดับต่อมา คนในหมู่บ้านจะพัฒนากลุ่มเฉพาะกิจขึ้นเป็นชมรมกลุ่มองค์กรที่มุ่งดำเนินกิจกรรมเพื่อส่วนรวมที่มั่นคงขึ้น มีการสร้างเครือข่ายกลุ่มไว้ภายใต้ร่มเงาเดียวกัน เพื่อยึดกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ทั้งหมดไว้ด้วยกัน

ระดับสูงสุด ชมรมของประชาชน สมาคม และองค์กรเอกชน มีการพัฒนาโครงสร้างและระบบงานอย่างเป็นเรื่องเป็นราว ไม่มีสภาพเป็นกลุ่มเฉพาะกิจอีกต่อไป องค์กรเหล่านี้เป็นช่องทางให้คนได้มีโอกาสพูดคุยอภิปรายกันทั้งชุมชน ยกกระดับความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน เชื่อมเครือข่ายองค์กร และมีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรซึ่งกันและกัน

เห็นได้ว่า กลุ่ม/องค์กร และเครือข่ายองค์กร ทำหน้าที่เป็นช่องทางการติดต่อสื่อสาร ดังนั้น

โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม หรือประชาคม หรือเครือข่ายองค์กร ก็คือ โครงสร้างพื้นฐานของการติดต่อสื่อสารระหว่างคนในชุมชนด้วยเช่นกัน

สถานการณ์ของชุมชนและเครือข่ายองค์กรไทยในปัจจุบัน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ^{๔๙} กล่าวว่า ถ้าจะมองหาโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการพัฒนาให้คนในสังคมกลายเป็นประชาชนพลเมือง และให้สังคมกลายเป็นชุมชนหรือประชาคม ซึ่งประกอบด้วยโอกาส เวลา และสถานที่ ที่คนในชุมชนจะได้พบและทำกิจกรรมร่วมกัน และวิธีการจัดระเบียบในการติดต่อกันในเรื่องของส่วนรวมที่ได้จากช่องทางการติดต่อสื่อสารที่เชื่อมต่อถึงกันภายในเครือข่ายที่โยงใยไป

^{๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. โรงพิมพ์เรือนแก้ว, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๐, หน้า ๓๔.

ทั่วทั้งชุมชน การจัดเวทีชาวบ้าน นับเป็นกิจกรรมที่ทำให้มีการปรึกษาหารือระหว่างประชาชน เพื่อจัดการกับประเด็นปัญหาวิกฤตของชุมชน ทำให้ประชาชนได้มีการติดต่อกัน และพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกันที่ไม่ใช่เป็นเพียงเพื่อมิตรภาพส่วนตัว แต่เพื่อเรื่องของส่วนรวม หมู่บ้านส่วนใหญ่ในทุกพื้นที่ไม่มีการจัดประชุมอย่างเป็นทางการเพื่อพูดคุยกันในเรื่องของส่วนรวมบ่อยนัก ส่วนใหญ่เป็นการสนทนากันในกลุ่มเล็ก ๆ อย่างไม่เป็นทางการ ตามร้านค้าในชุมชน หรือเมื่อพบปะกันในกิจกรรมและพิธีกรรมทางศาสนา งานประเพณีของหมู่บ้าน พิธีกรรมของท้องถิ่น งานสังคม โดยเฉพาะงานบวช (สำหรับสังคมชาวพุทธ) งานแต่งงาน งานศพ หรือระหว่างการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในการทำนา ทำสวน ทำไร่ อย่างไรก็ตาม ในทุกตำบลอย่างน้อยจะมีอยู่ ๑ - ๒ หมู่บ้าน ที่พบว่ามีการจัดประชุมเป็นประจำ นอกจากนี้ทุกพื้นที่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์แบบญาติพี่น้องของคนในชุมชนว่าเป็น โครงสร้างพื้นฐานทางสังคมที่ทำให้คนมีความเอื้ออาทรและรักใคร่ปรองดองกัน

วิจารณ์ พานิช^{๕๐} กล่าวว่า จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ.๒๕๔๒ ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่าครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่หาทางแก้ปัญหาโดยการปรับ พฤติกรรมของตนเอง พึ่งตนเองและพึ่งกันเองมากกว่าจะเดินไปข้างหน้าอย่างไร้ทิศทางหรือพึ่งรัฐ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการแก้ไขปัญหาในชุมชนที่มีกระบวนการเสริมสร้างพลังของชุมชน การแก้ไขปัญหาคความยากจนของชุมชนในลักษณะดังกล่าว ทำให้ชุมชนไม่ต้องใช้ทุนที่เป็นเงินเข้มข้นในการส่งเสริมอาชีพและพัฒนการผลิต แต่ต้องใช้ทุนทางสังคมสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ความจริงเกี่ยวกับเรื่องราวของชุมชน นอกจากนี้ชุมชนยังต้องพยายามทำให้คนในชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองที่จะพัฒนา ตนเองและชุมชนร่วมกันให้ได้ ผู้นำชุมชนแห่งหนึ่งกล่าวว่า ปัญหาของคนยากจนในหมู่บ้านของเขา เมื่อวิเคราะห์กันอย่างถ่องแท้แล้ว เป็นเพราะไม่คิดจะต่อสู้กับปัญหามากกว่าไม่มีทางที่จะต่อสู้ ความจริงแล้วหนทางแก้ความยากจนยังมีอยู่ แต่ถ้าจะให้กลับมารวมเลยนั้นเป็นเรื่องยาก ซึ่งผู้อาวุโสท่านหนึ่งก็ได้ให้คำแนะนำว่า ต้องปลุกใจกันก่อน โดยให้ผู้ใหญ่บ้านเปิดเพลงปลุกใจทางหอกระจายข่าวทุกวัน

การปลุกความเชื่อมั่นของสมาชิกชุมชน ถูกเร่งให้เกิดเร็วขึ้นด้วยกระบวนการของเวทีสาธารณะ การวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมกัน การแลกเปลี่ยนความคิดและปรึกษาหารือกัน ช่วยให้สมาชิกชุมชนตระหนักรู้ถึงทุนทางสังคมที่มีอยู่ เริ่มมองเห็นช่องทางที่จะแก้ไขปัญหาด้วยศักยภาพของชุมชน อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าพลังความเชื่อมั่นจะแผ่ขยายครอบคลุมไปทั้งชุมชน หลายแห่งได้เกิดการรวมกลุ่มของคนที่เข้มแข็งก่อน ต่อจากนั้นกลุ่มก็กลายเป็นช่องทางให้คนทั้งชุมชนได้ติดต่อสื่อสารกัน และผลิตซ้ำความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและชุมชนให้กับสมาชิกในชุมชนคนอื่น ๆ ต่อไป

^{๕๐} วิจารณ์ พานิช. การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้ (สคส.), กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๕๘, หน้า ๖๗.

การเชื่อมความสัมพันธ์แบบพันธมิตรกับภาคเอกชนก็มีส่วนเสริมให้การแก้ปัญหาความยากจนของชุมชนเป็นไปด้วยดียิ่งขึ้น ซึ่งปัจจุบันคนชั้นกลางในเมือง พ่อค้า นักธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน และ ข้าราชการที่มีแนวความคิดใหม่ ได้มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายองค์กรประชาสังคมที่กระตือรือร้นในการสนับสนุนกระบวนการเสริมสร้างพลังของชุมชน เครือข่ายองค์กรเหล่านี้ได้มีกิจกรรมสนับสนุนการแก้ปัญหาความยากจนของชุมชนในหลายลักษณะ เช่น การขยายพื้นที่ทางการตลาดให้กับสินค้าชุมชน การจัดงานส่งเสริมการตลาดผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน เพื่อพัฒนาอาชีพการให้คำแนะนำในการพัฒนาคุณภาพและรูปแบบผลิตภัณฑ์เพื่อตอบสนองลูกค้าเป้าหมายกลุ่มใหม่ ๆ ฯลฯ

หมู่บ้านส่วนใหญ่มีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรจำนวนมาก จำนวนกลุ่มแต่ละหมู่บ้านมีตั้งแต่ ๕-๒๐ กลุ่ม กลุ่มเหล่านี้มีทั้งกลุ่มที่จัดตั้งกันเอง และกลุ่มที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมให้จัดตั้ง แต่กลุ่มประเภทหลังมีมากที่สุด ช่องทางสื่อสารภายในกลุ่มส่วนใหญ่มีประสิทธิภาพกว่าช่องทางสื่อสารสาธารณะของชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มที่มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และการดำเนินกิจกรรมมีเรื่องที่ต้องให้สมาชิกร่วมรับรู้และตัดสินใจ เช่น กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการออมทรัพย์ การเก็บเงินสงเคราะห์ กลุ่มให้บริการสินเชื่อ แต่ในทุกหมู่บ้านไม่มีการเชื่อมเครือข่ายกลุ่มเหล่านี้ให้อยู่ภายใต้ร่มเงาของโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมอันเดียวกัน กล่าวคือ ไม่ปรากฏว่ามีการประชุมตัวแทนกลุ่มเพื่อให้กลุ่มเป็นช่องทางสื่อสารระหว่างสมาชิกกับชุมชน แม้ว่าผู้นำกลุ่มบางคนจะเป็นกรรมการหมู่บ้านด้วย แต่ก็ไม่ใช่ในฐานะตัวแทนของกลุ่ม เท่าที่จะพอมองเห็น ได้ก็มีเพียงผู้นำสตรีเท่านั้นที่ได้รับการเชิญเข้าร่วมประชุมกับกลุ่มผู้นำหมู่บ้านในฐานะตัวแทนของ องค์กรสตรี แต่ผู้นำสตรีก็ไม่ได้นำข้อประชุมกลับมาแจ้งต่อสมาชิกกลุ่มแต่อย่างใด ทั้งนี้กล่าวได้ว่า กลุ่มเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่มีอยู่ในชุมชนทุกแห่ง และเป็นช่องทางที่สมาชิกกลุ่มจะได้มาพบปะพูดคุยกัน แต่ก็เป็นเรื่องของกิจกรรมกลุ่มมากกว่าเรื่องของส่วนรวม

เครือข่ายขององค์กรมีเฉพาะเครือข่ายขององค์กรที่อยู่ภายใต้การส่งเสริมของหน่วยงานหน่วยเดียวกัน ซึ่งก็เป็นเพียงเครือข่ายหลวม ๆ ไม่มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความรู้ หรือมีกิจกรรมร่วมกันเท่าไรนัก เครือข่ายองค์กรส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมและสนับสนุนของกองทุนเพื่อสังคม สำนักงานพัฒนาองค์กรชุมชน และกรมการพัฒนาชุมชน องค์กรบริหารส่วนตำบลเริ่มเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านที่ต้องการได้รับการสนับสนุนงบประมาณเพื่ออาชีพ รวมตัวกันเป็นกลุ่มและเครือข่ายองค์กรมากขึ้น นอกจากนี้เครือข่ายที่เกิดขึ้นอยู่ในทุกพื้นที่มักเป็นเครือข่ายขององค์กรประเภทเดียวกัน ชำหมู่บ้านเป็นเครือข่ายระดับตำบล ไม่มีเครือข่ายองค์กรในระดับหมู่บ้าน และเครือข่ายองค์กรต่างประเภทกันเลย

ศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนระดับตำบล(ศอช.ต) เป็นความพยายามหนึ่งของกรมการพัฒนาชุมชน ที่จะส่งเสริมให้องค์กรต่างประเภทกันเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย แลกเปลี่ยนการเรียนรู้ และสนับสนุนซึ่งกันและกันในการสร้างศักยภาพของแต่ละกลุ่ม รวมไปถึงการรวมพลังกันระหว่างองค์กร เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเองด้วย ศอช.ต. ได้มีการจัดตั้งขึ้นแล้วในทุกตำบล แต่ความเข้าใจใน

บทบาทหน้าที่และกระบวนการทำงานของเครือข่าย รวมทั้งกระบวนการจัดตั้งที่ผ่านมายังไม่เป็นในทางที่จะทำให้อารู้สึกได้ว่า ศอช.ต.นี้ คือ เครือข่ายองค์กรของตำบล

การวิเคราะห์ความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กร พบว่า กลุ่มองค์กรที่เรียกได้ว่าเข้มแข็ง คือ กลุ่ม/องค์กรที่มีกิจกรรมต่อเนื่อง มีทรัพยากรสำหรับบริหาร มีประเด็นการพัฒนาที่ชัดเจน ดังนั้น กลุ่ม/องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการเงิน (ทั้งที่หน่วยราชการส่งเสริม และชาวบ้านจัดตั้งกันเอง) จะมีความเข้มแข็งมากกว่ากลุ่ม/องค์กรประเภทอื่น ๆ รองลงมา คือ กลุ่ม/องค์กรอาชีพ กลุ่มสตรี หากมิได้ดำเนินกิจกรรมด้านอาชีพหรือออมทรัพย์ ก็มักเป็นกลุ่มที่อยู่ระดับอ่อนแอ^{๕๑}

อีกตัวอย่างหนึ่งการนำเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างเครือข่าย จากเครือข่าย ๔ ภาคส่วนในสังคมไทย มีตัวอย่างดังนี้ นำเสนอโดย สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์^{๕๒}

๑. เครือข่ายภาคประชาชน เครือข่ายภาคประชาชน เป็นการรวมตัวของภาคประชาชนในพื้นที่ต่างๆ โดยเฉพาะในชุมชนชนบท เป็นการรวมของปัจเจกบุคคล กลุ่มคนและเครือข่าย โดยอาศัยวัฒนธรรมชุมชน กระบวนการทำงานร่วมกับภาคีอื่นๆ และระบบเทคโนโลยี เป็นเครื่องหนุนเสริมให้เกิดการรวมตัว โดยเครือข่ายภาคประชาชนเกิดขึ้นทั้งจากการเห็นความจำเป็นในการรวมพลังเพื่อแก้ไขปัญหา เกิดจากการเรียนรู้และการถ่ายทอดประสบการณ์ร่วมกัน โดยเป็นกระบวนการที่เป็นไปตามธรรมชาติ และเกิดขึ้นจากการส่งเสริม โดยหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานอื่นๆ ที่ต้องการให้องค์กร ชุมชน และสังคม มีความเข้มแข็ง มีศักยภาพในการที่จะพัฒนาตนเองตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของภาครัฐหรือหน่วยงานที่กำหนดไว้

กระบวนการทำงานของเครือข่ายภาคประชาชนนั้น สามารถจำแนกเป็น ๒ ระดับใหญ่ๆ คือ ระดับแรกเป็นการเพิ่มความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ และการจัดการตัวเองของชุมชน และระดับที่ ๒ เป็นการสร้างโอกาส สร้างศักยภาพของเครือข่ายและขยายกลุ่มองค์กรชุมชน ไปยังเครือข่ายอื่นๆ จนถึงระดับจังหวัดและระดับประเทศหรือข้ามพรมแดนนอกเขตการปกครองที่โยงใยกันอย่างทั่วถึงการรวมตัวของภาคประชาชนเหล่านี้เป็นพลังที่ช่วยเสริมสร้างให้เกิดการพึ่งพาตนเอง และการพัฒนาสังคม โดยมีเป้าหมายหลัก คือ การเรียนรู้ การสืบทอดภูมิปัญญาและการปรับตัวของชุมชน รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและการพัฒนาประเทศ โดยเครือข่ายภาคประชาชนจะมีการกำหนดความเป็นเครือข่ายผ่านกิจกรรม ฐานอาชีพและกระบวนการเชื่อมโยง เช่น เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เครือข่ายประมงพื้นบ้าน เครือข่ายอุตสาหกรรมชุมชน เครือข่ายวิทย์ชุมชน เป็นต้น องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเหล่านี้ มีกิจกรรมและความต่อเนื่องบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองและวัฒนธรรม

^{๕๑} ปกรณ์ สุวรรณประภา. **วิทยากรกระบวนการภาคสนาม**. สถาบันพัฒนาสี่แยกอินโดจีน สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, พิษณุโลก, ๒๕๕๙, หน้า ๔๓ – ๔๔.

^{๕๒} สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน). **การเสริมสร้างเครือข่าย ๔ ภาคส่วนในสังคมไทย**. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๙, หน้า ๘๗ – ๘๘.

ชุมชน กระบวนการทำงานส่วนใหญ่จึงเป็นไปเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน การจัดการทรัพยากรในชุมชน และการทำงานร่วมกับภาครัฐ ซึ่งเป็นรากฐานให้เกิดแนวร่วม ในระดับที่สูงขึ้นไป เช่น การเป็นส่วนหนึ่งของกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มอาชีพในระดับตำบล และการเข้าร่วมเป็นภาคประชาชนสังคมระดับจังหวัด กระบวนการเครือข่ายภาคประชาชนนั้นนับว่ามีบทบาทที่สำคัญ ต่อการพัฒนาประเทศ เพราะว่าเป็นพลังของแผ่นดินที่เกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมาก

ข้อจำกัดของเครือข่ายภาคประชาชน อยู่ที่ขาดการเรียนรู้ในเชิงมหภาคและระดับโลก การปรับตัวของชุมชน การจัดระบบการจัดการตัวเอง การสนับสนุนอย่างเป็นระบบทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน การขาดผู้นำ รวมทั้งการขาดระบบการจัดการเครือข่ายที่จะทำให้เครือข่ายมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง

ข้อดีหรือจุดแข็ง คือ การใช้ระบบวัฒนธรรม ความเชื่อ ความไว้วางใจและการเข้าใจถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน เป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงและการสานสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน รวมทั้งการพัฒนาบนพื้นฐานแห่งความเข้าใจ และความสอดคล้องในวิถีชีวิตและธรรมชาติของสรรพสิ่ง ซึ่งในมิติหลังคือ การสร้างวัฒนธรรมของตนเองในการดำรงอยู่ในสังคม

๒. เครือข่ายภาครัฐ ภาครัฐเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมให้ดำเนินไปอย่างเป็นระบบด้วยนโยบายของภาครัฐแต่ละช่วงเวลา แต่ด้วยระบบที่มีมาอย่างยาวนานนั้น ได้สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการรวมศูนย์ที่ยากแก่การนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม เพราะเป็นการวางรากฐาน/การวางแผนที่มาจากส่วนบนหรือผู้ที่มีอำนาจ การสร้างอำนาจนิยมของภาครัฐดังกล่าว ได้กลายเป็นการสะสมปัญหาเชิงโครงสร้างให้เกิดขึ้นอีกต่อกระบวนการพัฒนาในสังคมไทยในช่วงที่ผ่านมา แต่อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมาภาครัฐเองก็ได้มีการปรับตัว/ปฏิรูปกระบวนการทำงาน โดยการสนับสนุนกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น เช่น การส่งเสริมให้ภาคประชาชนมีการรวมกลุ่ม เป็นเครือข่ายและ มีการปรึกษาหารือกันมากขึ้น โดยผ่านช่องทางด้านกฎหมายและกระบวนการทำงาน โดยกระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการพัฒนาภาครัฐนั้น จะมีการดำเนินการในลักษณะของงานด้านการพัฒนาชุมชนที่ภาครัฐเป็นผู้ให้แนวคิด กระบวนการทำงานมากกว่ากระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ของภาคประชาชน และการส่งเสริมความเป็นเครือข่ายของภาครัฐนั้น มักจะเป็นการจัดตั้งมากกว่าเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของภาคประชาชน

เครือข่ายภาครัฐจะมีหลากหลายประเภทตามโครงสร้างและภารกิจของหน่วยงาน เช่น เครือข่ายสถาบันการศึกษา เครือข่ายกระทรวงมหาดไทย เครือข่ายเกษตรกรเพื่อการผลิตของกรมการพัฒนาชุมชน เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน และเครือข่ายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือ OTOP เป็นต้น

กลุ่ม องค์กร เครือข่าย ที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งภาครัฐเหล่านี้ ส่วนใหญ่มุ่งเน้นกระบวนการพัฒนาและการเข้าไปส่งเสริมการทำงานในระดับชุมชน อำเภอ และจังหวัด โดยเป็นการเชื่อมประสานการทำงานระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนที่มีลักษณะทั้งที่เป็นแนวดิ่ง คือ จากบนลงล่าง และแนวนอน คือ การทำงานร่วมกันในระดับพื้นที่ เป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ ขาดการวางแผนร่วมกันระหว่างชาวบ้านและรัฐ ดังนั้นกลุ่ม องค์กร เครือข่ายของรัฐหรือโครงการต่างๆ ที่ภาครัฐสนับสนุนเหล่านี้ เมื่อโครงการตามภารกิจนั้นๆ

สิ้นสุดลง ความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง รวมทั้งการเรียนรู้ก็สิ้นสุดลงด้วยเช่นกัน เป็นความไม่ต่อเนื่องและไม่ก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาเป็นเครือข่ายที่ยั่งยืน

จากสถานการณ์ดังกล่าว ภาครัฐจึงได้มีการปรับตัวในการที่จะปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมากขึ้น โดยจะเห็นได้จากในปัจจุบันมีองค์กรอิสระใหม่ของภาครัฐมากมาย ซึ่งองค์กรเหล่านั้นต่างก็มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่างๆ เช่น สถาบันพระปกเกล้า สถาบันที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) กองทุนเพื่อสังคม (SIF) หรือแม้กระทั่งกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาครัฐได้มีแนวทางในการขับเคลื่อนสังคมร่วมกับภาคประชาชนให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมกับสถานการณ์มากขึ้น

ข้อดีของเครือข่ายภาครัฐ คือ การเสริมสร้างมวลบนพื้นฐานแห่งความมั่นคงของชาติและการส่งเสริมการพัฒนาที่ตอบสนองต่อนโยบายของรัฐและการพัฒนาประเทศในภาพรวม โดยมีระบบระเบียบการจัดการที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง รวมทั้งมีแนวทางการขับเคลื่อนสังคมด้วยกิจกรรมที่หลากหลายตามภารกิจของกระทรวง และกรมกองต่างๆ

ข้อจำกัด คือ กระบวนการดำเนินการ เช่น เป็นการวางแผนที่มีได้มาจากการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ขาดความยืดหยุ่นในกระบวนการทำงาน ขาดการกระจายความรับผิดชอบให้กับชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง และขาดการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้คนในสังคม รวมทั้งปัญหาการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่บางส่วน

๓. เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน ในภาคธุรกิจเอกชน เป็นที่ยอมรับกันว่า การประสานผลประโยชน์เพื่อลดต้นทุนการผลิต และเพิ่มผลตอบแทน เป็นสิ่งที่ภาคธุรกิจเอกชนได้ดำเนินการอยู่เสมอ ภายใต้ความร่วมมือในฐานะความเป็นหุ้นส่วนต่อกัน โดยความเป็นหุ้นส่วนนั้นเป็นทั้งในรูปแบบของความร่วมมือในการผลิตการค้าขาย การประสานผลประโยชน์ และการรวมพลังเพื่อพัฒนาสังคม โดยเครือข่ายในภาคธุรกิจนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการรวมตัวของผู้ทำงานในธุรกิจประเภทเดียวกัน ซึ่งจะเห็นได้จากการที่กลุ่มองค์กรในภาคธุรกิจต่างๆ มารวมตัวกันเป็นเครือข่ายภาคธุรกิจ เช่น สภาหอการค้า สภาอุตสาหกรรมและเครือข่ายองค์กรธุรกิจเอกชนอื่นๆ ที่ภาครัฐส่งเสริม เช่น สมาคมผู้ส่งออก สมาคมผู้ประกอบการค้า เป็นต้น โดยเครือข่ายภาคธุรกิจเหล่านี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการประสานผลประโยชน์ และสนับสนุนเพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของการดำเนินการทางธุรกิจ และการคืนกำไรให้กับสังคม

กระบวนการเกิดเครือข่ายภาคธุรกิจเอกชนดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีที่จะประสานและร่วมกันรักษาผลประโยชน์ในทางธุรกิจ และนำไปสู่การพัฒนาสังคมในด้านอื่นๆ โดยในช่วงที่ผ่านมาวงการธุรกิจถูกมองว่าฉกฉวยผลประโยชน์จากภาคประชาชน และใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง มีการผูกขาดทางการค้า ฯลฯ ซึ่งจากการมองดังกล่าวและก่อกวนการเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจทำให้ภาคธุรกิจเอกชนมีการปรับตัวเป็นธุรกิจเพื่อสังคม และมีแนวโน้มในการทำธุรกิจที่สามารถรับใช้และคืนประโยชน์ให้กับสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะบริษัทขนาดใหญ่ ดังนั้นเครือข่ายในภาคธุรกิจจึงมีการพัฒนากระบวนการทำงานร่วมกับภาครัฐและภาคประชาชน ในลักษณะของการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย เช่น

เครือข่าย SME เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เครือข่ายธุรกิจเพื่อปฏิรูปการศึกษา เครือข่ายภาคธุรกิจเพื่อการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

จุดแข็งของเครือข่ายภาคธุรกิจ คือ มีกระบวนการทำงานที่รวดเร็ว มีความสามารถในการระดมทุนเพื่อการจัดการ และมีความสามารถในการพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง

ข้อจำกัด คือ คำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทนมากเกินไป ทำให้ไม่สามารถทำการลงทุนในการเพื่อพัฒนาสังคมได้ อย่างไรก็ตาม กระบวนการพัฒนาความเป็นเครือข่ายของภาคธุรกิจเอกชน มีความน่าสนใจตรงที่การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาศักยภาพขององค์กร และการรักษาผลประโยชน์ของเครือข่าย รวมทั้งมีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

๔. เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) องค์กรพัฒนาเอกชนเป็นอีกภาคส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคม โดยมีพัฒนาการมาจากการช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมขององค์กรระหว่างประเทศ ที่เข้ามาสนับสนุนการทำงานและการเรียนรู้ของภาคประชาชน หลังจากนั้นจึงมีการสนับสนุนให้องค์กรและภาคประชาชนให้ดำเนินการจัดการในประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม โดยมีเป้าหมายเพื่อร่วมคลี่คลายปัญหาในสังคม เป็นภาคส่วนที่มีแนวทางในการทำงานที่หลากหลายและมีความพยายามที่จะแสวงหาและเสนอทางเลือกในการพัฒนาประเทศ เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีศักยภาพในการพัฒนาและมีความสามารถในการพึ่งตนเอง โดยมีบทบาทที่สำคัญ คือ การนำเสนอและผลักดันการแก้ไขปัญหาของผู้ด้อยโอกาสในสังคมให้ปรากฏขึ้น เช่น ในด้านสิทธิมนุษยชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สวัสดิการและแรงงาน เป็นต้น ซึ่งลักษณะงานขององค์กรพัฒนาเอกชน คือ การเน้นการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนา การสร้างจิตสำนึก การรวมกลุ่ม และการเผยแพร่ให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน โดยมีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างต่อเนื่องตามภารกิจที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา

ที่ผ่านมา เครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชนได้มีการพัฒนาเครือข่ายเพิ่มขึ้นอย่างมากในสังคมไทย บางเครือข่ายก็ประสบผลสำเร็จในฐานะองค์กรที่ให้การสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ บางองค์กรเครือข่ายก็เป็นฐานทุนให้กับภาคประชาชน แต่ก็มีบางเครือข่ายที่ยังต้องพึ่งพาทุนจากต่างประเทศที่นำมาซึ่งความสงสัยในกระบวนการทำงาน ในที่นี้จะยกตัวอย่างองค์กรพัฒนาเอกชนที่รวมตัวกันเป็นเครือข่ายและสร้างสรรค์สังคมให้ดีขึ้น เช่น เครือข่ายด้านแรงงานสัมพันธ์ เครือข่ายด้านทรัพยากรธรรมชาติ/สิ่งแวดล้อม เครือข่ายสิทธิมนุษยชน ฯลฯ

เครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้ เป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่จริงในสังคมไทย เป็นพลังขับเคลื่อนให้ภาคประชาชนได้มีความตื่นตัวและปรับตัวในการพัฒนาตนเอง ด้วยความพร้อมทั้งทางด้านบุคลากร ระบบการสื่อสาร และการทำงานในสิ่งที่ตนเองถนัด รวมทั้งการสนับสนุนในด้านวิชาการของสถาบันการศึกษา จึงทำให้เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเองและให้ภาคประชาชนได้มุ่มมองและทางเลือกในการพัฒนา ซึ่งเป็นนิมิตหมายหนึ่งของการพัฒนาที่มีความหลากหลายในสังคมปัจจุบัน

จุดแข็งของภาคองค์กรพัฒนาเอกชน คือ การมุ่งเน้นในการเสนอทางเลือกในการพัฒนาสังคม การส่งเสริมให้ประชาชนมีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ

ในขณะเดียวกันก็มีข้อจำกัดทั้งในเรื่องของงบประมาณในการดำเนินการ การขาดจิตสำนึกของกลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่ม รวมทั้งการดำเนินงาน ที่ขัดผลประโยชน์ต่อกลุ่มอิทธิพล จึงทำให้กระบวนการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนเป็นที่สงสัยเคลือบแคลงของภาครัฐและภาคประชาชน และบางครั้งการใช้กิจกรรมบางประเภทเป็นเครื่องมือในการทำงานเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับบริบทในสังคมไทย ยิ่งทำให้การยอมรับในการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนมีข้อจำกัดมากขึ้น

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในภาพรวมของเครือข่ายต่างๆ ดังกล่าวเป็นทั้งกระบวนการทำงานในระดับชุมชนท้องถิ่นและการเชื่อมต่อเป็นเครือข่ายในระดับจังหวัด ภูมิภาค และระดับประเทศ ที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นขั้นตอนและมีความหลากหลาย โดยที่ทุกฝ่ายต่างก็มีจุดมุ่งหมาย คือ การกระทำตามภารกิจและหน้าที่ กระบวนการเรียนรู้การพึ่งพาตนเองและการสร้างโอกาสและทางเลือกใหม่ในการพัฒนา และการแก้ไขปัญหาของสังคม

กระบวนการดำเนินการของเครือข่ายทั้ง ๔ ภาคส่วนดังกล่าว เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีอยู่จริงในสังคมไทย และเป็นสิ่งที่ยืนยันว่าการใช้พลังเครือข่ายจะช่วยให้เกิดการขับเคลื่อนทางสังคมและการแก้ไขปัญหาได้ โดยองค์กร เครือข่ายเหล่านั้น จะต้องสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้กับตนเอง สร้างแนวร่วมในการพัฒนาบนความต้องการพื้นฐานของสังคมและเสริมสร้างระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ โดยมีทิศทางหรือเป้าหมายร่วมของประชาชนส่วนใหญ่ในสังคม และที่สำคัญ คือ ควรมีความร่วมมือกันอย่างต่อเนื่อง จะขาดหรือมอบหมายให้ภาคใดภาคหนึ่งมิได้ ทั้งนี้เพราะความเป็นเครือข่าย คือ กระบวนการที่เชื่อมโยงและการกระทำภารกิจร่วมกัน ^{๕๓}

ดังนั้น กระบวนการพัฒนาในรูปแบบของเครือข่าย จึงเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาองค์กร และการพัฒนาสังคม ความเป็นเครือข่ายอยู่ที่ความไว้วางใจ ความสามัคคี และการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เครือข่ายจะประสบผลสำเร็จมิได้ ถ้าขาดการทำภารกิจ และการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน เพราะฉะนั้น เครือข่ายต่างๆ จึงควรมีการรักษาสัมพันธ์ภาพ และการรักษาผลประโยชน์ร่วมกันอย่างต่อเนื่องบนพื้นฐานของความเท่าเทียม

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ^{๕๔} ได้เสนอว่า เครือข่ายมีรูปแบบมากมาย และมีบางคนพยายามจำแนกโดยใช้คุณลักษณะของสมาชิก พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ กิจกรรมหลัก วัตถุประสงค์ และโครงสร้างของเครือข่าย เป็นเกณฑ์

^{๕๓} สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน). การเสริมสร้างเครือข่าย ๔ ภาคส่วนในสังคมไทย. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๙, หน้า ๔๓ - ๔๕ .

^{๕๔} สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำชาวบ้าน “คู่มือและทิศทางการพัฒนาผู้นำชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาชนบท”, เจริญวิทย์การพิมพ์, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๘, หน้า ๗๔.

คุณลักษณะของสมาชิก เครือข่ายอาจจำแนกตามประเภทของสมาชิก เช่น ชาวนา นักวิจัย หรือวิศวกร บางคนรวมคนที่ทำงานในระดับเดียวกันเป็นประเภทเดียวกันหรือเน้นเครือข่ายแนวราบ เช่น เครือข่ายชาวนา (ประกอบด้วยคนที่ป็นชาวนาเท่านั้น) บางคนก็รวมคนที่ทำงานสาขาเดียวกันแต่ต่างระดับกันเข้าด้วยกัน หรือเน้นเครือข่ายแนวตั้ง เช่น ชาวนา นักวิจัยด้านการเกษตร หน่วยงานกำหนดนโยบายการเกษตร และหน่วยงานระหว่างประเทศที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการเกษตร เป็นต้น บางเครือข่ายมีสมาชิกแบบบุคคล แต่บางแห่งก็มีสมาชิกเป็นองค์กรหรือสถาบัน และบางแห่งมีปะปนกัน

พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ เป็นการจำแนกเป็นเครือข่ายที่ดำเนินงานในพื้นที่หนึ่ง บางแห่งก็เป็นเครือข่ายระดับประเทศ บางแห่งเป็นเครือข่ายระดับภูมิภาค บางเครือข่ายก็เป็นเครือข่ายระดับชุมชนลุ่มน้ำ เช่น เครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ เป็นต้น หรืออาจแบ่งตามเขตที่มีระบบนิเวศทางการเกษตรเหมือนกัน เช่น เครือข่ายข้อมูล ข่าวสารในพื้นที่แห้งแล้ง (Arid Lands Information Network)

วัตถุประสงค์ของเครือข่าย เครือข่ายจำนวนมากตั้งขึ้นเพื่อปรับปรุงการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารระหว่างสมาชิก และการแบ่งปันข้อมูลข่าวสารเป็นวัตถุประสงค์หลักของเครือข่าย บางเครือข่ายตั้งขึ้นเพื่อความร่วมมือในการวิจัยศึกษา ฝึกอบรม หรือตลาด บางเครือข่ายมุ่งเพื่อแลกเปลี่ยนเครื่องมือในการประกอบอาชีพ (เช่น เครือข่ายเครื่องจักรกลทางการเกษตร) บางเครือข่ายมุ่งเป็นกลุ่มพลังกระตุ้นความตระหนักของสังคม และเข้าไปมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐ เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของสมาชิก เครือข่ายหลายแห่งมีวัตถุประสงค์หลายด้าน ทั้งแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ทั้งร่วมมือกันในการจัดการ ฝึกอบรมและวิจัย รวมทั้งผลักดันนโยบาย

การจัดการเครือข่าย บางเครือข่ายมีรูปแบบเป็นทางการและรวบอำนาจ โดยมีการส่งข่าวถึงกัน ผ่านองค์กรแกนที่เป็นศูนย์กลางเครือข่ายที่มีความเข้มแข็ง แต่บางแห่งก็รวมเป็นเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการและกระจายอำนาจ โดยเน้นการติดต่อกันโดยตรงระหว่างสมาชิก เครือข่ายไม่เป็นทางการมักจะเกิดขึ้นจากระดับรากหญ้า หรือในองค์กรที่ให้ความสำคัญกับการตัดสินใจขององค์กรระดับล่าง แต่ก็มีแนวโน้มที่พัฒนาเป็นเครือข่ายที่รวมศูนย์มากขึ้น

การใช้คำว่า "เครือข่าย" ที่ไม่ถูกต้อง เครือข่ายทางการและรวมศูนย์ที่เกิดขึ้นจากการวางแผนของหน่วยเหนือ เช่น จากหน่วยงาน ราชการ องค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศ องค์กรพัฒนาเอกชน หรือหน่วยงานภาคเอกชนที่ให้การอุดหนุนเงินทุน บางเครือข่ายดำเนินงานโดยคนกลุ่มเดียว รับการสนับสนุนจากหน่วยงานหน่วยหนึ่ง ไม่มีการติดต่อกับองค์กรอื่น ๆ ที่เป็นสมาชิก เหล่านี้ไม่ใช่เครือข่ายที่แท้จริง เพราะเครือข่ายที่แท้จริงต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน และการติดต่อสัมพันธ์กันของสมาชิกที่ต่างก็มีอำนาจอิสระของตน พวกนี้ใช้คำว่า "เครือข่าย" เพื่อภาพลักษณ์ในสังคม เป็นการใช้นโยบายความคิดของการสร้างเครือข่ายที่ผิด ซึ่งไม่ควรให้การสนับสนุนอย่างยิ่ง^{๕๕}

^{๕๕} Putnam, Robert D., *Making Democracy Work; Civic traditions in Modern Italy*. Princeton, N.J. : Princeton University Press, 2015, P. 90.

ประโยชน์ของเครือข่าย

๑. เครือข่ายสามารถเชื่อมโยงคนที่อยู่ในระดับต่างกัน มีวิธีการทำงาน การจัดการ และมีความรู้ต่างกันที่ไม่มีโอกาสติดต่อกัน เข้าด้วยกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเข้าใจกันมากขึ้นนำไปสู่การทำงานร่วมกัน เพื่อประโยชน์ของทุกฝ่าย

๒. เครือข่ายสามารถทำให้คนและองค์กรที่ไม่มีความสัมพันธ์กันได้ทราบว่ายังมีบุคคลหรือหน่วยงานอื่นอีกมากที่สนใจทำงานในเรื่องเดียวกัน และเผชิญปัญหาเหมือนกัน

๓. เครือข่ายสามารถทำให้ความต้องการของประชาชนได้รับการสนองตอบจากรัฐ

๔. เครือข่ายช่วยชี้ให้เห็นปัญหาและประเด็นการพัฒนาที่ซับซ้อนและท่วมทับในหมู่บ้าน

๕. เครือข่ายทำให้คนและองค์กรได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อน ได้รับกำลังใจ การจูงใจ และการยอมรับ ซึ่งมีความสำคัญต่อหน่วยเล็ก ๆ ที่อยู่นอกระบบราชการ

๖. สามารถดึงศักยภาพความเชี่ยวชาญของนักวิชาการ/นักวิจัยที่มีความรู้ความสามารถ ซึ่งกระจายอยู่ในสถาบันอุดมศึกษา หน่วยวิจัยต่างๆของภาครัฐและภาคเอกชนภายในประเทศ รวมทั้งหน่วยวิจัยในมหาวิทยาลัย/สถาบันชั้นนำต่างประเทศ เพื่อผนึกพลังในการพัฒนาวิชาการ พัฒนา/สร้างหลักสูตรร่วมผลิตบัณฑิตศึกษาโดยเฉพาะปริญญาเอกที่เน้นงานวิจัยพัฒนาและสร้างผลงานวิจัยที่เป็นโครงการขนาดใหญ่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพของสถาบันอุดมศึกษาไทย พัฒนาประเทศ แก้ไขปัญหาของประเทศ และเสริมสร้างสมรรถนะการแข่งขันของประเทศได้

๗. สามารถระดมทรัพยากรที่มีจำกัดให้มีการใช้อย่างมีประสิทธิภาพเกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งทรัพยากรบุคคล และอุปกรณ์เพื่อการศึกษาและวิจัยที่มีราคาแพง

๘. สามารถผลิตบัณฑิตศึกษาโดยเฉพาะระดับปริญญาเอกที่มีคุณภาพเทียบเท่าสากล และมีศักยภาพการทำวิจัยในจำนวนที่มีมากขึ้นได้โดยเร็ว

๙. เครือข่ายที่เข้มแข็งจะสามารถสร้างงานวิจัยที่มีคุณภาพอย่างต่อเนื่องระยะยาวตอบสนองความต้องการของประเทศ รวมทั้งภาคอุตสาหกรรม สามารถแข่งขันได้ในระดับโลก

๒.๔.๖ ข้อเสนอแนะในการพัฒนาเครือข่าย เพื่อความยั่งยืน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ^{๕๖}ได้เสนอแนะในการพัฒนาเครือข่าย ดังนี้

๑. สมาชิกที่เข้าร่วม ต้องเข้าใจเป้าหมายในการรวมตัวกันว่าจะก่อให้เกิดความสำเร็จในภาพรวม

๒. สร้างการยอมรับในความแตกต่างระหว่างสมาชิก ยอมรับในรูปแบบและวัฒนธรรมองค์กรของสมาชิก

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต).การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๖๗.

๓. มีกิจกรรมสม่ำเสมอและมากพอที่จะทำให้สมาชิกได้ทำงานร่วมกัน เป็นกิจกรรมที่ต้องแน่ใจว่าทำได้ และกระจายงานได้ทั่วถึง ควรเลือกกิจกรรมที่ง่ายและมีแนวโน้มประสบความสำเร็จ อย่าทำกิจกรรมที่ยากโดยเฉพาะครั้งแรกๆ เพราะถ้าทำไม่สำเร็จอาจทำให้เครือข่ายที่เริ่มก่อตัวเกิดการแตกสลายได้

๑. จัดให้มีและกระตุ้นให้มีการสื่อสารระหว่างกันอย่างทั่วถึง และสม่ำเสมอ

๒. สนับสนุนสมาชิกทุกกลุ่ม และทุกด้านที่ต้องการความช่วยเหลือ เน้นการช่วยเหลือกลุ่มสมาชิกที่ยังอ่อนแอให้สามารถช่วยตนเองได้

๓. สร้างความสัมพันธ์ของบุคลากรในเครือข่าย

๔. สนับสนุนให้สมาชิกได้พัฒนางานอย่างเต็มกำลังตามศักยภาพและความชำนาญที่มีอยู่ โดยร่วมกันตั้งเป้าหมายในการพัฒนางานให้กับสมาชิกแต่ละกลุ่ม ส่งผลให้สมาชิกแต่ละกลุ่มมีความสามารถพิเศษเฉพาะด้าน เป็นพื้นฐานในการสร้างความหลากหลายและเข้มแข็งให้กับเครือข่ายสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ระหว่างบุคลากรทุกระดับของสมาชิกในเครือข่ายในลักษณะความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน

๕. จัดกิจกรรมให้สมาชิกใหม่ของเครือข่าย เพื่อเชื่อมต่อกันกับคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ในการสืบทอดความเป็นเครือข่ายต่อไป

๖. จัดให้มีเวทีระหว่างคนทำงานเพื่อพัฒนาหรือแก้ปัญหาในการทำงานด้านต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน

จัดให้มีช่องทางการทำงานร่วมกัน การสื่อสารที่ง่ายต่อการเข้าถึงที่ทันสมัยและเป็นปัจจุบัน เช่น สร้างระบบการส่งต่องาน และสร้างเว็บไซต์เพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายเข้าด้วยกัน

โดยสรุปแล้ว トラบไคที่ภารกิจเครือข่ายยังไม่สำเร็จย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องรักษาเครือข่ายไว้ วัตถุประสงค์ให้เครือข่ายสามารถดำเนินการต่อไปได้ และบางกรณีหลังจากเครือข่ายได้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายแล้ว ก็จำเป็นต้องรักษาความสำเร็จของเครือข่ายไว้ หลักการรักษาความสำเร็จของเครือข่าย มีดังนี้

๑. มีการจัดกิจกรรมร่วมที่ดำเนินอย่างต่อเนื่อง
๒. มีการรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างสมาชิกเครือข่าย
๓. กำหนดกลไกสร้างระบบจูงใจ
๔. จัดหาทรัพยากรสนับสนุนเพียงพอ
๕. ให้ความช่วยเหลือและช่วยแก้ไขปัญญา
๖. มีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอ่น) ดร. และ คณะ^{๕๗} ได้การศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่” โดยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณี “ตากธรรม” ของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ๒) เพื่อศึกษา วิเคราะห์ และปริวรรตองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนาที่มีอยู่ในวัดสูงเม่น ๓) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการความรู้และทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มุ่งเน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของตนเอง จากการศึกษาพบว่า ประเพณีตากธรรม เป็นประเพณีเชิงกุศโลบายที่ต้องการให้ประชาชนเข้าถึงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและการส่งเสริมการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดเก็บและการดูแลรักษาสภาพคัมภีร์ธรรมบาลานหรือมรดกทางวัฒนธรรมให้มีอายุการใช้งานที่ยาวนาน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ประเพณีตากธรรม เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวสูงเม่นมีการดูแลรักษาและเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมบาลานภาษาล้านนาไว้ได้มากที่สุดในประเทศไทย

การศึกษาวิจัยตามโครงการนี้ นอกจากจะเป็นการฟื้นฟูประเพณีตากธรรมที่ห่างหายไปประมาณ ๑๐๐ ปีที่ผ่านมาให้กลับเข้าสู่วิถีวัฒนธรรมของชุมชนแล้ว ยังทำให้ประชาชนในท้องถิ่นได้ทราบถึงประวัติและผลงานของครูบาคัญจนอรัญญาวาสี พระมหาเถระชาวสูงเม่นในอดีต ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมคำสอนไว้ที่วัดสูงเม่น โดยท่านเป็นผู้ที่ได้สร้างคุณูปการให้กับชาวล้านนาเป็นอย่างมาก และโดยเฉพาะการสร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมข้ามพรมแดนระหว่างล้านนากับเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ของประเทศไทยและประเทศลาว

ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชุมชน พบว่า ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นมีความรู้ มีความสามารถที่จะดำเนินการจัดการทรัพยากรของชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้และการพัฒนาสังคมในด้านอื่นๆ ได้ แต่ทั้งนี้จำเป็นต้องมีการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีบทบาทและเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่น

ผลจากการศึกษาวิจัย ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความตระหนักและเห็นความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การขยายผลและการเรียนรู้ในระดับท้องถิ่น ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะสำเร็จมิได้ ถ้าหากขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนั้น มีข้อเสนอแนะว่า ชุมชนท้องถิ่นควรมีการส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อนำไปสู่การจัดการและการปรับตัวของชุมชน ในขณะที่องค์กร

^{๕๗} พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอ่น), ดร. และ คณะ. การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่. หน้า๑๒๗.

ปกครองส่วนท้องถิ่นก็ควรสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาสังคม

ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล^{๕๘} ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) ศึกษาสภาพการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย (๒) ศึกษาปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย (๓) ศึกษาปัญหาการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย และ (๔) พัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ๑) สภาพการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทยเป็นการจัดการกระจายในแต่ละภูมิภาคในลักษณะโครงการ โดยมีนโยบายจัดตั้งเป็นสถาบัน ศูนย์ หรือพิพิธภัณฑสถานที่มีแผนพัฒนาคัมภีร์ไบเบิลให้อยู่ในรูปดิจิทัล และมีกลยุทธ์การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ๒) ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการจัดการคัมภีร์ไบเบิล ได้แก่ การกำหนดให้การจัดการคัมภีร์ไบเบิลเป็นนโยบายหลักขององค์กร การมีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจนและมีบุคลากรรับผิดชอบ ภาวะผู้นำของผู้บริหาร และเครือข่ายความร่วมมือระหว่างบุคคล ๓) ปัญหาการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย ได้แก่ โครงสร้างองค์กรไม่ชัดเจนและขาดบุคลากรที่รับผิดชอบโดยตรง ความไม่ต่อเนื่องของงบประมาณสนับสนุน และเทคโนโลยีสารสนเทศไม่ทันสมัย ๔) รูปแบบที่เหมาะสมของการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทยประกอบด้วย ด้านการบริหารองค์กร คัมภีร์ไบเบิลมี ๓ ระดับ ได้แก่ ระดับชาติ ระดับหน่วยงานและระดับท้องถิ่น มี ๖ ปัจจัยโดยปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือการกำหนดนโยบายการจัดการคัมภีร์ไบเบิลให้เป็นนโยบายหลักขององค์กร ส่วนด้านกระบวนการจัดการคัมภีร์ไบเบิลทางกายภาพและทางดิจิทัลประกอบด้วย การจัดหาและรวบรวมคัมภีร์ไบเบิล การจัดโครงสร้างสารสนเทศโดยการกำหนดหมวดหมู่จากเนื้อหาในคัมภีร์ไบเบิล การจัดเก็บและค้นคืน การปริวรรตไบเบิล การบริการและเผยแพร่คัมภีร์ไบเบิล การสงวนรักษาและการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ผลการตรวจสอบความสามารถในการนำรูปแบบไปประยุกต์ใช้อยู่ในระดับมาก

ไข่มุก อุทยาวลี^{๕๙} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพแหล่งข้อมูลสมุดไทยภาคใต้ ในจังหวัดพัทลุงและสงขลา” จากศึกษางานวิจัยดังกล่าวพบว่าผู้วิจัยไม่ได้ทำการศึกษาเฉพาะเอกสารโบราณประเภทสมุดไทยเพียงอย่างเดียว เนื่องจากหน่วยงานที่ทำการศึกษามีได้แก่ ศูนย์วัฒนธรรม โรงเรียนสตรีพัทลุง พิพิธภัณฑสถานเขื่อนบางแก้ว สถาบันทักษิณศึกษา สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา หอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษก สงขลา ยังมีเอกสารโบราณประเภทคัมภีร์ไบเบิลจัดเก็บอยู่ด้วย ผลการวิจัยดังกล่าวจึงสะท้อนถึงผลการวิจัยของคัมภีร์ไบเบิลได้เป็นอย่างดีด้วย โดยวิจัยได้ทำการสำรวจในด้านการบริหารจัดการ ด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ด้านเทคโนโลยี ด้านเครือข่ายความร่วมมือ และทางด้านกระบวนการดำเนินงานการอนุรักษ์ รวบรวมและการเก็บรักษาเอกสาร ผลการศึกษาพบว่าโดยภาพรวมพบว่าหน่วยงานที่ศึกษาดังกล่าวมีปัญหาด้านการบริหารจัดการและการวางแผนดำเนินการอย่างจริงจังของหน่วยงาน ปัญหาการขาดบุคลากรผู้รับผิดชอบด้านการอนุรักษ์โดยตรงและบุคลากรยังขาดความรู้ทางด้าน

^{๕๘} ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล. การพัฒนาแบบการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๙.

^{๕๙} ไข่มุก อุทยาวลี. (ม.ป.ป.). การสำรวจสถานภาพแหล่งข้อมูลสมุดไทยภาคใต้: กรณีศึกษาจังหวัดพัทลุงและสงขลา. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๖๐, หน้า ๑๓ (๓).

การอนุรักษ์และการเก็บรักษาเอกสารที่ถูกต้อง ปัญหาด้านงบประมาณที่มีอยู่จำกัด ปัญหาด้านการจัดเก็บ
 อย่างเป็นระบบทั้งการจัดทำทะเบียน การลงรายการบัญชีเอกสาร และการจัดหมวดหมู่ ปัญหาด้านนโยบาย
 ในการพัฒนาระบบฐานข้อมูลไม่ชัดเจนและปัญหาการขาดเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาพัฒนาระบบฐานข้อมูล
 ปัญหาด้านการปริวรรตที่นักวิจัยขาดความชำนาญในการปริวรรต ถ่ายถอด และแปลเนื้อหาอักษรภาษา
 โบราณ และปัญหาขาดการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน

พระครูพิพิธวรกิจจานุการ (มานิตย์ เพื่องผล)^{๖๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การสืบค้นและจัดระบบ
 การอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัด และการถ่ายถอดภูมิปัญญาภาคกลาง เพื่อสร้าง แหล่งเรียนรู้ใน
 ท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัดภาคกลาง” โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) ศึกษารวบรวมและจัดหมวดหมู่
 เอกสารคัมภีร์ โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในเขตภาคกลาง ๒) วิเคราะห์เนื้อหาและจัดทำดัชนีค้น
 คำของเอกสาร คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดเขตภาคกลาง ๓) ส่งเสริมอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์
 โบราณเพื่อเป็น แหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของวัดในเขตภาคกลาง ผลการศึกษา
 พบว่า เนื้อหาที่ปรากฏโครงสร้างระบบการจัดระบบหมวดหมู่ในคัมภีร์โบราณที่มีอยู่ ในปัจจุบันมีการแบ่ง
 ระบบการจัดหมวดหมู่ทั้ง ๕ ระบบ ถึงแม้จะมีหลักการในการจัดแบ่งความรู้คล้ายกัน แต่จุดเน้นของระบบ
 ต่างกัน ซึ่งเมื่อนำหมวดหมู่ของทั้ง ๕ ระบบ มารวมกันขอบเขตความรู้ที่ปรากฏในระบบการจัดระบบ
 หมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธ ศาสนาที่มีอยู่ในปัจจุบัน พบว่าขอบเขตความรู้ศาสนาจะเป็น
 เนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องพุทธศาสนา ซึ่งกระจายอยู่ในหลายหมวดย่อย และหมู่ย่อย รวมเป็น ซาดกทั่วไป
 ธรรมะทั่วไป อรรถกถา อรรถกถาพระวินัยปิฎก อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก บท
 สวดมนตร์ คัมภีร์ภาษาบาลี นิกายธรรม จิงสรูป ผลการวิจัยเชิงสถิติในแต่ละจังหวัดด้วย ดังนี้ จังหวัด
 สุพรรณบุรี จังหวัดนนทบุรี จังหวัดปทุมธานี จังหวัด พระนครศรีอยุธยา จังหวัดชัยนาท ระบบการจัดระบบ
 หมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณที่มีอยู่ในปัจจุบันไม่ ครอบคลุมเนื้อหาในคัมภีร์โบราณทั้งหมด นอกจากนี้ใน
 แต่ละหมวดความรู้ที่กำหนดไว้ยังไม่มีคำอธิบาย ขอบเขตความรู้ย่อยละเอียด และครอบคลุม และยังไม่
 มีการแบ่งเป็นหมวดย่อย หมู่ย่อยได้ละเอียดเท่า ที่ควร

พระมหาอภิชาติ ธมมาภินนโท (จันลาโสสม), ผศ.ดร. อาแว มะแส^{๖๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “มิติ
 ทางวัฒนธรรมของการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง
 อำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ โดย มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษา ลักษณะทางวัฒนธรรม ที่มีลักษณะเด่น
 ของชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอสามชัย จังหวัด จังหวัดกาฬสินธุ์ ๒) ศึกษารูปแบบและ

^{๖๐} พระครูพิพิธวรกิจจานุการ (มานิตย์ เพื่องผล) . การสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์
 โบราณของวัด และการถ่ายถอดภูมิปัญญาภาคกลาง เพื่อสร้าง แหล่งเรียนรู้ใน ท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัดภาคกลาง.
 รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบพาศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๖๑.

^{๖๑} พระมหาอภิชาติ ธมมาภินนโท (จันลาโสสม), ผศ.ดร. อาแว มะแส. มิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาสู่
 ความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์. รายงาน
 การวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๖๑

กระบวนการพัฒนา ชุมชน ของชุมชนบ้านหนองช้าง ๓) ศึกษาการบูรณาการมิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาไปสู่ความเป็น ชุมชนเข้มแข็งของชุมชนบ้านหนองช้าง เป็นการศึกษา เฉพาะกรณี ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านหนองช้างเป็น ชุมชนของคนชาติพันธุ์ผู้ไทย สมาชิกในชุมชนมี ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติสูง มีความมุ่งมั่นในการ รักษาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งภาษา การแต่ง กาย ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อที่สืบ ต่อกันมาแต่บรรพบุรุษ และภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เป็น เอกลักษณ์ให้ดำรงอยู่ อีกทั้ง สามารถนำมาบูรณาการ กับการพัฒนาชุมชน โดยอาจมีการปรับหรือประยุกต์ บางส่วนให้เหมาะสมกับ สถานการณ์ กระบวนการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านนี้ เริ่มต้นจากการ รวมตัวของสมาชิกชุมชน เพื่อทบทวน แนวทางการ พัฒนาในอดีตที่มีผลกระทบทางลบ แล้วหันมาให้ความสำคัญกับมิติทางวัฒนธรรมในการ ดำเนินชีวิต ด้วยการปลูกฝังวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบัน ศาสนา มีความพยายามรักษาควบคู่กับการประยุกต์ใช้ในการ ดำเนินชีวิตผ่านการมีส่วนร่วมของสมาชิก ชุมชน มีการ วางแผนด้วยการทำประชาคมหมู่บ้าน ทำให้เกิดการ ร่วมคิด ร่วมทำร่วมเรียนรู้ของสมาชิก ชุมชนจนเกิดเป็น แผนชุมชน ที่ไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะการพัฒนาด้านวัตถุ แต่ เน้นไปที่การพึ่งตนเองตามวิถีชีวิต ของชุมชน ต่อมา มี ภาศึเครือข่ายที่สนับสนุนการพัฒนา จนทำให้เกิด โครงการต่าง ๆ มากมาย ซึ่งมีรูปแบบ ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ ร่วมกันของชุมชนในการแก้ปัญหาและปรับปรุงความ เป็นอยู่ของคนในชุมชน ด้วยการ ขับเคลื่อนการพัฒนาที่ อยู่บนฐานความเข้าใจบริบทของชุมชน และปรับเนื้อหา ให้สอดคล้องกัน จึงเกิด การบูรณาการทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล มีการ อนุรักษ์วัฒนธรรม ท้องถิ่นของชุมชนควบคู่กับการนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากภายนอกมาผสมผสานปรับใช้ให้ เหมาะสม แล้ว สรุปลงเป็นบทเรียนเฉพาะของชุมชน จน สามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง องค์ประกอบที่สำคัญใน การเสริมสร้างความเข้มแข็ง ของชุมชนบ้านหนองช้าง คือ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง การ ถอดบทเรียนอย่างต่อเนื่อง การสร้างจิตสำนึกให้คนใน ชุมชนรักความเป็นชาวผู้ไทย การมีความรักและเอื้ออาทรต่อกันของ สมาชิกชุมชน การพยายามรักษา ภาพลักษณ์ที่ดีของชุมชน รวมถึงการปรับใช้ภูมิ ปัญญาท้องถิ่นอย่างมี พลวัต ข้อเสนอแนะที่สำคัญจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ การที่จะพัฒนาชุมชนท้องถิ่นไปสู่ความเป็น ชุมชนเข้มแข็ง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและคนในชุมชน ควรให้ความสำคัญกับการบูรณาการมิติทางวัฒนธรรม ของชุมชน โดยที่ชุมชนควรมีการทบทวนบทเรียนและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกอยู่เสมอ ควรมี แผนพัฒนาชุมชนที่กำหนดเป้าหมายระยะยาวที่ให้ ให้ความสำคัญกับหลายมิติแบบองค์รวม และการรู้จัก พึ่งตนเองของชุมชน ผ่านการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน ของคนในชุมชน

พระราชเชมากร รศ.ดร. และ คณะ^{๖๒} ได้ศึกษาเรื่อง การสืบค้นการจัดระบบการอนุรักษ์ เอกสารคัมภีร์ใบลานของวัดและการถ่านทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัด แพร่ โดยมีมีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาสำรวจ รวบรวมสืบค้นและจัดระบบการ อนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

^{๖๒} พระราชเชมากร รศ.ดร. และ คณะ. การสืบค้นการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์ใบลานของวัด และการถ่านทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดแพร่.รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๒๕๖๑.

ล้านนา ในจังหวัดแพร่ ๒) เพื่อจัดทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็น ระบบ และถ่ายสำเนา คัมภีร์โบราณที่ไม่ซ้ำซ้อนกับแหล่งข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้วเป็นการเพิ่มฐานข้อมูล ใหม่เข้าสู่ระบบล้านนาคดี อย่างต่อเนื่อง และ ๓) เพื่อวิเคราะห์ถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาและสร้าง แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นที่ภูมิปัญญา ในจังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นการวิจัยแบบคุณภาพ (Qualitative Research) ผลการศึกษาพบว่า

๑. การสำรวจ คัมภีร์โบราณล้านนา ในจังหวัดแพร่ แต่ละพื้นที่มีข้อจำกัดในด้านกายภาพ และ บริบทของท้องถิ่นด้านเอกสาร บุคลากร งบประมาณและองค์ความรู้ในวิธีการสำรวจและจัดเก็บ รวบรวม ข้อมูลใน ๕ อำเภอ จำนวน ๕ วัด ส่วนการรวบรวมและการจัดเก็บคัมภีร์ธัมม์ ของวัดสูงเม่น วัดพระบาทมิ่ง เมืองวรวิหาร วัดบางสนุก วัดกลางและวัดบ้านอ้อยมีวิธีการรวบรวมและจัดเก็บคัมภีร์ ธัมม์คล้ายคลึงกันมาก เนื่องจากเป็นโซนล้านนาเดียวกันโดยมีผ้าห่อคัมภีร์ มีไม้ปั่นจัก (ภาษาล้านนา) หรือไม้ฉลากในภาษาไทย กลางเป็นไม้สลักชื่อ ผู้สร้างธัมม์ วันเดือนปีที่สร้าง มีใบลาน จะถูกบันทึก อักษรธัมม์ล้านนาหรือตัวเมืองด้วย เหล็กจารและจะถูกมัดรวบรวมโดยเป็น ผูกๆ ละ ๒๕ ลาน ส่วนกลวิธี การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดทั้ง ๕ วัด จะใช้ใบลานบันทึกเพื่อเป็นการอนุรักษ์และทำการห่อด้วยผ้าเมืองเพื่อรักษัธัมม์คัมภีร์เอาไว้

๒. วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อำเภอเมืองแพร่ วัดกลาง อำเภอ สอง ได้จัดทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็นระบบ และถ่ายสำเนาคัมภีร์โบราณที่ไม่ซ้ำซ้อน กับ แหล่งข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้ว ส่วนวัดบ้านอ้อย อำเภอร่องขวาง และวัดบางสนุก อำเภอวังชิ้น ได้ทำ ทะเบียน รายการทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็นระบบ แต่ยังไม่ได้ถ่ายสำเนาคัมภีร์โบราณเอาไว้

๓. ผลวิเคราะห์ถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาและสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นที่ภูมิปัญญาใน จังหวัดแพร่คัมภีร์บุญกิริยา เป็นคัมภีร์ธัมม์ที่ทำมาจากใบลาน เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการที่ พระพุทธเจ้า เทศนาสั่งสอนให้มนุษย์หมั่นให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาเพื่อความสุขในชีวิต ส่วนธัมม์คัมภีร์ มหาวรรคเป็นคัมภีร์ธัมม์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้า เสด็จออกบรรพชา และโปรดปัญจะ วัดคิยั ยะสะ และชฎิลสามพี่น้อง ซึ่งเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จนถึงเสด็จดับขันธ ปรินิพพาน ด้านถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนา มีการจัดสัมมนาเครือข่ายการอนุรักษ์ คัมภีร์ล้านนา มีการสอน และสอบภาษาล้านนา ส่งเสริมประเพณีตากธรรมและรักษาธรรม มีการอบรม การเขียนคัมภีร์ธัมม์ใบลาน ด้านการสร้างแหล่งเรียนรู้ นั้น มีการส่งเสริมความร่วมมือให้ชาวบ้านและ ผู้นำท้องถิ่นสร้างหอไตร และ บูรณปฏิสังขรณ์หอไตร ส่งเสริมให้บุคลากรท้องถิ่นและชุมชนมีส่วนร่วม เป็นคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ ล้านนาของวัด และการจัดนิทรรศการการอนุรักษ์คัมภีร์ในวัด

Butdisuwan & Babu^{๖๓} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สำรวจคัมภีร์ใบลานในวัดจังหวัดมหาสารคาม” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพการจัดการ ด้านบุคลากร และด้านสิ่งอำนวยความสะดวกโครงสร้าง พื้นฐาน เครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดการคัมภีร์ใบลาน ศึกษาเกี่ยวกับสาเหตุของการเสื่อมสภาพของ

^{๖๓} Butdisuwan & Babu. Manuscript Management at the Temples in Mahasarakham Province Thailand. Journal of Library Science and Research (JLSR), 2013.

คัมภีร์ใบลานต้นฉบับศึกษาสำรวจขอบเขตของแปลงคัมภีร์ใบลานเป็นดิจิทัล และศึกษาด้านปัญหาการจัดการคัมภีร์ใบลาน ผลการศึกษาพบว่าวัดที่จัดเก็บคัมภีร์ใบลานใบลานในจังหวัดมหาสารคาม จำเป็นต้องมีดำเนินงานจัดเก็บ ดูแลและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เหมาะสม และยังพบว่ามีปัญหาและอุปสรรคในการเก็บรักษาและการอนุรักษ์ ที่พระสงฆ์ที่มีหน้าที่ดูแลและการจัดการที่ต้องเผชิญกับปัญหาเป็นอย่างมากในการจัดเก็บรักษาและการให้บริการแก่นักวิจัยหรือผู้ที่ต้องการอ่าน เนื่องจากมีบุคลากรไม่เพียงพอและขาดความรู้ เทคนิคด้านการจัดการคัมภีร์ใบลาน รวมทั้งงบประมาณที่ไม่เพียงพอ ซึ่งผู้วิจัยได้เสนอแนะทางออกการแก้ปัญหาสำหรับการจัดการคัมภีร์ใบลานต้นฉบับที่ดีและการพัฒนาอย่างยั่งยืนในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดมหาสารคาม จำเป็นต้องมีขั้นตอนการวางแผนเชิงกลยุทธ์ หลังจากนั้นนำมาจัดทำเป็นโครงการ ให้พระสงฆ์หรือบุคลากรที่เกี่ยวข้องมีการฝึกอบรมหรือการพัฒนาเพื่อการจัดการคัมภีร์ใบลานต้นฉบับรวมทั้งการยกระดับจิตสำนึกของบุคลากรและประชาชนด้วยการฝึกอบรมเพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาในทุกๆระดับ

Mohamed sageer^{๒๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพการจัดการคัมภีร์ใบลานของเมือง Karala” โดยการศึกษาปัจจัยปัญหาการเสื่อมสภาพของต้นฉบับ และด้านการจัดการการแปลงและจัดเก็บข้อมูลดิจิทัลคัมภีร์ใบลาน ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินการจัดเก็บข้อมูลดิจิทัลจะเป็นแนวทางในการรักษาเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานให้ยืนยาวต่อไปในอนาคตได้

Ranasinghe & tharanga Diruk Ranasinghe^{๒๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดเก็บ รักษาต้นฉบับและการวิจัยด้านคัมภีร์ใบลานของคณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัย Kelaniya ที่ศรีลังกา” โดยใช้วิธีการแปลงและการพัฒนาห้องสมุดดิจิทัลช่วยให้ผู้ที่สนใจสามารถเข้าถึงคัมภีร์ใบลานในรูปแบบดิจิทัล วัตถุประสงค์ของโครงการพยายามที่จะคัดลอกคัมภีร์ใบลานทุกประเภทโดยไม่คำนึงถึงด้านลิขสิทธิ์ ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาที่พบเจ้าของคัมภีร์ใบลานไม่เต็มใจที่จะส่งมอบต้นฉบับคัมภีร์ใบลานสำหรับการแปลงเป็นดิจิทัลขาดโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ขาดแคลนไฟฟ้าสำหรับการแปลงเป็นดิจิทัลในพื้นที่ห่างไกลความเจริญ ขาดแคลนเครื่องมืออุปกรณ์และเทคโนโลยีที่สำหรับแปลงดิจิทัล ปัญหาข้อจำกัดของงบประมาณอย่างรุนแรงขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการปริวรรต ถ่ายทอด และแปลเนื้อหาอักษรภาษาโบราณในคัมภีร์ใบลาน

^{๒๔} Mohamed Sageer, T. K. Palm Leaves Manuscripts in Kerala and its Preservation: Factors necessitating digital archiving. *International Journal of Scientific and Research Publications (IJSRP)* 4(2 February) , 2014.

^{๒๕} Ranasinghe & tharanga Diruk Ranasinghe. *Manuscript Coservation at Kelaniya in Srilangka*. *Journal of Library Science and Research (JLSR)*, 2014.

Sahoo, et al.^{๖๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพการดำเนินงานของหน่วยงานศูนย์แหล่งเอกสารโบราณและศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณที่อยู่ภายใต้โครงการ National Mission for Manuscripts ดำเนินการโดยกระทรวงการท่องเที่ยวและวัฒนธรรม ประเทศอินเดีย” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงถึงแนวโน้มการเติบโตของศูนย์แหล่งเอกสารโบราณและศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณ แสดงถึงการจัดตั้งแผนงาน เพื่อตรวจสอบภารกิจและบทบาทของชาติด้านเอกสารโบราณในส่วนของการสำรวจและการจัดเก็บ รวบรวม การดูแลรักษาและการอนุรักษ์ ด้านวิชาการตามภารกิจและด้านการเผยแพร่ภารกิจของศูนย์ดังกล่าว ผลการศึกษาได้ข้อสรุปดังนี้ พบว่าภารกิจด้านเอกสารโบราณของชาติโครงการ National Mission for Manuscripts ได้ดำเนินการตามภารกิจของชาติครอบคลุมต่อการเก็บรักษาของต้นฉบับผ่านการดำเนินงานศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณที่มีการจัดตั้งอยู่ทั่วประเทศ และผ่านการทำงานของศูนย์แหล่งเอกสารโบราณที่จัดตั้ง ๕ โชนของประเทศอินเดีย เช่น ภาคเหนือ ภาคใต้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและโชนภาคกลาง

Devika & Vijayakumar^{๖๗} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการข้อมูลดิจิทัลคัมภีร์ใบลานของห้องสมุดรัฐ Tamil Nadu” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการสำรวจสภาพคัมภีร์ใบลานการศึกษาการคัดเลือกพิจารณาคัมภีร์ใบลานสำหรับการแปลงให้อยู่ในรูปแบบดิจิทัลและศึกษาวิธีการและกระบวนการของการแปลงข้อมูลดิจิทัลห้องสมุดรัฐ Tamil Nadu ผลการศึกษาพบว่า คัมภีร์ใบลานต้นฉบับมีปัจจัยมีการเสื่อมสภาพเนื่องจากปัจจัยต่าง ๆ อาจจะไม่สามารถจัดเก็บรักษาไว้ได้ตลอดไป จึงมีความจำเป็นในการวิจัยเพื่อการรักษาคัมภีร์ใบลานให้คงอยู่ และจากการศึกษาผู้วิจัยพบการเก็บรักษาของต้นฉบับที่ผ่านการแปลงคัมภีร์ใบลานให้อยู่ในรูปแบบดิจิทัลเป็นหนึ่งในวิธีการที่มีประสิทธิภาพ แต่ก็พบว่าจะใช้เวลานานในการดำเนินการและค่าใช้จ่ายสูง

Abhakorn^{๖๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางและวิธีการเตรียมการสำหรับการจัดหา การรวบรวม การให้บริการ รวมทั้งนโยบายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ของมหาวิทยาลัย Peradeniya ประเทศศรีลังกา” ผลการศึกษาพบว่าไม่มีนโยบายในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ทั้งด้านการฝึกอบรมบุคลากร ขาดโปรแกรมการฝึกอบรมในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ในการผู้วิจัยได้เสนอแนวทางในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำเป็นต้องมีการจัดหน่วยงานด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานเพื่อรับผิดชอบด้านการอนุรักษ์โดยตรง และให้มีการฝึกอบรมบุคลากรด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในศรีลังกา

^{๖๖} Sahoo, et al. Ancient Manuscript Preservation Condition under Project of National Mission for Manuscripts in India. Journal of Library Science and Research (JLSR), 2014.

^{๖๗} Devika & Vijayakumar. Management of Digital Palm Leaf Manuscript Data at Tamil Nadu Library. Journal of Library Science and Research (JLSR), 2015.

^{๖๘} Abhakorn, Rujaya. “Lu Rediscovered” In Phaasaa lae phaasaasart. Journal of language and linguistics, 2016.

Alahakoon^{๖๙} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการคัมภีร์ใบลานด้านปัญหาด้านการดูแลรักษาและการอนุรักษ์ การเก็บรักษาแบบดั้งเดิม แบบสมัยใหม่และวิธีการอนุรักษ์ที่ใช้ในการป้องกันต้นฉบับ โปรแกรมการดูแลรักษาที่มีอยู่และทัศนคติของผู้ใช้” โดยทำการเลือกสำรวจ ๓ หน่วยงานของประเทศศรีลังกาที่คอลเล็กชันคัมภีร์ใบลานที่ใหญ่ที่สุด คือกรมพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ มหาวิทยาลัย Peradeniya และกรมหอจดหมายเหตุแห่งชาติ มาศึกษาสภาพทางกายภาพของคอลเล็กชัน และสภาพแวดล้อมโดยใช้วิธีการวิจัยแบบการสังเกต โดยการบันทึก นอกจากนี้ใช้แบบสอบถามส่งถึงหัวหน้าทุกแผนกและบรรณารักษ์ในกลุ่มตัวอย่างทั้ง ๓ แห่ง เพื่อให้ทราบปัญหาการจัดการใบลาน และทดสอบทัศนคติของผู้ใช้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และการจัดเก็บรักษาผลการวิจัย พบว่าปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของประเทศศรีลังกาคือการขาดคู่มือวิธีการอนุรักษ์ที่เป็นมาตรฐานขาดการจัดเก็บใบลานที่ถูกต้อง และการขาดเทคนิคความรู้วิธีการที่ทันสมัย ขาดบุคลากรหรือผู้เชี่ยวชาญในด้านคัมภีร์ใบลาน ขาดด้านงบประมาณ และขาดนโยบายด้านการจัดการใบลานของภาครัฐ

S. Devika, s. & Vijayakumar K^{๗๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในประเทศอินเดียและได้ทำการเปรียบเทียบสภาพการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในประเทศไทย ศรีลังกา เนปาล มาเลเซีย และอินโดนีเซีย” ผลการศึกษาพบว่าประเทศต่างๆ มีปัญหาด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่คล้ายๆ กัน คือ การขาดความตระหนักของประชาชนในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ขาดการอบรมให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์และเครื่องมืออุปกรณ์รวมทั้งเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ขาดความสนใจเนื้อหาที่เป็นมรดกภูมิปัญญาของชาติ ขาดจากสนับงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน และผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางปฏิบัติด้านการอนุรักษ์ คือ ๑) สร้างความตระหนักให้ประชาชนในท้องถิ่นชุมชนได้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของคัมภีร์ใบลานโดยการอบรมให้ความรู้และจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ความเข้าใจรวมทั้งการทำโครงการพิเศษขึ้นมา ๒) การจัดโปรแกรมฝึกอบรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ๓) สร้างกลยุทธ์ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในแต่ละประเทศ ๓) มีการวางแผนเป้าหมายในการศึกษาของวรรณกรรมดั้งเดิมในคัมภีร์ใบลานที่เป็นรูปธรรมชัดเจน ๔) สร้างคุณค่าและความสำคัญของคัมภีร์ใบลานให้รัฐบาลหรือหน่วยงานที่ไม่ใช่รัฐบาลสนใจที่จะใช้งบประมาณในการดำเนินการจัดการคัมภีร์ใบลาน

^{๖๙} Alahakoon, C.N.K. (n.d.). **Development of policies for access, management and preservation of the Palm-leaf manuscript collection of the University of Peradeniya library Sri Lanka.** Journal of Librarianship & Information Management , 2016.

^{๗๐} S. Devika, s. & Vijayakumar K. (**DIGITIZATION OF PALM LEAF MANUSCRIPTS IN TAMIL NADU (INDIA): A STUDY.** Journal of Library Science and Research (JLSR) 2(1 January), 2016.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนกลาง” มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ๒) เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย ๓) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย และ ๔) เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางของประเทศไทย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารและเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่ และ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖. สรุปขั้นตอนการวิจัย
- ๓.๗. การนำเสนอผลการวิจัย
- ๓.๘ รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และ การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR) ใช้วิธีวิทยาวิจัยการแบบผสมผสาน ดังนี้

๑) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) เพื่อศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเทอร์เน็ต เกี่ยวกับ วรรณกรรมใบลาน แนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน แนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ทฤษฎีการสร้างเครือข่าย ดังนี้

(๑) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่นๆ โดยอาศัยแนวคิดการสำรวจ ปวีรบรรด วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรม ไบลาน และการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาน เป็นกรอบในการศึกษา

(๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

(๓) ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้าง เครื่องมือการวิจัย

(๔) สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระ ครอบคลุม การศึกษาและสำรวจวรรณกรรมไบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมไบลานที่สำคัญที่มีต่อ ชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของ ประเทศไทย

๒) การศึกษาเชิงคุณภาพ ในภาคสนาม (Qualitative Research) เพื่อทราบถึงความ เป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมไบลาน ตลอดถึง ทราบรายชื่อวรรณกรรมไบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมไบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ในพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

(๑) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษา ใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงลุ่มแม่น้ำโขง ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน ๑ วัดในอำเภอ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน ๑ วัด ๑ วัดในอำเภอ

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลใน การจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาน จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๑๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำ กิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบลาน เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๐ รูป/คน เช่น หน่วยงาน ภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

(๒) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการ และ ผู้ใช้ประโยชน์ วรรณกรรมไบลาน รวม ๑๐ รูป/คน เกี่ยวกับความเป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมไบลาน ตลอดถึง รายชื่อวรรณกรรมไบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมไบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่ม จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

(๓) ดำเนินการคัดเลือกวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย จำนวน ๑ เรื่อง นำมาปริวรรต เป็น ตัวอย่าง

(๔) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและสัมภาษณ์ในภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือ ๑) ประวัติความเป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณของชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ๒) ผลงานปริวรรตวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๑ เรื่อง ๓) จัดทำทะเบียนรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่ได้สำรวจของกลุ่มจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๑ ชุด และ ๓) ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชนของกลุ่มจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

๓) การศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ในภาคสนาม (Field Study) โดย จัดให้มีการเสวนา แบบมีส่วนร่วม โดยเชิญผู้แทนของชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ และได้ประโยชน์จากวรรณกรรมโบราณ แต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ทั้งนี้เพื่อสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

(๑) ประสาน เชิญผู้แทนชุมชนแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ชุมชนละ ๑ ท่าน มาเป็นวิทยากรในการจัดเสวนา และ ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ และ เชิญผู้แทนของแต่ละชุมชนใน ๕ จังหวัด เข้าร่วมฟังเสวนา

(๒) ประสาน และ จัดหาสถานที่จัดงานเสวนา โดยเลือกจังหวัดที่อยู่ใกล้พื้นที่ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง

(๓) ประชุมบุคลากรในพื้นที่ที่จัดเสวนา เพื่อเตรียมพร้อมในการจัดเสวนา และ มีพิธีลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์

(๔) เชิญชวนบุคลากรในพื้นที่ทุกภาคส่วนร่วมฟังและแสดงความคิดเห็นในการจัดเสวนา

(๕) มีการจัดเสวนาอย่างเป็นทางการ เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขง ทั้งนี้เพื่อพูดคุยประเด็นเกี่ยวกับ แนวทางการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณให้เกิดประโยชน์กับชุมชนอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน ทั้งนี้ให้ผู้ร่วมฟัง ซึ่งมาจากทุกภาคส่วนแสดงความคิดเห็นด้วย โดยก่อนเริ่มการเสวนา ให้มีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ

(๖) มีการพิธีการทำข้อตกลงสร้างเครือข่ายบนเวทีเสวนา โดยมีสักขีพยานจากผู้มาร่วมงาน ทั้งนี้ เพื่อสร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงร่วมกัน

(๗) สรุปเนื้อหาสาระจากการจัดเสวนาและถอดออกมาเป็นองค์ความรู้ นำเสนอประกอบการวิจัยต่อไป

๔) สรุปผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๔ ข้อ ได้แก่

๑. เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

๒. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย และ นำเสนอองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

๕) เสนอผลการสรุป อภิปรายผล และ ข้อเสนอแนะโดยภาพรวมทั้งหมด

๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) วัดบ้านโนนตุ่ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี วัดมณีวนาราม อำเภอเมืองอุบลราชธานี

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๑๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๐ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่าง” เน้นการศึกษาวิเคราะห์และการมีส่วนร่วมทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย รายงานการประชุมที่เกี่ยวข้อง และการนำชุดกระบวนการเชิงพื้นที่นำไปปฏิบัติการจริงแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่จริง ส่วนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลนั้นเน้นวิธีการแสวงหาความรู้ โดยดำเนินการและใช้เครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่

๑) แบบสัมภาษณ์ (Inter View) โดยคณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับผู้บริหาร และ ผู้ปฏิบัติการ และ ผู้ที่ใช้ประโยชน์ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณของชุมชน โดยพัฒนาเป็นแบบสัมภาษณ์ด้วยวิธีการดังนี้

(๑) วิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี หลักพุทธธรรม และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ วรรณกรรมใบลาน

(๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

(๓) ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย โดยขอคำปรึกษาจากผู้ทรงคุณวุฒิ

(๔) สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เป็นการสัมภาษณ์รายบุคคล เพื่อสอบถามประเด็นที่ต้องการศึกษาแบบเจาะลึก โดยกำหนดประเด็นข้อคำถามแนวทางการสัมภาษณ์ ไว้ล่วงหน้า ตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระครอบคลุมงานวิจัย แบ่งออกเป็น ๕ ส่วนดังนี้

ส่วนที่ ๑ สภาพการบริหารงานองค์กร

ส่วนที่ ๒ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน

ส่วนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน

ส่วนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน

ส่วนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมใบลาน

ส่วนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน

ส่วนที่ ๗ รายชื่อวรรณกรรมใบลานที่อนุรักษ์ไว้

(๕) การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

๑. ทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้พัฒนาขึ้นเสนอผู้เชี่ยวชาญประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ.วังน้อย จ.อยุธยา เพื่อตรวจสอบความถูกต้องด้านโครงสร้างและภาษา ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และ ตรวจสอบความถูกต้อง ความชัดเจนในการใช้ภาษา

๒. นำแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการพิจารณาจากผู้เชี่ยวชาญมาหาค่าดัชนีความสอดคล้องของเนื้อหา (Index of Item – Objective Congruence IOC)

๓. นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงและแก้ไข “ผ่าน” ทุกท่านตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำไปสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างเป้าหมายต่อไป

๒) การจัดเสวนาแบบมีส่วนร่วม (PAR Seminar) โดยดำเนินการ จำนวน ๑ ครั้งอย่างเป็นทางการ เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขง ทั้งนี้เพื่อพูดคุยประเด็นเกี่ยวกับ แนวทางการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานให้เกิดประโยชน์กับชุมชนอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน ทั้งนี้ให้ผู้ร่วมฟัง ซึ่งมาจากทุกภาคส่วนแสดงความคิดเห็นด้วย โดยก่อนเริ่มการเสวนา ให้มีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้รูปแบบการจัดเสวนา และพิธีการทำข้อตกลงสร้างเครือข่ายบนเวทีเสวนา โดยมีสักขีพยานจากผู้มาร่วมงาน ทั้งนี้ เพื่อสร้างความร่วมมือในการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงร่วมกัน ทั้งนี้รูปแบบการจัดจะต้องผ่านความเห็นชอบจากผู้เชี่ยวชาญประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ.วังน้อย จ.อยุธยา

๓) การสังเกต (Observation) เป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่ จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน เพื่อให้สามารถมองเห็นถึง กระบวนการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณของชุมชน โดยแบบสังเกต จะเป็นการบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมจาก ผู้วิจัยเอง เพื่อนำข้อมูลที่ได้นำไปวิเคราะห์ประกอบการสรุปผลการวิจัย

ดังนั้น จึงมีเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย

- ๑) แบบสัมภาษณ์ (Interview Guideline) ผู้ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมโบราณในพื้นที่
- ๒) แบบสังเกต เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลสภาพจริงประกอบการสรุปผลการวิจัย
- ๓) ชุดปฏิบัติการจัดเสวนาแบบมีส่วนร่วม ในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การสร้างเครือข่าย อนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณในเขตพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๓.๔.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงเอกสาร มีขั้นตอนดังนี้

๑) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) เพื่อศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร งาน วิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเทอร์เน็ต เกี่ยวกับ เกี่ยวกับ วัฒนธรรมโบราณ แนวคิดการอนุรักษ์ คัมภีร์โบราณ แนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ทฤษฎีการเสริมสร้างเครือข่ายตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระ ครอบคลุมตามหัวข้อการวิจัย

๓.๔.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนดังนี้

๑) ผู้วิจัยขอหนังสือจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถึง ชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการลงเก็บข้อมูลและปฏิบัติการในพื้นที่ จำนวน ๔ แห่ง ที่ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ ศึกษาแบบ รวมแล้ว ๒๕ ฉบับ เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลการสำรวจเชิงประจักษ์และการสัมภาษณ์ ตามประเด็นการสัมภาษณ์ดังนี้

- ส่วนที่ ๑ สภาพการบริหารงานองค์กร
- ส่วนที่ ๒ กระบวนการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ
- ส่วนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ
- ส่วนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ
- ส่วนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ
- ส่วนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ
- ส่วนที่ ๗ รายชื่อวัฒนธรรมโบราณที่อนุรักษ์ไว้

โดยติดต่อประสานงานเพื่อยืนยันกำหนดการสัมภาษณ์ทุกครั้ง และ ทำการบันทึกในเอกสารด้วยผู้ทำการศึกษาวิจัยเองทุกสถานที่ หากผู้ทำการสัมภาษณ์ประสงค์จะบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ ต้องได้รับความยินยอมจากผู้ถูกสัมภาษณ์ก่อนทุกครั้ง กำหนดนัดหมายในการปฏิทินการสัมภาษณ์ควรอยู่ในช่วงเวลาของการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม คือ สิ้นเดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓

๒) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาเพื่อให้สามารถมองเห็นถึงกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ของชุมชน โดยแบบสังเกต จะเป็นการบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้วิจัยเอง เพื่อนำข้อมูลที่ได้นำไปวิเคราะห์ประกอบกับการสรุปผลการวิจัย

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

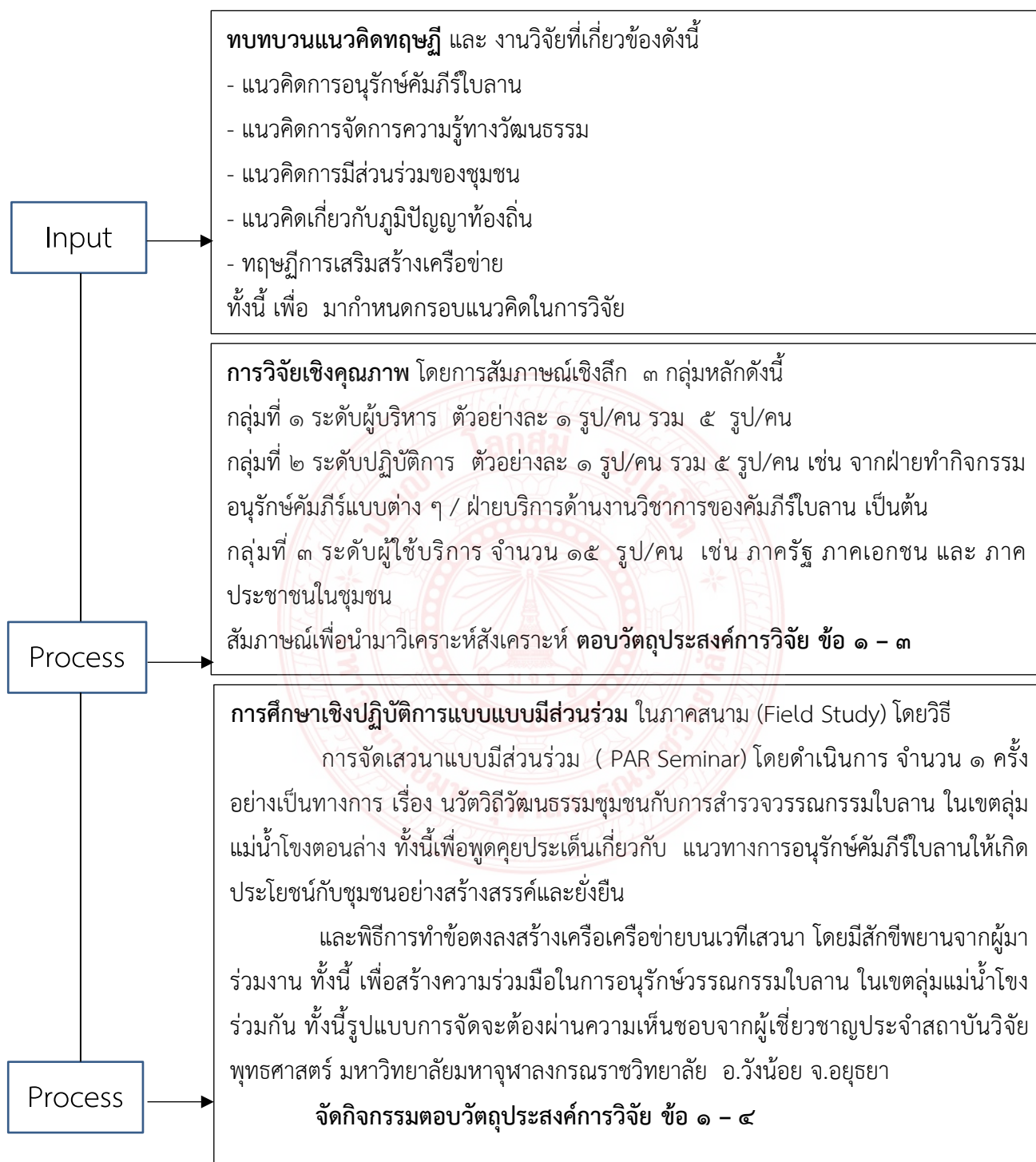
จากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการสัมภาษณ์ การปฏิบัติการกระบวนการเชิงพื้นที่แบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นหัวข้อดังนี้

๑. ศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย
  ๒. บริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย
  ๓. วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย
  ๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย
- ทั้งนี้ให้เห็นองค์ประกอบตามลักษณะข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยอาศัยข้อมูลเชิงคุณภาพมาประกอบการวิเคราะห์และสังเคราะห์ตามลำดับ

๓.๖ สรุปขั้นตอนการวิจัย

การศึกษาวิจัย “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่าง” เป็นการศึกษาแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสารและเชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างทั้งที่เป็นผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการ ผู้ที่ใช้บริการ และ ผู้เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับการวรรณกรรมโบราณ รวมจำนวน ๑๐๐ โดยใช้ การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (Interviews) และ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) เป็นเครื่องมือในการศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้จาก

กระบวนการวิจัยมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ เพื่ออธิบายผลการวิจัยตามที่กำหนดไว้ใน
วัตถุประสงค์การวิจัย โดยผู้วิจัยสามารถสรุปการดำเนินการวิจัยตามขั้นตอน และ กระบวนการดังภาพนี้

Output

- ๑) กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณของชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง
- ๒) ผลงานปริวรรตวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๑ เรื่อง
- ๓) ทะเบียนรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่ได้สำรวจของกลุ่มจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๑ ชุด
- ๔) ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชนของกลุ่มจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง
- ๕) เกิดเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

๓.๗ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบด้วยตารางและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลพื้นฐานตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

๓.๘ รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์

๑. พระครูวิสุทธิพัฒนาภรณ์ ผศ.ดร. รองเจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี วัดกลาง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๒. พระครูโกศลวิหิตคุณ ดร.วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี
๓. พระครูสมุห์เฉวียน กตปุญโญ ดร., เจ้าอาวาสวัดเกาะแก้วคุณดี อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี
๔. พระครูอุดมธรรมวัตร ดร. เจ้าคณะอำเภอเหล่าพรวน จังหวัดอำนาจเจริญ
๕. พระเทพพรอาจารย์ ดร. เจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี
๖. เจ้าอาวาสวัดศรีอุบลรัตนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๗. เจ้าอาวาสวัดบ้านโนนตู อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ
๘. เจ้าอาวาสวัดหนองเป็ด อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี
๙. ผศ.โสรัจ นามอ่อน เล่าให้ฟัง เสียชีวิตแล้ว ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๒
๑๐. พระครูถิรธรรมสิริ วัดศรีปะตู อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๑. พระมหาคำพันธ์ ปภากรโ วัดมหาวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี
๑๒. พระสิริชัย ธมมจาโร อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
๑๓. พระสังวาน เขมปญโญ อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
๑๔. พระใบฎีกาสุพจน์ ตปสีโล ดร., รองเจ้าอาวาสวัดผาสุการาม จังหวัดอุบลราชธานี
๑๕. พระครูถิรธรรมสิริ เจ้าอาวาสวัดศรีปะตู อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๖. นายศราวุธ ชันธิชัย, อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
๑๗. ผศ.สุพิมล ศรศักดิ์ดา อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
๑๘. นายวีรพงษ์ ประดอง, รองผู้อำนวยการโรงเรียนศรีศาสนศาสตร์ วัดบ้านด้ามพร้าว จังหวัดอุบลราชธานี
๑๙. ดร.สุมิตรชา ซาเสน, อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี
๒๐. นายธรรรม ชินโกมุต, ไวยาวัจกรณ์ วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี
๒๑. นายสวิง บุญเจิม ครูภูมิปัญญาไทย อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
๒๒. ดร.ทองดี ลำตัน เครือข่ายวัฒนธรรมจังหวัดเขตอีสานตอนล่าง จังหวัดอุบลราชธานี

๒๓. ผศ.สมนึก จันทร์โสภา อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
อุบลราชธานี

๒๔. ดร.เอกชัย ศรีบุรินทร์ อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
อุบลราชธานี

๒๕. อาจารย์พูลศักดิ์ หอมสมบัติ อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
อุบลราชธานี

๒๖. ดร.นคร จันทราช อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
อุบลราชธานี

๒๗. ผศ.ดร.สีป๋มมงคล ป้องภา อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
อุบลราชธานี

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่าง” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสารเชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างทั้งที่เป็นผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการ ผู้เชี่ยวชาญ และ ผู้เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ รวมจำนวน ๒๕ คน โดยใช้ การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (Interviews) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) และ เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) โดยใช้ชุดปฏิบัติสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (Participation Network) เป็นเครื่องมือในการศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ เพื่อเป็นบทสรุปการวิจัย และ ผลการวิจัย ได้เสนอตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

๔.๑ เพื่อศึกษา กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

๔.๒ เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

๔.๓ เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

๔.๔ เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

๔.๕ องค์กรความรู้จากการวิจัย

๔.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนตู ตำบลร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี วัดมณีวนาราม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้

กลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๑๐ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด สามารถสรุปผลได้ ๒ ประการคือ

๔.๑.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

๔.๑.๒ รายชื่อวรรณกรรมไบเบิลในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย
มีรายละเอียดดังนี้

๔.๑.๑.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เข้าใจถึงขั้นตอนเพื่อเป็นการสร้างความตระหนักที่สำคัญของผู้ริเริ่ม และคนในชุมชนที่จะร่วมกันอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลในชุมชนสามารถแบ่งกระบวนการออกเป็น ๒ ขั้นตอน ดังนี้

๑.๑ การสืบค้นประวัติ นั้นก่อนเริ่มต้นการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ริเริ่มต้องสืบค้นข้อมูลพื้นฐาน และมีข้อมูลดั้งเดิมของความเป็นมาเป็นไปของคัมภีร์ไบเบิลที่อยู่ในวัดหรือชุมชนนั้น ว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไรตลอดถึงศึกษาประวัติของวัดและชุมชน บริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ไบเบิลอยู่รอบด้าน และมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องไปศึกษาวิธีการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลของสถานที่ต่าง ๆ ให้เข้าใจ ก่อนที่จะนำองค์ความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์ไบเบิลที่อยู่ในวัดของชุมชน และ องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ของชุมชนอื่น หรือ องค์กรอื่น ๆ นำมาประกอบกันเพื่อเป็นชุดความรู้ที่จะถ่ายทอดให้กับคนในชุมชน

๑.๒ การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก ในขั้นตอนนี้เป็นการถ่ายทอดชุดความรู้ที่ผู้ริเริ่มได้สืบค้นมา และ ถ่ายทอดให้กับผู้นำชุมชนที่มีคัมภีร์ไบเบิลเก็บรักษาอยู่ ทั้งนี้เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ ของผู้ที่ริเริ่มชวนชุมชนให้คล้อยตามและเห็นด้วยในการที่จะต้องการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลในชุมชนของตนเอง เพราะผู้ที่ชักชวนเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องของคัมภีร์ไบเบิลในชุมชนนั้นเป็นอย่างดีมีความสามารถอธิบายถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ไบเบิล ประวัติความเป็นมาของชุมชน ตลอดถึงวิธีการอนุรักษ์ได้อย่างสร้างสรรค์ ทำให้แสดงถึงความสำคัญของคัมภีร์ไบเบิลที่เกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนา ชาติ และ สถาบันพระมหากษัตริย์ ตลอดถึง วิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ ประเพณี

วัฒนธรรม และ องค์ความรู้สำคัญที่ปรากฏในคัมภีร์ไบเบิลาน ทำให้ชุมชนมีความเชื่อมั่นว่าผู้ริเริ่มจะสามารถ นำชุมชนอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลานได้อย่างปลอดภัย และเมื่อคนในชุมชนมีความเข้าใจดีและเห็นความสำคัญ แล้ว ให้มีการประชุมชุมชน เพื่อขอมติจากชุมชนว่าควรจะมีการอนุรักษ์คัมภีร์หรือไม่ ขอให้เป็นมติเสียงส่วนใหญ่ของชุมชน กระบวนการแรกนี้ จึงเป็นกระบวนการสำคัญที่สุดสำหรับชุมชนที่จะเริ่มในการอนุรักษ์ คัมภีร์ไบเบิลานในชุมชนของตนเองสอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญของชุมชนไว้ดังนี้

นายธรรม์ ชินโกมูท^๑ ทางชุมชนวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ได้กล่าวว่า ในทาง ชุมชนวัดแห่งนี้เริ่มจากเห็นว่าคัมภีร์ไบเบิลานดั้งเดิมถูกเก็บรักษาไว้อย่างดี ยังไม่ได้มีการอนุรักษ์ในระบบที่ดี ชาวบ้านไม่รู้จักคัมภีร์ไม่ได้มีความสนใจ เนื่องจากไม่ทราบประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ที่นี้ ว่ามาจากไหน มีความสำคัญอย่างไร จึงได้มีการสืบค้นเรื่องราวประวัติที่มาที่ไปของคัมภีร์ ตลอดถึงประวัติของหมู่บ้าน ของชุมชน จึงทราบว่าคัมภีร์ที่วัดแห่งนี้ สมัยก่อนเป็นวัดที่เป็นศูนย์การทางการศึกษา และเป็นวัดระดับเจ้า คณะพระสังฆาธิการรุ่งเรืองมากในอดีต คัมภีร์ที่อยู่ที่นี่เป็นตำราเรียนด้านประวัติศาสตร์จำนวนมาก และมีตำราอื่น ๆ เช่นชาดก และ ตำรายาจำนวนมาก เพราะสมัยก่อนมีผู้คนทั้งพระเณรและ ญาติโยมมาศึกษา และคัดลอกคัมภีร์ไบเบิลานจากที่นี่เป็นจำนวนมาก แต่เมื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในระบบ เจ้าเมืองมาเป็นระบบสมัยปัจจุบัน การนำคัมภีร์ไบเบิลานมาใช้ประโยชน์ลดลงไป จึงทำให้ความสำคัญของ คัมภีร์ไบเบิลานลดลงไปด้วย ประกอบกับมีการเปลี่ยนแปลงเจ้าอาวาสมาหลายรุ่นจึงทำให้ไม่มีการเล่าเรื่องราว ของคัมภีร์สืบต่อกันมา อีกทั้งยังขาดช่วงในการอนุรักษ์คัมภีร์ มีคัมภีร์หลากหลายมากจึงทางเจ้าอาวาสวัด มณีวนาราม โดย พระเทพวรจารย์ ได้ดำเนินการเพื่ออนุรักษ์รักษาเพราะมีการชำรุดเสียหายไปมากโดย ปลวก และ แมลงอื่น ๆ กินไปเยอะ ดังนั้นเมื่อมีการสืบค้นประวัติของคัมภีร์ไบเบิลานที่นี้ และ รายชื่อคัมภีร์ ต่าง ๆ ตลอดถึง ประวัติความเป็นมาของวัดและชุมชน จึงได้มีการถ่ายทอดให้ความรู้แก่คนในชุมชน คนในชุมชนจึงให้ความสนใจที่จะฟื้นฟูในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลานกลับมาอีกครั้ง จึงได้เริ่มต้นด้วยการจัดทำ เป็นพิพิธภัณฑ์คัมภีร์ไบเบิลานในปัจจุบัน

พระครูโกศลวิหิตคุณ ดร.^๒ ในชุมชนวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นชุมชนที่มีระบบการ อนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลานอยู่ในระดับที่ดีมาก มีชุมชนหลายแห่งมาศึกษาดูงานมากมาย ทางชุมชนกล่าวว่า การ อนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลาน ของที่นี้ เป็นการสืบสานเจตนารมณ์เดิมของ อดีตเจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม วัดแห่งนี้ ชื่อว่าเป็นวัดที่มีคัมภีร์ไบเบิลานอักษรอีสานมากเป็นที่เก็บรวบรวมคัมภีร์ไบเบิลานสำคัญประจำเขตอุบลราชธานี แห่งหนึ่ง ทางชุมชนจึงได้ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ เพื่อ เป็นการสร้างความตระหนัก หรือ คืบความรู้ให้กับชุมชนวัด มณีวนาราม เพื่อจะได้มีแนวทางในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลาน ตามรอยพระมหาเถรสืบไป ซึ่งภายในการจัด งานประเพณีนี้ มีองค์ความรู้ที่คืบสู่นักในชุมชนมากมาย เช่น กระบวนการสร้างคัมภีร์ไบเบิลาน ได้แก่ การห่อ คัมภีร์ การจารธัมม์ การตันไบเบิลาน เป็นต้น ทางเจ้าอาวาสได้จัดการเรียนรู้อักษรธรรมอีสาน โดยมีวิทยากร

^๑ สัมภาษณ์นายธรรม์ ชินโกมูท, ไวยาวัจกรณ วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๒.

^๒ สัมภาษณ์ พระครูโกศลวิหิตคุณ ดร.วัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี , ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๒.

จากหน่วยงานที่มีความรู้มาจัดเป็นนิทรรศการทุกปี จึงทำให้ชุมชนหันมาสนใจที่จะฟื้นฟูการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอักษรธรรมอีสานอย่างต่อเนื่อง จึงเห็นได้ว่า ทางชุมชนวัดมณีวนารามมีกระบวนการสืบค้นและให้ความรู้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่มีประสิทธิภาพมากสืบไป

๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการจัดระบบการอนุรักษ์ให้มีการอนุรักษ์แบบมืออาชีพ คือ การให้มีคณะกรรมการเฉพาะในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชน เพื่อให้เกิดความอิสระและคล่องตัวในการบริหารจัดการด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานให้มีประสิทธิภาพ ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีขั้นตอนดำเนินการคือ ๑) การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน โดยอาจจะทำเป็นในรูปของกรรมการศูนย์การเรียนรู้อนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน หรือ พิพิธภัณฑ์คัมภีร์ใบลาน พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน เป็นต้น ๒) กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน ๓) จัดโครงสร้างองค์กร ๔) การบริหารงบประมาณ และ ๕) การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญของชุมชนไว้ดังนี้

พระครูสมุห์เฉวียน กตปุญโญ ดร.^๓ ทางชุมชนวัดเกาะแก้วคุณติ จังหวัดอุบลราชธานี ได้ไว้กล่าวว่าทางชุมชนแห่งนี้ ให้ความสำคัญอย่างมากในการจัดองค์กรด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และศิลปวัตถุของชุมชน โดยจัดทำเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปะ ศาสนา และวัฒนธรรม ของชุมชน เพื่อเป็นการรักษามรดกภูมิปัญญาของพระบูรพาจารย์ให้สืบทอดถึงปัจจุบัน เป็นสมบัติของชาวจังหวัดอุบลราชธานีสืบไป เพื่อเผยแพร่ธรรม โดยการนำความรู้ในคัมภีร์ใบลานออกมาเผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่สาธารณชน และ ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ได้มีการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาชุมชน ด้วยกระบวนการทางมิติศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม และจัดให้มีการถ่ายทอดการเรียนการสอนผ่านงานศิลปะต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับองค์ความรู้ในใบลาน

พระครูสารกิจโกศล ดร.^๔ ได้กล่าวว่าในชุมชนวัดมหานารามเป็นการดีมีโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญ จึงได้มีวิชาเรียนอักษรธรรมอีสานในหลักสูตร ที่วัดได้จัดชำระพระไตรปิฎก ๔๕ เล่มเสร็จสมบูรณ์ด้วย จึงสามารถจัดการอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ทางชุมชนได้ และนำคัมภีร์ใบลานบางส่วนมาไว้ศึกษาเรียนรู้ที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดให้มีมีปราชญ์ท้องถิ่นที่เป็นกรรมการวัดหลายท่านมีความรู้และความสามารถเรื่องของคัมภีร์ใบลานและการอนุรักษ์เป็นอย่างดี จึงได้มีการอบรมบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกเดือน และมีกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานตลอดปี ทั้งที่ชุมชนวัดพระเกิด และ อีกหลายชุมชนที่อาจารย์ท่านลงไปในพื้นที่ และเมื่อไปปฏิบัติการทำงานจะนำบุคลากรด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชนวัดมหานารามลงพื้นที่ไปปฏิบัติงานด้วย เพื่อเพิ่มทักษะในการอนุรักษ์ให้เชี่ยวชาญยิ่งขึ้น

^๓ สัมภาษณ์ พระครูสมุห์เฉวียน กตปุญโญ ดร., ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

^๔ สัมภาษณ์ พระครูสารกิจโกศล ดร. เจ้าคณะอำเภอเมืองอุบลราชธานี, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

พระครูอุดมธรรมวัตร ดร.^๔ ได้กล่าวถึงเรื่องการการบริหารงบประมาณ ทางชุมชนได้จัดศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านเอกสารโบราณที่วัดได้มีการบริหารจัดการด้านงบประมาณด้วยคณะกรรมการของศูนย์เรียนรู้ฯ อย่างอิสระ แหล่งที่มาของงบประมาณมาจากเงินบริจาคของนักท่องเที่ยว และงบประมาณที่ได้สนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ และได้ใช้เทศน์ในบุญประจำปีทุกครั้งโดยมีท่านเจ้าคณะตำบลเหล่าพรวนเป็นผู้จัดการศึกษาอบรมและนำมาสอนในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานีอย่างต่อเนื่องตลอดทุกภาคการศึกษาอีกด้วย

พระสังฆาน เขมปญโญ^๕ ได้กล่าวถึงเรื่องการอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ของชุมชนตำบลเหล่าพรวน จังหวัดอำนาจเจริญ ว่าได้มีท่านเจ้าคณะตำบลเหล่าพรวนนั้นท่านได้ให้การสนับสนุนให้ใช้คัมภีร์อักษรธรรมโบราณเทศน์ธรรมวัตรทุกวันพระเพื่อให้เกิดการเรียนรู้การใช้อ่านอักษรธรรมให้เกิดประโยชน์เป็นการอนุรักษ์รักษาภาษาธรรมไว้ให้อยู่ได้ และได้มีการผลักดันในด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในช่วยเริ่มต้นของการตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านเอกสารอักษรธรรมโบราณของตำบลเหล่าพรวน และได้วางแผนให้ใช้ในการศึกษาตั้งเข้าในหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนในตำบลรวมไปถึงมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี เพื่อเป็นหลักสูตรท้องถิ่นได้อนุรักษ์รักษาประเพณีวัฒนธรรมเผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่จารไว้คัมภีร์ใบลานอักษรธรรมอีสานให้ยั่งยืนสืบไปด้วย

๓) กระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญมาก ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญในแต่ละขั้นตอน ทำอย่างระมัดระวัง เพราะคัมภีร์ใบลานส่วนใหญ่มีอายุมาก เสี่ยงต่อการเสียหายอย่างยิ่ง โดยมีกระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ ๑๓ ขั้นตอน ดังนี้

๑. ทำพิธีขออนุญาตอนุรักษคัมภีร์ใบลาน
๒. ผู้ร่วมปฏิบัติงานต้องป้องกันสุขภาพตนเองด้วยการใส่หน้ากากอนามัย และ ใส่ถุงมืออนามัยให้เรียบร้อย
๓. ถ่ายภาพคัมภีร์ใบลานก่อนนำออกมาอนุรักษ์
๔. ทำความสะอาดหีบธรรมหรือ ตู้ธรรมและสถานที่เก็บคัมภีร์ใบลาน เช่น หอธรรม เป็นต้น
๕. ตรวจสอบ สำนวณสภาพคัมภีร์ และ คัดแยกคัมภีร์ที่สมบูรณ์ และ ไม่สมบูรณ์ออกจากกัน
๖. ทำความสะอาด คัมภีร์ที่สมบูรณ์ก่อน ถ้าไม่เปื้อนมาก ให้ใช้แปรงพู่กันอ่อนปัดฝุ่นออก ถ้าเปื้อนมาก เช่น มีเชื้อรา ให้ใช้แอลกอฮอล์ เช็ดทำความสะอาดตามหลักวิชาการ
๗. สำนวณ อ่านรายชื่อคัมภีร์ใบลานแต่ละเรื่อง และ คัดแยกคัมภีร์ใบลาน ไว้ประจำหมวดหมู่ที่จัดระบบไว้ ซึ่งมีหลายระบบ แล้วแต่ความเหมาะสม

^๔ สัมภาษณ์ พระครูอุดมธรรมวัตร ดร. เจ้าคณะอำเภอเหล่าพรวน จังหวัดอำนาจเจริญ, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๓

^๕ สัมภาษณ์ พระสังฆาน เขมปญโญ จังหวัดอำนาจเจริญ, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๓

๘. จัดทำทะเบียนคัมภีร์ : นำคัมภีร์ที่สมบูรณ์แต่ละมัด หรือ แต่ละผูก นำมาอ่านข้อมูลที่ไม้อลากคัมภีร์ หรือ ไม้บัญญัติ หรือ อ่านที่โบลานหน้าสุดท้ายแต่ละผูก ที่เรียกว่า โคลิโฟน เพื่อนำข้อมูลพื้นที่ของคัมภีร์ ได้แก่ ชื่อเรื่อง ผู้สร้าง ปีที่สร้าง จำนวนที่สร้าง นำมาจัดทำทะเบียนคัมภีร์ บางแห่งได้เพิ่มข้อมูลทางศิลปะเข้าไปด้วย เช่น ชนิดผ้าห่อคัมภีร์ ลวดลายผ้าห่อ ลวดลายไม้บัญญัติ ลักษณะศิลปะของคัมภีร์ เป็นต้น เพื่อเป็นข้อมูลที่สำคัญของคัมภีร์ และ นำข้อมูลทั้งหมดมาจัดทำเป็นทะเบียนคัมภีร์โบลานของสถานที่นั้น ๆ อาจทำออกมาเป็นรูปเล่มเอกสาร หรือ อาจจะทำในระบบคอมพิวเตอร์ บางแห่งมีการเผยแพร่ออนไลน์ เพื่อประโยชน์ต่อการสืบค้นทางออนไลน์

๙. บันทึกคัมภีร์โบลานด้วยระบบดิจิทัล นำคัมภีร์แกออก เพื่อถ่ายภาพดิจิทัลของคัมภีร์แต่ละใบ เพื่อประโยชน์ในการนำคัมภีร์มาอ่านในคอมพิวเตอร์ หรือ สื่อทางอิเล็กทรอนิกส์

๑๐. หอธัมม์ : เมื่อสำรวจข้อมูลคัมภีร์ และ จัดทำทะเบียนเรียบร้อยแล้ว ให้มีการนำผ้าฝ้ายมาห่อคัมภีร์ให้เรียบร้อยเพื่อป้องกันความเสียหายให้อยู่ได้นาน ไม้โดนลม โดนแดด และ กันปลวกกันแมลงที่จะเข้าไปทำงานโดยตรงได้ง่าย

๑๑. ตีรหัทคัมภีร์ : เมื่อห่อเรียบร้อยแล้ว ให้ใส่ป้ายรหัทคัมภีร์ บางแห่งมีการใส่รหัท คิวอาร์โค้ด ด้วย เพื่อให้ทราบว่คัมภีร์นี้มีชื่อว่อย่างไร โดยทำเป็นภาษาไทยปัจจุบันเพื่อให้คนปัจจุบันอ่านได้ง่ายและทราบเบื้องต้นว่คัมภีร์มัดนี้มีชื่อว่อย่างไร และ สะดวกในการค้นคัมภีร์โดยดูจากป้ายรหัท หรือ ส่อง คิวอาร์โค้ด และ เทียบกับบัญชีทะเบียนคัมภีร์

๑๒. เก็บคัมภีร์ : การนำคัมภีร์เข้าเก็บรักษา สิ่งสำคัญของสถานที่จัดเก็บ ต้องมีความเหมาะสมเรื่องของอุณหภูมิห้อง ที่ควรมีอุณหภูมิอยู่ที่ ๒๒ - ๒๘ องศา และ เป็นสถานที่ที่มีความปลอดภัยสูงมาก จากอัคคีภัย จากภัยธรรมชาติ และ จากปลวกและ แมลงต่าง ๆ เป็นต้น

๑๓. การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี : หลายแห่งมีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบลาน โดยให้ความเชื่อ และ งานบุญ มาเป็นเครื่องมือสำคัญของการอนุรักษ์ เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทุกปี เช่น มีการจัดประเพณีทำบุญด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบลานประจำปี หรือ อาจจัดประเพณีทำบุญประจำปีของชุมชนแต่มีการนำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์โบลานมาร่วมจัดด้วย โดยได้นำคัมภีร์ออกมาทำพิธีแห่ธัมม์ มาทำความสะอาด นำมาตากแดดไล่ความชื้น เป็นต้น และ ให้คนในชุมชน หรือ นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสมาร่วมงาน และ ได้เห็นกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบลาน ทำให้เกิดความเข้าใจและเกิดความศรัทธาในการร่วมกันอนุรักษ์ตลอดไปทุกปี

๑. การปริวรรตคัมภีร์โบลาน

หลักเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกเนื้อหาในคัมภีร์โบลานสำหรับทำการปริวรรต มีรายละเอียด ดังนี้

๑. เนื้อหาที่มีคุณค่าและมีความสำคัญของชาติ เช่น ประวัติศาสตร์ จดหมายเหตุ บุคคลสำคัญในชาติ วรรณกรรม วรรณคดีของชาติ ศาสนา เป็นต้น

๒. เนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา การค้นคว้า การวิจัย ต่อยอดองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศชาติ

๓. เนื้อหาที่ไม่กระทบหรือพาดพิงบุคคลใดหรือสร้างความขัดแย้งทางด้านสังคม

๒.วิธีการปริวรรต

การปริวรรตโดยพยัญชนะ มีวิธีนี้ผู้ปริวรรตต้องถอดตัวอักษรตามต้นฉบับทุกประการ ไม่สนใจการออกเสียง รักษาอักษรศาสตร์แบบโบราณอย่างเคร่งครัด และดูพัฒนาการของภาษา จะให้เห็นต้นตอของการสะกด การันต์ สามารถย้อนกลับไปสู่ภาษาเดิมได้ ใช้กันมากในการถอดและอ่านศิลาจารึก ดังตัวอย่างเช่น หนังสือพื้นเมืองของล้านนา (อักษรธรรมล้านนา) ใช้อักษร “๓” นางมณโฑ ตัวเดียวกัน แทนตัว “๓ นางมณโฑ” ในภาษาบาลี และแทนตัว “๓ เด็ก” ในภาษาไทย เวลาปริวรรต จะใช้ “๓” แทนทุกตัว ไม่ว่าจะ เป็นภาษาบาลี หรือภาษาไทย เช่น “บัณฑิตเทิร”(บัณฑิตเดิน) อีกตัวอย่างหนึ่ง อักษร “บ ไบไม้” ในอักษรธรรมล้านนา บางครั้งก็ใช้แทน “บ ไบไม้” บางครั้งก็ใช้แทน “ป ปลา” ก็ต้องปริวรรตเป็น “บ ไบไม้” ตามรูปตัวอักษร เช่น “เบรตบมาบรากต” แม้จะดูแปลกตา แต่ผู้ปริวรรตควรแสดงคำที่เขียนตามอักษรวิธีปัจจุบันไว้ให้เปรียบเทียบด้วย “เปรตบมาปรากฏ” ผู้ที่จัดวางระบบการปริวรรตและทำตามระบบนั้นอย่างเคร่งครัดคือ พระธรรมราชา นวัตร (ฟู อุตตลิว) ผู้เขียนหลักภาษาไทยพายัพ และพจนานุกรมไทยพายัพ และ สิงฆะ วรรณสัย ทั้งสองท่านใช้หลักคล้ายกัน คือยึดเอาอักษรวิธีล้านนา เป็นหลักซึ่งมีระบบการกลายเสียงในพยัญชนะวรรคค่อนข้างตายตัว วิธีการดังกล่าวนี้ นับเป็นระบบการปริวรรตที่แพร่หลายและเป็นแม่แบบการปรับปรุงวิธีการปริวรรตที่เป็นมาตรฐานที่นิยมกันในปัจจุบัน

การปริวรรตโดยอรรถท้องถิ่น มีวิธีนี้พบมากในการพิมพ์ชาดกและคร่าวธรรม ใช้อักษรภาษาไทยกลาง แต่ถอดออกมาเป็นภาษาท้องถิ่น เช่น อักษรธรรมอีสานเขียนว่า “กินข้าวกับปู” ก็จะเขียนตามสำเนียงท้องถิ่นว่า “กินเข้ากับป้อใหญ่” คำว่า “คนบ้านถือไม้ค้อน” จะเขียนเป็น “ผีบ้านกำไม้ค้อน” การปริวรรตแบบนี้ จะเป็นประโยชน์แก่คนในท้องถิ่น ที่ต้องการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นของตน แต่คนต่างถิ่นส่วนใหญ่ในภูมิภาคอื่นจะอ่านไม่รู้เรื่อง เพราะมีภาษาถิ่นที่ตนไม่เข้าใจความหมายอีกมาก อาจเข้าใจผิดไปจากเค้าเรื่องเดิมไป

การเรียนการสอนหนังสือธรรมตามแบบมุขปาฐะ โบราณจารย์วางหลักไว้ ๖ ประการ คือ ๑. ความพร้อม ๒. การต่อหนังสือเข้า ๓. การอ่านออกเสียง ๔. การเรียนรู้อักขระ ๕. การเรียนสะกด และ ๖. การต่อหนังสือคำ ในบรรดาหลักมุขปาฐะทั้ง ๖ ประการเหล่านี้ อาจารย์ผู้สอน และนักเรียน ผู้เรียนหรือผู้ให้ และผู้รับจะต้องมีความตั้งใจในการให้และการรับ ตามลำดับขั้นตอนอย่างละเอียดเคร่งครัดตามนัยเงื่อนไขที่อาจารย์ผู้ถ่ายทอดกำหนดให้ทุกประการ ดังต่อไปนี้

๑. **ความพร้อม** ผู้เรียนหรือผู้รับจะต้องมีความพร้อมทั้งกายและจิตใจ หรือมีความพร้อมตามหลักจิตวิทยาการศึกษา คือ ความพร้อมทางร่างกาย (วัย) จิตใจ สังคม อารมณ์ และสติปัญญา ข้อที่น่าสังเกตเรื่องวัยวุฒิ คนโบราณส่วนมากมีวัยวุฒิแล้วอย่างน้อยที่สุดมีอายุ ๗ ขวบแล้วหรือ ๑๕ ปี จึงบรรพชาเป็น

สามเณร หรือมิฉะนั้น ก็อายุ ๒๐ ปี แล้วจึงอุปสมบทเป็นพระภิกษุได้ เมื่ออายุ ๒๐ ปี ก็ถือว่ามีความพร้อมทางวิญญูติเต็มที่ ส่วนสามเณรที่มีอายุเพียง ๗ ขวบ เป็นบุคคลที่มีไอคิวสูงเท่า นั้น เช่น ราหุลกุมาร สุขสามเณรที่ปรากฏในวรรณคดีพระไตรปิฎก

๒. การต่อหนังสือเข้า^๗ แต่ไหนแต่ไรมา การเรียนหนังสือเวทมนต์ คาถา เสน่ห์ยาแฝด เครื่องรางของขลัง นิยมเรียนเวลาเช้าตราก่อนกาลปัจจุบัน ตามสถานที่จัดการศึกษาทั่วไป เช่น โรงเรียน วิทยาลัย สถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัย เริ่มเรียนเวลาเช้าเป็นส่วนมาก เว้นแต่บางโอกาส บางสถานที่มีความจำเป็นเท่านั้น จึงจะใช้เวลาอื่นนอกจากนี้ด้วยความจำเป็นในที่นี้จะป็นธรรมเนียมอันหนึ่งของพระภิกษุสามเณรหรือนักบวช นักพรตในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การต่อหนังสือเข้า โดยวิธีมุขปาฐะ ท่านถือตาม "ธรรมเนียมสงฆ์" ที่มีมาเก่าแก่ พระสงฆ์ สามเณรผู้จะต่อหนังสือ เวลาเช้าหลังภัตตกิจ (ประมาณ ๐๘.๐๐-๐๘.๓๐น.) ต้องเตรียมตัวการนุ่งห่มแบบเป็นปริมณฑล^๘ แบบห่มดอง^๙ ถือหนังสือผูกใบลาน ปัญญาปารมีอันเป็นแม่บทที่นิยมใช้เรียนหนังสือธรรมของพระสงฆ์มาแต่โบราณกาล (ผู้เรียบเรียง ก็เรียนหนังสือธรรมตามแบบนี้มาก่อนขณะ ที่บวช เป็นนวกภิกษุ ในปี พ.ศ.๒๕๔๔ ที่วัดจุฬามณี บ้านไหล่ทุ่ง หมู่ที่ ๑ ตำบลไหล่ทุ่ง อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี)

๓. การเรียนอ่านออกเสียง หมายถึง การออกเสียงอักขระธรรมทั่วไป แต่กรรมวิธีการเรียนตามแบบมุขปาฐะนี้ ต่างจากการเรียนที่เราใช้ในปัจจุบัน ตรงที่ไม่มี "นวัตกรรมเทคโนโลยี" ช่วยการเรียนการสอน แต่เหมือนกันตรงที่ "สอนด้วยการลงมือปฏิบัติจริง" โดยการกระทำของผู้เรียนเอง นักการศึกษาสมัยใหม่เรียกว่า "เลินนิง บาย ดูอิง" Learning by doing การเรียนแบบ"มุขปาฐะ"เป็นการเรียน"โดยไม่ต้องเรียน" "เป็นเทคโนโลยีการเรียนการสอนแบบมุขปาฐะ"หมายความว่า การเรียนโดยวิธีมุขปาฐะนี้ ผู้เรียนออกเสียงไม่ต้องเรียนรู้ตัว "อักษร" มาก่อนแม้แต่ตัวเดียว แต่เรียนอ่าน "ออกเสียง" ได้เลย และสามารถ

^๗ ต่อหนังสือเข้า เป็น"ธรรมเนียม" ของพระสงฆ์สามเณร การเรียนการสอนแบบมุขปาฐะ ไม่ว่าจะป็นบทสวดมนต์ ทำวัตร สัททาสังคหา ปาฏิโมกข์ มูลน้อย มูลกลาง หรืออะไรก็ตามที่ ต้องเริ่มเวลาเช้า นุ่งห่มเรียบร้อย ถือหนังสือ เข้าไปหาพระอาจารย์ นั่งคุกเข่า กระโหยง กราบ ๓ หน ประนมมือเรียนให้ท่านทราบว่าจะทำอะไร เรียนหนังสือท่านจะบอกสำนวนโบราณไว้ว่า"บอกหนังสือ"แบบฉบับของมุขปาฐะ สมัยสุโขทัย พระยาสิทธิ สมัยกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าทรงธรรม สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระจอมเกล้า เคยบอกหนังสือพระเณรมาแล้ว เมื่อท่านบอกก็ว่าตามท่านไปจนกว่าท่านจะเห็นสมควรก็จะหยุดพักไว้ช่วงหนึ่ง และสั่งให้ไป"สาธยาย" คือ การท่องบททวนบทเรียนซ้ำแล้วซ้ำอีก เรียกว่า "ท่องบทสาธยาย" (ภาษาอีสานว่า จ่มหนังสือ) จนกว่าจะจำได้แม่นยำคล่องแคล่วแล้ว ให้กลับมาเรียนต่อจากนั้นไปอีก และหยุดพักไว้ไปท่องบทสาธยายเหมือนที่ทำมาแล้ว จนกว่าจะเรียนจบสูตรนั้นๆ กิริยาอาการที่ทำอย่างนี้ เรียกว่า "การต่อหนังสือเข้า" เพราะเรียนในเวลาเช้า ส่วนการต่อหนังสือคำก็ปฏิบัติในทำนองเดียวกัน เรียกว่า "ต่อหนังสือคำ" เพราะเรียนในเวลาคำ (ภาษาอีสานว่า ต่อหนังสือแลง) เรียกกรวมกันว่า "ต่อหนังสือเข้า ต่อหนังสือคำ"

^๘ ห่มแบบปริมณฑล, ห่มดอง หมายความว่า ห่มแบบปริมณฑล บนเสมอคอ แขนเสมอข้อมือ ล่างเสมอครึ่งแข้ง ห่มดอง ก็ให้เป็นปริมณฑล เปิดไหล่ซ้ายและใช้ผ้ารัดอก ไม่ใช้รัดเอว ห่มตามแบบพระมหานิกายของคณะสงฆ์ไทย

^๙ ห่มแบบปริมณฑล, ห่มดอง หมายความว่า ห่มแบบปริมณฑล บนเสมอคอ แขนเสมอข้อคอก ล่างเสมอครึ่งแขน ห่มดอง ก็ให้เป็นปริมณฑล เปิดไหล่ซ้ายและใช้ผ้ารัดอก ไม่ใช้รัดเอว ห่มตามแบบพระมหานิกายของคณะสงฆ์ไทย

"อ่านออกเขียนได้" โดยง่ายตาย (ผู้เรียบเรียงตำราฯ ก็เรียนแบบนี้) บางท่านอาจคิดแปลกใจ โต้แย้งในใจว่า เป็นไปได้อย่างไร อักษรธรรมแม้ตัวเดียวก็ยังไม่เคยรู้เคยเห็นมาก่อน จะให้เรียนอ่านออกเสียงได้อย่างไร?

กรรมวิธีการออกเสียงท่านอาจารย์ที่สอน ท่านมีวิธีการสอนของท่านโดยเฉพาะ คือท่านบอกให้ผู้เรียนเรียนรู้โดยการออกเสียงปากเปล่า การศึกษาสมัยใหม่ เรียกว่า "เลินนิ่ง บายโอโรล" Learning by oral Method โดยวิธีการเรียนออกเสียงปากเปล่า ท่านจะบอกให้ว่าตามหลัง ท่านทีละคำ ๆ ซ้ำแล้วซ้ำอีก จนกระทั่งผู้เรียนออกเสียงได้ถูกต้อง ชัดเจน แม่นยำ คล่องแคล่ว จำได้ติดปาก คล่องปาก ชื่นใจ เกิดความจำ คอนเซ็ปท์ (Concept) จากนั้น ท่านก็สั่งให้หยุด ไว้ระยะหนึ่ง และสั่งให้ไปท่องบทสวดขยาย ทบทวนอีกจนเป็นที่น่าพอใจ แล้วจึงอนุญาตให้เรียนต่อได้ จะต้องท่องบทเรียนเก่า เริ่มจากอักษรตัวแรกจบลงที่อักษรตัวสุดท้าย จนเป็นที่พอใจ ถึงจะเรียนต่อได้

ตัวอย่าง การสอนออกเสียงบท นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ ท่านจะออกเสียงดัง ฟังชัดว่า นะโม ผู้เรียนก็จะว่า นะโม ออกเสียงดัง ๆ ตามท่านซ้ำแล้วซ้ำอีก ๆ ท่านว่า ตัสสะ ผู้เรียนก็จะว่า ตัสสะ ดังๆ ตามท่านไป ท่านว่า ภะคะวะโต ก็ว่าตามท่านดังๆ ท่านว่า สัมมาสัมพุทธัสสะ ก็ว่าตามท่านดังๆท่านจะบอก(สั่ง) ให้ปฏิบัติเช่นนี้ จนกว่าผู้เรียนจะสามารถออกเสียงได้ถูกต้อง ชัดเจน แม่นยำ คล่องแคล่ว จำได้ติดปาก ชื่นใจ เกิดความทรงจำไว้ได้ เมื่อเป็นที่พอใจท่านจะสั่งให้หยุดพักเอาไว้ ตอนหนึ่งก่อน แล้วสั่งให้ไปทบทวน ท่องบทสวดขยายตลอดทั้งวัน หรืออาจใช้เวลาหลายวัน ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้เรียน หรือขึ้นอยู่กับ "ไอ.คิว." ของผู้เรียน

ตอนคำ ท่านจะสั่งให้เข้ามา"ต่อหนังสือคำ" เมื่อเข้ามาแล้วผู้เรียนจะต้องท่องสวดขยายให้ท่านฟัง จากต้นจนจบที่เรียนมา เมื่อปฏิบัติเป็นที่น่าพอใจท่านจึงอนุญาตให้"ต่อ"ไปอีกปฏิบัติโดยนัยนี้ไปเรื่อย ๆ กรรมวิธีการเรียนออกเสียงดังกล่าวนี้ เรียกว่า "วิธีเรียนอ่านออกเสียง โดยไม่ต้องเรียนรู้ตัวอักษรมาก่อน" หรือ"เรียนโดยไม่ต้องเรียน" Learning by Non- Learning

๔. การเรียนรู้อักขระ คือ การเรียนรู้ทั้ง"สระ" และ "พยัญชนะ" เรียกว่า การเรียนรู้"อักขระ" หรือ "อักษร" หลังจากสามารถอ่านออกเสียงได้ เป็นที่พอใจของท่านแล้ว ท่านจะเริ่มสอนให้รู้จักอักขระ โดยท่านจะถามทั้ง ๆ ที่เราไม่เคยรู้จักตัวอักษรมาก่อนว่า คำว่า "นะ" อักษร อะไร? สระอะไร? ผู้เรียนก็จะตอบไม่ได้แน่นอน เพราะยังไม่เคยเรียนรู้ตัวอักษรมาก่อนเลย คำว่า"นะ" เป็นอักษร "น" (นอ) ผสมด้วย สระ "-ะ" ให้อ่านออกเสียงว่า "นะ" คำว่า"โม" เป็นอักษร"ม"(มอ) ผสมสระ"โ-" อ่านออกเสียงว่า"โม" และนำไปเรียงไว้ คำว่า "นะ" อ่านรวมกันว่า "นะโม" (ความนอบน้อม)

๕. การเรียนสะกดตัว คำว่า "ตัสสะ" แยกเป็นอักษร"ต"(ตอ) และอักษร"ส" (สอ) อักษร"ต" ผสมสระ"-ะ" สระ -ะ ตัวนี้ แปรรูปเป็น "อ" ไม้ขีด หรือ ไม้หันอากาศ วางบนตัวอักษร "ต"(ตอ) สะกดด้วยอักษร"ส"(สอ) อ่านว่า"ตัส"(ตัส) อักษร "ส"(สอ) ถัดไปผสมสระ "-ะ" ซึ่งคงรูปเดิม อ่านว่า "สะ" และเมื่อรวมกับคำว่า "ตัส" จึงเป็น"ตัสสะ"(นั่น)

คำว่า"ภะคะวะโต" แยกเป็นดังนี้ "ภะ"(พะ)เป็นอักษร"ภ"(พอ)ผสมสระ"อะ"ซึ่งยังคงไว้ในรูปเดิม อ่านว่า "ภะ" (พะ)

คำว่า"คะ"เป็นอักษร"ค"(คอ) ผสมสระ"-ะ"ยังคงรูปอ่านว่า "คะ"

คำว่า"วะ"เป็นอักษร"ว"(วอ) ผสมสระ"-ะ"ยังคงรูปอ่านว่า "วะ"

คำว่า"โต"เป็นอักษร"ต"(ตอ) ผสมสระ"โ"ยังคงรูปอ่านว่า"โต"

เมื่อนำคำ ๔ คำนี้มาเรียงต่อกันจะมีรูปเป็น "กะคะวะโต" (แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น) และเมื่อนำคำเหล่านี้ คือ "นะโม ตัสสะ กะคะวะโต" มาเรียงกันแล้วจะมีความหมายว่า (ขอนอบน้อมแด่ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น) นี่คือ"กระบวนการเรียนรู้ สาระ พยัญชนะ และตัวสะกด" หนังสือธรรม อีสานโบราณแบบ "มุขปาฐะ"(มุข-ชะ-บาด)หรือ (มุข-ชะ-ปา-ฐะ) ถึงจุดนี้ นักศึกษาคงเรียนรู้"สาระ พยัญชนะ และตัวสะกด" ของกระบวนการ "การเรียนรู้ การสอน แบบมุขปาฐะ" คือ การถ่ายทอดแบบครบวงจร ฝรั่ง เรียกว่า

"เรียนรู้แบบปากเปล่า" Learning by oral method.

"เรียนรู้แบบปากต่อปาก" Learning by mouth to mouth.

"เรียนรู้แบบตัวต่อตัว" Learning by face to face.

โดยวิธีเหล่านี้เรียกว่า "เรียนรู้ การสะกดตัวโดยไม่เรียน Learning by Non- Learning อธิบาย ว่าเป็นการเรียนรู้"การสะกดตัว"โดยไม่เคยเรียนรู้ตัวอักษรมาก่อน

ตัวอย่าง เช่น บุญบาป โรงเรียน การเมือง เวรกรรม เป็นต้น

๖. การต่อหนังสือคำ เป็นธรรมเนียมของพระสงฆ์สามเณรมี "การต่อหนังสือเช้า"ที่กล่าวถึง แล้วและ"การต่อหนังสือคำ"ในทางปฏิบัติตามปกติจนกลายเป็น "วัตรปฏิบัติ" ของคณะสงฆ์ในวัดหรือสำนัก นั้นๆ จะร่วมกันทำวัตรเช้า และทำวัตรเย็น ต้องรวมกันทั้งหมด อย่าวว่าแต่พระสงฆ์สามเณรเลย แม้แต่ศิษย์ วัด (สังกะสี) ยังต้องร่วมทำวัตรสวดมนต์เช้า-เย็นกับพระสงฆ์ด้วย (ผู้เรียบเรียงเป็นเด็กวัดก็ปฏิบัติเช่นนั้น เสมอ) เป็นธรรมเนียมสงฆ์ที่สวดมนต์ทำวัตรร่วมกันในอุโบสถ หรือวิหารหรือศาสนสถานที่กำหนดไว้ หลังทำ วัตรเย็นเสร็จแล้ว พระสงฆ์สามเณรทุกรูปต้อง "เข้าครอง"และ"ออกครอง"

การเข้าครองและออกครอง [kɪ g-kə ๓] tv๓๑๒ N

การเข้าครอง หมายถึง กิจวัตรสำคัญอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ยุคก่อน (พ.ศ.๒๔๘๐-๒๕๐๐) ถือทำเนียมเข้าครอง ท่านจะเข้าสู่ที่สังค ซึ่งเหมาะที่จะเจริญภาวนาจิต(ทำสมาธิจิต)อาจเป็นที่พักของท่าน นั้นๆ เริ่มเวลาประมาณ ๑๙.๐๐ น.ถึงเวลา ๒๐.๐๐ น. หลังจากนั้นจะมีสัญญาณบอกให้ทราบว่าเป็นเวลา "ออกครอง" โดยทั่วไปใช้เสียงฆ้องเป็นสัญญาณบอกตีฆ้อง ๓ รา แล้วพระสงฆ์สามเณรก็จะออกครอง แม้แต่ พุทธบริษัทญาติโยมก็เข้าใจ ขนบธรรมเนียมนี้เป็นอย่างดี ทุกคนจะอุโปเมทนาสาธุการ จากนั้นเป็นเวลา ที่พระสงฆ์สามเณรจะต้องเรียนหนังสือหรือท่องบทสาธยายตามหน้าที่ของใครของมัน เป็นการทบทวนบท สวด ทบทวนบทเรียน หากท่านเข้าไปในวัด หรือเพียงเดินผ่านไปเท่านั้นก็จะได้ยินเสียงพระสงฆ์สามเณร ท่องบทสาธยายอังกะนึ่งไปหมดทั้งวัด แม้แต่คำฟังเพียบเปรยยังพูดกันติดปากว่า(อย่าบ่นหลายหนวกหู ที่นี้ไม่ใช่วัด) หมายถึงว่าวัดนั้นมีการท่องบ่นสาธยายมิได้ขาด

เมื่อออกจากครองวัดแล้วพระสงฆ์สามเณรท่านก็จะแผ่เมตตา แผ่ส่วนกุศล ตอบแทนค่าน้ำนมแม่ ทดแทนค่าข้าวน้ำโภชนาหาร ข้าวแดงแกงร้อนของญาติโยม อุบาสกอุบาสิกาผู้ทำบุญตักบาตร ถวายจตุปัจจัยไทยทาน ตลอดจนสรรพสัตว์หาประมาณมิได้

ที่นี่ก็จะเป็นวาระ"การต่อหนังสือคำ"พระเณรที่ประสงค์จะต่อหนังสือคำก็จะจัดแจงนุ่งห่มเป็นปริมณฑล ถือนั่งสวดมนต์ ไหว้พระพุทธรูป บูชาพระรัตนไตรย์ เข้าไปนั่งคุกเข่าลงใกล้ๆ พระอาจารย์และแสดงความจำนงจะต่อหนังสือคำกราบลงกับพื้น ๓ หน้า จึงเริ่มบทเรียนที่แล้วว่า มาสาธยายให้ท่านฟังก่อนว่าเรียนอะไร จากไหนถึงไหนแล้วจากต้นกระทั่งถึงอักษรตัวสุดท้ายที่เรียนมาหากเป็นที่พอใจของท่านพระอาจารย์ท่านก็อนุญาติให้เรียนต่อไปได้ หากไม่เป็นที่พอใจจะต้องสาธยายให้ท่านฟังอีกหนึ่งรอบ หรือหลายๆ รอบก็ได้ จนกว่าท่านจะพอใจ จึงเรียนบทต่อไปได้ อาจใช้เวลาต่อหนังสือประมาณ ๓๐ นาที หรือ ๑ ชั่วโมงหรือมากกว่านั้นก็ได้ ขึ้นอยู่กับอาจารย์และพระเณรที่เรียนนั้นๆ ที่กล่าวมานี้คือ "การต่อหนังสือคำ"มีหลักการและวิธีปฏิบัติเช่นเดียวกันกับการต่อหนังสือเช้า หลังจากนั้นท่านก็ส่งไปให้ห้องบทธสาธยายจนได้คล่องปากแม่นยำแล้วจึงเรียนบทเรียนต่อไปได้ การเรียนการสอนตามแบบ"มุขปาฐะ" นี้เป็นการจัดการเรียนการสอนแบบครบวงจรที่เรียกว่า "วิชาจะระณะสัมปโน" คือเพียบพร้อมด้วยความรู้คุณธรรม ผู้เรียนได้ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติไปพร้อมๆกัน เป็นระบบครูผู้เสียสละ นักเรียนผู้มอบน้อมพร้อมรับโอวาทคำแนะนำสั่งสอนและถือปฏิบัติอย่างจริงจัง ตรงตามวัตถุประสงค์การเรียนการสอนอย่างแท้จริง ต่างจากการเรียนการสอนในยุคนี้ มีแต่การสร้างปัญหาของศิษย์กับครูเข้าลักษณะที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า"การจัดการศึกษาของไทยปัจจุบัน เป็นการจัดการศึกษาแบบหมางด้าน"ท่านอธิบายว่า เพราะการจัดการศึกษาไม่ได้พุ่งเป้าหมายไปที่ "สัพพะทุกขะนิสสะระณะนิพพานะ สัจฉิระณะนัตถายะ" ไม่ประสงค์จะให้พ้นทุกข์ยากทั้งหลายทั้งปวง นั้นเอง

ส่วนผู้เรียบเรียงเห็นว่า การจัดการศึกษาของไทยปัจจุบันเป็นการศึกษาแบบ"ขาดจิตสำนึก"คือ"มุ่งให้เรียน ให้รู้ และขาดคุณธรรมของบทธัตถุญญ" จึงกลายเป็นเยาวชน"หัวดี" ไม่เคารพระบบอาวุโส เป็นการสอนให้เยาวชน"ตีตนเสมอท่าน"พ่อแม่ผู้ปกครองบางคนทุกขใจในเรื่องนี้มาก และก่อให้เกิดปัญหาวัยรุ่นเต็มบ้านเต็มเมือง ครูอาจารย์ผู้บริหารแก่ไม่ตก ต้องใช้วินัยทหารเข้าช่วยบรรเทา จะได้มากน้อยประการใดดูกันไป

ดังนั้น "อักษรธรรม"ที่พบและใช้ในภูมิภาคอีสาน เรียกว่า"อักษรธรรมอีสาน" ส่วนที่พบและใช้ในภูมิภาคพายัพ เรียกว่า"อักษรธรรมพายัพ" ในราวยุคปลายกรุงธนบุรี ต้นกรุงเทพฯ อักษรธรรมอีสานที่ใช้จารใบลานจำนวนมาก แต่ที่ใช้จารึกในไม้ไผ่หินมีจำนวนน้อย เอกสารใบลานเหล่านี้ถูกเก็บรักษาไว้เป็นระเบียบแบบแผนที่ชัดเจนเป็นอย่างดีที่"หอไตร^{๑๐}"ใน"ตู้หนังสือธรรม^{๑๑}" หนังสือผูก^{๑๒}มีไม้หน้าประทับมัดอย่างมีศิลป์แล้ว ห่อด้วยผ้าไหมลายขิด ลายหมี่ ลายกาบบัว^{๑๓} เป็นต้น แล้วใช้เชือกไหม

^{๑๐} หอสมุดโบราณ นิยมสร้างอาคารกลางน้ำกั้นปลวก มด เช่น หอไตร วัดทุ่งศรีเมือง

^{๑๑} ตู้เก็บหนังสือผูกใบลาน, หนังสือก้อมใบลาน,ตู้ไม้เนื้อแข็งลงรักปิดทอง ๔ ขาตั้งสูง ๓๐-๕๐ ซม.

^{๑๒} ผ้าลายพื้นเมืองของอุบลราชธานี โดยเฉพาะมรดกตกทอดทางสังคมอันล้ำค่า จากบรรพบุรุษชาวอุบลฯ คือ เจ้าพระวรวงศ์เจ้า พระเจ้านาดำ ผู้นำชาวเวียงจันทน์มาสร้างเมืองอุบลราชธานีศรีวนาลัย

หรือฝ่ายพันต่างๆ หลากๆรอบ และวางเป็นตับๆ อย่างมีระเบียบในตู้หนังสือธรรม-ตู้สำหรับเก็บหนังสือผูกโบราณโดยเฉพาะ ปัจจุบันหลงเหลือประมาณ ๕๐ % แต่ไม่สมบูรณ์ ที่สมบูรณ์ประมาณ ๒๕ % ตามวัดสำคัญๆ ในหมู่บ้านชนบททั่วไปตามข้อมูลสำรวจปี ๒๕๔๓-๒๕๔๔ ของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี^{๑๓} อักษรธรรมอีสาน ปรากฏอีสานโบราณนิยมใช้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ชาดกในนิบาต นอกนิบาต ประวัติพื้นเมือง นิทานชาวบ้าน เอกสารโบราณเหล่านี้เรียกว่า "หนังสือผูกโบราณ"^{๑๔} อีกส่วนหนึ่งนิยมใช้จดบันทึกบทสวดมนต์ต่างๆ เช่น มนต์น้อย มนต์กลาง มนต์หลวง สัททาสังคหาและตำรับยาต่างๆเช่น ตำรายาแผนโบราณ ตำรายาสังคราม ตำราโหราศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม พิธีกรรม จาริตประเพณี เวทมนต์ กลคาถา เสน่ห์ยาแฝด ส่วนนี้เรียกว่า "หนังสือก้อม"^{๑๕} หนังสือก้อมต่างคนต่างมี คือ มีหลากหลายตามอัยาศัย

อักษรธรรมอีสาน มีประโยชน์ยิ่งใหญ่มากในการศึกษาค้นคว้าคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นแนวทางดำเนินชีวิตแบบชาวพุทธไทยอีสานอย่างแท้จริง มีสมัญญานามว่า "ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรม"^{๑๖} ดังที่ปรากฏในคำขวัญเมืองอุบลราชธานีศรีวนาลัยว่า "จังหวัดอุบลราชธานี เมืองดอกบัวงาม แม่น้ำสองสี มีปลาแซบหลาย หาดทรายแก่งหิน แผ่นดินนักปราชญ์ ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา ผาแต้มพันปี ภาพสีก่อนประวัติศาสตร์ ฉลาดภูมิปัญญาท้องถิ่น ดินแดนอนุสาวรีย์ คนดีศรีอุบล"

คัมภีร์มูลกัจจายน์^{๑๗} เป็นที่มาของอักษรธรรมอีสาน มีอักษรต้นแบบ ๔๑ ตัว พยัญชนะ ๓๓ ตัว สระ ๘ ตัว จากต้นฉบับวัดเสลาवास บ้านบ่อหิน หมู่ ๖ ตำบลไหล่ทุ่ง อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี วัดแห่งนี้เคยเป็นสำนักเรียน"หนังสือใหญ่" หรือ "มูลกัจจายน์" มีชื่อเสียงโด่งดังในอดีต ผู้เรียบเรียงทันได้เห็นสำนักเรียนแห่งนี้ และรู้จักครูสอน และนักเรียนงวดสุดท้าย เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๔ ครูคนสุดท้ายคือ อาจารย์ชาหฺมูน จันทรแรม เกิดเมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๐ ถึงแก่กรรม ปีพ.ศ. ๒๕๑๔ ศิริอายุได้ ๙๔ ปี นักเรียนชุดสุดท้ายของสำนักเรียน ๒ คน คือ นายสมพงษ์ ทวีพัฒน์ ปัจจุบันอายุ ๘๒ ปียังมีชีวิตอยู่ที่บ้านไหล่ทุ่ง หมู่ ๑ ตำบลไหล่ทุ่ง อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี และนายสาร (นามสกุล จำไม่ได้) บ้านดอนจัว ม.๓ ตำบลไหล่ทุ่ง อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี ปัจจุบันถึงแก่กรรมแล้ว อาจารย์ชาหฺมูน

^{๑๓} อรทัย เลียงจินดาถาวร, โสรจ นามอ่อน, โครงการ รวบรวมและจัดสร้างฐานข้อมูล หนังสือผูกโบราณ จังหวัดอุบลราชธานี, งานข้อมูลท้องถิ่น ฝ่ายหอสมุด สำนักวิทยากร มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ๒๕๔๓-๒๕๔๔, ทุนปีงบประมาณ ๒๕๔๓-๒๕๔๔

^{๑๔} เอกสารอักษรธรรม จารลงบนใบลาน รวม-มัดด้วยเชือกไหม หนังสือขนาดกว้าง ๔-๕ ซม. ยาวประมาณ ๕๐-๖๐ ซม. จำนวน ๒๐-๓๐ ลาน

^{๑๕} เอกสารอักษรธรรมใบลาน ร้อยด้วยสายสอง มัดรวมเอาไว้ ห่อด้วยผ้าไหมทอมือพื้นบ้าน ยาวประมาณ ๒๐-๓๐ ซม., ก้อม คือ สั้น

^{๑๖} เคยมีผู้กล่าวว่า ภาคเหนือถิ่นไทยงาม ภาคอีสานถิ่นไทยนักปราชญ์ ภาคกลางถิ่นจอมไทย ภาคใต้ถิ่นไทยอุดม เท็จจริงอย่างไร พิจารณาเถิด (ผู้เรียบเรียง)

^{๑๗} ปัจจุบันถูกเก็บรักษาไว้ที่ผู้เรียบเรียง (นายโสรจนามอ่อน) ๓๔ หมู่ที่ ๕ บ้านทุ่งเกษม ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี ๓๔๑๙๐ โทร.๐๘๙-๒๔๓๘๘๕๖,๐๘๐-๗๒๔๗๖๕๘ Email-chaiyasit_ae@hotmail.com

จันทร์แรม^{๑๘} ครูสอนหนังสือใหญ่คนสุดท้าย สำนักเรียนสุดท้าย ปี พ.ศ. ๒๔๙๗ จากนั้นถึงวันนี้ พ.ศ.๒๕๕๕ ไม่เคยปรากฏว่ามีการสอนการเรียนหนังสือใหญ่ หรือมูลกัจจายน์^{๑๙}อีกเลย ผู้เรียบเรียงคิดอยู่เสมอว่า จะทำอย่างไรจึงจะฟื้นฟูการเรียนการสอน หนังสือใหญ่ให้เป็นการสืบสาน"หนังสือธรรม มรดกไทย" ไว้เป็นมรดกตกทอดทางสังคม ด้านภาษาและวรรณกรรมพื้นเมือง อันล้ำค่ายิ่งนี้ได้ เช่น การวิจัย การเก็บรวบรวม การอนุรักษ์ การศึกษาค้นคว้าและการเผยแพร่ เยื้องบรรพบุรุษของเรา

อักษรธรรมอีสาน **ขย NTii , UI kD**

อักษรธรรมอีสาน หรือ ตัวธรรม; โตรธรรม; หนังสือธรรม ก็ว่า ที่พบเห็นและใช้ในภูมิภาคอีสาน เรียกว่า อักษรธรรมอีสาน ส่วนที่พบเห็นและใช้ในภูมิภาคพายัพ เรียกว่า อักษรธรรมพายัพ ในราวยุคปลาย ล้านนา ล้านช้าง ปรากฏก่อนยุคกรุงศรีอยุธยา

อักษรธรรมอีสาน ส่วนมากจาร(เขียนด้วยเหล็กปลายแหลม) ลงบนผิวใบลาน ส่วนจำนวนน้อย จารึกในผิวแผ่นไม้และผิวแผ่นหิน ตามหน้าผาผนังถ้ำ ใบเสมา และศิลาจารึกต่างๆ ที่จารลงบนใบลานเรียก **หนังสือผูกใบลาน** มีขนาดยาวประมาณ ๕๐-๖๐ เซนติเมตร กว้างประมาณ ๔-๕ เซนติเมตร และ **หนังสือก้อม** ส่วนสมุดข่อยมีปรากฏยุคกรุงศรีอยุธยา เขียนลงบนกระดาษข่อยแผ่นยาวๆพับเป็นตลับๆ เขียนด้วยปากกาปลายแหลมมี ๒ แฉก **จุ่มหมึก อังอินเดีย** มีขนาดยาวประมาณ ๒๐-๓๐ เซนติเมตร กว้างประมาณ ๔-๕ เซนติเมตร

เอกสารใบลานเหล่านี้ ถูกพระภิกษุสงฆ์เก็บรักษาไว้อย่างดีใน **ตู้หนังสือธรรม** ลมรักปิดทอง มีไม้ประกับ ห่อด้วยผ้าไหมลายขิด ลายมัดหมี่ แล้วใช้เชือกเกี้ยวไหมมัด พันห่างๆ หลากๆรอบ วางซ้อนทับกันไว้ใน **หอไตรกลางน้ำ** กันปลวก มด แมลง หนู สัตว์ต่างๆ ที่เป็นภัยต่อใบลาน ปัจจุบันยังหลงเหลือให้ศึกษาค้นคว้า ประมาณ ๕๐ เปอร์เซนต์ แต่ไม่สมบูรณ์ ที่สมบูรณ์มีประมาณ ๒๕ เปอร์เซนต์ ตามวัดสำคัญๆ ในหมู่บ้านชนบททั่วภาคอีสาน และประเทศลาว จากข้อมูลสำรวจครั้งล่าสุดปี ๒๕๔๓-๒๕๕๔ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

หนังสือผูกใบลาน ปราชญ์อีสานโบราณใช้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ปฐมสมโพธิกถา ซาดกในนิบาตนอกนิบาต ประวัติพื้นเมือง นิทานชาดก นิทานพื้นบ้าน เอกสารใบลานเหล่านี้ เรียกว่า **หนังสือผูกใบลาน**

^{๑๘}เป็นศิษย์คนสุดท้ายของ อาจารย์ครุมา นามอ่อน ปู่ของนายโสรัจ นามอ่อน ผู้เรียบเรียง กำลัง"สืบฮอยตา วาฮอยปู่"

^{๑๙}หนังสือใหญ่ หรือหนังสือมูลกัจจายนสูตร ต้นฉบับของอาจารย์ครุมา นามอ่อน ปัจจุบันยังอยู่ ถูกรักษาทะนุถนอมไว้ที่ ผู้เรียบเรียง โทร.๐๘๙-๒๔๓๘๘๕๖,๐๘๐-๗๒๔๗๖๕๘ Email-chaiyasit_ae@hotmail.com

^{๒๐} อรทัย เลียงจินดาถาวร;โสรัจ นามอ่อน;โครงการศึกษารวบรวมและจัดสร้างฐานข้อมูล หนังสือใบลาน จังหวัดอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๔๕ ทุนปีงบประมาณ ๒๕๔๓-๒๕๔๔.

หนังสือก้อม นิยมใช้บันทึกข้อความที่มีขนาดสั้นๆ เช่น บทสวดมนต์ต่างๆ มนต์น้อย มนต์กลาง มนต์หลวง สัททาสังคหา ปาฐโมกข์ และตำรับตำราต่างๆ เช่น ตำรายาแผนโบราณ ตำราพิชัยสงคราม ตำราโหราศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม พิธีกรรม จารัตประเพณี เวทมนต์ กลคาถา เสน่ห์ยาแฝด ส่วนนี้เรียกว่า **หนังสือก้อม**

ลักษณะตัวอักษร 𠄎] 𠄎ÈWù yly 𠄎

ตัวอักษรของชนชาติไท จำแนกตามลักษณะตัวหนังสือ ดังนี้

๑. ไทที่ใช้ตัวหนังสือเขมร (ขอมและหนังสือไท(เริ่มจากพ่อขุนรามคำแหง)
๒. ไทที่ใช้ตัวหนังสือไทเหนือ(ในยูนาน)ในทางศาสนา เรียกว่า หนังสือยวน (โยนก) ล้านนาหรือลาวเชียงใหม่ พวกที่ใช้หนังสือยวน ยกแยกออกไปอีก ๕ พวก คือ

- ๑) ไทเหนือในไทย (อักษรธรรมเชียงใหม่)
- ๒) ลาวตะวันออกในดินแดนปกครองฝรั่งเศส และอักษรธรรมอีสาน
- ๓) ไทจีน ในแคว้นเชียงตุงของอังกฤษ
- ๔) ไทลื้อ ในแถบตะวันออกของแคว้นเชียงตุง และแคว้นสิบสองพันนา มณฑลยูนนานจีน และในตำบลที่ติดต่อกับลาว ของฝรั่งเศส

๕) ไทเหนือแห่งเมืองบ่อ จีนเรียกพวกนี้ว่าไทยวน (Yuan Tai) ในทางตะวันออก มณฑลยูนนาน ตลอดจนถึงแม่น้ำสาละวิน (Salavin River) และรวมถึงไทยเล็ม (Lem Tai) และไทยอื่นๆ ตอนตะวันออกกลุ่มแม่น้ำสาละวิน และยังใช้หนังสือยวนด้วย (โยนก)

๓. ไทที่ใช้หนังสือลาวตะวันออก ในแคว้นลาวของฝรั่งเศส หนังสือนี้ใช้ในธุรกิจทั้งปวง แต่ตามวันทางศาสนาใช้หนังสือยวนด้วย และบางที่ใช้หนังสือยวนในกิจธุระด้วย

๔. ไทที่ใช้หนังสือไทเหนือ (ที่อยู่ในแดนจีน) ใช้ในทางกิจธุระ แต่ในทางวัดใช้หนังสือยวน (Yuan Scrip) บางที่ใช้ตลอดไปถึงพวกไทในกลุ่มแม่น้ำสาละวินด้วย

๕. ไทที่ใช้หนังสือเงี้ยว หนังสือเงี้ยวคล้ายหนังสือไทตะวันออก และหนังสือไทเหนือ นอกจากนี้พวกเงี้ยวยังใช้หนังสือพม่า (เมียนมาร์) อีกด้วย

๖. ไทที่ใช้หนังสือคำตี้ คือ พวกไทที่อยู่ตอนเหนือของพม่า (เมียนมาร์)

๗. ไทที่ใช้หนังสืออาโฮม คือ พวกไทอาโฮมอยู่ในแคว้นอัสสัมของอินเดีย

๘. ไทที่ใช้หนังสือไทดำ คือ พวกไทดำ ไทขาว ในตังเกี๋ย ตลอดขึ้นไปจนถึงพวกไทที่อยู่มณฑลยูนนานของจีนเจ้าของอักษรธรรมที่แท้จริงที่ปรากฏชัดแจ้งคือ **ชนชาติไทย** (The Tai Race) Dr.ดอดด์ คลิฟตัน ๒๕๒๐/๑๔-๑๕๖) และคัมภีร์ภูมิภักจายนสูตรเป็นที่มาของ อักษรธรรม ของอาณาจักรล้านนา ล้านช้าง และอาณาจักรอุบลราชธานีศรีวนาลัย (เมืองอุบลราชธานีศรีวนาลัย) พื้นเมืองอุบลราชธานีศรีวนาลัย

ลักษณะตัวอักษรธรรมพಾಯัพ อักษรธรรมอีสาน ลักษณะอักษรเมียนมาร์ อักษรเงี้ยว มีรูปทรงกลมคล้ายคลึงกัน และตัวอักษรบางตัวเหมือนกัน เช่น อักษร x (บอ) , (มอ) o (นอ) ๙ (ตอ) เป็นต้น ไม่มี

ส่วนใดๆ ผิดเพี้ยนกันแม้แต่น้อย อาจดูเหมือนจะแตกต่างกันเฉพาะ **ลายมือเขียน** เท่านั้น เพราะลายมือของแต่ละคนย่อมไม่เหมือนกันทั้งหมด คนๆ เดียวเขียนอักษรตัวเดียวกัน แต่ต่างกาล ต่างวาระกัน ยังไม่เหมือนกัน เช่น นก นา นานๆ บ้านโนนทัน สังเกตว่า อักษร น มีรูปลักษณะอันเดียวกัน แต่สังเกตให้ดีจะเพี้ยนกันอยู่บ้าง ดังนั้น เมื่อชนชาติ ไทย กระจัดกระจายอยู่เกือบทั่วทวีปเอเชีย ต่างดินฟ้าอากาศ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม ต่างสิ่งแวดล้อม และต่างความรู้สึกนึกคิด ย่อมมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อรูปลักษณะตัวอักษรภาษา และสำเนียงภาษา คำพูดของคนไทยที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ระหว่างแม่น้ำสาละวินตอนล่างกับแม่น้ำโขงตอนกลาง ถึงแม่น้ำโขงตอนล่าง Sòm̩k" xB; I k<@x" rOKB; I k<@ k (หนทางบ่เที่ยว สามวันหมอง ฟีน้องบ่เที่ยว สามวันเส้า)

ซึ่งในกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้กล่าวไว้ดังนี้

พระเทพพรจารย์^{๒๑} เริ่มที่ชุมชนวัดวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ได้กล่าวไว้ว่า เนื่องจากปัจจุบัน ทางวัดมณีวนาราม ได้เก็บคัมภีร์อักษรธรรมอีสานไว้ที่หอไตรเพื่อให้ทุกท่านที่สนใจมาศึกษา โดยได้มีแนวปฏิบัติในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณโดยให้กรมศิลปากรจังหวัดอุบลราชธานี มาตรวจสอบรวบรวม แยกหมวด ลงน้ำมัน ห่อผ้า จัดเก็บไว้เป็นอย่างดีเพื่อให้คัมภีร์โบราณไม่สูญไปตามกาลเวลา ปลวกเจาะปลวกกิน ชั้นจนคัมภีร์เสียหายจึงได้บูรณหอไตรที่อยู่ในวัดเพื่อให้ได้กระบวนการจัดเก็บคัมภีร์ให้ดีที่สุด

เจ้าอาวาสวัดศรีอุบลรัตนาราม^{๒๒} ชุมชนวัดศรีอุบลรัตนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ได้กล่าวไว้ถึงกระบวนการอนุรักษ์ ซึ่งทางชุมชนวัดได้นำเนิการ ให้ผู้มีความรู้ทางด้านกระบวนการจัดเก็บอนุรักษ์คัมภีร์โบราณมาดำเนินการ เพื่อให้คัมภีร์โบราณอยู่ได้นานและไม่เสื่อมคุณภาพเพราะที่วัดมีคัมภีร์โบราณจำนวนมาก และได้จัดเก็บไว้ที่ศาลาของวัดเป็นอย่างดีสอดคล้องกับกระบวนการ ๑๓ ขั้นตอนข้างต้น

๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญต่อการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณให้ยั่งยืนเป็นอย่างมาก เพราะเป็นโยชน์ของการมีส่วนร่วม คือ ๑) การทำให้เกิดความสามัคคีในการร่วมกันอนุรักษ์ ๒) การลดความขัดแย้งในระยะยาว และ ๓) ความต่อเนื่องในการอนุรักษ์จากรุ่นสู่รุ่น และ ยังได้มีส่วนร่วมทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จกิจกรรม จะทำให้ผู้ร่วมอนุรักษ์ทุกฝ่ายเห็นความสำคัญ และ มีความศรัทธาที่จะอนุรักษ์ด้วยชุมชนเขาเอง โดยกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ที่ค้นพบ มีกระบวนการต่าง ๆ ๖ ขั้นตอน ดังนี้

๔.๑ การมีส่วนร่วมรับทราบและเรียนรู้ร่วมกัน ในขั้นนี้ทางเจ้าอาวาสหรือผู้ที่ริเริ่มในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ได้ทำการสืบค้นประวัติของคัมภีร์โบราณและรวบรวมประวัติของชุมชน และมีการแจ้งเล่าเรื่องราวให้ผู้นำหรือคนในชุมชนได้รับทราบในรูปแบบต่าง เช่น ผ่านการแสดงธรรม ผ่านการ

^{๒๑} สัมภาษณ์ พระเทพพรจารย์ ดร. เจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๒๒} สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดศรีอุบลรัตนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี, ๒ มิถุนายน ๒๕๖๓

แจ้งให้คณะกรรมการวัดรับทราบในที่ประชุม แจ้งประชาสัมพันธ์ในงานของชุมชนต่าง ๆ รวมไปถึงได้ถ่ายทอดไปในสถานศึกษาในชุมชนให้รับทราบและมีการเรียนรู้ผ่านการอบรมประเภทต่าง ๆ และ ยังรวมถึงการเผยแพร่องค์ความรู้ผ่านสื่อประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ เช่น แผ่นพับ สิ่งสื่อพิมพ์ และ สื่อออนไลน์ เป็นต้น เพื่อกระตุ้นความสนใจ สร้างความตระหนักของคนในชุมชน และบุคคลทั่วไปก่อนจะมีการเริ่มในการจัดการอนุรักษ์ให้เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม

๔.๒ การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น เป็นการนำเสนอเรื่องราวของคัมภีร์ไบเบิล และวิธีการอนุรักษ์ผ่านการประชุมของคณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการวัด หรือ ในรูปของการกิจกรรมอบรมในชุมชน เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถึงวิธีการที่เหมาะสมในการจัดให้มีการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลของชุมชน และ เปิดโอกาสให้ชุมชนแสดงความคิดเห็น เพื่อนำไปสู่การจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลโดยเฉพาะ

๔.๓ การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลของชุมชน โดยกรรมการ มาจากผู้แทนของทุกภาคส่วนทั้งภายในชุมชน และ ภายนอกชุมชน ในรูปของบ้าน วัด ราชการ เพื่อเป็นผู้แทนของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการกำหนดแผนงานเพื่อดำเนินการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลของชุมชนให้มีประสิทธิภาพต่อไป

๔.๔ การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ ในขั้นนี้มีการแบ่งงานให้กรรมการแต่ละท่านได้รับผิดชอบ และ กรรมการแต่ละฝ่ายสามารถเปิดโอกาสให้ชุมชนมาร่วมเป็นอนุกรรมการร่วม และ เป็นผู้ปฏิบัติการร่วมทุกขั้นตอน เพื่อช่วยกันขับเคลื่อนกิจกรรมให้ดำเนินการไปตามแผนปฏิบัติการได้ โดยก่อนการปฏิบัติการ มีการประชุมกับชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนได้รับทราบร่างแผนปฏิบัติการ และ ร่วมกันปรึกษาพิจารณา สามารถเสนอข้อคิดเห็นต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงแผนได้ ก่อนที่จะนำมาใช้จริง และ แจ้งให้คนในชุมชนได้รับทราบว่า ขั้นตอนไหนบ้างที่ชุมชนสามารถร่วมปฏิบัติการได้ เพื่อให้เกิดแนวร่วมวงกว้าง และ ลดความขัดแย้งในช่วงปฏิบัติการ และ เมื่อถึงขั้นปฏิบัติการให้มีผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่านเป็นผู้นำทำกิจกรรม และ ให้คนในชุมชนที่มีความสนใจ หรือ ที่ได้รับการแต่งตั้งให้มาร่วมปฏิบัติการ ให้ร่วมดำเนินการจนแล้วเสร็จกระบวนการอนุรักษ์ทุกขั้นตอน

๔.๕ การมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย การนำแผนปฏิบัติการไปแจ้งกับคนในชุมชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแจ้งโดยละเอียดทั้งในเรื่องของกิจกรรมที่จะดำเนินการ และ ยังต้องแจ้งเรื่องของประโยชน์ที่คนในชุมชนจะได้รับจากการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลด้วย รวมถึง แจ้งในส่วนของกิจกรรมอนุรักษ์นี้ มีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรอะไรบ้าง ใช้งบประมาณอย่างไรในการบริหารจัดการ เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชน หรือ ผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมกันสนับสนุนการอนุรักษ์ด้วยวิธีใดได้บ้างในกิจกรรมนี้ เช่น ร่วมบุญบริจาคปัจจัย สิ่งของ อุปกรณ์ที่จำเป็นต่าง ๆ เป็นต้น

๔.๖ การมีส่วนร่วมประเมินผลและกำหนดทิศทางอนุรักษ์ หลังจากที่มีการอนุรักษ์ครบกระบวนการแล้วได้มีการเปิดโอกาสให้คณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลของชุมชน และ ภาคประชาชน ได้มีส่วนร่วมในการประเมินผลในการจัดการด้านการอนุรักษ์ เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เสนอแนะ

และ กำหนดทิศทางในการอนุรักษ์ครั้งต่อไป เพื่อให้เกิดการพัฒนาวิธีการอนุรักษ์ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานให้ยั่งยืนสืบไป

ซึ่งในกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานทั้ง ๖ ชั้นตอนนี้ ได้สอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้กล่าวไว้ดังนี้

พระเทพวราจารย์^{๒๓} เริ่มที่ชุมชนวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ได้ไว้กล่าวว่าชุมชนวัดมณีวนารามได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และ ทุกภาคส่วนในการร่วมกันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดเป็นอย่างดี เพราะเห็นว่าคัมภีร์ใบลาน ที่อยู่ที่วัดรักษาไว้ในปัจจุบัน เป็นผลงานของบัณฑิตนักปราชญ์ในอดีต ทั้งพระภิกษุ สามเณร และ ญาติโยม ที่ร่วมกันสรรสร้างขึ้นมา เป็นการรักษาองค์ความรู้ของชุมชน เพราะการเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้นมาด้วย เกิดจากการคนในชุมชนได้แบ่งปันความรู้มาสร้างบ้านแปงเมือง และ มีการรักษา สืบทอดองค์ความรู้เหล่านี้ทางมุขปาฐะ และ การปฏิบัติสืบต่อกันมา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการก่อสร้าง อาหารการกิน วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งต่อมี คนในชุมชนที่มีความรู้ความสามารถด้านอักษรภาษา เกรงว่าองค์ความรู้สำคัญที่มีอยู่ในชุมชนจะสูญหายไปตามคน ถ้าหากไม่มีการถ่ายทอด จึงได้มีการบันทึกองค์ความรู้เหล่านี้ในรูปของคัมภีร์ใบลาน และ นำไปถวายไว้กับวัด ไว้เป็นสมบัติทางพระพุทธศาสนาและขอชุมชน ชื่อว่า เป็นธรรมทาน เพราะเชื่อว่า ถ้าถวายไว้กับวัด องค์ความรู้เหล่านี้จะอยู่ได้นาน เพราะวัดเป็นที่เคารพศรัทธาของชุมชน สิ่งใดที่เก็บไว้ที่วัดย่อมได้รับการรักษาเป็นอย่างดี ทั้งพระภิกษุสามเณรในวัด และ คนในชุมชน ดังนั้นคัมภีร์ใบลานที่อยู่ในวัดปัจจุบัน จึงเป็นผลงานของคนในชุมชนในอดีตที่ร่วมกันรักษาไว้เป็นมรดกธรรม เป็นสมบัติของชุมชนเป็นเหตุให้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของที่นี่ในปัจจุบัน จึงเน้นให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ระดับรับทราบว่ามีเรื่องอะไรบ้าง มีจำนวนเท่าไร ประวัติความเป็นมาเป็นอย่างไร โดยทางวัดได้จัดให้มีบัญชีคัมภีร์ใบลาน และป้ายประวัติต่าง ๆ ให้ชุมชนได้มาศึกษารับทราบได้ ตลอดถึง มีวิทยากรประจำวัด ซึ่งเป็นพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถ สามารถบรรยายเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานของที่นี่ได้ อีกทั้งการบริหารจัดการด้านคัมภีร์ใบลานของที่นี่ มีการบริหารในรูปของคณะกรรมการวัดหลวงราชสังฆสถาน ซึ่งสัดส่วนของคณะกรรมการ เป็นผู้แทนมาจากชุมชนทุกชุมชน ดังนั้นการขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ของที่นี่ผู้แทนชุมชนจะทราบ และ มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นด้านการแสดงความคิดเห็น การมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมในการใช้งบประมาณ และ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล และ กำหนดทิศทางในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชนได้อย่างดี

เจ้าอาวาสวัดบ้านโนนตูม^{๒๔} อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ ขณะที่ ได้กล่าวไว้ว่าทางชุมชนวัดวัดพระโรจน์ จังหวัดอุบลราชธานี ทางชุมชนวัดพระโรจน์ได้จัดพยายามจัดตั้งเรื่องของการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในรูปแบบของ พิพิธภัณฑ์คัมภีร์ใบลาน วัดพระโรจน์ โดยมีคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลา

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระเทพวราจารย์ ดร. เจ้าอาวาสวัดมณีวนาราม เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๒๔} เจ้าอาวาสวัดบ้านโนนตูม อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ สัมภาษณ์ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓

นของวัดศรีบุญเรืองโดยเฉพาะ มีหลวงพ่เจ้าอวาสวัดพระโรจน์ เป็นประธานกรรมการ ซึ่งท่านมีตำแหน่ง เป็นเจ้าอวาสด้วย นโยบายของหลวงพ่เจ้าอวาสที่นี่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน และ ภาคส่วนอื่น ๆ ในการมาร่วมอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของที่นี่เป็นอย่างมาก เพราะคัมภีร์โบราณที่นี่มาจาก หลายพื้นที่ในภาคอีสานตอนล่าง เพราะคัมภีร์จึงถูกเก็บและรักษาไว้ที่นี่เป็นจำนวนมาก ในสมัยอดีต ทั้งเจ้า เมือง พระสงฆ์ และ ประชาชน ได้ร่วมกันสร้างและอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของที่นี่ไว้เป็นอย่างดี ดูจาก มีหีบ ธรรมที่สวยงามเป็นจำนวนมาก และมีผ้าห่อคัมภีร์สวยงามที่นี้จำนวนมาก แต่มายุคสมัยหนึ่งที่มีการ เปลี่ยนแปลงบ้านเมืองคัมภีร์โบราณของที่นี่ขาดช่วงในการรักษาไปช่วงหนึ่งเกือบ ๒๐๐ ปี ถูกเก็บซ่อนไว้ดี เกิดไป เมื่อมาเปิดดูภายหลัง ๕๐ ปีที่ผ่านมา ปรากฏว่าคัมภีร์ได้รับความเสียหายจากปลวกและแมลงต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ทางเจ้าอวาสรูปปัจจุบันจึงรื้อฟื้นการอนุรักษ์ใหม่ เหมือนเช่นในอดีต คือ นำคัมภีร์ออก จากหีบธรรม ออกมาทั้งหมด และ มาสำรวจใหม่ เปิดให้ชุมชนได้มาร่วมสำรวจและได้เห็น ได้รับทราบ และ ได้นำคัมภีร์มาจัดแสดงไว้ในตู้ใส จัดเป็นพิพิธภัณฑ์คัมภีร์โบราณ เปิดโอกาสให้พระภิกษุสาธุชนในวัด และ คนในชุมชน ตลอดถึงคนที่สนใจได้มาศึกษา และ เรียนรู้เกี่ยวกับคัมภีร์โบราณ และ มีการจัดตั้งกรรมการ อนุรักษ์คัมภีร์โบราณของชุมชน เพื่อมาร่วมกำหนดทิศทาง และ แนวทางในการอนุรักษ์ให้ยั่งยืน และ เกิดประโยชน์กับชุมชนต่อไป ซึ่งวิธีการเปิดให้ทุกฝ่ายได้มามีส่วนร่วมทุกขั้นตอนเช่นนี้ ทำให้ ชาวบ้านเห็น ความสำคัญของคัมภีร์โบราณเป็นอย่างยิ่ง และ ได้มาร่วมกันสนับสนุนทางวัดในการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ คัมภีร์ที่หลากหลายสืบไป

๕) **กระบวนการพัฒนาความรู้** ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า กระบวนการนี้เป็น กระบวนการสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นภายในคน คือ ผู้เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ เป็นกระบวนการที่ พระพุทธเจ้า ใช้กับ พระสงฆ์สาวกของพระองค์ โดยมี ๓ ขั้นตอนที่สำคัญ คือ ๑) ปริยัติ ๒) ปฏิบัติ และ ๓) ปฏิเวธ โดยมีรายละเอียดดังนี้ ดังนี้

๕.๑ ปริยัติ เป็นกระบวนการพัฒนาความรู้ด้วยการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นทฤษฎี ความเชื่อ และ หลักวิชาการ ให้เกิดขึ้นกับบุคคลากรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ก่อนที่จะให้มีการ ปฏิบัติการอนุรักษ์จริง จุดประสงค์ความเพื่อทราบความศรัทธา ความตระหนัก ความเห็นความสำคัญของ การอนุรักษ์ที่ถูกต้อง และ มีความรู้ในการอนุรักษ์ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ซึ่งองค์ความรู้ที่ควร จะถ่ายทอด ได้แก่ ความสำคัญ ที่มาที่ไปของคัมภีร์ในทางพระพุทธศาสนา และมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม รากเหง้าภูมิปัญญา และ ความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ของชาติบ้านเมืองอย่างไร ถ้า ไม่อนุรักษ์จะมีผลเสียอย่างไรทั้งนี้ในการสร้างความเข้าใจให้เห็นความสำคัญ เริ่มที่ ผู้นำในชุมชนก่อน ได้แก่ เจ้าอวาส ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำท้องถิ่น จากนั้น จึงทำความเข้าใจกับ ชาวบ้าน เพื่อให้การอนุรักษ์เกิดจากคน ในชุมชนเป็นผู้ต้องการอนุรักษ์เอง และ ทางฝ่ายสนับสนุนด้านวิชาการค่อยลงไปช่วยชุมชนดำเนินการ โดย วิธีการถ่ายทอดมีหลายลักษณะ ทั้งการแสดงธรรม การบรรยาย การประชุม การอบรม เป็นต้น

๕.๒ ปฏิบัติ เป็นกระบวนการต่อเนื่องจากขั้นการเรียนรู้ทางทฤษฎี เมื่อเข้าใจถูกต้องแล้ว ขั้นต่อไปเพื่อให้เกิดทักษะในการอนุรักษ์และการเข้าถึงการอนุรักษ์อย่างแท้จริงจำเป็นต้องมีการ

พัฒนาการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง โดยมีผู้เชี่ยวชาญกำกับ และ ดูแล ทุกขั้นตอน เพื่อความรู้ที่ถูกต้อง โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติ ๑๓ ขั้นตอน ดังนี้ ๑) การแสดงความเคารพต่อคัมภีร์ไบเบิล ๒) การป้องกันสุขภาพตนเองในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ๓) การถ่ายภาพคัมภีร์ไบเบิลก่อนนำออกมาอนุรักษ์ ๓) การทำความสะอาดคัมภีร์ไบเบิล ๔) การสำรวจสภาพคัมภีร์ ๕) การจัดหมวดหมู่คัมภีร์ไบเบิล ๖) จัดทำทะเบียนคัมภีร์ ๗) บันทึกคัมภีร์ไบเบิลด้วยระบบดิจิทัล ๘) การห่อธรรม ๙) การทำรหัสคัมภีร์ด้วยระบบ คิวอาร์โค้ด ๑๐) การเก็บคัมภีร์ไบเบิล ๑๑) การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี และ ๑๒) การปริวรรตคัมภีร์ไบเบิล

๕.๓ ปฏิเวธ เป็นกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ระดับขั้นสูงสุด คือ เมื่อได้ผล จากการปฏิบัติจริงเป็นที่เรียบร้อย ตามกระบวนการขั้นปฏิบัติ ขั้นต่อไปคือ มีการสรุป อภิปราย เสนอแนะ และขยายผลการเรียนรู้ ในรูปกิจกรรมต่าง ๆ เช่น มีการประชุมประเมินผล สรุปบทเรียน หรือ การจัดเวทีเสวนาสรุปถอดบทเรียน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการประมวลผลองค์ความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติจริงร่วมกัน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนรู้อนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลให้มีประสิทธิภาพยิ่ง ๆ ขึ้นไป หลายแห่งได้นำองค์ความรู้เหล่านี้ เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในสื่อต่าง ๆ และ มีการขยายผลไปปฏิบัติการในชุมชนต่าง ๆ ที่สนใจ รวมถึง เปิดโอกาสให้ชุมชนต่าง ๆ หรือ บุคคลที่สนใจ ได้มาศึกษาองค์ความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติในพื้นที่จริง

ซึ่งในกระบวนการพัฒนาความรู้ทั้ง ๓ ขั้นตอนนี้ ได้สอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้กล่าวไว้ดังนี้

ชุมชนวัดมณีวนาราม อุบลราชธานี กล่าวว่า “...ศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านเอกสารโบราณวัดศรีจันทร์ บ้านนาอ้อ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย เกิดจากการกระบวนการสร้างการเรียนรู้ของชุมชน โดยในเริ่มตั้นมี สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มาเป็นเป็นนำทำกิจกรรม ตั้งแต่ขั้นเชิญชวนผู้นำสงฆ์ ผู้นำชุมชน และ ชาวบ้านผู้สนใจ ได้มาร่วมกันสืบค้นหาประวัติของชุมชน ประวัติคัมภีร์ไบเบิล ข้อมูลคัมภีร์ต่าง ๆ และ รวมถึง สืบค้นของดี วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนแห่งนี้ เพื่อจะได้ทราบที่มาที่ไปความเป็นเอกลักษณ์ และ อัตลักษณ์ของชุมชน เพราะเป็นต้นทุนเดิมสำคัญ ที่จะได้กำหนดทิศทางในการพัฒนาชุมชนในระยะสูงต่อไป ซึ่งได้รับความสนใจของชุมชนเป็นอย่างมาก ใช้เวลาขั้นนี้กว่า ๑ เดือน จึงได้ข้อมูลมา และ นำมาสรุปเป็นข้อมูลพื้นฐานของชุมชน จึงทราบว่า คนในชุมชนที่นี้ส่วนใหญ่มาจากเมืองหลวงพระบาง และ เมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาวกันเป็นจำนวนมาก คัมภีร์ที่นี้ก็มาจากประเทศลาวเป็นจำนวนมาก และ เป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญมากทั้งในงานของพระพุทธรศาสนาและประวัติศาสตร์ข้ามมาจากแม่น้ำโขง คนในชุมชนจึงเห็นร่วมกันว่าควรมีการฟื้นฟูสำรวจ และ อนุรักษ์ให้อยู่ในสภาพดี เช่นเดิม เพราะตอนสำรวจเริ่มแรกพบว่าอยู่กระจัดกระจายไบเบิลปะปนกัน จึงให้ทาง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ในฐานะมีผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล เป็นผู้นำในการพาพระสงฆ์สามเณร และ ชาวบ้านในชุมชนร่วมกัน อนุรักษ์ตามหลักวิชาการ โดยเริ่มจากการมีการฝึกอบรมวิธีการอนุรักษ์ก่อน และ จึงได้ลงมือปฏิบัติไปตามขั้นตอนของหลักวิชาการ โดยมีการประกาศให้เป็นงานบุญ ชาวบ้านมาร่วมบุญ สนับสนุนกิจกรรมได้หลายรูปแบบ และ เมื่ออนุรักษ์เสร็จเป็นที่เรียบร้อย ใช้เวลาประมาณ ๒ เดือน จึงได้มี

การจัดกิจกรรมคืนความรู้ให้กับชุมชน จัดเวทีเสวนาถอดบทเรียนเกี่ยวกับวิธีการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของที่นี่ ซึ่งได้รับความสนใจอย่างหลากหลายทั้งคนในชุมชน และ ผู้ที่สนใจจากทั่วประเทศ เพราะความรู้ที่ได้ถ่ายทอดบนเวทีเสวนา เป็นความรู้จริงที่ได้จากการปฏิบัติจริง และหลังจากที่มีการจัดกิจกรรมถอดบทเรียนเป็นองค์ความรู้ให้ชุมชนแล้ว ได้มีการจัดทำเอกสารองค์ความรู้เผยแพร่ และได้จัดทำศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านเอกสารโบราณวัดศรีจันทร์ บ้านนาอ้อ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย อันเป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชนที่จะมีการอนุรักษ์สืบต่อ และเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนอื่น ๆ ได้มาศึกษาเรียนรู้ต่อไป

ดังนั้นทางชุมชนวัดบ้านหนองเป็ด^{๒๕} อำเภอतालस्म จังหวัดอุบลราชธานี กล่าวว่า ทางวัดบ้านหนองเป็ด อำเภอतालस्म จังหวัดอุบลราชธานี เกิดจากการเริ่มต้นของท่านเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน ท่านเจ้าคุณสุนทร ปราชญ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดอุบลราชธานี ผู้มีความเชี่ยวชาญด้านการคัมภีร์โบราณของเมืองอุบลราชธานีเป็นสายการศึกษา ท่านหนึ่งเป็นผู้นำชุมชนและมีความเชี่ยวชาญด้านการจัดการเทศและเชี่ยวชาญด้านคัมภีร์โบราณ จึงได้จัดตั้งคณะกรรมการวัดบ้านหนองเป็ด อำเภอतालस्म จังหวัดอุบลราชธานี เกี่ยวกับการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ จัดเทศคัมภีร์ชุมชนวัดวัดบ้านหนองเป็ด อำเภอतालस्म จังหวัดอุบลราชธานี เพื่ออนุรักษ์คัมภีร์โบราณของวัด และ รวบรวมวัตถุมงคลค่าของชุมชนมาจัดแสดงเป็นองค์ความรู้ของการเทศทุกปี และได้มีการจัดการอบรมบุคลากรที่จะมาร่วมดำเนินการจัดระบบคัมภีร์โบราณ และการเทศในคัมภีร์โบราณอักษรธรรมอีสาน โดยรับสมัครอาสาสมัครผู้สนใจได้มาช่วยกันในการดำเนินการ และมีหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่อำเภอतालस्मและอำเภอใกล้เคียง ได้มาร่วมช่วยงานด้วย ได้มีการอบรมด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ การเทศในคัมภีร์โบราณเมื่อเข้าใจดีแล้วจะได้มีกระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ จัดการเทศในคัมภีร์โบราณตามหลักวิชาการเมื่อเสร็จแล้ว จึงได้จัดงานบุญพิธีสมมาคารวะขอขมาคัมภีร์โบราณ และ จัดให้มีการเสวนาถอดบทเรียน การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ การเทศในคัมภีร์โบราณในงานบุญตลอดมาจนถึงปัจจุบันยังเหนียวแน่น

๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่สำคัญ หลังจากที่มีการปฏิบัติการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จะเกิดองค์ความรู้หลายประการ โดยมีผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ ขั้นตอนต่อไป คือ การคืนปัญญา ให้กับชุมชน เพื่อประโยชน์ในการสร้างบุคลากรของชุมชนให้มาสืบสานการอนุรักษ์สืบไป ขั้นตอนนี้ คือ การสร้างแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการบริหารในรูปแบบของคณะกรรมการโดยเฉพาะ เพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการที่มาตราฐาน โดยอาจจะทำในรูปแบบของศูนย์เรียนรู้ หรือ พิพิธภัณฑสถานก็ได้ ทั้งนี้ เพื่อให้บุคคลผู้สนใจในชุมชนได้เข้ามาศึกษาวิธีการอนุรักษ์ และ อาจจะร่วมกับทางโรงเรียนในชุมชนให้น่านักเรียนมาศึกษาเรียนรู้ และ ทางแหล่งเรียนรู้เองอาจมีการจัดกิจกรรมอบรม เช่น การจารธัมม์ การห่อคัมภีร์ การตันโบราณ การสอนภาษา ในคัมภีร์ พยายามให้มีกิจกรรมตลอดปี เพื่อตั้งศรัทธาและความสนใจของชาวบ้านในชุมชนให้มียุ่อย่างต่อเนื่องกับคัมภีร์โบราณ

^{๒๕} เจ้าอาวาสวัดหนองเป็ด อำเภอतालस्म จังหวัดอุบลราชธานี สัมภาษณ์ ๑ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

ยิ่งถ้าสามารถนำคัมภีร์มาบริหารจัดการเป็นต้นทุนในการจัดการท่องเที่ยวชุมชน จะทำให้การอนุรักษ์เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะ มีรายได้จากการท่องเที่ยวเข้าสู่ชุมชน ทำให้ชาวบ้านเห็นประโยชน์จากการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณในชุมชนของเขา ทำให้การอนุรักษ์เกิดความยั่งยืน จากการสัมภาษณ์ และลงเก็บข้อมูลในพื้นที่จริง พบว่า มีกระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ ๖ ขั้นตอน ที่สำคัญในการสร้างศูนย์เรียนรู้ คือ ๑) การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ ๒) การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอให้เป็นเอกลักษณ์และน่าสนใจ ๓) การจัดระบบองค์ความรู้ ๔) การจัดหาและเตรียมสถานที่ที่เหมาะสม ๕) การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้ และ ๖) การประเมินผลการดำเนินงาน โดยมีรายละเอียดดังนี้ ดังนี้

๖.๑ การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ เป็นขั้นตอนแรกที่สำคัญของการพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้หลังจากที่มีการปฏิบัติการจริงในการอนุรักษ์ในพื้นที่ และเพื่อเป็นการจัดเก็บองค์ความรู้เพื่อประโยชน์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น จึงจำเป็นต้องมีการจัดการองค์ความรู้ในรูปของการจัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และต้องมีคณะทำงานขับเคลื่อน โดยทำในรูปของคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ ซึ่งสัดส่วนหรือจำนวนของคณะกรรมการขึ้นอยู่กับแต่ละชุมชนโดยจะลงเป็นจำนวนเลขคี่ เช่น ๕ คน ๗ คน ๑๑ คน ๑๕ คน หรือ ๒๑ คน บางที่มี ๒ ชุด คือ คณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ ซึ่งจะมีจำนวนไม่มากโดยทั่วไปไม่เกิน ๑๕ รูป/คน เพื่อสะดวกในการบริหาร และมีคณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายต่าง ๆ ตามที่รับมอบหมาย กรรมการชุดนี้จะมากน้อย เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนศูนย์เรียนรู้ โดยคณะกรรมการจะมีการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ ส่วนใหญ่วัดเป็นเป็นผู้ออกประกาศแต่งตั้ง เพราะศูนย์เรียนรู้ส่วนใหญ่อยู่ในวัด หรือ บางแห่งศูนย์เรียนรู้มีความสำคัญมากระดับ อำเภอ หรือ ระดับจังหวัด อาจมีการประกาศแต่งตั้งจากส่วนราชการในระดับ อำเภอ หรือ ระดับจังหวัด ขึ้นอยู่กับความสำคัญของศูนย์เรียนรู้นั้น ๆ

๖.๒ การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอที่เป็นเอกลักษณ์ เมื่อมีการเริ่มจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ และมีคณะกรรมการมาบริหารและขับเคลื่อนกิจกรรม ก่อนเริ่มดำเนินการจัดศูนย์เรียนรู้ สิ่งสำคัญต่อมา คือ ต้องมีการกำหนดแผนงาน นโยบาย และ แผนปฏิบัติงานให้ชัดเจนในการดำเนินงานตลอดปี ซึ่งสิ่งสำคัญที่สุดของการพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ คือ การทำให้อย่างไรให้ศูนย์เรียนรู้มีความน่าสนใจ และเป็นเอกลักษณ์ ที่จะสามารถดึงดูดให้บุคคลต่าง ๆ ทั้งในชุมชน และ บุคคลภายนอก มีความสนใจอยากที่จะเข้ามาชม เพราะถ้าตั้งมาแต่ไม่มีผู้เข้ามาชม ก็จะไม่ค่อยมีประโยชน์มากนักสำหรับการจัดตั้ง จึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่ทางคณะกรรมการต้องไปศึกษาดูงานรูปแบบการจัดศูนย์เรียนรู้ในที่อื่น ๆ เพื่อนำมาประยุกต์จัดศูนย์เรียนรู้ในชุมชนให้มีความน่าสนใจ และ ดึงดูดให้บุคคลทั่วไปได้มาชมและศึกษา ซึ่งถ้าจัดระบบที่น่าสนใจมาก จะสามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนได้ ทำให้ชุมชนมามีรายได้จากการท่องเที่ยวอีกทางหนึ่ง

๖.๓. การจัดระบบองค์ความรู้ กระบวนการนี้ เป็นกระบวนการสืบเนื่องจากรูปแบบที่ จะดำเนินการจัดศูนย์เรียนรู้ นอกจากรูปแบบที่น่าสนใจแล้ว เรื่องขององค์ความรู้ที่จะนำเสนอ ต้องถูกนำเสนอให้น่าสนใจ เข้าใจง่าย มีการเรียบลำดับจากเริ่มต้น ไปจนถึงจบกระบวนการอย่างครบถ้วน คณะกรรมการจึงต้องให้ความสำคัญเรื่องนี้เป็นพิเศษ โดยเฉพาะการนำเสนอกระบวนการองค์ความรู้การ

อนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ต้องให้ครบถ้วน เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาให้ครบทุกขั้นตอน เพราะหลายที่รูปแบบบันทึกทันสมัย น่าสนใจ แต่เนื้อสาระนั้นน้อยมาก ผู้ชมเข้ามาแล้ว มีแต่ถ่ายภาพอย่างเดียว แต่ไม่ได้เรียนรู้ และเกิดความศรัทธาในการต้องการอนุรักษ์ จึงทำให้การจัดศูนย์เรียนรู้ ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ต้องการ

๖.๔ การจัดหาและเตรียมสถานที่จัดศูนย์เรียนรู้ ขั้นตอนนี้เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ ที่จะเลือกสถานที่ที่เหมาะสมกับรูปแบบที่จะนำมาจัดเป็นศูนย์เรียนรู้ ซึ่งสถานที่เป็นสิ่งสำคัญมากอย่างหนึ่ง เพราะเป็นที่ที่จัดแสดงวัตถุศิลปะ และ คัมภีร์โบราณ ในการให้ผู้สนใจเข้ามาศึกษา จะต้องหาสถานที่ที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงเรื่อง ความปลอดภัย ความสะอาด ระบบสาธารณูปการ บรรยากาศ ขนาดของสถานที่ และ ระบบการจัดวางวัตถุจัดแสดงให้เหมาะสม ซึ่งจะต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญด้านสถานที่ มาร่วมเป็นที่ปรึกษาหรือกรรมการในการคัดเลือกสถานที่ สำหรับสถานที่ อาจจะเป็นห้องหรืออาคารที่มีอยู่แล้ว หรือ ถ้ามีงบประมาณอาจจะทำขึ้นใหม่ตามรูปแบบที่ได้ผ่านการพิจารณาอย่างเหมาะสมแล้วจากคณะกรรมการและชุมชนโดยที่ไม่มีปัญหาทางด้านข้อกฎหมายในภายหลัง

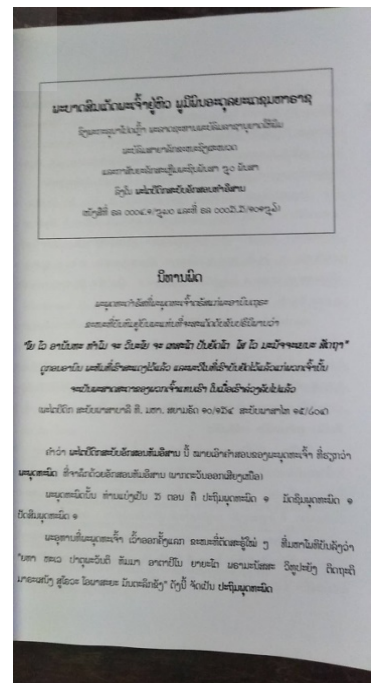
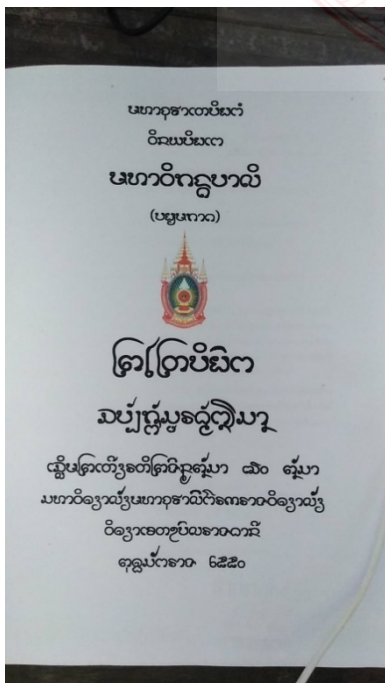
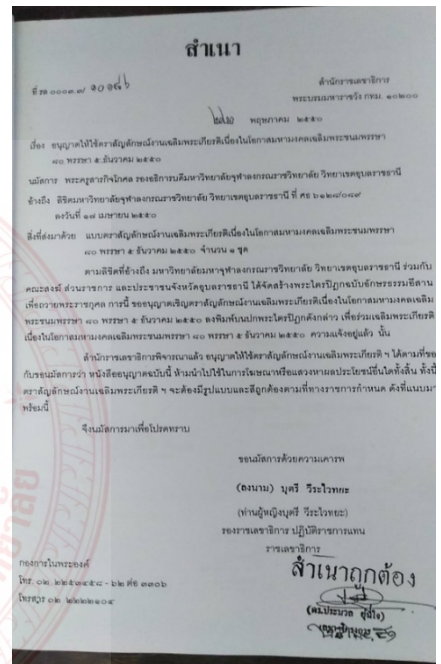
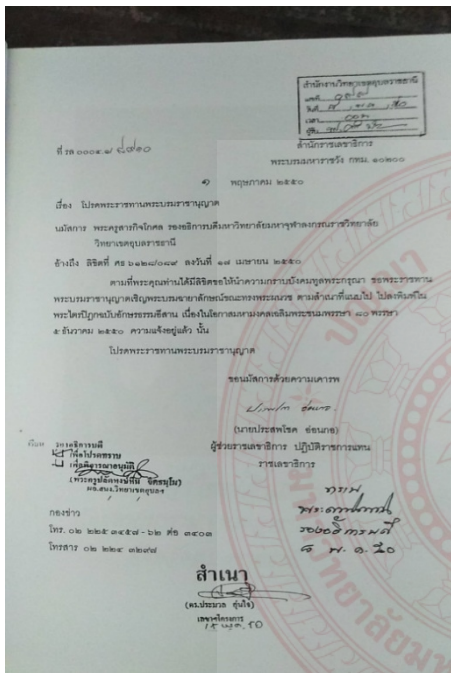
๖.๕ การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้ ขั้นตอนนี้เป็นกระบวนการการมีส่วนร่วมที่สำคัญของชุมชน อาจจะจัดเป็นงานบุญของชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดศูนย์เรียนรู้ของชุมชนเขามาร่วมได้ทุกระดับ แต่ในส่วนของรูปแบบการจัดวาง การทำความสะอาด และการเคลื่อนย้ายของวัตถุโบราณต่าง ๆ เช่น คัมภีร์โบราณ วัตถุวิถีชีวิตพื้นบ้าน เป็นต้น จำเป็นจะต้องให้ผู้เชี่ยวชาญ มากำกับดูแล รวมถึงผู้ปฏิบัติการจะต้องเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเช่นกัน เพราะของบางอย่างถ้าตกลงเสียหายแล้ว ไม่สามารถแก้ไขกลับมาเป็นเหมือนเดิมได้ ส่วนคนในชุมชนที่มา ร่วมจัด สามารถชมการจัดได้ มีส่วนร่วมในบางกิจกรรมที่ไม่เสี่ยงต่อการเสียหายของวัตถุศิลปะ หรือ มาร่วมบุญในรูปแบบปัจจัยสนับสนุนการจัดแหล่งเรียนรู้ ร่วมบุญนำอาหาร น้ำดื่ม มาสนับสนุน เป็นต้น และ เมื่อมีการจัดศูนย์เรียนรู้เรียบร้อย หลายแห่งได้มีการจัดงาน เปิดป้ายศูนย์เรียนรู้ เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมและรับทราบถึงการมีอยู่ของศูนย์เรียนรู้ในชุมชนเขา และ ให้ชุมชน พร้อมด้วยผู้ร่วมงานได้มีโอกาสได้เข้าชมเป็นกลุ่มแรก ก่อนที่จะมีการเปิดโอกาสให้บุคคลจากภายนอกชุมชน ได้เข้ามาชม เพื่อเป็นการสร้างความเป็นเจ้าของศูนย์เรียนรู้ให้กับชุมชน คนในชุมชนทุกคน สามารถเป็นมัคคุเทศก์แนะนำแหล่งเรียนรู้ของตนเองให้กับชุมชนอื่น ๆ ได้

๖.๖ การประเมินผลการดำเนินงาน ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสำคัญสำหรับการสร้างความยั่งยืนของศูนย์เรียนรู้ หลังจากที่มีการเปิดศูนย์เรียนรู้ และ เปิดโอกาสให้คนในชุมชน และ บุคคลภายนอกชุมชน ได้เข้าชมและใช้ประโยชน์จากศูนย์เรียนรู้ และยังมี การขับเคลื่อนกิจกรรม ต่าง ๆ ของศูนย์เรียนรู้ตลอดปี เมื่อครบปี จึงจำเป็นต้องจัดให้มีระบบการประเมินผลในการดำเนินการของศูนย์เรียนรู้ตามความเป็นจริง มีการประเมินภายใน จากกรรมการศูนย์เรียนรู้ มีการประเมินภายนอก จากคนในชุมชนที่ได้ใช้บริการ และ จากบุคคลภายนอกชุมชนที่เคยมาใช้บริการ เพื่อหาข้อดี ข้อแก้ไข มาปรับปรุงรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพและน่าสนใจทันสมัยตลอดไป และ เมื่อมีการสรุปผลการประเมินเรียบร้อยแล้ว ให้จัดทำเป็นข้อมูลสารสนเทศเพื่อเป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาในปีต่อไป และ เพื่อเป็นการ

เผยแพร่ผลการดำเนินงานให้กับสาธารณะชนทราบต่อไป อันจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอื่นที่สนใจจะนำรูปแบบนี้ไปดำเนินการในชุมชนของเขาต่อไป

ซึ่งในกระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ ทั้ง ๖ ขั้นตอนนี้ ได้สอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้กล่าวไว้ดังนี้

วัดมหานาราม จังหวัดอุบลราชธานี ได้กล่าวถึงชุมชนวัดมหานาราม ปัจจุบัน ได้พัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เป็น ได้จัดพิมพ์ปริวรรตพระไตรปิฎก ฉบับอักษรธรรมอีสาน ในวารสารงานเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ ดังรูปภาพที่ปรากฏ

รูปภาพการปรีวรตพระไตรปิฎกฉบับอักษรธรรมอีสานและการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้อักษรธรรม

โดยได้สร้างศูนย์เรียนรู้แห่งนี้ ตามตามพระราชดำรัส กรมสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในคราวเสด็จมามหาจุฬาสาธิต ที่วัดมหาวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ วันที่ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๐ "พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสว่า จะทำอย่างไรเพื่อจะให้หนังสืออักษรธรรมอีสาน อยู่ต่อสืบต่อไปได้" ผศ.โสรัจ นามอ่อน ผู้จัดแสดงผลงานได้เล่าให้ฟัง^{๒๖}

จึงทำให้ทางวัดร่วมกับ ชาวบ้าน และ ชุมชน ตระหนัก อนุรักษ์คัมภีร์ใบลานลักษณะเช่นนี้ต่อไป เพราะทำได้ดีมาก เป็นตัวอย่างที่อื่นได้ เพราะคัมภีร์ใบลานที่นี้มีมาก และ เป็นของมีค่ามาก อยากให้มีการทำเป็นแหล่งเรียนรู้ สอนภาษาอีสาน และ พระครูสารกิจโกศล ดร. รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ในสมัยนั้น จึงทราบดี ให้ใช้วิชาอักษรธรรมอีสาน เข้ามาสอนใน ๔ สาขาวิชา เป็นวิชาบังคับเลือกแทนภาษาสันสกฤตเพื่อเป็นการเผยแผ่วิธีการอนุรักษ์ไปยังทั้งพระภิกษุ สามเณร และ ประชาชน ได้รู้แล้วเข้าใจ จะได้ช่วยกันอนุรักษ์ไว้เป็นเอกลักษณ์และสมบัติของชาติต่อไป

๓) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่สำคัญของการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่ยั่งยืน เพราะเป็นการขยายความรู้ให้กว้างขวางออกไป ยิ่งแพร่ ยิ่งมี ยิ่งหวง ยิ่งหาย เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้แล้ว แต่มิได้เก็บความรู้ไว้กับพระองค์เองแต่เพียงผู้เดียว พระองค์ได้ใช้เวลาตลอดชีวิต ๔๕ พรรษา หลังตรัสรู้ในการเผยแพร่ธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบ เพื่อหวังให้เวไนยสัตว์ทั้งหลายได้หลุดพ้นจากความทุกข์เช่นเดียวกับพระองค์ และ

^{๒๖} ผศ.โสรัจ นามอ่อน เล่าให้ฟัง เสียชีวิตแล้ว ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๒

ธรรมที่พระองค์ได้เผยแพร่ ปัจจุบันได้ขยายออกไปทั่วโลก และได้มีผู้ปฏิบัติตามจำนวนมาก และได้รับความสุขจากธรรมที่พระองค์ได้มอบไว้ให้ จึงทำให้พระพุทธศาสนา ยังคงปรากฏอยู่แม้กาลเวลาล่วงมาแล้วกว่า ๒๕๖๓ ปี ทั้งนี้เพราะมีการแพร่องค์ความรู้ที่เป็นจริงอยู่เนื่อง ๆ การแพร่องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลเช่นกัน ชุมชนไหนที่มีการจัดการอนุรักษ์ได้สำเร็จและมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่อยู่ตลอดย้อมทำให้องค์ความรู้เหล่านั้นไม่สูญหายไปง่าย ๆ แม้ว่าต้นสังกัดขององค์ความรู้อาจจะล่มสลายไปด้วยสาเหตุใด สาเหตุหนึ่ง แต่อนาคตข้างหน้าอาจจะกลับฟื้นมาใหม่ได้ เพราะองค์ความรู้ที่เคยเผยแพร่ไปนั้นยังคงอยู่ แต่อาจจะอยู่กับอีกที่หนึ่ง เราเองสามารถไปศึกษาดูงานสถานที่นั้นได้ และ นำกลับมาฟื้นฟูให้รุ่งเรืองต่อไป เช่นอดีต เหมือนกับศาสนพุทธในอินเดีย ในสมัยพุทธกาลรุ่งเรืองมาก แต่ในระยะหลังศาสนาพุทธในอินเดียหมดไป แต่ คำสั่งสอนของพระองค์ยังคงมีอยู่ เพราะมีการเผยแพร่ตั้งแต่สมัยพุทธกาล และ มีการเผยแพร่ออกนอกประเทศ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ช่วงประมาณ พ.ศ.๓๐๐ ธรรมะที่พระองค์ทรงค้นพบยังคงมีอยู่และเจริญรุ่งเรืองในแถบสุวรรณภูมิ ปัจจุบันในอินเดียได้มีการฟื้นฟูศาสนาพุทธ โดยพระสงฆ์ชาวไทย พม่า ศรีลังกา ได้นำธรรมะกลับสู่มาตุภูมิ และ กำลังเป็นที่สนใจของชาวอินเดียเป็นอย่างมาก วัดในพระพุทธศาสนาได้ถูกสร้างขึ้นมากมายในปัจจุบัน ชาวอินเดียได้กลับมานับถือศาสนาพุทธเพิ่มขึ้นมาก ศาสนาพุทธกำลังกลับมารุ่งเรืองในอินเดียอีกครั้ง ทั้งนี้เป็นเพราะผลงานของพระมหาเถระและอุบาสกอุบาสิกา ในอดีตที่ร่วมกันรักษาองค์ความรู้ ด้วยการปฏิบัติตามธรรม และ มีการเผยแพร่ต่อสาธารณชน ผู้สนใจอย่างต่อเนื่องจึงทำให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นอยู่ได้นานจนถึงปัจจุบัน แม้เปลี่ยนสถานที่ แต่ยังคงมีอยู่ จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล พบว่า กระบวนการเผยแพร่การอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลสู่สาธารณชน มีอยู่ ๒ กระบวนการดังนี้

๗.๑ เผยแพร่ประจำที่ ทุกชุมชนที่ผู้วิจัยได้ลงไปในพื้นที่พบว่า แต่ละแห่งมีศูนย์เรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลของชุมชน เพื่อเปิดโอกาสให้คนในชุมชนที่สนใจได้มาศึกษาเรียนรู้ บางแห่งเปิดให้บริการทุกวัน บางแห่งเปิดเฉพาะวันเสาร์ - อาทิตย์ และ ช่วงวันหยุดนักขัตฤกษ์ แหล่งเรียนรู้เหล่านี้ถือว่าเป็นการจัดการเผยแพร่ที่ตั้งอยู่ประจำชุมชน เปิดโอกาสให้ผู้สนใจสามารถเข้าชมของจริงได้ในพื้นที่จริง เพื่อสัมผัสบรรยากาศในการเรียนรู้แบบเข้าใจ และ เข้าถึง ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ เพราะแหล่งเรียนรู้หลายที่มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้ทดลองทำด้วย เช่น การจารธัมม์ การห่อคัมภีร์ การเวียนธัมม์ การได้สัมผัสคัมภีร์ไบเบิลของจริง เป็นต้น เป็นลักษณะการเผยแพร่เชิงรับ

๗.๒ เผยแพร่เคลื่อนที่ เป็นการอำนวยความสะดวก ในการเผยแพร่ องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล และ ความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์ไบเบิล ผู้ที่สนใจทั่วโลกสามารถศึกษาได้ โดยที่ไม่ต้องมาถึงสถานที่จริง เช่น การจัดทำเว็บไซต์ของทางศูนย์เรียนรู้ การเผยแพร่ข้อมูลทะเบียนคัมภีร์ไบเบิลในรูปแบบของภาพดิจิทัลตัวคัมภีร์ ผ่านทางสื่อออนไลน์ การทำแอปพลิเคชันเรียนรู้ด้านภาษาล้านนา เป็นต้น หรืออีกลักษณะหนึ่งคือ การนำองค์ความรู้ออกไปเผยแพร่นอกวัด เช่น ไปอบรม ไปสัมมนา ไปบรรยาย ไปสอน ในสถานศึกษา ในองค์กร หรือ ชุมชนต่าง ๆ ตลอดถึง การออกไปจัดนิทรรศการเผยแพร่ในรูปแบบต่าง ๆ

นอกชุมชน นอกจากนี้ อาจมีการจัดพิมพ์เป็นเอกสารเผยแพร่องค์ความรู้ต่าง ๆ ในคัมภีร์ใบลาน เป็นลักษณะการเผยแพร่เชิงรุก

ซึ่งในกระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ ทั้ง ๒ ขั้นตอนนี้ ได้สอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูล สำคัญ ได้กล่าวไว้ดังนี้

ชุมชนวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กล่าวว่า ชุมชนแห่งนี้ ได้เน้นการเผยแพร่องค์ความรู้ ด้านคัมภีร์ใบลาน จึงได้จัดให้มี พิพิธภัณฑสถานคัมภีร์ใบลาน วัดทุ่งศรีเมือง โดยได้นำคัมภีร์ทั้งหมดของวัดมาจัด แสดงไว้ในพิพิธภัณฑสถาน เพื่อให้ชาวบ้านได้เห็นคัมภีร์ในชุมชนของเขาทุกมัด และ เปิดโอกาสให้ผู้ที่มีความสามารถปริวรรตได้ มาร่วมปริวรรตคัมภีร์ โดยที่ทางวัดไม่คิดค่าใช้จ่ายใด ๆ ในการนำไปปริวรรต แต่ผู้ปริวรรตต้องถ่ายดิจิทัลจากทางวัดไปปริวรรต ส่วนต้นฉบับไม่อนุญาตให้นำออกนอกวัด เพราะเสี่ยงต่อการเสียหาย และ ทางพิพิธภัณฑสถาน ได้เคยนำคัมภีร์ใบลานและป้ายความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ไปจัดแสดงเป็นนิทรรศการร่วมงานสำคัญ ๆ ของทางวัฒนธรรม และ บ้านเมืองโดยตลอด เพื่อเผยแพร่ให้คนที่มาร่วมงานได้ตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ ปัจจุบันนี้ ได้ร่วมกับ มหาวิทยาลัยหลายแห่งในภาคเหนือ จัดทำโครงการถ่ายดิจิทัลคัมภีร์ใบลาน เพื่อเผยแพร่เป็นธรรมทานลงเว็บไซต์ต่อไป ส่วนเจ้าหน้าที่ดูแล ได้ทำหน้าที่เผยแพร่กิจกรรมของพิพิธภัณฑสถาน ผ่านทางเฟซบุ๊ก ทางไลน์ และ ทางยูทูบอย่างต่อเนื่อง ได้ผลดีมาก ทำให้มีนักท่องเที่ยว และ นักวิชาการด้านคัมภีร์ใบลาน มาศึกษาดูงานด้านคัมภีร์ที่นี้อย่างต่อเนื่อง

ขณะที่ ทางชุมชนวัดมณีวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ได้กล่าวว่าทางชุมชนวัดพระเกิดให้ความสำคัญด้านการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ องค์ความรู้ในคัมภีร์ที่ถูกนำเสนอผ่านกิจกรรมหลายรูปแบบ ได้มีการเผยแพร่ในรูปแบบของการจัดเป็นพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้าน วัดมณีวนาราม เป็นพิพิธภัณฑสถานมีชีวิต โดยผู้ที่มาท่องเที่ยวที่นี่มีกิจกรรมให้ร่วมมากมาย เช่น การเรียนมูลกัจจายนะ อักษรวิธีการเขียนอักษรธรรมอีสาน เป็นต้น แหล่งเรียนรู้ที่นี่ มีมีคฤหาสน์หลายท่าน เปิดให้บริการทุกวัน อีกทั้งกิจกรรมของที่นี่มีการเผยแพร่ทางสื่อออนไลน์อย่างต่อเนื่อง จากหลายหน่วยงานที่มาถ่ายรายการ และ ทางเจ้าหน้าที่ของที่นี่มีการประชาสัมพันธ์ทางสื่อออนไลน์ตลอด และที่สำคัญที่นี่มีการผลิตผลงานด้านเอกสารเผยแพร่มากมาย คัมภีร์ใบลานของที่นี่มีการเผยแพร่ผ่านทางเว็บไซต์ ที่ทางประเทศเยอรมันได้ถ่ายดิจิทัลไว้ให้ และ เผยแพร่ผ่านทางเว็บไซต์ทันสมัยมาก ผู้สนใจสามารถอ่านคัมภีร์ใบลานผ่านเว็บไซต์อีกด้วย”

ตารางที่ ๔.๑ แสดงเนื้อหาสรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

สรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย	
กระบวนการที่ ๑	๑. การสืบค้นประวัติ
กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้	๒. การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก

ตารางที่ ๔.๑ (ต่อ)

สรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย	
กระบวนการที่ ๒ กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์	๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ๒. กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน ๓. จัดโครงสร้างองค์กร ๔. การบริหารงบประมาณ ๕. การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
กระบวนการที่ ๓ กระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์	โดยมีกระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ ๑๓ ขั้นตอนดังนี้ ๑. การทำพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ๒. การป้องกันสุขภาพผู้ปฏิบัติงาน ๓. การถ่ายภาพคัมภีร์โบราณก่อนนำออกมาอนุรักษ์ ๔. การทำความสะอาดที่จัดเก็บคัมภีร์ ๕. การตรวจสอบสภาพคัมภีร์ ๖. การทำความสะอาดคัมภีร์ ๗. การจัดหมวดหมู่คัมภีร์ ๘. การจัดทำทะเบียนคัมภีร์ ๙. การบันทึกคัมภีร์โบราณด้วยระบบดิจิทัล ๑๐. การห่อฉมึ่ม ๑๑. การติดรหัสคัมภีร์ ๑๒. การเก็บคัมภีร์ ๑๓. การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี
กระบวนการที่ ๔ กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม	๑. การมีส่วนร่วมรับทราบและเรียนรู้ร่วมกัน ๒. การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ๓. การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ ๔. การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ ๕. การมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย ๖. การมีส่วนร่วมประเมินผลและกำหนดทิศทางอนุรักษ์
กระบวนการที่ ๕ กระบวนการพัฒนาความรู้	๑. ปรัชญา ๒. ปฏิบัติ ๓. ปฏิเวธ

ตารางที่ ๔.๑ (ต่อ)

สรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย	
กระบวนการที่ ๖ กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้	๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ ๒. การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอให้เป็นเอกลักษณ์ และน่าสนใจ ๓. การจัดระบบองค์ความรู้ ๔. การจัดหาและเตรียมสถานที่ที่เหมาะสม ๕. การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้ ๖. การประเมินผลการดำเนินงาน
กระบวนการที่ ๗ กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ	๑. เผยแพร่ประจำที่ ๒. เผยแพร่เคลื่อนที่

๔.๑.๑.๒ ข้อมูลวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ดังนี้

๑. จังหวัดอำนาจเจริญ สำรวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่ จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนคู้ ตำบลสร้างนงทา อำเภอเมืองอำนาจ คือ วัดบ้านโนนคู้ ตำบลสร้างนงทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวนเรื่อง (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๑	คัมภีร์ภาษาบาลีสัน	๑๒๖
๐๒	บทสวดมนต์	๕
๐๓	อานิสงส์	-
๐๔	ชาดก	๑๓
๐๕	โอวาทคำสอน	๕๓
๐๖	ประเพณี - พิธีกรรม	๓๓
๐๗	ธรรมทั่วไป	๒๒
๐๘	นิยายธรรม	๔๓
๐๙	นิยายพื้นบ้าน	๑๓
๑๐	ตำนานพระพุทธศาสนา	-
๑๑	กฎหมาย	-

ตาราง (ต่อ)

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวนเรื่อง (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน)
๑๒	กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง	๓๓
๑๓	ตำรายา	-
รวม		๒๑๖

๒. จังหวัดอุบลราชธานี สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี คือ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวนเรื่อง (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๑	คัมภีร์ภาษาบาลีสําน	๗๔
๐๒	บทสวดมนต์	๒๒
๐๓	อาถรรพ์	๑๐
๐๔	ชาดก	-
๐๕	โอวาทคําสอน	-
๐๖	ประเพณี - พิธีกรรม	๓๒
๐๗	ธรรมทั่วไป	๓๑
๐๘	นิยายธรรม	๔๐
๐๙	นิยายพื้นบ้าน	๓๑
๑๐	ตำนานพระพุทธศาสนา	๒๖
๑๑	กฎหมาย	-
๑๒	กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง	-
๑๓	ตำรายา	-
รวม		๒๐๗

๔.๒ งานปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ได้แก่ วัดบ้านโนนคู่ ตำบลสร้างนงทา

อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า วรรณกรรมโบราณที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือ วรรณกรรมเรื่อง เสียว สวาสดี ซึ่งมีมากกว่า จึงได้คัดเลือก คัดเลือกวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นเรื่องสำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนล่าง ของประเทศไทย นำมาปริวรรตที่เป็นสำนวนอีสานเป็น ตัวอย่างดังนี้

นะโม ตสส ภควโต สมนมา สมพุทฺธสสา.....เอวมเมสุขตงสมยง.....ดูรา อันว่า^{๒๗} บัดนี้ จักกล่าว ด้านเสียวสวาสดีเทศนา อันมี ลาวบุฮาน ปราชญ์ปูนแปลงไว้ นำครองเค้า ปฐมกลางลาวเก่าแก่ นับได้ หลาย เช่น ยอຍ່องว่าดีท่านเอ้ย อันว่า.....ณ ยังมี กระจุกมพิตเชื้อ สถิตที่นครหลวง พาราณสีเมือง ที่ชุมพูพื้น ผัว เมียเถ่า สมบองเป็นคู่ บังเกิด สองหน่อเนื้อ ชายพร้อมพรั้งกันฯ...ความว่าเมืองพาราณสี สามิภรรยา กระจุกมพิตระกูลหนึ่ง ลูกผู้ต้น ขานชื่อศรีเฉลียว คนที่สอง คล่องปูนปานแถม นามกรต่าน ขนานนามเสียว สวาสดี เชื้อหาก อักฮ้อเลี้ยง แพงตำหน่วยตฯ มีบุตรสองคน พี่ชื่อศรีเฉลียว นิสัยสุขุมเรียบบร้อย น้องชาย ชื่อเสียวสวาสดี นิสัยสุภาพฉลาดว่องไวเป็นที่รักของบิดามารดามาก เชื้อฟังตั้งอยู่ในโอวาท เจริญวัยเป็น หนุ่ม อยู่มาวันหนึ่ง บิดาเรียกบุตรทั้งสองมานั่งต่อน้ำกล่าวกับลูกว่า พ่อแม่มีบ้านสองหลัง สร้างเสร็จหลัง หนึ่ง อีกหลังหนึ่งยังไม่เสร็จ ให้ลูกเลือกเอาคนละหลังใครจะเลือกหลังไหนก็ตามใจ เสียวสวาสดี พุดขึ้นก่อน ว่าลูกจะเลือกหลังที่สร้างยังไม่เสร็จ ศรีเฉลยวณึ่งนึ่งเพราะพอใจที่จะได้บ้านหลังที่เสร็จแล้ว ท่านกระจุกมพิผู้ เป็นบิดาทราบทันที่ว่า ลูกชายคนเล็กมีสติปัญญาเฉียบแหลมกว่าบิดาสอนลูกทั้งสองว่า อย่าเป็นคนหูเบาใจ เบา ฟังหูไว้หู ความลับอย่าเปิดเผย อย่าคบหญิงสามผิว เจ้าหัวสามโบสถ์ ให้เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ใจกว้าง ท่านไม่ ให้อ้วนอย่าช่วย ครั้นสอนลูกแล้วก็ล้มหายตายจากไปวันหนึ่ง พ่อค้าเรือสะเภาจากเมืองจามปา มาจอดท่า เมืองพาราณสีขายสินค้านานาชนิด เสียวสวาสดีขอไปกับเขา นายเรือสำเภารับเขาไปด้วย ให้ลาญาติพี่น้อง ก่อนและนัดวันเวลาจะเดินทาง ความเป็นคนมีสัมมาคารวะ สุภาพอ่อนโยน นายเรือรักเขาเหมือนลูก ขณะ เดินทางเรือได้พบเห็นสิ่งต่างๆสนใจธรรมชาติแวดล้อม จึงถามนายเรือถึงสิ่งต่างๆว่า หาดที่เขาผ่านมา มีหิน ไหม บ้านแถวนี้มีคนอยู่บ่ ดงนี้มีต้นไม้บ่ เมืองนี้มีพระยาเจ้าเมืองบ่ วัดใหญ่นี้มีพระเจ้าอยู่ไหม เมืองนี้มีผู้เฒ่า สามขาหรือบ่ ? นายสำเภาและลูกเรือไม่เข้าใจคำถาม เมื่อกลับถึงบ้าน จึงเล่าเรื่องสู่ภรรยาและลูกๆฟัง นาง ศรีไวลูกสาวสุดท้องฟังแล้วเธอตอบปริศนาคำถามได้ พ่อแม่เห็นสองนี้ควรให้แต่งงานกัน จึงจัดงานมงคล สมรสให้เป็นคู่ครองกันตลอดไป เจ้าเมืองจามปาผู้ ไร้ศพิชราชธรรม ปกครองบ้านเมืองด้วยความโหดร้าย เตือดร้อนทุกหย่อมหญ้า ระแวงว่าจะมีคนมาฆ่า จึงเกณฑ์ราษฎร ให้เข้าเวรยามคืนละ ๕๐๐ คน ใครหลับ เวยยามยึดทรัพย์ ตัดคอ สามคืนคนตาย ๑,๕๐๐ คน ถึงคืนที่สี่ เสียวสวาสดีไปเฝ้าเวรยามแทนพ่อตา นั่ง ภาวนาบริกรรมคาถากันตัวว่า ฆะณฺเฐสิ ฆะณฺเฐสิ กิงกรณา ฆะณฺเฐสิ^{๒๘} เป็นต้น นั่งตรงทางขึ้นลงของพระยาได้ สดับตักพระทัยกลับไป กลับไป จวนสว่างกลับมาจะตัดคอพวกหลับเวรยาม ได้พบเสียวสวาสดีภาวนา บริกรรมคาถาว่า อัสจรรยโไอ้ โอนอ สั้งเวช สั้งมาเป็นดั่งนี้ เป็นน้าอยากหัว แท้นอ ตกพระทัยเสด็จกลับ

^{๒๗} เสียวสวาสดี (สำนวนอีสาน) ,วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี, พ.ศ.๒๔๗๖.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน.

วันรุ่งขึ้น เรียกเวรยามมาไถ่ถามว่า ใครบริการมคคาธา เสียวสวาสดี ทูลว่า ข้าพระองค์เอง พระราชาให้อธิบายความหมายของมนต์ที่บริการทั้งหมด ทรงพอพระทัย และแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็น อัครมหาบัณฑิตธรรมิกราช มีหน้าที่อบรมสั่งสอนศีลธรรม อบรมขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีแก่ไพร่ฟ้าประชาชนเมืองจามปา และทรงประทานข้าวของเงินทอง และศฤงคารบริวารชายหญิง ๕๐๐ คน ให้เป็นคนรับใช้ช่วยงานการ เจ้าเมืองโกสัมพีกับเสียวสวาสดี ณ กรุงโกสัมพี พระเจ้าโกสัมพี กับ เสียวสวาสดี อัครมหาบัณฑิตเรื่องปัญหาที่ว่า ทำคุณให้ กลายเป็นโทษใหญ่^{๒๔} เป็นประการใด? เสียวสวาสดีเป็นแนวคิด โดยใช้คำตอบว่ามีพราหมณ์คนหนึ่ง เทียวหาอาหารในป่า กระจายน้ำ เอาเชือกผูกหม้อหย่อนลงไปที่หลุมขอกหิน - หินลึกครั้งที่ ๑ ลิงเกาะเชือกขึ้นมา ขอบคุณว่าจะไม่คุณท่าน มีอะไรก็ช่วยได้ (ลิมบุญคุณของท่าน มีอะไรพอช่วยก็ยินดีจะช่วย) ลาหนีไป - หย่อนหม้อลงไปที่ครั้งที่ ๒ งูติดขึ้นมา ครั้งที่ ๓ เสือติดขึ้นมา ขอบคุณแล้วส่งเหมือนลิง มีอะไรให้บอกแล้วลาหนีไป - ครั้งสุดท้าย คนขึ้นมาแสดงอาการไม่พอใจที่พราหมณ์นำสัตว์ขึ้นมาก่อนคน แต่เสแสร้งทำเป็นขอบคุณ สั่งว่า ถ้ามีธุระให้หาได้ช่วยเหลือแล้วลาไป (ถ้ามีธุระอะไร ก็ให้พอให้ขอแรง) อีกไม่นาน พราหมณ์ไปเยี่ยมสหายทั้งสี่เริ่มจากลิงก่อนตามลำดับไป ลิงหาผลไม้มาเลี้ยงอย่างอึดหน้าสำราญ, ไปเยี่ยมงู งูบอกว่า มีเงิน มีทอง ผิงอยู่ริมจอมปลวกมากมาย ขอมอบให้สมนาคุณท่านพราหมณ์, ไปเยี่ยมเสือ เสือยินดีมากไม่เคยมีใครมาเยี่ยมเยือน เสือมีสังวาลสายหนึ่งซึ่งได้มาจากคนที่ตนฆ่าแล้วกินสุดท้ายไปเยี่ยมคน พราหมณ์เล่าให้ฟังว่าไปเยี่ยมสหายทั้งสามมาก่อนแล้ว เสือให้สร้อยสังวาล ชายคนนั้นเป็นช่างทองจึงจำได้ว่า เป็นของลูกเจ้าเมืองโกสัมพีที่ถูกเสือกิน จึงกล่าวกับพราหมณ์นั้นว่า ของสิ่งนี้เป็นของพระราชเจ้าเมืองควรนำขึ้นทูลถวายเพื่อจะได้คุณงามความดีอะไรบ้าง ให้พราหมณ์รออยู่ที่บ้านตนเองนำขึ้นเทีจทูล พระราชา ถวายบังคมทูลว่า พราหมณ์แปลงเพศเป็นเสือกินลูกเจ้าเมืองเขามีโทษถึงประหารชีวิตโดยแท้ ได้สดับเช่นนั้นทรงกริ้ว รับสั่งให้เพชฌฆาตไปจับนำตัวพราหมณ์นั้นมากุมตัวมัดไปหาวันนี้เพชฌฆาตนำพราหมณ์ไปสู่ประตูเมืองทั้งสี่ที่ศายนาวารบาลไม่ยอมเปิดให้ แกมยังยกนิทานมาสาธกว่า บ้านเมืองมีชื่อมีแปลไม่เปิดประตู ไม่ฆ่าคนในยามราตรี เพชฌฆาตต้องทำงานหนักเสียเวลาตั้งแต่ย่ำค่ำถึงย่ำรุ่ง พราหมณ์ผู้ชื่อสัตว์พันมรณภัยไปได้พระราชฯ ทรงทราบเรื่องรับสั่งให้เรียกตัวพราหมณ์มาสอบถาม พราหมณ์ทูลเล่าเหตุการณ์ถวายจากต้นจนจบ พระราชฯรับสั่งให้จำคุกชาย **อกัตถุญ** ไม่รู้คุณของท่านผู้มีพระคุณตลอดชีวิต ฐานไม่รู้บุญคุณของท่านผู้มีพระคุณและหาเรื่องเท็จมาทำลายผู้มีพระคุณเพราะตนเป็น **คนอกัตถุญ** นั้นแลตรงกับคำพังเพยไทยอุบลคนอีสานว่า **ทำคุณได้โทษ โผดสัตว์ได้บาป** เป็นมุขปาฐ (มุข-ชะ-บาด) นอกจากนั้น มีหลักคำสอนเกี่ยวกับเรื่อง ศิลหาคีลแปด กรรมตามสนอง ปริศนาปัญหาธรรม ความลับไม่ควรเปิดให้คนฟัง ความรหัสอย่าได้ ไปสู่สองหู ฝีหิวหล่อน ตำแหน่งคนปิ้งฮ้ำ (รำข้าว) กลองฮ้ำ (เสียงกลอง ดังฮ้ำ ฮ้ำ ฮ้ำ ฮ้ำ) หัวฝีหล่อนหลอกพระ หัวฝีหล่อนเกิดเป็นเต่า วิชาสามแขนง (ดิน น้ำ ลม) และนิพพาน แต่ว่าเป็นลูกกฏุมพีตระกูลหนึ่งในเมืองพาราณสี สำคัญที่ควรกล่าวถึงมี ๓ ตอนคือตอนวัยรุ่น ตอนแต่งงานและตอนเป็นราชบัญญัติ (๑) ตอนวัยรุ่นเสียวสวาสดีได้พบนายสะเถา ครั้งหนึ่ง มีนายสะเถา พ่อค้าใหญ่ จากเมืองจามปา

^{๒๔} เสียวสวาสดี (สำนวนอีสาน) , วัณณินาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี,

มาจอดท่าเรือเมืองพาราณสี ชายสินค้าแลกเปลี่ยนสินค้านานาชนิด หนุ่มหนำมนเสียวสวาสต์ คิดอยากจะไป
 คำสะเภากะเขาบ้าง จึงเข้าไปใกล้ๆ นายสะเภากล่าวว่าเขาเป็นลูกกระฎุมพีพ่อแม่ตายหมดแล้ว ขอเป็นลูกขอ
 ติดตามไปด้วย ตาให้ไปเห็นบ้านเห็นเมืองต่างบ้านต่างเมือง เห็นหลายประเทศ ตาให้รู้ให้เห็นเขตบ้านอื่น
 เมืองท่าน ไม่ต้องสิ่งตอบแทนอะไรจากนายสะเภา ลูกขอไปกับเรือสำเภาอยู่กินน้ำเจ้า พ่อเอ๋ย ขอแต่ได้กิน
 ข้าวเซานอนนำพ่อเจ้าเขาชื่นฮ่มเย็น พ่อเอ๋ย นายสะเภา บอกว่า พ่ออยู่เมืองจามปาโพ้นแสนไกลล้ายัง คันสิ
 ไปนำแท้มตามใจพ่อว่า ให้ไปลาพี่น้องของเจ้าจึงค่อยไป ให้เจ้าลาแก้ววงศ์พันธุพวกหมู่ทั้งพี่น้อง ล่าแล้ว
 ให้ตัวมา เสียวสวาสต์ ดีใจสุดขีดรีบกลับไปบ้านเรือนของตน จัดเตรียมเสื้อผ้าอาภรณ์ เครื่องใช้ไม้สอยที่
 จำเป็นของตน เสร็จแล้วจึงสั่งเสียวศรีเฉลิยผู้พี่และญาติพี่น้องทุกคนแล้วกลับไปยังเรือสะเภา เนานอนในเรือ
 สะเภา นายเรือสะเภาอนุญาตให้เข้าพักนอนร่วมห้องเดียวกันเพื่อเป็นเพื่อนพูดคุยกุญแจเข้าเย็นโน้นนี้
 รุ่งอรุณวันใหม่ ได้ฤกษ์งามยามดี เรือสะเภาออกจากท่าเรือพาราณสี เดินทางแรมวันเป็นเดือน ผ่านบ้าน
 น้อยบ้านใหญ่ แ่งหินหาดตาดน้ำโตน ป่าไม้ใหญ่ใหญ่ชายหาดวัดวาอารามสิ่งต่างๆ แปรกลตาตื่นใจมากสีสัน
 เสียวสวาสต์เป็นเด็กหนุ่มว่องไว สติปัญญาดี พุดจาพาทีคล่องแคล่ว ตามนิสัยอยากรู้ อยากเห็น เป็นคนขี
 สงสัยตื่นตาตื่นใจ จึงถามโน้นถามนี้ตลอดเวลา ระยะเวลาเดินทางอันยาวนานแรมเดือน เธอถามปัญหาต่างๆ
 มากมี นายสะเภาเข้าเทียบท่าจอดสนิท ลูกเมียใครมันทราบข่าวชาวพาราหลังไหลมาต้อนรับต่างยินดีปรีดา
 ทักทายถามข่าวทุกสูกติบ ชื่นใจได้เห็นคนรักของตนไปค้าสะเภากลับถึงบ้านโดยปลอดภัยสวัสดิ์มีชัยโชคทุก
 ถ้วนหน้า จึงช่วยกันขนสิ่งของสรรพสัมภาระขึ้นบ้านใครเรือนมันจ้ำระหวุ่น ไม่นานก็เสร็จเรียบร้อยด้วยความ
 ความปลื้มอกปลื้มใจได้พบกันอีกครั้งเป็นธรรมดาผิวเมียก็มีความสุขตามประสามนุษย์ ปลูกชน หลังอาหาร
 เย็นอันสดชื่นกับครอบครัว นายสะเภาเจ้าบ้านก็คุยขอมงให้ลูกเมีย คนในบ้านฟังเรื่องราวต่างการไปค้า
 ทางไกล จึงแนะนำให้หนุ่มเสียวสวาสต์ที่นั่งข้างๆ รู้จักคนโน้นคนนี้ และพูดเสียงใสด้วยจิตใจที่เบิกบานว่า
 พ่อไปค้าคราวนี้รู้รวยกว่าครั้งก่อนๆ เพราะพ่อได้กำไรพิเศษคือได้ลูกชายคนหนึ่งมาด้วยเขาเอื้อมือไปแตะ
 ไหล่เสียวสวาสต์เบาๆ พร้อมบอกชื่อขึ้นว่า เขาเป็นเด็กกำพร้าลูกกระฎุมพีบิดามารดาตายจากไปหมดแล้ว
 ขอให้ทุกคนในครอบครัวเรารู้จักเขาเสีย พ่อรักเอ็นดูเขาเหมือนลูกในอกทุกคนยอมรับ และคุยต่อไปว่า เขา
 เป็นเด็กขยันขันแข็ง มีน้ำใจมีความอดทน เฉลียวฉลาดสติปัญญา พุดจาดี กิริยาสุภาพเรียบร้อยดีเสียอย่าง
 เดียวชอบถามโน้นถามนี้ซักไซ้ไล่เสียด จนคนงานรำคาญบางที่พ่อเองก็งงตอบคำถามเขาไม่ถูกเหมือนกัน
 ขณะนั้นนางศรีไว ลูกสาวคนเล็กของนายบ้านนั้นนั่งอยู่ข้างพ่ออีกมุมหนึ่ง จึงถามพ่อว่า เสียวสวาสต์ ถ้าม
 อะไรพ่อบ้าง ลูกอยากรู้ขอให้ลูกได้ทราบด้วย พ่อจึงนำปริศนาปัญหาคติธรรม และปัญหาทั่วไปมาเล่าให้นาง
 ศรีไวทราบทุกข้อ นางศรีไวตอบได้ทั้งหมดและอธิบายให้บิดามารดาและคนที่นั่งฟังอยู่ทั้งหมดเข้าใจ ทุกคนดี
 ใจด้วย พ่อหนุ่มหนำมนเสียวสวาสต์ จึงเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวนายสะเภาด้วยดี เสียวสวาสต์แต่งงานกับ
 นางศรีไว หลายวันต่อมา นายสะเภาและภริยาเห็นเสียวสวาสต์เป็นเด็กหนุ่มหน้าตาดี กิริยามารยาทสุภาพ
 เรียบร้อย อ่อนน้อมถ่อมตน รู้ที่ต่ำที่สูงสติปัญญาดีและขยันขันแข็ง เหมาะที่จัดการให้แต่งงานกับศรีไว
 ลูกสาวเราจึงตกลงใจ และจึงให้คนทั้งสองมาพบและบอกว่า เจ้าทั้งสองสมควรจะได้แต่งงานเป็นคู่หัวผิวเมีย
 กันเสียที เมื่อทุกคนตกลงปลงใจแล้ว นายสะเภาจึงเตรียมจัดงาน **วิวาหมงคล** ให้ลูกสาวกับเสียวสวาสต์

อย่างเอกรีกสมเกียรติลูกสาวคนสุดท้องของนายสะเภาะพ่อค้าใหญ่เมืองจามปา เชิญญาติแขกเพื่อผู้ใหญ่ให้
 ชาวแก่ชาวพารา ตลอดจนญาติสนิทมิตรสหาย มีแขกบ้านแขกเมืองจำนวนล้นหลาม มาแสดงความยินดีกัน
 อย่างสดชื่น เลี้ยงดูกันอ้อมหน้าสำราญกายเบิกบานใจ ให้ศีลให้พรสนุกสนาน สรวลเสเฮฮา เต็มอ้อม งานมงคล
 สมรสของ ท้าวเสียวสวาสดีกับนางศรีไว ได้เสร็จสิ้นลง ด้วยดีทุกอย่างทุกประการ ทั้งสองได้ครองรักเป็นคู่หัว
 ฝัวเมียกันอย่างมีความผาสุกร่มเย็นเป็นผู้สืบมรดกจากบิดามารดา トラบชั่วอายุกาลด้วยประการ ฉะนี้
 ตอนที่ได้รับตำแหน่งราชบัณฑิต ครั้งหนึ่งเจ้าเมืองจามปานครได้ถามปัญหาเกี่ยวกับเสียวสวาสดี พร้อมกับนั้น
 เสียวสวาสดีตอบได้ และเป็นที่พอพระราชหฤทัยจึงทรงแต่งตั้งให้เป็นเสียวสวาสดีราชบัณฑิต ดังปรากฏใน
 เรื่องเสียวสวาสดี เจ้าเมืองบอกกับเหล่าเสนาอำมาตย์ จะทรงแต่งตั้ง เสียวสวาสดี ในตำแหน่ง อัครมหา
 เสนาบดี^{๓๐} ๑ ว่า เมื่อนั้น พระบาทเจ้า ชมชื่นพระทัยหลาย เลยโลด โองการตรัส สั่งการบัดนั้น เวนวาทให้
 บาคานเสียวสวาสดี เป็นผู้ หน้าที่จั่ง ปรีक्षाเจ้าแผ่นดินฯ อัครเสนาบดีเอื่อนามราชบัณฑิต ในหลวงทรง
 เป็นข้อยท่านเธอฯ ลิ่นกว่านี้ แลมตี๋มราชทาน เงินค่าแสน โภภีคือกองล้น เวนวาทให้สมศักดิ์สูงใหญ่ ย่าง สุข
 ล้นล้น บัญล้าเหลื่อมง่า แท้เหล่าฯ เสียวสวาสดีเป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต^{๓๑} ฉั้นได้นำมาแก้แปลเป็นไทย
 ให้คนอ่าน เพื่อให้ลูกหลานชาวอีสานทุกบ้าน จำไว้เรื่องโบราณ เสียวสวาสดีนี้ละท่านเป็นนักปราชญ์บัณฑิต
 เป็นผู้มีความคิดเลื่อนไหลปานน้ำ ควรติดตามเอามาไว้ควรสนใจเอามาอ่าน เป็นนิทานมีคติลึกซึ้งถึงแท้ใจ
 อ่านแล้วมีจิตใจผ่องใสปัญญาได้ไผ่อยากมีปัญญาล้าให้มาฟังลำเสียวสวาสดี มาเด้อญาติพี่น้องมาฟังไว้
 จื่อเอา...

อันว่าในใจท้าวทั้งสองน้องพี่ ก็ยินดีพอเว้าสอนไว้สู้อัน ทุกอย่างนั้นท้าวชื้อถื่อสัตย์ ปฏิบัติตามคำ
 พ่อดสอนไว้ กระจุกพีผู้บิดาสอนลูกเสมอว่า เชื่อจงพันเฮือไว้ หลายลำแฮท่า หม่าข้าวไว้ หลายบ้านทั่ว
 เมือง อันว่า...ให้เจ้าเปิดใจกว้าง เป็นคนมีน้ำใจ มีจิตใจเผื่อแผ่โอบอ้อมอารีย์ สงเคราะห์ญาติพี่น้อง ผองปวง
 ประชาด้วยสังคหวัดตุสี่เตรียมท่าที่ไว้คอยดูแลจนเจือ เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล คอยช่วยเหลือสงเคราะห์หมู่คน
 ชาวบ้าน ที่มาร้องขอความช่วยเหลือยามคับขันจำเป็น ให้เผื่อแผ่เจือจนอุดหนุนตามควร จงให้คนที่ควรให้
 อย่าให้คนอื่นที่ไม่ควรให้ เขาเรียกจิงขาน เขาวานจิงช่วย หากเขาไม่เรียก อย่าขาน เขาไม่วาน อย่าช่วย
 ถ้าจะช่วยให้พิจารณาให้ดี อันหนึ่ง คันสิเอาเมียช้อน นอนนำให้คิดทั่ว หิงสามผัวให้จื่อไว้ ไปหน้าอย่าเอา
 อันหนึ่ง สตรีสามผัว เจ้าหัวสามโบสถ์ ให้จำจื่อไว้ ไปหน้าอย่าคบหา ลูกเอย อันหนึ่ง ให้เจ้าหาเอาเข้านอง
 รักษาเขต อันนี้หมายถึงให้เลี้ยงหมาไว้เฝ้าบ้านเห่าชะโมยให้รักษาเขื่อนขาน เहांคนมาบ้านให้เลี้ยงแมวไว้จับ
 หนู คำพังเพยคนอีสานว่า หนูกินหมอนจิงสู้อคุณแมว ลูกเขวนแอมจิงสู้อคุณพ่อแม่ ครั้งหนึ่ง มีนายสะเภาะ
 พ่อค้าใหญ่ จากเมืองจามปามาจอดท่าเรือเมืองพาราณสี ชายสินค้าแลกเปลี่ยนสินค่านานาชนิด หนุ่มหน้า
 มนเสียวสวาสดี คิดอยากจะไปค้าสะเภาะกะเขาบ้าง จึงเข้าไปใกล้ๆนายสะเภาะเล่าว่าเขาเป็นลูกกระจุกพีพ่อ
 แม่ตายหมดแล้ว ขอเป็นลูกขอติดตามไปด้วย ตางให้ไปเห็นบ้านเห็นเมืองต่างบ้านต่างเมือง เห็นหลาย

^{๓๐} อ่างแล้ว, เสียวสวาสดี (สำนวนอีสาน) ,วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี,

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน.

ประเทศ ต่างให้รู้ให้เห็นเขตบ้านอื่นเมืองท่าน ไม่ต้องการสิ่งตอบแทนอะไรจากนายสะเภา ลูกขอไปกับเรือสำเภาอยู่กับกินนำเจ้า พ่อเอย ขอแต่ได้กินข้าวเขานอนนำพ่อเจ้าเขาซันฮ่มเย็น พ่อเอย ดังได้กล่าวแล้ว

การที่คนเรานั้นนำเอาหลักธรรมการปกครองอย่างใด ผลของเรื่องการปกครองในสิ่งนั้นๆก็จะย้อนกลับมาสู่ตัวผู้ประพฤติปฏิบัติ เช่น การประพฤติปฏิบัติตนเกี่ยวกับการปกครองและเป็นผู้ใต้การปกครองที่ดีตาม อธิปไตย พรมวิหาร อคติ และทศพิธราชธรรม ซึ่งปฏิบัติตามและอาจจะเกิดปัญหาบ้าง แต่การปฏิบัติตามบ่อยๆสม่ำเสมอจะทำให้เกิดผลในการปกครองที่ถูกต้องตามครรลองธรรม และทำให้บ้านเมืองอยู่ร่มเย็นเป็นสุขได้ในทุกวาระกาล แม้ว่าจะมีคนมุ่งหมายปองร้ายถ้ากฎหมายบ้านเมืองเข้มแข็ง การปกครองถูกหลักในสิ่งที่ดีนั้น ก็ไม่มีใคร? ถ้าทำร้ายกันเพราะกลัวกฎหมายปกครองที่เข้มแข็งโดยผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองมีธรรมะประจำใจเสมอ และคนที่มุ่งหวังที่จะทำร้ายคนอื่นก็จะรับกรรมและถูกบังคับใช้กฎหมายบ้านเมือง เช่น ในตอนที่ว่าด้วย การตัดสินใจตัดสินใจไม่ยุติธรรมเพราะอคติธรรมสี่

มีฤๅษีคนหนึ่งเดินป่าไปพบเสือโคร่งตัวหนึ่งถูกงูเห่ากัดตายหมาดๆ ฤๅษีจึงเสกมนต์นรชีพเป่าพรวดเดียว ทำให้เสือโคร่งที่ตายกลายกลับฟื้นคืนชีพขึ้นมา พยัคฆ์ร้ายโกรธฤๅษีว่า ฉันทนอนหลับกำลังมีความสุข มารบกวนฉันทำไมฉันจะกัดให้ตายและกินเป็นอาหาร ด้วยเหตุนี้พ่อฤๅษีจึงไม่ยอมให้เสือกิน เพราะไม่ยุติธรรมเสกให้ฟื้นคืนชีพตันกลับกลายจะมากินอย่างนี้จึงกล่าวกับเสือโคร่งว่า เราทั้งสอง จึงเดินป่าหาหนายความตัดสินใจตัดสินใจเพื่อความดีทั้งสองฝ่าย จึงไปเจอหนายเหวดดา ก็ตัดสินใจแบบเหวดดาตามใจชอบ เพราะเหวดดาชอบเสือช่วยรักษาป่า ถ้าเสือตายใครจะรักษาป่า ฤๅษี เห็นว่าไม่ยุติธรรม จึงเดินไปพบจิ้งจอกตัวหนึ่ง แต่จิ้งจอกตัวนั้นก็ตัดสินใจให้เสือชนะฤๅษีเพราะโทสะคติ ที่ฤๅษีเคยขับไล่หมาจิ้งจอกที่แอบมาขโมยเศษอาหาร และหอนเห่ารบกวนเวลาจำศีล นั่งสมาธิ ฤๅษีเห็นว่าไม่เป็นธรรม ไม่ยอมให้เสือกิน จึงเดินทางหาหนายที่เป็นกลางต่อไป จนไปพบกับพญาวัวแดง ซ้ำร้ายพญาวัวแดงก็ตัดสินใจให้เสือชนะอีก เพราะงัวแดงถูกภยาคติครอบงำ เพราะกลัวเสือโคร่งจึงตัดสินใจไปเช่นนั้น ฤๅษีก็เห็นว่าลำเอียงไม่ยอมให้เสือกิน จึงเดินทางหาหนายที่เป็นกลางต่อไป คราวนี้ไปเจอพญาวานรตัวหนึ่ง ซึ่งเพเลิดเพลินอยู่กับการละเล่นกระโดดโลดเต้นไปมาบนปลายไม้สูง พ่อฤๅษีจึงขอร้องให้พญาวานรตัดสินใจให้ความดี ด้วยความที่ไม่ได้เอาใจใส่เรื่องราวเลยไม่รู้เรื่องราว จึงตัดสินใจให้เสือโคร่งชนะเพราะโมหาคติ ไม่เป็นธรรม พ่อฤๅษีจึงไม่ยินยอมจึงเดินทางหาหนายความต่อไป

พ่อฤๅษีและเสือโคร่งจึงตกลงเดินป่าเสาะแสวงหาหนายต่อไปและเผชิญ ไปเจอกระต่ายเจ้าปัญญา จึงเล่าเรื่องราวให้กระต่ายฟังจากต้นจนจบ กระต่ายจึงพิจารณาอยู่พักหนึ่ง จึงเอ่ยปากว่า ถ้าจะตัดสินใจนี้ต้องพาเรากลับไปดูสถานที่เกิดเหตุก่อนจึงจะตัดสินใจดีความเป็นธรรมได้ ทั้งสามจึงเดินทางไปสู่สถานที่เกิดเหตุตรงที่จอมปลวกที่งูเห่ากัดเสือนอนตาย กระต่ายเจ้าปัญญาจึงกล่าวกับเสือโคร่งว่า นอนตรงจุดเดิม นอนให้ดูที่ นอนที่ไหนจึงถูกงูเห่าตอด เสือโคร่งจึงรับนอนลงตรงปากรุงงูเข้าออกช่องจอมปลวก งูเห่าตัวนั้นนอนอยู่ในรูหายใจไม่ออกเพราะเสือนอนทับรูปิดรูเอาไว้ จึงเลื้อยขึ้นมากัดเสือโคร่งอีก พิชัยร้ายวิ่งเข้าสู่สมออย่างรวดเร็ว ทำให้เสือโคร่งตายที่ปากรุงงูเห่า พ่อฤๅษีส่งสารจะเสกมนต์เป่าเสือให้ฟื้นคืนชีพอย่างเดิม

กระต่ายเจ้าปัญญาห้ามไว้ไม่ควรกระทำเพราะเสี้ยนหนามโหดร้ายมาก พอฤกษ์เห็นด้วย จึงนำพากระต่ายมาเลี้ยงดูไว้เป็นอย่างดีตราบเท่าอายุขัย

ภาคหนึ่ง จอมเจืองเจ้า ทรงแทนจามปา เป็นนครหลวงด้านดินแดนกว้าง พระหาก ไลววงเวียน ทศธรรมหินห่าง เลยเล่า เกิดเหตุอัศจรรย์ เมืองบ้านบับานา เทพท่อนไต้ หลิ่งหล่าแลเห็น องค์พระ ราชาเอ็ด เมืองบัลลังก์ร้าย ก็จึงบันดาลให้ มือนตายอุบาทว์ องค์ท่านไต้ขมเข้มชู่ยามา หมูหนึ่ง บันดาลให้ โจรมาร ลักลอบ หมูหนึ่ง ของเที่ยงแท้ หาได้หากบเห็นฯ แต่นั่นองค์ท่านไต้ ฮ้อนฮุ่มพระทัยหลาย มีแต่ กลัวเวรภัย ไป (ปอ) มีสุขได้ พระจึงโองการให้เสนาทั้งสี่เกณฑ์ไพร่ คืบห้าฮ้อย รักษาคุ้มขวงวังฯ นับแต่ คืบแรกตั้ง พลไพร่นอนเเว พระก็ โกรธขม โหดฮุนแองฮ้าย ฉวยดาวไต้ เทียวเดินดูทั่ว มวลหมู เวรห้าฮ้อย หลับเสียงชู่คนฯ พระบาทเจ้า กลับโกรธดมแลมเลยลวดตัดคอเสีย ไปมีวงเวียน เวียนวันมื่อ สามคืนติดต่อกัน ฆ่าไพร่ คืบห้าฮ้อย ตายเสียงบ่หลอฯ เป็นที่สงสารหน้า ตายกองเตียรดาช อาศพ โยนถุ่มถิม วางให้แกก แลนาฯ

พูดถึงเจ้าเมืองจามปานครผู้ปกครองแผ่นดินกว้างใหญ่ไพศาล แต่พระองค์ละเว้น ทศพิธราชธรรม เทพเทวดาทรงเห็นในการปกครองร้ายจึงดลบันดาลให้บ้านเมืองทุกข์ร้อนเป็นภัยต่อราชบัลลังก์มีคนมาข่มเข่นทุกวันไม่สบายใจ วันหนึ่งนั้นบัลลังก์ให้โจรร้ายมาลักลอบทำร้าย แต่ก็ไม่สามารถหาคนทำผิดได้ จนเกิดอาการร้อนรุ่มใจกลัวเวรภัยอยู่อย่างไม่มีความสุข จึงมีรับสั่งให้ข้าราชการบริหารเหล่าเสนาอำมาตย์เกณฑ์ไพร่พลคืบห้าฮ้อยมารักษาคุ้มครอง คืบแรกนั้นมาเจอไพร่พลนอนหลับเเว พระราชเจ้าโกรธมากที่ไพร่พลมานอนหลับเเวทุกคน ด้วยความโกรธนั้นจึงตัดคอหมดทั้งห้าฮ้อยคนไม่มีเหลือเป็นเวลาสามคืนติดต่อกัน เป็นที่น่าสงสารตายกองกันระเนระนาด แล้วก็เอาศพโยนทิ้งเกลื่อนกลาดวางไว้ให้อีแร้ง อีกาบินนั้นนา

เสียวสวาสดีแสดงความกตัญญูต่อนายสะเภาผู้เป็นพ่อตา^{๓๖}เจ้าเมืองจามปานครให้มีการเข้าเเว เพื่อป้องกันศัตรูต่อมาถึงเเวของนายสะเภา แต่เสียวสวาสดีขออาสาจะเข้าเเวแทนก๊วนนายสะเภา หรือพ่อตาจะถูกฆ่า ดังปรากฏในเรื่องเสียวสวาสดี ว่ามีวันนี้ เเวขอช้อน เถิงท่านนายสะเภา เถิงคราว จักตายเสีย บ่ทะเลอนหนี่หน้า เธอเลยเอิ้น หาเมียทั้งลูก มาช้องหน้า กันแล้วสั่งความฯ บอกว่า ดูก่อนเจ้า ลูกแม่ทั้งสาม บัดนี้ เเวมาเถิง คาคมรณาเมี้ยน ค่อยสวาสดีถ้อน โพยภัยให้ห่าง ข่อยจัก ลาจากเจ้า คราวนี้เพื่อเเว แท้นาฯ ทำว่า ชื่นบ่ขาด อย่าให้คู่แข่ง การเมืองมี ลูกขอแทนค้ำ น้ำเพียงอก ลูกสือขอย่ง น้ำเพียงฝั่ง ลูกสือขอลอย ตอนนี้พูดว่า วันนี้การเข้าเเวยามก็มาถึงท่านนายสะเภา คราวนี้ตายแน่ ๆ จึงเรียกหาภรรยาและลูกมาพร้อมหน้า แล้วสั่งความบอกลูกเมียทั้งสาม วันนี้พ่อจะได้ไปเข้าเเวยามตามที่พระราชเจ้ากำหนดคงต้องตายแน่ ๆ จึงสั่งเสียลูกเมีย เสียวสวาสดีจึงกล่าวว่าจะขอแทนคุณพ่อนายสะเภา หากการเมืองมี ลูกขอแทนค้ำ น้ำเพียงอก ลูกสือขอย่ง น้ำเพียงฝั่ง ลูกสือขอลอย ด้วยเหตุนี้ หอยจับไม้ไขปิดฟ้า ข้าขอไปต่าง พ่อเอ๋ย เมื่อนั้น ฝ่ายพ่อเฒ่า ต้านตอบเขยตน ฟังดีเยื่อ ลูกแพงของข้า คิดว่า ปลุกไม้ให้เป็นดง ปลุกบงให้เป็นเหล่า เจ้าอย่าเว้า ทางชวนช่อยต่าง พ่อถ้อนฯ ให้เจ้า พาเมียสร้าง หากินเลี้ยงพ่อแม่ พ่อบ่ยอมปล่อยให้ เคืองเจ้า

^{๓๖} อ่างแล้ว, เสียวสวาสดี (สำนวนอีสาน) ,วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี,

ผู้เขย ดอกนาฯ พอกกล่าวห้าม ท้าวบ่ฟังเสียง บอกขอ เอาชีวี แลกบิดาให้ เลยพลันไหว้ ทั้งสองพ่อแม่ ทั้งสั่ง แก้ว เมียแห่งแห่งตนฯ ค้อมกล่าวแล้ว ท้าวลวดเลยไป คอยเวลา เมื่อนายเกณฑ์เอ็น พอเมื่อ เถิงยามแล้ว บาครวณุดันดุง เข้าควงคุ่ม หอเจ้าแผ่นดินฯ ตอนนีกกล่าวว่า ฉะนั้น เสียวสวาสดีจึงขออาสาไปเข้าเวรยาม แทนพ่อตา ฝ่ายพ่อตาตอบเสียวสวาสดีเอ๋ยฟังให้ดีลูกแพงของพ่อ เจ้าอายุยังน้อยยังมีอนาคตอีกยาวไกล พ่อไม่มีแต่สิไม้ไถ่ฝิ่งไม่ต้องไปแทนพ่อหรือก ให้เจ้าพามาเมียสร้างฐานะเลี้ยงพ่อเลี้ยงแม่ พ่อไม่ยอมปล่อยให้เจ้า ไปตายแทนแน่ เจ้าไม่ต้องไปพ่อจาตั้นด้วยเสียงหนักแน่น แต่ไม่ทันไร? เสียวสวาสดีบอกว่าจะขอเอาชีวีต แลกคุณแทนพ่อ จะว่ายังไงลูกก็ขอไปแทน พลันยกมือไหว้ส่งลาพ่อแม่และเมีย พอพูดแล้วเสียวสวาสดีคอย เวลาเกณฑ์ไพร่พลไปเข้าเวร พอได้เวลาเสียวสวาสดีก็พาไพร่พลเดินมุ่งไปสู่ราชวังของพระราชเจ้าผู้ครอง นคร เสียวสวาสดีแสดงธรรมแก่เจ้าเมืองจามปานคร ว่าเจ้าเมืองจามปานครเห็นคาถามีใจความว่า

ก็ กรณ ฆฎสิ ก็ กรณ ฆฎสิ เจ้าทำอะไร?ฉันรู้ พระราชาจึงให้เสียวสวาสดี อภิปรายให้ฟัง ดั่งนั้น เสียวสวาสดีจึงได้อธิบายธรรมที่แสดงในตอนเนื้อเรื่องว่า เมื่อนั้นเสียวสวาสดีท้าว เลยกกล่าวอุบาย ดั่งนี้ อัศจรรย์ใจไอ้ โอนอ สังเวช สังฆมาเป็นดั่งนี้ เป็นหน้าอยากหัว แทนอ ราชชาติ ยินคำท้าวกล่าว ฉันทัน พระก็ คืดสะทั้น หันหน้าต่าวคินฯ ยามเมื่อ เด็กเด็กช้อน ราตรีใกล้รุ่ง พระก็ คืดโหดฮ้าย โดยด้ามตั้งหลัง บายเอาได้ พระขรรค์ชัยดวงอาจ ลวดโลดเต้น ทะยานเท่าฮอดตสถานที่ บัดนั้น เสียวสวาสดีท้าว ข้าตีมกลลวง ฮวยคาถา ว่าไปจีไ้จ้ตอนนี้มีควมว่า เมื่อนั้น เสียวสวาสดีท้าวเข้าเวรตรงทางเข้าออกพระราชวังของ พระราชา พอถึงเวลาพระราชเจ้าผ่านมา เสียวสวาสดีเลยกล่าวอุบาย ว่า อัศจรรย์ใจไอ้ โอนอ สังเวช สังฆ เป็นดั่งนี้ เป็นหน้าอยากหัว คือสังเวชใจจริง ทำไม?ถึงเป็นเช่นนี้ น่าขำมาก ราชเจ้าได้ยินคำดั่งกล่าว พระองค์ก็ครุ่นคิดในใจ กลับไปที่พักนอน ตอนดึกๆใกล้รุ่งเช้า พระองค์ก็คิดการโหดร้ายจับตาบได้ว่าจะไป ประหารชีวิตคนหลับเวรยาม แล้วก็เดินไปหวังจะฆ่าไพร่พลเวรเสียให้หมด ทันใดนั้นเสียวสวาสดีก็อุบายคาถา ว่า ก็ กรณ ฆฎสิ ก็ กรณ ฆฎสิ เจ้าทำอะไร?ฉันรู้ นั้นแล ว่า เฝิงจา บ่เฝิงจาลักขณในใจ ฮู้เลิศเลี้ยว รหัส นั้นอย่างนั้นฯ ราชเจ้า ยินคำท้าวกล่าว ฉันทัน เอ็ดให้ ใจอ่อนเอื้อน ฟังให้อันตองฯ คิดว่าไอ้ น่าประหลาด เหลือหลาย ใจกุเอย โกรธแข็งแองฮ้าย บัดนี้ได้ ฟังคำมันกล่าว ฉันทัน ไต่จึงเป็นเหตุให้ ใจเอื้อนอ่อนลงฯ จำกู ต้อง ลองสอบสวนดู เป็นคน หรือเทวา ทำดีฉันทัน หรือว่า คนไกลตัวหลอนมาหาเหตุ กูหาก คิดใครฮู้ ดีฮ้าย ฮ้อมใดฯ พอเมื่อ ยามฮุ้งแจ้ง มวลหมุ่มาเวร ดีใจหาย ไม่ถึงวายม้วย สนเทห์แท้ คราวตายกลับกาย ต่างก็ หลบต่าวตั้ง เมื่อบ้านแห่งตน แลนาฯ

ก็ กรณ ฆฎสิ ก็ กรณ ฆฎสิ เจ้าทำอะไร?ฉันรู้ พระราชาเจ้าได้ยินคาถานี้ ก็ฉงนงงวยใจอ่อนลง เมื่อได้ฟังคำนี้ เกิดการสงสัยเป็นอย่างยิ่ง จึงเรียกไพร่พลที่เข้าเวรยามในคืนนี้มาถามไถ่ว่าใคร?เป็นคนพูด หรือเป็นเทวดา ผีสางมาหลอกหลอนกันแน่ พอถึงรุ่งเช้าก็เรียกไพร่พลก็เข้าเฝ้าตามพระราชโองการรับสั่ง แต่ไพร่พลกลัวตายหนีกลับบ้านหมด คงเหลือแต่เสียวสวาสดีมาตอบไขปัญหาที่พระองค์สงสัยเพียงคนเดียว เท่านั้น เมื่อพระองค์ทรงทราบถึงความหมายแล้วก็กลับมาปกครองบ้านเมืองด้วยศุภพิธราชธรรมตราบเท่า อายุชย นั้นแล เจ้าเมืองพาราณสี มีสาระสำคัญที่จะกล่าว ๔ ประการ คือ หลึงเสียสัจสัญญา กลองในวัง กระจุกหัวกะโหลก และเต่าหามหงส์ หลึงเสียสัจสัญญา ดั่งนี้ ณ เมืองพาราณสี คราวนั้นมิหลึงปากร้ายคน

หนึ่ง พ่อแม่พี่น้องรังเกียจ เพราะนางคอยหาเรื่อง เถียงคนป้อยดำ มีวาจาหยาบช้า หาเรื่องใส่คน เพราะเป็นต้นเหตุ ให้บ้านใกล้เรือนเคียงทะเลาะวิวาทกัน และถูกปรับไหมใส่โทษ ได้รับความเดือดร้อนไปทุกหนทุกแห่ง ที่บ้านทั่วเมือง วันหนึ่ง นางปากร้ายนุ่งซิ่นลายให้หมาเห่า ลายคือเสือโคร่งเตมา คนเว้าชั่วแซว เสี่ยงเล่าลือเข้าถึงหูเจ้าเมือง พระองค์รับสั่งคนใช้ไปเรียกนางปากร้ายมาสอบถาม นางไม่ยอมมา โดยบอกว่าตนไม่มีความหมาย ครั้งที่สองนางก็บอกอย่างเดิม นางก็ไม่มา และครั้งที่สามแม่คนใช้จะบอกนางว่า พระยาเจ้าเมือง ต้องการนางไปเป็นพระเทวี นางก็ยังไม่ยอมมาพบ ครั้งที่สี่ให้เสนาไปชี้แจงนางจึงมาพบพระยาเจ้าเมืองๆ ซักถามนางก็ปฏิเสธตลอดข้อหา คราวนี้ พระยาเจ้าเมืองตั้งเธอเป็นคนปิ้งรำ (จุมกข้าว) ถวายให้พระยาเสวย เพราะพระยาเจ้าเมือง เสวยรำปิ้งทุกวัน สั่งให้ปิดเรื่องนี้ให้มิดชิด ถ้าเปิดเผยจะมีโทษถึงตาย นางปากร้ายก็อดไม่รันทนไม่ไหว วันหนึ่งเดินเข้าไปในป่า ปลอดภัยคนมองซ้ายแลขวาไม่เห็นมีใครๆ จึงย่องเข้าไปใกล้ต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่ง ไหววอรุณรุทเขตดาที่รักษาต้นไม้ว่า องค์พระยากินฮำ กินอยู่สู้มือขอเว้าต่อรุกขาผู้เข้าปากบได้ อยากรู้อต่อเขตดา แล้วกลับไปปิ้งรำต่อไป กลองในวัง มีข้อความว่า คราวครั้งนั้น กลองใหญ่ในวัง กลองค้ำกลองมุงคูล ของปู่ย่าตาทวด แต่โบราณเกิดชำรุดทรุดโทรมแต่ใช้ไม่ได้ พระราชา ตรัสสั่งชาวขุน ผูกเสนาช่างกลอง ให้พากันไป หาไม้มาทำกลองใหม่โดยอย่าช้า จึงเตรียมอุปกรณ์ครบครัน เข้าป่าไม่ช้า ได้ต้นตะเคียนทองลำใหญ่ สูงตระหง่านสง่างามไม่ไกลจากเมืองที่ตั้งน้อย พร้อมใจกันปล้ำลง ตัดถากทำเป็นกลองตุ้มสวยงามหาหนั่งมาหุ้ม ทำถูกต้องตามโสภกลองว่า สมณอยู่สร้าง หมายถึงพระณรรญาติโยม อยู่เย็นเป็นสุขสมานสามัคคี เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว นำขึ้นทูลเจ้าเมืองพระองค์ทรงตีเป็นคนแรกเสียงกลองดัง ฮำ ฮำ ยิ่งตีก็ยิ่งดัง ฮำ ฮำ ฮำ พระยาเจ้าเมืองเห็นเป็นเสียงประหลาด จึงรับสั่งให้เสนาไปตามโทรหลวงมา ทำนายทายทักว่า ทำไมเสียงกลองจึงดังเช่นนั้น หมอโหรบอกเลขคุณหารแล้ว ยอมมือกัมกราบพระอาญาไม่พินเกล้า มีคนของพระเจ้าไปบอกกล่าวเขตดาว่า ฮำ ฮำ นำความไปบอกนางกไม้ เขตดาได้จำคำเขาบอก ก็จึงมาบอกให้ กลองได้ว่า ฮำ ฮำ ฮำ ฮำ เจ้าเมืองมีรับสั่งให้คนปิ้งฮำมาสอบถามดู นางรับสารภาพตามความเป็นจริง จึงรับสั่งให้เพชรฆาตนำนางปากร้ายนั้นไปประหารในป่า แล้ววิญญาณปากร้ายของนาง ไปเกิดเป็นผีหัวหล่อน ต่อไป กระดูกหัวกะโหลก ดังข้อความว่า ผีหัวหล่อน เมื่อนางปากกล้า ตายไปแล้วกลายเป็นผีหัวหล่อน สิงอยู่ใน กระโดกศรีษะ เผ้ากระโดกศรีษะ ของเธอนั้นเป็น ผีหัวหล่อน ครั้งนั้น สามเณรวัดเหนือพากันไปหาไม้ในป่าได้พบผีหัวหล่อนเข้า ไม่ทราบว่าเป็นผีหัวหล่อน จึงนำเอากระโดกหัวนั้นมาฝังไว้หน้าประตูห้องน้ำพระอาจารย์ เพื่อหวังว่าท่านจะได้แผ่เมตตาให้วิญญาณเขาไปสู่สุคติได้บ้าง หัวผีหล่อนนั้น ไปเที่ยวหลอกหลอนพระภิกษุสามเณรมิได้ขาด วันหนึ่งพระภิกษุวัดเหนือ ไปป่าหาไม้มาทำกุฏิ หัวผีหล่อนไปพุดยุยงพระภิกษุวัดใต้ว่า พระวัดเหนือกำลังเข้าป่าหาไม้มาทำค้อน จะมาตีพระวัดใต้ให้ระวางตัวให้ตี และไปยุยงพระวัดเหนือทำนองเดียวกัน ดังนั้นพระวัดเหนือกับพระวัดใต้จึงระวางสงสัยกัน ทั้งสองจึงเตรียมพร้อมที่จะปะทะเป็นศึกไม้ค้อนกันแล้ว ไม่วันใดก็วันหนึ่ง พระเถระผู้ใหญ่และญาติโยมทั้งสองฝ่ายทราบความระวางสงสัย ระหองระแหงกันของพระเถระและญาติโยมทั้งฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ จึงชักใช้ไล่เสียดถึงสาเหตุได้ทราบข้อเท็จจริงว่า สามเณรนำเอากะโหลกศรีษะคนมาฝังไว้ประตูส้วมของพระอาจารย์ จึงสั่งให้ขุดนำเอาหัวผีหล่อนเจ้ากรรมนั้น ไปฝังไว้ที่อื่นเสีย จากนั้นมาพระโยมวัดเหนือและวัดใต้ จึงอยู่เย็นเป็นสุข

ตลอดมา และแล้วกระโดดกหัวผี หรือหัวผีหลอนอันนั้น ที่นำเอาไปฝังไว้ข้างหนองน้ำในป่าโน้น เกิดเป็นเต่า
 นี้ละเด้อ ความแ้วของเก่าคนโบราณว่า นุ่งผ้าลายหมาเห่า แ้วความแ้วมันเล่าผิดกัน ขอให้เทพีน้อง จำไว้ใส่
 ใจ เต่ากับหงส์ ดังปรากฏข้อความว่า อยู่มาวันหนึ่ง มีหงส์ทองคู่หนึ่ง บินมาหากิน ได้เกาะกิ่งไม้ริมสระเต่าผี
 พิจารณาว่าจะลงหาอาหารที่สระ ทันใดนั้น เต่าเจ้าเล่ห์ เปรยขึ้นว่า สหายหงส์เชิญท่านลงมาจับปูปลากุ้ง
 หอย เป็นเพื่อนกับเราได้เลย ฉันทไม่หวงห้าม หงส์เห็นเป็นโอกาสเหมาะ จึงลงมาที่สระหาอาหารเพลินอยู่ เต่า
 ผีเจ้าเล่ห์จึงเอยขึ้นว่า สหายเอ๋ย พาเขาไปดูฟ้าจักดาวเดียวได้บ่ เขาอยากฮู้ว่า ขึ้นเมื่ออากาศทางพื้นสวยแท้
 เป็นอย่างไร หงส์เห็นใจ จึงตอบว่าได้เตรียมทำสิพาไป หาไม้มาอันหนึ่งคาบกลางอ่าวว่างไม้สองหงส์เฮาสืออยู่
 คนละข้าง สิพาเว็นบินไป ให้โตกัดเอาไม้ ออย่าวาจาอ้าปาก เห็นอันใด ๆ ก็อย่าไปว่าจ้อจำเอาไว้ ว่าแล้วหงส์
 จึงพาเต่าบินไปไวกๆ ข้ามป่าไม้ถึงทุ่งนาเพียง เสียงหมู่คนแซวๆฮ้องนำทางใต้ หงส์พาเต่าไปได้ บินไปข้างทุ่ง
 เหลียวลงไปที่ทุ่งกว้างเห็น เด็กเลี้ยงควายตะโกนเ็นว่า หงส์หามเต่าๆ ทางเต่าผีปากร้าย อดไว้ในใจอยากด่า
 ก็เลยอ้าปากขึ้นว่า เต่าหามหงส์ พอแต่อ้าปากขึ้นวางไม้หล่นลง ตกลงแล้วแนวกระดองกระแตกหมุ่น ชี้ฟาด
 ฟังไปเท่าหัวเมือง ทุกบ่อนบ้านชี้เต่ากระเด็นไป บ่ว่าคนเมืองใด ชี้เต่าไปติดไว้ คนเฮาพากันแ้วหมั้นไปว่า
 ชี้เต่า พากันติดปากแ้วมาเท่าทุกวัน มีหรือไม่มี ไผ่บ่มีให้บอกแทน ชี้รักแรวหมู่เจ้าหมั้นอยู่บ่เฮา นี้ละเด้อพี่น้อง
 จำเอาแห่นคำสอน ก่อนสิไชวาจา ออกมาระวังไว้ คำอันใด บ่ควรให้เขาเด้ออย่าแ้วว่า ก่อนสิแ้วสิจาให้เจ้า
 คิดถี่ถ้วนเสียแล้ว จังค้อยจำ จังคิดก่อนพูด ออย่าพูดก่อนคิด ก่อนทำ ตามคำพุทธสอน นี้ละเจ้าเหตุชี้เต่าติด
 คน คนจึงไร อยู่บ่อนใด ก็จึงไรได้ คั้นจึงไร เทื่อนี้ ที่หน้าแห่งจัญไรเกิดเป็นคนก็จัญไร แม้แต่เกิดเป็นเต่ายัง
 จัญไร ชี้เต่ามาติดอยู่คนก็ยังจัญไรจนทุกวันนี้ ดาบสการตัดสินคดีความไม่ยุติธรรมเพราะอคติธรรมเรื่อง
 ดาบสการตัดสินคดีความไม่ยุติธรรมเพราะอคติธรรมนั้น มีสาระสำคัญ ๖ ประการ คือ ดาบสเดินป่าไปเจอ
 เสือโคร่งร้ายนอนตาย การตัดสินคดีของรุกขเทวดาตามใจชอบ หม่าจิ้งจอกตัดสินคดีความด้วยความ
 โทสะคติ พญาจ้าวแดงถูกรอบงำด้วยภยาคติ หนายาวนรตัดสินแบบโมหาคติไม่เป็นธรรม และการตัดสินคดี
 แบบกระต่ายน้อยเจ้าปัญญา ดาบสเดินป่าไปเจอเสือโคร่งร้ายนอนตาย ดังปรากฏในนิทานเสียวสวาสดีคำ
 กลอนว่า ว่า อีกหนึ่งนั้น การที่ทำคุณ ลางเลยกลับ โทษมีมาต้อง เฟิงหวนแจ้งแยงถึงผลเหตุ ออย่าได้
 คิดม่อตื้น ตนต้องเฟิงตนฯ ยังมี บทแบบเบื่อง ปางก่อนเป็นมา จากนิทานเปรียบเห็นแจ้งแยง อย่างว่า มีเสือ
 ฮ้าย ในดงพงป่า ยามหนึ่ง อดอ่อนล้า นอนเลื้อยอยู่โพนฯ กล่าววว่า การทำคุณ บุชาโทษ ให้ครุ่นคิดก่อนที่จะ
 ช่วยเหลือคนอื่น ในปางก่อนยังมีเรื่องแบบนี้ จากนิทานยกมาเปรียบเปรยให้เห็นชัดแจ้ง ที่ว่ามีเสือร้ายในดง
 ป่าใหญ่ นั้นเดินทางหากิน รู้สึกอ่อนล้า นอนหลับที่โคนดินพุ่มไม้ใหญ่หนานอนทับรูงูเห่าข้างจอมปลวกซึ่ง
 เป็นที่อาศัยของงูเห่าอย่างสบายใจ แลนา จอมปลวกหัน งูเห่ามันเนา เสือนอนทับ ปองฮูงไว้ งูในหัน

หันใจบโลง เลยตอดส้วง เสือม้วยมิงมรณฯ เมื่อนั้น รัสสิเจ้า ตนหนึ่งมาเห็น เสือนอนตาย ใหม่
 เหมือนฉนั้นนั้น เลยเล่า ฮวายมนต์แล้ว พลันเลยลองเปาหนเดียวเสียมอดม้วนพลันพื้นต้าวคิน ฯ มันโกรธกล้า
 จาต่อตาปโส (ฤๅษี) กูหลับตี บ่ควรมากลัวหักคอฆ่าตายเสียดีกว่า กินแซบซ้อย สาได้สว่างใจ ฯ นักบวชด้าน
 จาต่อพยัคฆา (เสือ) ไชความจริง บอ่าบังเบื่อง ทั้งแถมทำ จาเสื่อติดต่อ ขอให้หาผู้ฮู้ ตัดชี้ช่องทางฯ ครั้นผู้ฮู้
 บอกว่าเฮาผิด โตกินเฮา ไปเสียดายเนื้อ กล่าววว่าที่จอมปลวกเป็นที่มรูงูเห่าจำศีลอยู่ เสือโคร่งนอนทับ

ทางออกทางเข้าของงู หายใจไม่ออกเลยเลื้อยขึ้นมาปากรูกัดเสื่อตาย เมื่อนั้นฤษิตนหนึ่งเดินผ่านมา เห็นเสื่อรายนอนตายใหม่ๆ เกิดความสงสารอยากช่วยให้ฟื้นคืนชีพ จึงอวยเสกเวทมนต์ให้เสื่อฟื้นคืนชีพ ทันใดนั้นเสื่อฟื้นคืนชีพมาพลัดโกรธฤษีว่านอนหลับอยู่ดีๆมาปลุกให้ตื่นทำไม? จึงโกรธจะกินฤษิตนนี้ให้ได้ ฤษีจึงเล่าเรื่องให้เสื่อฟัง แต่เสื่อหาเชื่อไม่ ฤษีจึงขอให้เสื่อหาหนายมาตัดสินคดี ชี้ช่องทางถูกให้ ถ้าผิดจริง ให้เสื่อกินได้จะไม่ร้องขอชีวิตแม้แต่น้อยเลย การตัดสินคดีของรุกขเทวดาตามใจชอบ มีใจความว่า เสื่อก็ยินยอมให้เป็นไปตามว่า สองเล่าย้ายผันผ่ายคู่กันฯ ไปจวบพ้อ เทพหนึ่งแปลงกาย เป็นชายเนา นิ่งสาขาไม้เลยขอให้ตัดสินชี้ช่อง เทพท่อนไต้ หลังอุ้งชูเชิงฯ ท่อว่า ฉันทาคติกุมเห็นแมนเป็นผิดเลยตัดสินถือความเสือด่าน อ้างว่าเสื่อเขาได้เนานอนนิทรเน่งคันทาก ไปคว่าคันทเขาให้ขุนใจนักบวชเจ้าเห็นว่าผิดครอง เสื่อก็ยินยอมให้เป็นไปตามฤษีว่า ทั้งสองเลยเดินไปเจอรุกขเทวดาเป็นเทวดาผู้ชายที่สถิตอยู่ต้นไม้ใหญ่เลยขอให้ตัดสินคดีชี้ช่องทางถูกให้ รุกขเทวดานั้นรู้แจ้งในเรื่อง แต่ด้วยตามใจชอบที่มีต่อเสื่อ ที่ปาน้อยู่ได้คนไม่กล้าตัดไม้ใหญ่เพราะมีเสื่อป้องกัน จึงมีประโยชน์ต่อเรามากถ้าเสื่อชนะคดี จึงตัดสินให้เสื่อชนะด้วยใจชอบ ฤษีบอกว่าผิดครองไม่เป็นธรรม หมาจึงจอกตัดสินคดีความด้วยความโทสาคติ ว่า ไปพานพ้อ โสณาจิ้งจอก มันหาก หวนฮุงฮู จริงแจ้งแห่งคติฯ เพราะเพื่อความโกรธกุม ตนพ้อฤษี จึงตัดสินให้ พยัคฆาจาแมน นักบวชเจ้า เห็นเบื่องบควรรฯ ถึงฤษีเดินทางไปเจอสุนขจิงจอง ในเวลานั้นสุนขคิดโกรธจะแก้แค้นฤษีที่ตนเคยไปหากินเศษอาหารแถวที่พักฤษี แต่ฤษีไล่ตนและตีไม่ให้มากินเศษอาหารแถวที่จำศีล จึงทำให้หมาจิ้งจอกตัดสินให้เสื่อชนะอีกด้วยตัวเองโกรธฤษี ฤษีเห็นไม่เป็นธรรมจึงขอให้เสื่อพาไปหาหนายตัดสินคดีอีกครั้ง พญาจ้วแดงถูกครอบงำด้วยภยาคติ ที่ว่า เลยเล่าผ่าย ไปสู่พญาจ้ว จ้วภยาคติคลุ่ม กลัวเกรงย่าน เลยเล่า ตัดสินให้ภยาเสื่อได้ทำ นี่ก็ นักบวชเจ้า เห็นเบื่องบควรรฯ ถึงฤษีกับเสื่อก็เดินมาเจอพญาจ้ว ฤษีและเสื่อโคร่ง ก็เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้พญาจ้วฟัง พญาจ้วนั้นครุ่นคิดดูด้วยความที่กลัวเสื่อเป็นที่ตั้งใจอยู่แล้ว เกรงกลัว (ย่าน) เลยตัดสินให้เสื่อชนะ เสื่อกินฤษีได้ ด้วยเหตุเช่นนี้ฤษีว่าไม่ควรเป็นแบบนี้ เลยตกลงกับเสื่อว่าจะตามหาหนายมาตัดสินคดีความให้อีก หนายวานรตัดสินแบบโมหาคติไม่เป็นธรรม ดังปรากฏในข้อความตอนว่า สองพรำพร้อม ไปสู่วานร ลิงก็ โมโหหุม ครอบคลุมกวมกุม มันเล่า ตัดสินให้เสื่อกินคนอีก นี่ก็นักบวชเจ้า เห็นเบื่องบควรรฯถึง ฤษีกับเสื่อก็แล่นเดินมาถึงพญาวานรผู้ซึ่งโง่เขลา ในขณะที่ฤษีและเสื่อเล่าเรื่องราวให้ฟังวานรนั้นก็วังแต่น โหนกั้งไม่ไปมาไม่เข้าใจเรื่องราวที่แท้จริง ก็ปล้นตัดสินให้เสื่อกินคนได้เพราะความโง่เขลาไม่รู้เรื่อง ฤษีก็ว่าไม่ควรตัดสินไม่เป็นธรรม เลยเดินทางหาหนายตัดสินคดีอีกการตัดสินคดีแบบกระต่ายน้อยเจ้าปัญญา ที่ว่า ทั้งคู่ได้ ไปสู่ศคา และได้สัญญากันว่า เป็นภยาทัย ศคาเชื้อ

พญาหัวหน้าหมู่ มันฉลาดฮู้สอนข้อที่มีฯ บอกว่า ขอท่านได้พาตัวหลบคีน ดูสถานอันเกิดมีคราวนี้ หมายจัก หวนหาฮู้ ความจริงแจ้งแจ่ม บัดนั้น บมีกล้ากลั่นความ ว่านาฯ สองฝ่ายพร้อมพากระต่ายไปดู เสื่อลงนอน บอนเคยคราวนั้น เลยเล่า อัดตันทาง ฮูของงูอยู่ งูตอดซ้ำ เสื่อม้วยมิงมรณม์แท้แหละ ฯ เมื่อนั้น นักบวชเจ้า บอกว่าเอ็น ดูจักฮวายมนต์ เปาคีนคงเค้า ศคาเชื้อ จาดอมนักบวช บอกว่า มันโหดฮ้าย บควรรได้โผตผายฯ นักบวชเจ้า เลยเล่าเห็นดอม พาเอา ศคามา ค่อยถนอมทอมเลียง เนาดอมด้วย ฤษีลือชื่อ สุขตราบเท่า เถิงม้วยมิงมรณม์ฯ อันนี้ ท่านเปรียบไว้ บอกว่าทำคุณ ยังกลับกลาย โทษมีมา

ต้อง คนเหล่านี้ ลางมีทราชมช้วน โจ้โหดฮ้าย ฉันที้ก็ยอมมี ท่านเอ๋ยฯ ว่า เมื่อนั้น พระบาทให้ คิดใคร่ลองใจ ผุงเสนา อามาตย์มีมวลพร้อม จึงตรัสให้คนในตาแต่ง หมากซึก้า กับหมากเกลี้ยง มาพร้อมพรั่างกันฯ คือว่าให้ จัดใส่สองชั้น สีสุกแดง ดังเตียวโดยด้ามเอามาตั้ง กลางประชุมทรงแจก ยายพุนพี เถิงถ้วนทั่วกันฯ พระบาทเจ้า บอกว่าหวานดีเสนามวลเล่าลองชิมพร้อม ราชเจ้า ทรงแมถ้วนทั่ว มวลหมู่ เสนนครได้ ชิมแล้วว่าจิงใด ๆ เสนาล้วน ฮู้ว่าแสนชม เกรงอาญา ว่าหวานจิงแท้

ภาคหนึ่งนั้น.....ยังแต่บาครวญท้าวบัณฑิตฮู้ท่า ทูลบาดท่ายชมแท้เที่ยงจิงพระเอ๋ยฯ พระบพให้ ซักไล่ทวนถามเสนามวลว่าหวานทั้งนั้นเธอสังกล้าจาผิดพวกหมู่เสียวสวาสดีท้าวทูลเจ้าบั้งบั้งบอกว่าหมู่ หากย่าน เดชะพระภูบาลชมก็จำได้ทูลว่าหวานฉันทั้นนั้นราชเจ้าถามเขาติดต่อเสนากลับตัวด้านทูลไหวว่าชม ฯเมื่อนั้นพระบาทให้ถามท่านบัณฑิตโดยที่เสนาเฮามักมีฉันทั้นนี้ครั้นจักเวนวางให้อาการคงเสื่อม เสนาหมาก ซึก้าเหล่านี้สิควรแก้แ้งใดฯเสียวสวาสดีไหวแล้วเล่าทูลแถลง อันว่ามวลเสนา ย่อมมีดีฮ้ายท่านองนี้ เคยมี มา ก่อนขอแก้พระย่ำเกล้าเพิงฮู้ฮ้อมคดีพระเอ๋ยฯ

ว่า...นักปราชญ์ยอมไม่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนที่ควรอยู่ในที่ที่เป็น มงคล และมีนิทานเรื่องช่างพลายที่โจรเลี้ยง มีความประพฤดิเลว และต่อมรมหาบัณฑิตเอาไปเลี้ยง มีความประพฤดิดี เช่นเดียวกับเรื่อง ดาบสนกแขกเต้าไปเลี้ยงกับโจรเอาไปเลี้ยง มีนิสัยไม่เหมือนกัน พุดจา ไม่เหมือนกัน เมื่อสั่งเสียเสร็จแล้ว กงมพิก้ตายไป หลังจากที่ปลงศพของบิดาแล้ว ทั้งสองคนก็ปฏิบัติตาม คำสั่งสอนของบิดาด้วยดี วันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภจากเมืองจำปานครไปจอดพักอยู่แถวบ้านเสียวสวาสดี เสียว สวาสดีจึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภด้วย ระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสดีถามว่าแก่งนี้มีหินไหม เมื่อไปถึง อีกหมู่บ้านหนึ่งเสียวสวาสดีถามว่าหมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่าไม้ เสียวสวาสดีถามว่ามีต้นไม้ไหม นายสำเภไม่เข้าใจความหมายที่เสียวสวาสดี จึงคิดว่าเสียวสวาสดีเป็นคนบ้านบอไม่เต็มเต็งแน่ ๆ เลย แต่ใจหนึ่งก็อยากได้เสียวสวาสดีเป็นลูกเขย เมื่อไปถึงบ้านจึงเล่าเรื่องที่เสียวสวาสดีถามให้ลูกสาว นางศรีไวฟัง นางศรีไวจึงเฉลยปัญหาให้บิดาฟังว่า ครั้นเมื่อถึงแก่งแล้วถามว่ามีหินไหม หมายถึง มีหินอื่นๆ ที่มีค่ากว่าหินอื่นไหม ครั้นเมื่อถึงป่าถามว่ามีต้นไม้หรือไม่ หมายถึง ไม้อื่นๆ มีมากล้นก็จริงแต่ไม้ที่มีค่า เช่น ไม้จันทน์หอม ไม้กฤษณา มีหรือไม่ ครั้นถึงหมู่บ้านถ้าว่ามีคนหรือไม่หมายความว่า ในบ้านมีนักปราชญ์ หรือไม่ว่เมื่อครั้นนายสำเภได้ทราบเฉลยจากลูกสาวนางศรีไวแล้วทราบว่เสียวสวาสดี เป็นคนมีรสติปัญญา มากล้นจึงยกนางศรีไวให้แต่งงานกับเสียวสวาสดีจึงจะขอกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปานคร ได้จัดให้คนเฝ้าเวรยาม ใครหลับจะจับลงโทษประหารเสีย และริบเอาทรัพย์สิน นายสำเภเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบทรัพย์สินสมบัติ ให้ลูกสาวลูกเขยแล้วเตรียมตัวหนี แล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มาสนองตอบกันว่า เช่นในสมัยหนึ่งวัวตัวหนึ่งขวิด ขนพระองค์หนึ่ง ถึงแก่มรณภาพ สาเหตุเนื่องจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูกเศรษฐีได้หญิงโสเภณี เป็นคูนอนเมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วฆ่านางเสีย เมื่อนางตายไปจึงเกิดเป็นวัว แล้วได้มาผูกเวรกันในชาตินี้ เช่นเดียวกับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง ด้วยเหตุในเรื่องนี้กรรมสนองจึง เป็นเรื่องจริง

ภาคหนึ่ง^{๓๓} จอมเจืองเจ้า ทรงแทนจำปาเป็นนครหลวง ด้านดินแดนกว้าง พระหากไฉวง เว้นทศวรรษเหินห่าง เลยเล่า เกิดเหตุฮ้อน เมืองบ้านบานาเทพท่อนให้หลังล่าแลเห็นองค์พระราชาเอ็ด เบียงบังล้งล้าก็จึงบันดาลให้มีอันอุบาทว์ องค์ท่านให้ชมเข้มชู่ยามาหมู่หนึ่งบันดาลให้โจรมารลักหมู่หนึ่ง ของเที่ยงแท้ หาได้หากไปเห็นนาแต่นั้นองค์ท่านให้อ้อนฮุ่มพระทัยหลายมีแต่กลัวเกรงภัย ไปมีสุขได้พระจึง โองการให้เสนาทั้งสี่เกณฑ์ไพร่ คืบห้าฮ้อย ฮักษาคุ้มช่วงวังฯนับแต่ คืบแฮกตั้งพลไพร่นอนเวรพระก็ โกธาม โหดฮุนแสฮ้าย ฉวยตาวแล้วเที่ยวเดินดูทั่ว มวลหมู่เวรห้าฮ้อยหลับเสียงชู่คนฯพระบาทเจ้ากลับโกรธดมแถม เลยลวดตัดคอเสียปี่ม้างเว้น เวียนวันมื่อสามคืนติดต่อฆ่าไพร่คืบห้าฮ้อยตายเสียงบ่หลอฯเป็นที่สงสาร หน้าตายกองเดียวระดาชเอาศพโยนทุ่มถ่มม้างให้แกก้า แลนาฯ

เมื่อนั้น พระบาทเจ้า ชมชื่นพระทัยหลายเลยลวด โองการตรัสสั่งการบัดนั้นเวนวางให้ บาคราญเสียวสวาสดีเป็นผู้ หน้าที่จึงปรึกษาเจ้าแผ่นดิน"อัครมหาเสนาบดีเอิ้น" นามราชบัณฑิตในหลวงทรง ราชทานตราตั้งกับทั้ง ปลงประทานให้ ญิงชายมวมอบโฮมห้าฮ้อยเป็นช้อยท่านเธอฯลื่นกว่านี้ แถมตีมี ราชทานเงินค่าแสน โกฎีก้อกองล้นเว้นวางให้ สมศักดิ์สูงใหญ่อยู่ทาง สุขอยู่ล้วน บุญล่ำเหลือมั่งงำ

แท้แล้วฯ ท้าวว่า ชื่นบ่ขาด อย่าได้คึงเขียงการเมืองมีลูกขอแทนค้ำน้ำเพียงคอกลูกสิขอหยั่งน้ำ เพียงฝั่ง ลูกสิขอลอย เวรพ้อตาฮ้อยขอไปตาง พ้อเออยฯ...

แลบันปาย อันหนึ่ง ผู้เล่าว่า บ่ว่าของใผ "ซู่ใผแมนตา หลาใผแมนมือ" ว่ามาฉนี้ ท่านหมายกว้าง กำความชู่สิ่ง ของเครื่องใช้ ฝัวแก้วลูกเมียฯ อันที่ซู่ฮักฉนั้น บ่ว่าของใผ ครั้นพอใจ เล่าจบงามเสียง แมนจัก ขาดุดัน ขามะเฮ็งฮิมบาด ก็หาก งามยืมแยม ปูนปั้นแปกเขียน เทียมตั้ง นางราญน้อย นามว่าอมิตตา บุญปางหลัง เล่ามีฝัวเกล้า พราหมณ์ชาวบ้าน เหม็ดเมืองกุมเคียด ลางตีไล่ข้า ทั้งเล่าเว้าเสียดสีฯ ท่อแต่ ฝัวเมียนั้น เขาฮักแพงกัน ยินดีดอม สู้สมตามพื้น เหตุว่า เพณีน้อม สายแนนน้ำว่อง เลยเล่าสืบสร้าง ผองเท้าชู้ชิวัง แท้แล้วฯ

สรุป วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีได้กล่าวถึง วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดี เป็นวรรณกรรมของ ไทยที่ได้รับความนิยมสูงสุดเรื่องหนึ่ง ซึ่งควรจะนำมาศึกษาและถ่ายทอดแก่นุชนชาวไทย สิ่งที่ควรศึกษา วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดี เนื้อเรื่องโดยย่อ โครงเรื่องที่สำคัญ ลำดับเหตุการณ์ในโครงเรื่อง ความสำคัญ ของเรื่อง ตัวละครที่สำคัญ หลักธรรมสำคัญที่ปรากฏในเรื่อง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

๔.๓ ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนล่างของประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำ โขงตอนบน ของประเทศไทย และได้คัดเลือกวรรณกรรมโบราณ เรื่อง นิทานธรรมเสียวสวาสดี นำมา

^{๓๓} อ่างแล้ว, เสียวสวาสดี (สำนวนอีสาน) ,วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี,

ปรีวรรต จึงได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านวิถีชีวิต ๒) ประเพณีวัฒนธรรม ๓) ด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม ๔) ด้านเศรษฐกิจ และ ๕) ด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๔.๓.๑ ด้านสังคม ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เห็นว่า วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดี ได้ส่งผลต่อด้านสังคม เนื่องด้วยการครองเรือน หมายถึง ขรราวาสวิสัย ชีวิตชาวบ้านสามัญชนทั่วไป อันภาวะของชาวบ้านทั่วไป; คุหบดีผู้เป็นใหญ่ในเรือน ในครอบครัว, พ่อเจ้าเรือน, ชาวบ้านผู้มีอันจะกิน มีการครองเรือน มีเศรษฐกิจพอเพียงไม่ขาดแคลน ภาษาถิ่นอีสานว่า ดึงหน้าไม่ถึงหลัง ขาดๆเขินๆ ผู้ครองเรือนที่พอเพียง ต้องมีคุณธรรม และหลักธรรมในการครองเรือนคือสัจจะความจริงใจ ทมะ ความฝึกฝนปรับปรุงตัวเอง ขันติ ความอดทน และจาคะความเสียสละ เมื่อแม่แบ่งปัน มีเมตตาทายกรรม เมตตาวิจิตรกรรม และเมตตาโมกกรรมต่อเพื่อนมนุษย์ ก็จะอยู่ในสังคมได้ด้วยความสุขตามสภาวะอันควรแก่ตน^{๓๔}

๑.วิถีชีวิต หลักเด่นของวรรณกรรมเสียวสวาสดี คือหลักการสอนที่เสียวสวาสดีอัครมหาบัณฑิตกล่าวเป็นทานที่ได้ยากที่สุด โดยเฉพาะการให้อภัยศัตรูหรือผู้ที่ทำร้ายตนอย่างสาหัส^{๓๕} ด้วยหลักธรรม การให้ทานทั้ง ๓ นี้ ได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยวรรณกรรมดังกล่าวสร้างความเชื่อว่า การให้เป็นบุญ จึงทำให้เกิด **วิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ การเป็นผู้มีจิตอาสา** คนในชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ภาษาหลักหลักท้องถิ่นที่ใช้พูด คือ ภาษาเหนือ (ล้านนา) แต่ จังหวัดเลยจะพูดภาษาไทยเลย ซึ่งจะพูดเป็นภาษาอีสานสำเนียงออกท้องถิ่นอีสาน เพราะคนในถิ่นนี้อพยพมาจากฝั่งเวียงจันทน์เป็นส่วนใหญ่ วิถีชีวิตของคนในชุมชนแถบนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นคนใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย รักธรรมชาติ มีนิสัยโอบอ้อมอารี จริงใจ ชอบเป็นผู้ให้ และ เป็นผู้ที่มีจิตอาสาโดยตลอด ทั้งนี้ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกที่จัดให้มีการเทศน์ และ มีการเรียนการสอนในโรงเรียน และ เป็นชุดคำสอนของครอบครัว ของวงศ์ตระกูลที่ปลูกฝังกันเรื่องการเสียสละ การเป็นผู้ให้ ดังเช่น พระเวสสันดรชาดก ยิ่งให้ยังมี ได้บุญมาก จึงส่งผลต่อวิถีชีวิต และ คุณลักษณะนิสัยของคนแถบนี้ ที่เป็นคนที่มีจิตอาสาโดยพื้นฐาน ไปทำงานที่ไหน ก็มักจะมีความเสียสละ ช่วยเหลืองานขององค์กร หรือ ชุมชนที่อยู่ นั้น ๆ อย่างเต็มที่ จึงเป็นที่รักของผู้ร่วมงาน และ ชุมชนที่อาศัยอยู่^{๓๖} ดังจะเห็นได้จากการอยู่กันในระดับครอบครัว ระดับชุมชน และ ระดับสังคม มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันตลอด เช่น เมื่อทราบข่าวถึงการระดมทุนเพื่อจะช่วยเหลือบุคคล ชุมชนส่วนร่วม หรือ ช่วยเหลือสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง จะมีการร่วมกันบริจาคจากผู้คนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดวิกฤติการณ์ในชุมชน หรือ สังคม จะได้เห็นภาพของการร่วมกันบริจาค การตั้งโรงงาน การระดมกำลังกาย กำลังใจ และ กำลังทรัพย์ มาช่วยกันทุกฝ่าย ในเหตุการณ์หนึ่งในปัจจุบัน ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตการ

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระครูถิรธรรมสิริ วัดศรีปะดู่ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี, ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๓

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระมหาคำพันธ์ ปากาโร วัดมหาวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี, ๒ พฤษภาคม ๒๕๖๓.

^{๓๖} สัมภาษณ์ ดร.ทองดี ลำตัน เครือข่ายวัฒนธรรมจังหวัดเขตอีสานตอนล่าง จังหวัดอุบลราชธานี, ๒

เป็นผู้ให้ และ จิตอาสา ของคนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน คือ เหตุการณ์แพร่ระบาดของโรคโควิด ๒๐๑๙ หรือ โควรินาไวรัส ในช่วงเดือนมีนาคม - มิถุนายน ๒๕๖๓ เป็นช่วงที่รัฐบาลออก พรก.ฉุกเฉิน เพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของโรค ซึ่งสามารถดำเนินการได้ผลเป็นอย่างมาก ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ ของการช่วยเหลือระดับภาคประชาชนที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เช่น ใส่หน้ากากอนามัย เว้นระยะห่าง ล้างมือ ไม่ไปในที่ชุมชน และ มีการกักตัวเพื่อเฝ้าระวังโรค ซึ่งในการร่วมกันป้องกันในครั้งนี้ ทางประชาชนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยมีผู้ติดเชื้อโควิด ในอัตราที่ต่ำมา รวม ๕ จังหวัดแล้ว ไม่เกิน ๑๐ คน ช่วงเริ่มต้นมีนาคม - เมษายน โดยจังหวัดน่าน ไม่มีผู้ติดเชื้อเลยแม้แต่คนเดียว และ ตั้งแต่ช่วงพฤษภาคม มาจนถึงปัจจุบันไม่มีผู้ติดเชื้อเพิ่มเลย และ ผู้ที่เคยติดเชื้อ ได้รับการรักษาหายไปทั้งหมด กลับบ้านใช้ชีวิตตามปกติได้แล้ว เนื่องจากใน ๓ จังหวัดนี้ คือ อุบลราชธานี และ อำนาจเจริญ มีกลไกสำคัญ ของ คนในชุมชน ให้ความร่วมมือดีมาก ผู้นำชุมชนในพื้นที่ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และ อสม. ในหมู่บ้าน ต่างช่วยกันสอดส่องดูแลตามมาตรการดีมาก จึงทำให้ได้รับคำชมและยกย่องจากศูนย์ป้องกันการโรคโควิดส่วนกลางว่า ว่าทั้ง ๕ จังหวัดนี้มีการจัดการได้ดี และ ที่สำคัญที่สุดนอกเหนือจากการทำงานด้วยจิตอาสา และ เสียสละ ของคนในแถบ ๕ จังหวัดนี้แล้ว ยังมีภาพของการช่วยเหลือกันเองในระดับชุมชน ระดับอำเภอ และ ระดับจังหวัด คือ การตั้งร้านอาหาร น้ำดื่ม ผลไม้ และ สิ่งของจำเป็น ตามวัดต่าง ๆ และ จุดสาธารณะต่าง ๆ มีให้เห็นทั่วไป เป็นจำนวนมาก และ ระยะเวลาหลังมา มีโครงการ ตู้น้ำดื่ม ซึ่งก็ได้รับการตอบรับอย่างดีในชุมชน ในเขต ๕ จังหวัดนี้ ได้ร่วมกันเติมบุญ เติมสุข ที่ตู้น้ำดื่ม มีปรากฏอยู่ทุกชุมชน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดขึ้นทุกจังหวัด มีทั้งพระสงฆ์ ชาวบ้าน เอกชน และ ราชการต่างร่วมกันนำสิ่งของมาบริจาค ตั้งโรงพยาบาลประจำจุด และ โรงงานเคลื่อนที่ คือ เน้นการช่วยเหลือด้วยการให้ ทั้งที่เป็นอาสาสมัคร คือ สิ่งของ และ ธรรมทาน คือการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน จึงทำปัญหาโรคโควิดในประเทศไทยเรา คลี่คลายไปได้มาก จนได้รับการยกย่องระดับโลก ว่าประเทศไทยมีการบริหารจัดการที่ดีมาก จุดเด่นที่สำคัญที่สุดคือ วิถีชีวิตการมีจิตอาสา และ เสียสละร่วมมือ ปฏิบัติตามที่ทางศูนย์บริหารสถานการณ์ โควิด-๑๙ ขอความร่วมมือมาทุกประการ^{๓๓๗} เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้เป็นผลจากการที่พระสงฆ์เรานำหลักคำสอนในนิทานธรรมมาขึ้นเทศธรรมวัตรในพื้นที่ส่งผลให้ทุกคนเกิดความน้อมรับช่วยเหลือกันในยามประสบภัยต่างๆตลอดมาเหนียวแน่นจนถึงทุกวันนี้^{๓๓๘}

๒. ประเพณีวัฒนธรรม ในนิทานเรื่องเสียดวงศาศรี ได้พูดถึงนักปราชญ์ยอมไม่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนควรอยู่ในที่ที่เป็นมงคล และมีนิทานเรื่องช่างพลายที่โจรเลี้ยง มีความประพฤติเลว และต่อมาบัณฑิตเอาไปเลี้ยง มีความประพฤติดี เช่นเดียวกับเรื่อง ดาบสเอานกแขกเต้าไปเลี้ยงกับโจรเอาไปเลี้ยง มีนิสัยไม่เหมือนกัน พุดจาเหมือนกันเมื่อสิ่งเสียเสร็จแล้ว กฎุมพิกก็ตายไป

^{๓๓๗} สัมภาษณ์ ผศ.สุพิมล ศรศักดิ์ อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๓๓๘} สัมภาษณ์ พระสิริชัย ธรรมจาโร อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

หลังจากที่ปลงศพบิดาแล้ว ทั้งสองก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดาด้วยดี^{๓๙} วันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปาไปจอดพักอยู่ เสียวสวาสดีจึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภาด้วย ระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสดีถามว่าแกงนี้มีหินไหม เมื่อไปถึงหมู่บ้านเสียวสวาสดีถามว่าหมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่า เสียวสวาสดีถามว่ามีต้นไม้ไหม นายสำเภาไม่เข้าใจความหมายของเสียวสวาสดี จึงคิดว่าเสียวสวาสดีเป็นคนบ้าบอไม่เต็มแน่ ๆ แต่ใจหนึ่งก็อยากได้เสียวสวาสดีเป็นชาย เมื่อไปถึงที่บ้านจึงนำความไปเล่าให้นางศรีไวลูกสาวพี่นางศรีไวจึงเฉลยปัญหาว่า เมื่อถึงแกงแล้วถามว่ามีหินไหม หมายความว่า มีหินอื่นๆ ที่มีค่ากว่าหินอื่นไหม เมื่อถึงป่าถามว่ามีต้นไม้หรือไม่ หมายความว่า ไม้อื่นๆ มีมากก็จริงแต่ไม้ที่มีค่า เช่น จันทร์หอม ไม้กฤษณา มีหรือไม่ เมื่อถึงหมู่บ้านถามว่ามีคนหรือไม่หมายความว่า ในบ้านมีนักปราชญ์หรือไม่นายสำเภาทราบว่ายเสียวสวาสดีเป็นคนมีปัญหาจึงยกนางศรีไวให้เสียวสวาสดี จะกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปา ได้จัดให้คนเฝ้าเวรยาม ใครหลับก็จับลงโทษประหารเสีย และริบเอาทรัพย์สิน นายสำเภาเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบทรัพย์สินสมบัติให้ลูกสาวลูกเขยแล้วเตรียมตัวหนี แล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มาสอนต่อกัน เช่นในสมัยหนึ่งวัวตัวหนึ่งขวิดชนพระองค์หนึ่ง ถึงแก่ภรรณภาพ สาเหตุเนื่องจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูกเศรษฐีได้หญิงโสเภณีเป็นคู่นอนเมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วนางเสีย เมื่อนางตายไปจึงเกิดเป็นวัว แล้วได้ผูกเวรกันในชาตินี้ เช่นเดียวกันกับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง ดังนั้นเรื่องกรรมสอนจึงเป็นเรื่องจริงเสียวสวาสดีได้เข้าไปหาเจ้าของเมือง และเล่าเรื่องเป็นทำนองสอนถึงความไม่น่าไว้วางใจในธรรมชาติของมนุษย์เป็นนิทาน และบอกข้อเท็จจริงที่ระชาชนเดือดร้อนให้พระราชาทราบ และเล่าเรื่องความโหดร้ายของพระราชานั้หุเบา นิทานเรื่องเล่ห์เหลี่ยมของคน และนิทานเรื่องตัดสินคิดความที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม เจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสดีเป็นบัณฑิต และได้ส่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสดีล้วนเป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะปรัชญาธรรมและคติธรรมยังมีรายละเอียดอีกมากมาย และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่คนที่ได้ฟัง เพื่อมีแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา^{๔๐} ผู้ที่ได้ฟังธรรมแล้วเกิดความศรัทธา เพราะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตเขา และ ทำให้สังคมสงบสุข นอกจากนำไปปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตปกติแล้ว เขาต้องการที่จะสืบสาน รักษาและถ่ายทอดองค์ความรู้สำคัญนี้มายังคนในรุ่นต่อ ๆ ไป จึงเกิดแนวคิดในการจัดเป็นประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนโดยภาพรวม เป็นกิจกรรมงานบุญของชุมชน นอกจากส่งเสริมให้ชุมชนได้รักษาองค์ความรู้หลักธรรมได้ผ่านกระบวนการประเพณีและวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการจัดงานเพื่อสร้างความสามัคคี มีการระดมทุนในการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชนให้

^{๓๙} สัมภาษณ์ พระสังฆาน เขมปญโญ อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๔๐} สัมภาษณ์ นายศราวุธ ชันธิวิชัย, อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, วันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

เจริญสืบต่อไป^{๔๑} ซึ่งการจัดงานจะทำให้เกิดความน่าสนใจจนเกิดแนวร่วมมากมายในการมารับฟังธรรมและรักษาองค์ความรู้สำคัญในครั้งนี้ ซึ่งวรรณกรรมเสี้ยวสวาสดี มีอิทธิพลต่อชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดอำนาจเจริญอีกด้วย

๔.๓.๒ ด้านเศรษฐกิจ ผู้วิจัยได้สรุปจากข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่องเสี้ยวสวาสดีเป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าที่คนนิยมมากมาย และได้มีผลต่ออิทธิพลในการดำรงชีวิตรูปแบบการวิถีชีวิตวิถีชนคนอีสานที่เกิดประโยชน์หลากหลายทำให้เกิดการสอนด้วยคติธรรมปรัชญาธรรมจนเกิดเป็นประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามมีผลต่อชุมชนในกลุ่ม ๒ จังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทยและวรรณกรรมเรื่องเสี้ยวสวาสดีนี้ส่งผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างดี^{๔๒}

๔.๓.๓ ด้านสิ่งแวดล้อม จากผลการสัมภาษณ์ก็ปรากฏในตอนที่ว่า วันหนึ่ง มีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปา (เมืองจาม) มาจอดพักที่ท่าหน้า เสี้ยวสวาสดี ขอโดยสารไปกับนายสำเภา ระหว่างเดินทางผ่านสถานที่ต่างๆตลอดเวลา เสี้ยวสวาสดี ถ้ามด้วยความรู้ยากเห็นเป็นปริศนาว่า ๑. แก่งที่เราผ่านมานั้น มีหินหรือบ่ ? (หินแร่เงิน, ทองคำ) ๒. บ้านที่เราผ่านมานั้น มีคนเฒ่าสามขาหรือบ่? (ผู้เฒ่าจำศีล) ๓. ดงที่เราผ่านมานั้น มีไม้บ่? (ไม้จันทน์หอม, ไม้กฤษณา) ๔. เมืองที่เราผ่านมานั้น มีเจ้าครองนครบ่? (พระราชทรงทศพิธราชธรรม) และ ๕. ในวัดนี้มีพระเจ้าอยู่ผู้รักษา บ่? (พระสงฆ์ผู้ทรงศีล)^{๔๓}

นายสำเภาไม่เข้าใจปริศนาธรรม คิดว่า เสี้ยวสวาสดี เป็นอะไรไป เป็นคนบ้องหรือเปล่า แต่ใจหนึ่งก็คิดจะได้เป็นลูกเขย กลับถึงบ้านจึงแนะนำให้รู้จัก คนภายในครอบครัว โดยเฉพาะ นางศรีไวลูกสาวคนโปรด และในที่สุดได้จัดการแต่งงานให้เป็นคู่ครองตลอดไป จนทำให้เกิดเป็นการสร้างความตระหนักและซึมซับให้ผู้ฟังได้เกิดความศรัทธาถึงการอนุรักษ์ป่าของชุมชน เพราะถ้ามีการอนุรักษ์ป่าไม่อย่างดี จะเกิดความสมบูรณ์ของผลไม้นานาพันธุ์ และ สัตว์ป่าอยู่กันอย่างสงบสุข ไม่สูญพันธุ์ เมื่อป่าสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านได้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น เกิดแหล่งน้ำที่มีความสมบูรณ์ อันก่อประโยชน์ให้เกิดขึ้นโดยตรงกับคนในชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและยาวนาน โดยเฉพาะชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ชาวบ้านได้ประโยชน์จากแม่น้ำจำนวนมาก ทั้งเรื่องของการดำรงชีวิต อาชีพต่าง ๆ และ ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังส่งให้คนในชุมชน ได้มีการจัดบรรยากาศที่อยู่อาศัยให้มีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ^{๔๔}

สรุปได้ว่าวรรณกรรมเรื่องเสี้ยวสวาสดีได้ทำให้เกิดการในชุมชนเห็นประโยชน์ของการรักษาสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมเพื่อเกิดอัตลักษณ์ใหม่แก่ชุมชนรู้จักรักษาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในชุมชน

^{๔๑} สัมภาษณ์ พระใบฎีกาสุพจน์ ตบสีโล ดร., รองเจ้าอาวาสวัดผาสุกราม จังหวัดอุบลราชธานี, วันที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๔๒} สัมภาษณ์ พระครูอุดมธรรมวัตร เจ้าคณะอำเภอเหล่าโพธิ์พรหม จังหวัดอำนาจเจริญ, ๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๔๓} สัมภาษณ์ นายวีรพงษ์ ประทอง, รองผู้อำนวยการโรงเรียนศรีศาสนศาสตร์ วัดบ้านด้ามพรว้า จังหวัดอุบลราชธานี, วันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๔๔} ดร.สุมิตรชา ซาเสน, อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี, สัมภาษณ์ ๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๓

ตามหลักวิชาการหลักของความเชื่อว่าเป็นบุญในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในงานวรรณกรรมเสี้ยว สวาสดิ์ เป็นสิ่งที่จำเป็นไม่แพ้กัน ที่บรรพบุรุษของชุมชนกลุ่มแม่ น้ำโขงตอนล่าง ได้นำมาใช้เป็น เครื่องมือสำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้อยู่กันอย่างสงบสุขทั้งทางโลกและทางธรรมได้ อย่างลงตัว

ตารางที่ ๔.๘ แสดงเนื้อหาสรุปประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ใน กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

สรุปโครงสร้างสรุปประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย	
ด้านสังคม	๑.วิถีชีวิตการให้ ๒.ประเพณีวัฒนธรรม - ประเพณีหลักนำมาเทศธรรมวัตร และงานบุญต่างๆ
ด้านเศรษฐกิจ	๑. อาชีพ - เกษตรกร - อาชีพช่าง - ค้าขาย - มัคคนายก - จัดงาน - การแสดง - ออกแบบ - โฆษกพิธีการ - ครู ๒ การท่องเที่ยว - การท่องเที่ยวเชิงประเพณี - การท่องเที่ยววิถีชุมชน - การท่องเที่ยวเชิงมิตติศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

๔.๔ เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

จากการนำชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) ไปใช้ในการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ ประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง โดยเลือกชุมชนที่ที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณจังหวัดละ ๑ แห่ง ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณแต่ละจังหวัด ให้เป็นต้นแบบ ระดับจังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง ร่วม ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๑ ชุมชน และ จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง และ ตอนล่างโดยมีผลการสร้างเครือข่ายดังนี้

๔.๔.๑ เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ได้แก่ ๑) วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนงทา อำเภอมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) วัดมณีวนาราม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี

๔.๔.๒ เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้

๑. ชุมชนวัดวัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนงทา อำเภอมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ
๒. ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพประกอบประชุมเครือข่าย อำนาจ-อุบลราชธานีป้ายเครือข่ายกับมณีวนาราม อำเภอมืองอุบล
จังหวัดอุบลราชธานี

๔.๔.๓ การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง

ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จัหวัดแพร่ และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทิวาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอ นครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดโนนคู่ อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ รวมทั้ง ๓ พื้นที่แล้ว เป็น ๑๑ จังหวัด และได้กำหนดให้ วัดสูงเม่น เป็น ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย โดยมี พิธีเปิดป้ายศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ เชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ มีผู้คนเข้าร่วมงานเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณสร้างสรรค์ กว่า ๒๐๐ รูป/คน ทั้งคณะสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐ เอกชน ชุมชน ทั้งในจังหวัดแพร่ และ ผู้แทนชุมชน จาก ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงราย จังหวัด เชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสถิตฐาน อ.เมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองน่าน จังหวัดน่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จังหวัดแพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เมือง จังหวัดเลย และมีผู้แทนจากกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง โดยมีพระครูปัญญาสารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และมีนายพุงศักดิ์ พลลุน เป็นประธานฝ่ายฆราวาส สำหรับวิทยาร่วมเสวนา ประกอบด้วย ๑) พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร. ๒) พระครูวุฒิชัยธรรมบัณฑิต รศ.ดร. ประธานหลักสูตรรัฐศาสตร์ ผู้อำนวยการส่วนสนับสนุนวิชาการ มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี ๓) พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ ปธ.๙ ดร. ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มจร.วิทยาเขตแพร่ ๔) นายสมเจตน์ วิมลเกษม ปราชญ์คัมภีร์โบราณ จังหวัดน่าน ๕) พระครูภาวนาเจตยานุกิจ ดร. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุซ้อแะ พระอารามหลวง ปราชญ์คัมภีร์โบราณ ล้านนา และมีผู้ดำเนินรายการ สานเสวนา คือ รศ.พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์ หัวหน้าหน่วยวิจัย มจร.วิทยาเขตแพร่

(จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณสร้างสรรค์ และ พิธีลงนามสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรม
โบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง
ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

(จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลานสร้างสรรค์ และ พิธีลงนามสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรม
ไบลานอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง
ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

(จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณสร้างสรรค์ และ พิธีลงนามสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรม
โบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง
ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

(จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลานสร้างสรรค์ และ พิธีลงนามสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรม
 ไบลานอย่างสร้างสรรค์ เขตกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง
 ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

สรุป

องค์ความรู้จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย” ผู้วิจัยได้มีข้อค้นพบดังนี้

๔.๕.๑ ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ส่งผลถึง ดังนี้ ๑. ผู้นำไม่ให้ความสนใจ ๒. ขาดแคลนบุคลากรที่เชี่ยวชาญในพื้นที่ ๓. ขาดงบประมาณในการทำดำเนินงาน ๔. ขาดการบริหารในรูปแบบของคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณเฉพาะ ๕.ขาดเทคโนโลยีมาช่วยส่งเสริมการทำงาน โดยเฉพาะการถ่ายคัมภีร์ดิจิทัล ๖. ขาดทายาท หรือ บุคลากรแกนนำผู้สืบทอด ในการสานต่อการอนุรักษ์ ๗. ขาดการสร้างเครือข่ายในการให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ ๘.ขาดระบบการเผยแพร่และบริการ ๙.ขาดระบบยกย่องผู้ทำงาน ๑๐. การอนุรักษ์ไม่เกิดประโยชน์กับชุมชน และ ๑๑.ขาดระบบการประเมินผลและสรุปข้อมูลการทำงาน

๔.๕.๒ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ดังนี้ ๑. ผู้นำและชุมชนให้ความสำคัญ ๒. คณะสงฆ์ระดับผู้บังคับบัญชาให้ความสำคัญและสนับสนุน ๓. มีระบบการสร้างความรู้เห็นและศรัทธาให้ยั่งยืน ๔. มีการบริหารงานในรูปแบบของคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณเฉพาะอันเป็นที่น่าเชื่อถือของคนในชุมชน โปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ ๕. มีการสนับสนุนด้านงบประมาณ ๖. มีเครือข่ายให้ความช่วยเหลือและร่วมมือจำนวนมาก ๗. มีบุคลากรเชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณในพื้นที่ ๘. มีการจัดทำศูนย์เรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ๙. มีการให้บริการข้อมูลและเผยแพร่ข้อมูลสู่สาธารณะชน ๑๐. มีระบบเทคโนโลยีมาช่วยสนับสนุนการอนุรักษ์ ๑๑. ประชาชนในชุมชนได้ประโยชน์จากการอนุรักษ์ ๑๒. มีระบบการยกย่องเชิดชูคณะทำงานด้านการอนุรักษ์ และ ๑๓. มีการวัดผลประเมินผลอย่างเป็นธรรม

๔.๕.๓ แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ ดังนี้

๑) วิธีการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ คือ ๑. การทำ MOU บันทึกข้อตกลงความร่วมมือ ๒. การเข้าร่วมสมัครเป็นสมาชิกเครือข่ายที่ก่อตั้งไว้แล้วอย่างเป็นทางการ ทั้งของรัฐ และ เอกชน ๓. การเชิญชวนจัดตั้งเครือข่ายใหม่ร่วมกัน ทั้งที่เป็นทางการ และ ไม่เป็นทางการ เพื่อจุดประสงค์ในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ๔. เชิญผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ เป็นที่ปรึกษา หรือ เข้าร่วมเป็นกรรมการ

๒) วิธีการรักษาเครือข่ายให้อยู่อย่างยั่งยืน ดังนี้ ๑. มีการกำหนดแผนงานและมาตรฐานที่ชัดเจนร่วมกันแต่ต้น ๒. มีการร่วมงานและจัดงานร่วมกันตามเหตุสมควร ๓. มีการเชื่อมความสัมพันธ์มิตรภาพกันทางช่องทางต่าง ๆ ๔. มีการจัดระบบการบริหารเครือข่าย มีประธาน มีผู้ประสาน มีกรรมการ ๕. มีการจัดสรรผลประโยชน์ร่วมกันอย่างเป็นธรรม ๖. มีการช่วยเหลือและให้กำลังใจกันอย่างต่อเนื่องไม่เป็นภาระ ๗. มีความเคารพ จริ่งใจ ซื่อสัตย์ และไว้วางใจระหว่างกัน ๘. ให้เกียรติ ยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมทั้งในด้านพื้นที่และองค์กร ๙. มีระบบสร้างแรงจูงใจในการเป็นเครือข่าย ๑๐. มีการสร้างและพัฒนาทายาทในการเป็นเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง ๑๑. มีงบประมาณในการบริหารและจัดกิจกรรม

เครือข่าย ๑๒. มีการติดตามประเมินผลร่วมกัน ๑๓. มีการสรุปและถอดบทเรียนร่วมกันอย่างเป็นธรรม และ ๑๔. มีระบบการยกย่องบุคลากรในเครือข่าย

๔.๕.๔ ชุดความเชื่อในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน คือ

๑) การสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา เป็นการรักษาคัมภีร์ใบลานส่วนใหญ่ เป็นการบันทึก พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะพระไตรปิฎก ถือว่า เป็น คำสอนโดยตรงที่พระพุทธองค์ได้มอบไว้ให้กับชาวโลกทั้งหลาย ในนามพระพุทธศาสนา คำสอนและข้อปฏิบัติ หรือ พระธรรมวินัย ถือเป็นหัวใจสำคัญของอายุพระพุทธศาสนา เป็น ศาสดาของพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน ตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้กับพระอานนท์ ก่อนปรินิพพานว่า “ โย โว อานนท มยา ธมโม จ วินโย จ เทสิโต ปญญุตโต โส โวมมจฺเจยน สตถา” คุก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยใด ที่เราได้แสดงและบัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นแล จัดเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลที่เราล่วงลับไปแล้ว (สุดตันตปิฎกชัชฌนิกาย มหาวรรค มหาปรินิพพานสูตร) ในสมัยพุทธกาลการรักษาพระธรรมวินัย คือ การเก็บไว้ในคน หมายถึง มีการถ่ายทอด โดยการฟังและปฏิบัติตามจากผู้สำเร็จพระอรหันต์สืบทอดกันมา ส่วนในยุคหลักพุทธกาลประมาณก่อน ๔๐๐ ปี มีการรักษาโดยมุขปาฐะ คือ การสวดทรงจำท่องพร้อมกัน สืบ ๆ กัน ถ่ายทอดจากครูสู่ศิษย์ และหลักจากช่วง พ.ศ.๔๐๐ เศษ เริ่มมีการรักษาพระธรรมวินัย ด้วยวิธีการจารึกอักษรบนใบลานโดยเริ่มที่ลังกาเป็นที่แรก จากนั้นมีการจารึกสืบทอด ๆ กันมาในหลายประเทศ เช่น พม่า ลาว กัมพูชา และ รวมถึงประเทศไทย ดังนั้นจะเป็นได้ว่า คัมภีร์ใบลานจึงเป็นตัวแทนสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะคำสอนของพระพุทธเจ้า การสร้างคัมภีร์ การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จึงเป็นการรักษาอายุพระพุทธศาสนา ทำให้พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ายังคงอยู่เป็นประโยชน์ต่อไปแก่มนุษยชาติ ที่ต้องการศึกษาวิธีการพันทุกข์หรือ ดับทุกข์เหมือนพระองค์ เพราะสามารถศึกษาพระธรรมคำสอนจากคัมภีร์ใบลานได้ ในฐานะที่เป็นเอกสารมรดกโบราณที่มีการสืบทอดกันมา ผู้ที่ได้สร้างคัมภีร์ และ อนุรักษ์คัมภีร์จึงได้รับอานิสงส์อย่างมหาศาล ^{๔๕}

๒) การมีอานิสงส์มาก คือการที่คนสมัยก่อนมักนิยมสร้างหรือถวายคัมภีร์ไว้ในพระพุทธศาสนา เป็นจำนวนมาก เนื่องจากมีความเชื่อว่า มีอานิสงส์มาก เพราะมีปรากฏในคัมภีร์ใบลานสมัยโบราณที่มีการจารคัดลอกกันไว้ และ เป็นความเชื่อที่บรรพบุรุษ บรรดาบัณฑิต นักปราชญ์ ได้ถ่ายทอดสืบทอดกันมา ได้แก่

๒.๑ อานิสงส์ในการสร้าง และ อนุรักษ์คัมภีร์ในพระพุทธศาสนา

ได้แสดงไว้ในคัมภีร์จุฬคันธวงศ์ปริจเฉทที่ ๕ ว่า ผู้ใดผู้หนึ่งเป็นบัณฑิตมีปรีชาญาณสร้างเองก็ดี ให้คนอื่นสร้างก็ดี ซึ่งคัมภีร์อรรถกถาฎีกาย่อมเป็นกองบุญอันหาที่สุดมิได้ มีอานิสงส์บุญไม่มีที่สิ้นสุดเช่นเดียวกับการ

^{๔๕} พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอู่), ดร. และ คณะ, การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่, หน้า ๕๖.

สร้างเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ และเช่นเดียวกับการสร้างพระพุทธรูป ๘๔,๐๐๐ องค์ เช่นเดียวกับการปลูกต้นโพธิ์ ๘๔,๐๐๐ ต้น และเช่นเดียวกับการสร้างพระวิหาร ๘๔,๐๐๐ หลัง

อนึ่ง ผู้ใดสร้างหีบใส่พระพุทธรูปหรือแนะนำให้คนอื่นกระทำก็ตอหนึ่ง ผู้ใดให้เองก็ดี ให้ผู้อื่นให้ก็ดี ซึ่งในโบลานก็ดี มูลค่าโบลานก็ดี

อนึ่ง ผู้ใดให้เองก็ดี ให้ผู้อื่นให้ก็ดี ซึ่งน้ำมันก็ดี จุลนก็ดี ข้าวเปลือกก็ดี ผ้าไหมอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี เพื่อประโยชน์แก่การเซ็ดโบลาน ซึ่งด้ายอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่การเป็นหมุดร้อยในรอยเจาะโบลานก็ดี ซึ่งแผ่นกระดานคูก็ดี ซึ่งผ้าอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่การห่อโบลาน ซึ่งเชือกอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่การผูกโบลาน ซึ่งถุงอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่การห่อกำโบลาน

อนึ่ง ผู้ใดกระทำการเองก็ดี ใช้ผู้อื่นให้กระทำก็ดี ซึ่งการประดับโบลานก็ดี ซึ่งการประดับแผ่นไม้กระดานไม้ก็ดี ด้วยหรรดาสหรือด้วยมโนศิลา หรือด้วยทองและเงิน ผู้นั้นย่อมมีกองบุญ อาานิสงส์บุญหาที่สุดมิได้ เช่นเดียวกับการสร้างพระเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ เช่นเดียวกับการสร้างพระวิหาร ๘๔,๐๐๐ หลัง ผู้นั้นเป็นผู้ประกอบด้วยศีลคุณ เมื่อบังเกิดอยู่ในภพ ย่อมเป็นผู้มีเดชมากอยู่ทุกเมื่อ บันลือสีหนาทแก่ลวกกล้า ประกอบด้วยอายุ วรรณะ และพละ เป็นผู้ใคร่ธรรมอยู่ทุกเมื่อ เป็นผู้มีความดีใหญ่ในหมู่เทวดาและมนุษย์ปราศจากโรคอาพาธ

ผู้นั้นเมื่อบังเกิดอยู่ในภพ เป็นผู้ที่มีปัญญา มีจิตตั้งมั่นด้วยดี มีความเป็นใหญ่ประกอบด้วยบริวาร ย่อมบรรลุสุขทั้งปวง เป็นผู้ที่มีศรัทธา มีหิริ รู้ถ้อยคำของผู้ขอ ด้วยวิบากผลของตน ย่อมเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอวัยวะน้อยใหญ่ มีทรวดทรงงาม เป็นที่รักใคร่ของสัตว์ทั้งปวง ได้รับการบูชาในที่ทุกสถาน เมื่อยังท่องเที่ยวไปในหมู่เทวดาและมนุษย์ ก็มีมิตรสหายคุ้มครอง ย่อมเสวยเทวสมบัติอยู่เนืองๆ จักบรรลอรุหัตผล ถึงซึ่งพระนิพพาน จักบรรลุปฏิสัมภิตา ๔ อภิญญา ๖ วิโมกข์ ๘ อันประเสริฐในอนาคตกาล

เพราะฉะนั้นนั่นแหละ บุรุษผู้เป็นบัณฑิตเล็งเห็นประโยชน์ของตน ควรสร้างเองและให้ผู้อื่นสร้างซึ่งคัมภีร์ และจารเอง ให้ผู้อื่นจารคัมภีร์บาลี อรรถกถาเป็นต้น ลงในโบลานและหีบใส่คัมภีร์พระธรรมพึงเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสให้เอง และชักชวนมิตรสหายพวกพ้องให้สร้าง หรือ ร่วมกันอนุรักษก็ดี ย่อมจะได้ อาานิสงส์ดังกล่าวนี้ นี่คือนิสงส์ของการสร้างคัมภีร์และอนุรักษทางพระพุทธศาสนา

๒.๒ อาานิสงส์ในการถวายผ้าห่อคัมภีร์

หลายพื้นที่มีความเชื่อที่เหมือนกันและแตกต่างกันในการถวายผ้าห่อคัมภีร์ไว้ในพระพุทธศาสนา ดังนี้ ๑. ได้บุญเท่ากับฝ่ายชาย : แต่ด้วยแรงศรัทธาที่มีต่อพระรัตนตรัยและความปรารถนาที่จะสั่งสมบุญในการสร้างสรรคัมภีร์โบลานไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าฝ่ายชาย ฝ่ายหญิงจึงอาศัยความสามารถด้านหัตถกรรมที่ตนมีทอผ้าขึ้นมาเพื่อทำเป็นผ้าห่อมัดคัมภีร์ถวายเป็นพุทธบูชา เพื่อเป็นอาานิสงส์ในชาติภพหน้าต่อไป ๒. ลดหย่อนกรรมเบียดเบียนสัตว์ : การทอผ้าเพื่อห่อคัมภีร์ดังกล่าวก็เพื่อลดทอนผลแห่งกรรมที่ตนต้องคร่าชีวิตหนอนไหมเป็นจำนวนมากในการทอผ้าไหมจึงทอผ้าห่อคัมภีร์ขึ้นเพื่ออาานิสงส์ผลบุญของตัวเอง เป็นการขอขมาและอุทิศส่วนกุศลแก่สรรพชีวิตที่ถูกทำลายไปเพราะการทอผ้า ๓. ได้ขึ้นสวรรค์ : ผ้าห่อคัมภีร์หลายผืน มีการใช้ไหม ไผ่นามาทอสอดในผืนผ้านั้นเปรียบเสมือนชั้นบันไดที่ผู้ทอและผู้ถวายจะสะสมไว้

เป็นเนื่อนาบุญ เมื่อผู้ทอและผู้ ถวายสิ้นชีวิตไปแล้ว ดวงวิญญาณจะอาศัยชั้นไม้ไผ่ชั้นแทนบันได เพื่อเดินทางขึ้นไปสู่สวรรค์ได้ ไม้ไผ่ที่นำมาทอ ร่วมในผืนผ้า จะมีทั้งที่มีลักษณะเป็นเส้นกลม และเส้นแบน ใช้สอดแทนเส้นพุ่งในการทอ ๔. ได้ร่วมสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา : การทำผ้าห่อคัมภีร์ก็เป็นโอกาสที่ผู้หญิงจะได้ทำนุบำรุง พระพุทธศาสนา ด้วยการอุทิศแรงกายและความตั้งใจจริงในการถักทอ และตัดเย็บผ้าห่อคัมภีร์ให้เป็นเครื่องปกป้องพระธรรมคำสอนซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา โดยการฝากฝีมือทางหัตถกรรมของสตรีในรูปแบบผ้าที่สวางามแบบต่าง ๆ ๕. ความงาม และ ยศถาบรรดาศักดิ์ : บางแห่งมีคติชนว่า การถวายผ้าไว้ในพระพุทธศาสนาผู้ จะได้รับอานิสงส์ที่ยิ่งใหญ่ จะเป็นผู้ที่พร้อมด้วยเสื้อผ้า อาหาร และเครื่องประดับ มีแต่ผู้คนที่ให้ความเคารพยกย่อง มีเกียรติ เป็นที่ยอมรับของคนทุกหมู่เหล่า เมื่อใดก็ตามจะต้องพบกับความมีอุปสรรค อุปสรรคนั้นจะผ่านพ้นไปด้วยดี ภัยอันตรายอื่นๆ อย่างสัตว์มีพิษและของมีคมต่างๆ ก็ทำร้ายไม่ได้ อานิสงส์ที่จะเกิดขึ้นในชาติหน้า จะเกิดมาเป็นผู้ที่มีความเพียบพร้อมด้วยหน้าตาที่งดงาม ต่อไปจะได้คู่ครองที่ดี มีฐานะและยศถาบรรดาศักดิ์ที่ดี และมีสติปัญญาที่น่านับถืออย่างยิ่ง^{๔๖}

๖. คู่ครอง : หลายแห่งมีความเชื่อสืบกันมาว่า การได้ถวายผ้าห่อคัมภีร์ร่วมกับฝ่ายชาย คือ ฝ่ายชายจารธัมม์สร้างคัมภีร์ไบเบิล ส่วนฝ่ายหญิงถวายผ้าห่อคัมภีร์ และห่อให้ โดยมีความเชื่อว่า เกิดภพใดชาติใด จะได้เป็นคู่บุญ คู่กรรม ร่วมสร้างบารมีไปจนถึงมรรค ผล นิพพาน ๗. จะได้มาบวช : ในส่วนของสตรี ที่ความปรารถนาอยากเกิดเป็นผู้ชายได้และได้มาบวชปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา จึงได้ถวายผ้าห่อคัมภีร์และห่อคัมภีร์ถวายด้วยตนเองเป็นการรักษาพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา เพื่อปรารถนาจะได้เกิดมาพบพระธรรมวินัย ไปทุกภาพทุกชาติ และได้มีโอกาสเกิดมาเป็นผู้ชายได้บวชในพระพุทธศาสนา ได้ปฏิบัติธรรมจนพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง ๘. เกิดในยุคพระศรีอาริยมฤตโดย : บางแห่งมีความเชื่อว่าการได้ถวายผ้าห่อคัมภีร์ จะได้รับอานิสงส์เช่นเดียวกับการสร้างคัมภีร์ คือ จะได้เกิดในยุคพระศรีอาริยมฤตโดย ซึ่งเป็นยุคที่มีคนมีศีลมีธรรม หลักจากที่รักษาคำสอนของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันนามว่าโคตมะ ครบ ๕,๐๐๐ พระวัสสาแล้ว ๙. การสืบชะตา หรือ ต่ออายุ : เนื่องด้วยการห่อคัมภีร์ไบเบิล คือ การรักษาสภาพคัมภีร์ไบเบิลให้อยู่ในสภาพดี และมีอายุยืน ผู้ที่ถวายจึงมีความปรารถนาเช่นนั้นด้วยตามความเชื่อ เรื่องของการสืบชะตา ต่ออายุ รักษาสุขภาพ ไปไหนแคล้วคลาดปลอดภัย ได้รับการปกป้องรักษาเป็นต้นและ ๑๐. ต่ออายุพระพุทธศาสนา : บางแห่งไม่มีความเชื่อทางวัฒนธรรมมาก แต่ มีความเชื่อทางเทคโนโลยีสมัยก่อน คือ การรักษาตัวคัมภีร์ไบเบิล เพื่อให้คำสอนของพระพุทธศาสนาอยู่อย่างยาวนาน เป็นการต่ออายุพระพุทธศาสนา

๓) เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เป็นของแท้ และ ไม่สามารถทดแทนได้ เพราะคนสมัยโบราณกล่าวไว้ว่า สร้างอะไร ก็ไม่ยาก เท่ากับสร้างคัมภีร์ธรรม ซึ่งเป็นการสร้างที่ยากที่สุดในโลก ต้องอาศัยพลังศรัทธา และมีสติของมนุษย์ในการเขียนแต่ละอักขระ ธรรม ๑ หน้าไบเบิล มีอักขระไม่ต่ำกว่า ๖๐๐ ตัว ไม่มีเทคโนโลยีใดที่จะมาใช้ในสมัยนั้นนอกจากต้องจารด้วยตนเองปลายเหล็กแหลม แต่ละคัมภีร์จึงเป็นของแท้

^{๔๖} อ่างแล้ว, พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ่น), ดร. และ คณะ, การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่, หน้า ๘๑.

มี ๑ เดียวเดียวในโลก แม้ในส่วนเนื้อหาก็จะมีการคัดลอกต่อ ๆ กันมา แต่ ตัวอักษรและไบบลันตลอดถึง สิ่งที่อยู่กับคัมภีร์ คือ ผ้าห่อคัมภีร์ ไม้ประกับ ไม้ป็นจึก ซึ่งมีลักษณะเฉพาะ ถ้าคัมภีร์เสียหาย หรือ สูญหายไป จะไม่สามารถหามาทดแทนได้ ทำใหม่ก็ไม่เหมือน เพราะตัวอักษรที่จารเขียนโดยคนมีลักษณะการเขียนที่เป็นเฉพาะตัวหนึ่งเดียวในโลก และ เสียชีวิตไปแล้ว จึงควรอย่างยิ่งที่จะต้องดูแลคัมภีร์ไบบลันแต่มัด แต่ละผูก แต่ละใบ แม้แต่เศษไบบลัน ก็ต้องอนุรักษ์ไว้ เพราะมีหนึ่งเดียวในโลก เหมือนกับคน แม้เป็นคนเหมือนกัน แต่ แต่ละคนมีเอกลักษณ์ต่างกัน ไม่เหมือนกันสักคนบนโลกไม่ได้ ถ้าเสียชีวิตแล้ว ไม่มีใครสามารถทดแทนได้ คัมภีร์ก็มีลักษณะเดียวกัน ^{๔๗}

๔) มีความเสี่ยงสูงด้านการสูญหาย และเสียหาย ที่ทำให้มีคัมภีร์ไบบลันหลายแห่งตกอยู่ในสภาพความเสี่ยงสูงด้านการสูญหายและเสียหายอันเนื่องมาจากไม่มีการรักษาดูแลที่ได้มาตรฐาน หลายแห่งเก็บไว้ในที่ที่ไม่เหมาะสมเป็นอันตรายต่อคัมภีร์ไบบลัน เช่น ทับถมกัน อยู่ในห้องอับชื้น ห้องที่มีอุณหภูมิร้อนมาก ในที่มีมีแมลงต่าง ๆ เข้าไปอยู่ เช่นบนหลังคา ในห้องเก็บของ ห้องร้าง หรือ บางทีอาจเก็บไว้ใต้ดินไปคือ อยู่ในหอธรรม หรือ หอไตร แต่ไม่เคยเปิดขึ้นไปสำรวจดูความปลอดภัยของคัมภีร์ เมื่อเปิดมาอีกครั้ง คัมภีร์เป็นอาหารของปลวก ของ สัตว์แมลงต่าง ๆ หมด มีสภาพที่เสียหายหมด เช่น แห่งกรอบ มีเชื้อรา มีคาบสกปรก มีฝุ่นมาก หรือ บางแห่งไม่สนใจด้านการอนุรักษ์ จึงเป็นช่องทางของผู้ที่รู้มูลค่าของคัมภีร์ไบบลัน จึงมาขอชมและอาจจะขอบูชา หรือ อื่น ๆ นำคัมภีร์ไปเป็นของเขา เป็นต้น ดังนั้น ถ้าไม่มีการอนุรักษ์คัมภีร์ไบบลันอย่างเร่งด่วน ที่ถูกต้อง และ ได้มาตรฐาน จะเป็นเหตุให้สมบัติของชาติมีความเสี่ยงด้านการสูญหาย และ เสียหาย ตามเหตุที่ได้กล่าวมาข้างต้น

๕) เป็นภูมิปัญญา และ ความมั่นคงของชุมชน ชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์ เนื่องด้วยคัมภีร์ไบบลัน ไม่เพียงแต่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีเนื้อหาอื่น ๆ ที่เป็นวรรณกรรมอีกมากมาย เช่น ประวัติศาสตร์ ประวัติบุคคลสำคัญ นิทาน ชาดก ตำรายา และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งคัมภีร์แต่ละเรื่องมีความเชื่อมโยงกัน และ เป็นคำสอนที่สร้างวิถีชีวิต และ นำอบรมสั่งสอน หลอมรวมให้เกิดความมั่นคงใน ชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์ ชาติใดที่ไม่มีคำสอน ไม่มีประเพณี วัฒนธรรม ไม่มีประวัติศาสตร์และองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดกันมา ย่อมนำไปสู่ความสูญสิ้นความเป็นชาติ ดังนั้น คัมภีร์ไบบลัน แม้เป็นวัตถุโบราณ แต่ ถือว่าเป็นเอกสารต้นฉบับที่สำคัญ มีพระคุณอันใหญ่หลวง ต่อความมั่นคงของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ทุก ๆ พระองค์ให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ สืบสาน รักษาและต่อยอดในการดูแล คัมภีร์ไบบลัน ในฐานะที่เป็นชุดความรู้ เครื่องมือ ในการถ่ายทอด ความ เป็นชาติไทย ของคนในอดีตจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้วิถีไทยยังคงอยู่ เพราะมีหลักคำสอน เป็นภูมิปัญญา ที่บรรพบุรุษได้ถักทอไว้ดีแล้วจึงจารึกลง และ ได้ถ่ายทอดให้กับรุ่นต่อ ๆ มา เพื่อสืบสานแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง อันเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติตามมีความเจริญ และ ชาติก็มีความมั่นคง ดังนั้นแนวคิดการอนุรักษ์

^{๔๗}สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ไบบลัน วัดสูงเม่น, เมืองคัมภีร์ธัมมโบริธาณ มรดกธัมม มรดกโลก วัดสูงเม่น วัดสูงเม่น, (ศูนย์สยามทรรศนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล :ไทยอุทธสาหะการพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๓๒.

คัมภีร์ไบเบิล เพื่อเป็นสัญลักษณ์ความมั่นคงของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ จึงเป็นแนวคิด หรือ ความเชื่อสำคัญในการทำสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ^{๔๘}

๖) **มีคุณค่า และ มูลค่ามหาศาลต่อชุมชน** คัมภีร์ไบเบิล เป็นสิ่งที่มีคุณค่า และ มูลค่ามหาศาล เพราะเป็นสิ่งที่บรรดา บัณฑิต นักปราชญ์ทั้งหลาย ได้กลั่นกรองมาอยู่ดีที่สุุดแล้ว และ จารลงในไบเบิลเป็นคัมภีร์ เพื่อมอบภูมิปัญญาที่ดีที่สุดไว้ให้กับลูกหลานและคนรุ่นหลัง คัมภีร์ไบเบิล จึงเป็นมรดกอันล้ำค่าที่สุดของคนในอดีต ที่มอบไว้ให้กับคนที่เขารัก ไม่ว่าจะเป็นญาติพี่น้อง ชุมชน หรือ ประเทศชาติ โดยได้ทำในรูปของ ธรรมทาน ถวายบูชาพระรัตนตรัย ดังนั้นวัดไหน ชุมชนไหน หรือ องค์กรไหน ที่มีคัมภีร์ไบเบิลอยู่ในครอบครอง ถือว่า ท่านมีอริยทรัพย์ มีมรดกที่ล้ำค่ามากที่สุดในโลก แต่มรดกเหล่านี้จะมีค่ามากก็ต่อเมื่อได้แกะออกมาศึกษา และ ปฏิบัติตาม ดังนั้นคุณค่าที่แท้จริงของคัมภีร์ไบเบิล คือ การศึกษาเนื้อหา คัมภีร์ไบเบิล ซึ่งเป็นความรู้ชั้นยอดที่ถูกต้อง และ เมื่อศึกษาแล้ว นำไปสู่การปฏิบัติอย่างถูกต้อง ผู้ที่ได้ปฏิบัติแบบนี้ จะได้รับคุณค่า และ มูลค่าที่ยิ่งใหญ่จากมรดกที่สำคัญที่สุดในโลก ที่บรรพบุรุษได้ช่วยกันสร้าง และอนุรักษ์สืบต่อไว้ให้กับพวกเรา ซึ่งปัจจุบันในต่างประเทศที่เป็นประเทศพัฒนาแล้ว เขาให้ความสำคัญกับตัวเนื้อหา หรือ องค์กรความรู้ในคัมภีร์ไบเบิล ในเอเชีย และ ทั่วโลกเป็นอย่างมาก มีการทุ่มงบประมาณมหาศาลในรูปของโครงการต่างประเทศ และ นำโครงการเข้ามาในเอเชีย โดยเฉพาะประเทศไทย และ ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นดินแดนที่มีคัมภีร์ไบเบิลมากที่สุดในโลก เขาเข้ามาถ่ายสำเนาคัมภีร์ต้นฉบับซึ่งสมัยก่อนใช้เทคโนโลยีไมโครฟิล์ม ส่วนสมัยปัจจุบันนี้ใช้ระบบดิจิทัล ภาพชัดเจนมาก เขาถ่ายเพื่อนำองค์ความรู้ในคัมภีร์ไบเบิล ไปศึกษา ค้นคว้า และ วิจัย เมื่อทราบแล้ว เขานำต่อยอดสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้อย่างมหาศาล เช่น ตำรายา ตำราโหราศาสตร์ ตำรากรรมฐาน ตำราคำสอน ตำราวรรณกรรม ตำราประวัติศาสตร์ ทำให้เขาได้รับคำตอบอันเป็นประโยชน์มาก ที่ไม่สามารถหาคำตอบได้ในแหล่งข้อมูลปัจจุบัน

ดังนั้นจากความสำคัญดังกล่าว จะเห็นว่า คัมภีร์ไบเบิลในระดับเนื้อหา มีมูลค่ามหาศาล นำไปทำประโยชน์สร้างคุณค่าทางสังคม ทางเศรษฐกิจ และ ทางสิ่งแวดล้อม ได้อย่างเป็นอเนก หลายที่นำองค์ความรู้ ไปสร้างงานศิลปะ สถาปัตยกรรม เช่น วัดวาอาราม สถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ หรือหลายแห่ง สร้างผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม สร้างสินค้าท้องถิ่น ทำให้เกิดมูลค่ามหาศาล มีผู้คนสนใจมาชม มาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก เช่น มาชมวัดสวาย มาชมจิตกรรมฝาผนังโบราณ มาซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชน มาชมประเพณี วัฒนธรรม มาชมการแสดง มาซื้อเครื่องแต่งกาย หรือ อาจจะมีการส่งออกสินค้าของชุมชน ไปทั่วประเทศ หรือ ส่งออกไปทั่วโลก มูลค่าต่าง ๆ เหล่านี้ เกิดจากการที่เห็นคุณค่าในคัมภีร์ จึงสามารถนำคุณค่า มาสร้างเป็นมูลค่าได้ หลายชุมชนเมื่อเห็นประโยชน์เช่นนี้ จึงได้มีการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลอย่างดีที่สุด

^{๔๘} อ่างแล้ว, สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล วัดสูงเม่น, เมืองคัมภีร์ธัมมโบริธาน มรดกธัมม มรดกโลก วัดสูงเม่น วัดสูงเม่น, หน้า ๔๐.

๔.๕.๕ หลักวิชาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ในปัจจุบัน ดังนี้

๑. การสำรวจและคัดแยกใบลาน ดังนี้ ๑.๑ การรวบรวมคัมภีร์ใบลานทั้งหมดในวัดที่ทำการสำรวจ ตรวจสอบคัมภีร์ใบลานที่ต้องสำรวจ และวางแผนในการดำเนินงานให้เหมาะสมว่าจะต้องใช้ระยะเวลาและบุคลากรเท่าใด ๑.๒ แยกคัมภีร์ใบลานในมัดหรือกับที่ครบชุดไว้ต่างหากจากคัมภีร์ใบลานอื่นๆ การจะดูว่ามัดหรือกับนั้นครบถ้วนหรือไม่ สามารถดูได้จากจำนวนที่บอกไว้ในบัญชี หรือ ตรวจสอบลำดับผูกว่าเรียงลำดับครบหรือไม่ แล้วตรวจสอบว่าคัมภีร์ใบลานผูกสุดท้ายนั้นจบหรือไม่และ ๑.๓ นำคัมภีร์ใบลานที่ไม่ครบชุดนั้นมาจัดเรียงไว้ เพื่อหาผูกที่เป็นชุดเดียวกัน โดยนำเอาคัมภีร์ใบลานทั้งหมดมาเรียงกัน ตามขั้นตอน ดังนี้ ๑.เรียงตามความยาวของใบลาน เพื่อจำแนกกลุ่มตามความยาว เพราะว่า ใบลานที่นำมาจารจะมีขนาดความยาวที่ต่างกัน ๒. ตั้งสันคัมภีร์ใบลานทั้งหมดขึ้น เพื่อแยกชุดสีและลวดลายที่ปรากฏตรงสันคัมภีร์ใบลาน ๓. ตรวจสอบนับจำนวนผูกและเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานว่าครบหรือไม่ หากมีครบก็ห่อหรือมัดไว้ชั่วคราว และนำไปจัดอยู่ในกลุ่มที่ครบชุดแล้ว และ ๔. แยกคัมภีร์ใบลานที่ไม่เข้าชุด กันเก็บไว้เป็นอีกส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะ

๒. การซ่อมแซมคัมภีร์ใบลาน ดังนี้ ๑. ควรศึกษาค้นคว้าหาวิธีที่เหมาะสมที่สุด เพื่อนำมาใช้ให้ถูกต้องกับสภาพเอกสารนั้น ๒. ต้องคงรูปลักษณะเดิมของเอกสารไว้ให้มากที่สุด ๓. วัสดุที่ใช้ในการซ่อมต้องมีความแข็งแรง คงทน และไม่เป็นอันตรายต่อเอกสาร ๔. ไม่ต้องต่อเติมอักษรหรือสีสันอื่นใดลงในเอกสารที่ซ่อมบูรณะ ๕. กระบวนการที่ใช้ในการซ่อมบูรณะ สามารถนำกลับมาซ่อมใหม่ได้ ๖. กระบวนการที่ใช้ต้องมีคุณภาพดีที่สุด แต่เสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด และ ๗. ซ่อมให้น้อยที่สุดเพื่อป้องกันมิให้การซ่อมไปทำลายเอกสารมากขึ้น

๓. ทำความสะอาดใบลาน คือ

๑. เตรียมอุปกรณ์ในการทำสะอาด

๑) แอลกอฮอล์ ๙๕ เปอร์เซ็นต์ หรือ ถ้าไม่มีใช้ ประมาณ ๗๐ เปอร์เซ็นต์ ก็ได้ บางแห่งถ้าหาแอลกอฮอล์ยาก ให้ใช้สุรา ๙๐ ดีกรี ผสมน้ำ ๑ ต่อ ๒ ส่วน ๒) สำลีก้อน ๓) ผ้าปิดจมูกอนามัย ๔) ถุงมือยาง ๕) โต๊ะในการปฏิบัติงาน ใช้โต๊ะกระจก

๒. นำใบลานที่ต้องการทำความสะอาด มัดสายสะหนองให้แน่น หรือในกรณีที่สายสะหนองเก่าหรือขาด ให้เปลี่ยนสายสะหนองก่อน เพื่อไม่ให้ใบลานแตกกระจัดกระจาย ระหว่างทำความสะอาด

๓. เช็ดใบลานทีละใบ ด้านหน้า จากซ้ายไปขวา โดยเช็ดไปทางเดียว โดยไม่เช็ดกลับไปกลับมา เพราะจะทำให้ใบลานเดาะหัก

๔. เมื่อเช็ดใบลานครบทุกใบแล้ว นำใบลานไปผึ่งลมให้แห้ง (ห้ามนำไปตากแดด)

๕. เปลี่ยนสายสะหนองใหม่ แล้วนำไปจัดหมวดหมู่ ห่อผ้าต่อไป

๖. **ทำความสะอาดในรอบปี** ควรมีคัมภีร์ออกมาทำความสะอาดผ้าห่อคัมภีร์ และ ตากแดด โดยไม่ต้องแกะ ห่อทั้งมัดที่มีผ้าห่อสมบูรณ์ เพื่อไล่ความชื้น ป้องกันเชื้อราที่จะเกิดกับผ้าและใบลาน ปีละ ๑ ครั้ง โดยมีเกณฑ์ในการนำคัมภีร์มาตากดังนี้

ตารางที่ ๒.๑ แสดงเนื้อหาความเหมาะสมอุณหภูมิ ความชื้นสัมพัทธ์ และ เวลา ของการตากคัมภีร์ใบลาน

ความเหมาะสมอุณหภูมิ ความชื้นสัมพัทธ์ และ เวลา ของการตากคัมภีร์ใบลาน			
ที่	อุณหภูมิกลางแดด / ความชื้นสัมพัทธ์ (เครื่องวัดอุณหภูมิและความชื้นดิจิทัล)	เวลาในการตาก	หมายเหตุ
๑	เกิน ๔๐ องศา	ไม่ควรตาก....	ทำให้ใบลานแห้งเกินไป
๒	๓๖ องศา - ๔๐ องศา / ๑๐ - ๒๙ %	๑๕ นาที พลิก ๑๕ นาที ตากต่อ แล้ว เก็บ	ให้ความชื้นของคัมภีร์ ใบลาน อยู่ที่ ๓ - ๗ %
๓	๓๐ องศา - ๓๕ องศา / ๓๐ - ๔๐ %	๒๕ นาที พลิก ๒๕ นาที ตากต่อ แล้ว เก็บ	
๔	๒๖ องศา - ๒๙ องศา / ๔๑ - ๕๕ %	๔๐ นาที พลิก ๔๐ นาที ตากต่อ แล้ว เก็บ	
๕	ต่ำกว่า ๒๕ องศา	ไม่ควรตาก	ทำให้ใบลานชื้นมากไป

*** กรณีใบลานขาดออกจากกัน เพราะ กรอบ ต้องทำการปฏิบัติการอนุรักษ์ โดย วิธีการ ลงน้ำมัน เคลือบกระดาษสา และเชื่อมต่อ ซ่อมเสริมใบลาน แล้วแต่ความเสียหายของใบลาน ^{๔๔}

๔. การจัดหมวดหมู่ใบลาน

คัดแยก จัดหมวดหมู่คัมภีร์ตาม ชื่อเรื่อง ภาษา และ เนื้อหาคัมภีร์ เป็น ๒๑ หมวด ตามระบบสากลที่นิยมใช้กัน ตามแบบ หอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ หอสมุดแห่งชาติลาว เพื่อสะดวกในการลงทะเบียนคัมภีร์ใบลาน

^{๔๔}สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, เมืองคัมภีร์ธัมมโหราณ มรดกธัมม มรดกโลก วัดสูงเม่น วัดสูงเม่น, หน้า ๖๑.

๐๑ พระวินัย	๐๘ โอวาทคำสอน	๑๕ กฎหมาย
๐๒ พระสูตรตันตปิฎก	๐๙ ประเพณีพิธีกรรม	๑๖ ตำราอักษรศาสตร์
๐๓ พระอภิธรรม	๑๐ ธรรมทั่วไป	๑๗ กวีนิพนธ์ร้อยกรอง
๐๔ คัมภีร์ภาษาบาลี	๑๑ นิยายธรรม	๑๘ ตำราโหราศาสตร์
๐๕ บทสวดมนต์	๑๒ นิยายนิทานพื้นบ้าน	๑๙ ตำรายา
๐๖ อานิสงส์	๑๓ ตำนานพุทธศาสนา	๒๐ รวบรวมหลายหมวด
๐๗ ชาดก	๑๔ ตำนานเมือง/ราชวงศ์	๒๑ อื่น ๆ .....

๕. การห่อคัมภีร์คัมภีร์ใบลาน

๕.๑ ขั้นตอนการห่อคัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

- ผ้าห่อคัมภีร์เป็นผ้าฝ้าย
- จักรเย็บผ้า
- ด้ายขาว หรือ ด้านสี ตามความเหมาะสม
- เข็มเย็บผ้า และ เข็มหมุด
- ไม้ปั่นจึกธัมม์

๕.๒ ตัดเย็บผ้าห่อคัมภีร์ตามขนาดที่เหมาะสมกับคัมภีร์

๕.๓ ห่อคัมภีร์ โดยหุ้มทั้งคัมภีร์

๕.๔ นำไม้ปั่นจึกมาไว้ด้านหน้าคัมภีร์เป็นฉลากคัมภีร์

๕.๕ นำด้ายมามัดคัมภีร์ โดยมีวิธีการมัด ๓ แบบ คือ แบบ ๓ เปลาะ ๔ เปลาะ และ ๕ เปลาะ ตามความยาวของคัมภีร์ แต่คัมภีร์ส่วนใหญ่ วัดสูงเม่น จะมัด ๔ เปลาะ ๆ ละ ๔ รอบ เพราะความยาวขนาดคัมภีร์ใกล้เคียงกัน เพื่อความแน่นหนาในการห่อคัมภีร์

๕.๖ ตรวจสอบความสวยงาม เป็นอันเสร็จการห่อคัมภีร์^{๕๐}

๖. การจัดเก็บคัมภีร์ใบลาน

๖.๑ ระมัดระวังอย่าให้คัมภีร์ใบลานถูกแสงมากเกินไป โดยเฉพาะจากแสงแดดเพราะแสงจะมีพลังงานที่ทำให้เกิดปฏิกิริยาการสังเคราะห์ทางเคมีขึ้น ผลที่เกิดขึ้น ทำให้คัมภีร์ใบลานกรอบ เเดาะง่าย'

๖.๒ เก็บในตู้คัมภีร์ที่มีขาตั้งสูงจากพื้นซีเมน เพื่อไม่ให้เกิดความชื้นในตู้ และภายในตู้ มีเม็ดพริกไทยดำหรือขาวห่อผ้าขาว หรือ ใช้น้ำมันการบูร ใส่ตั้งไว้ในตู้ก็ได้ เพื่อป้องกันแมลง

๖.๓ ห้องเก็บคัมภีร์ อุณหภูมิห้อง และความชื้นสัมพัทธ์ ของห้องเก็บคัมภีร์

^{๕๐} อ่างแล้ว, สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, เมืองคัมภีร์ธัมม์โบราณ มรดกธัมม์ มรดกโลก วัดสูงเม่น วัดสูงเม่น, หน้า ๒๓.

๖.๓.๑ ถ้าเป็นห้องมีระบบควบคุมอุณหภูมิ ควรอยู่ที่ ๒๒ องศา ความชื้นสัมพัทธ์ ๕๐ %

๖.๓.๒ ถ้าเป็นห้องเก็บทั่วไปไม่ติดเครื่องปรับอากาศหรือระบบควบคุมอุณหภูมิ ควรอยู่ที่ ๒๓ - ๒๗ องศา ความชื้นสัมพัทธ์ ๔๐ - ๖๕ % และควรหาทางให้อากาศมีการถ่ายเทได้ดี จะสามารถลดความชื้นได้ แต่ในกรณีนี้ต้องระมัดระวังเรื่องฝุ่นละออง ซึ่งต้องทำความสะอาดสม่ำเสมอ

๖.๔ หมั่นรักษาความสะอาด ให้ปราศจากฝุ่น เพราะนอกจากจะสกปรกแล้วอาจมีไข่แมลงติดตามด้วยและสามารถจะเกิดเป็นตัวได้ เกิดปัญหาแมลงตามมา

๖.๕ อย่าใช้เทปกาวซ่อมคัมภีร์โบราณ ควรรีบเอาออกโดยทำให้ชุ่มและเช็ดด้วยแอลกอฮอล์ พอกาวอ่อนตัวก็ลอกกาออก และเช็ดทำความสะอาดต่อไป

๖.๖ คัมภีร์โบราณก่อนนำเข้ามาเก็บรักษาจะต้องผ่านการทำความสะอาดก่อน และขจัดปัญหาต่างๆให้หมดก่อน

๖.๗ การป้องกันการชำรุดของคัมภีร์โบราณอีกวิธีหนึ่งคือ การถ่ายดิจิทัลเพื่อรักษาต้นฉบับไว้ และให้บริการดิจิทัลแก่ผู้ค้นคว้า

๖.๘ หมั่นตรวจดูอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะในคลังเอกสาร หากพบว่ามีปัญหาเกิดขึ้นไม่ว่าแมลง หรือเชื้อรา จะสามารถแก้ปัญหาได้ทัน

๖.๙ มีระบบป้องกันอัคคีภัย

๖.๑๐ มีแผนปฏิบัติการเมื่อเกิดภัยพิบัติต่างๆ เช่น น้ำท่วม เกิดอัคคีภัย เป็นต้น^{๕๑}

๗. การถ่ายภาพดิจิทัลโบราณ

๗.๑ การคัดเลือกคัมภีร์โบราณ สำหรับถ่ายดิจิทัล

๗.๑.๑ คัมภีร์โบราณที่มีสภาพสมบูรณ์

๗.๑.๒ คัมภีร์ที่ไม่สมบูรณ์ ให้เลือกความสำคัญดังนี้

๗.๑.๒.๑ เนื้อหาที่มีความสำคัญทางด้านเนื้อหา เช่น ประวัติศาสตร์ บุคคลสำคัญ วรรณคดี ของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์ แล มีความสำคัญ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ ระดับภูมิภาค และ ดับนานาชาติ

๗.๑.๒.๒ ลักษณะโดดเด่นของโบราณ เช่น มีเนื้อหาที่มีแห่งเดียว เป็นเรื่องเฉพาะ มีงานศิลปะชิ้นยอดเยี่ยมอยู่คัมภีร์โบราณ หรือ มีอายุเก่าแก่มาก เป็นต้น

๗.๒ เตรียมกล้องถ่ายรูป และ ระบบการถ่าย เช่น การวางลำดับเลขหน้า เลขผูก เลขมัด การเชื่อมต่อกล้องถ่ายรูป ไปยังระบบคอมพิวเตอร์ หรือ จอทีวี

^{๕๑} โครงการอนุรักษ์โบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.bl.msu.ac.th/bailan/บทความ/bailan๒.asp>, [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

๗.๓ จัดเรียงใบลานแต่ละใบ ครั้งละ ๕ ใบลาน โดยเริ่มจากชุดเลขคี่ก่อน คือ ๑ ๓ ๕ ๗ ๙ และ ตามด้วยเลขคู่ ๒ ๔ ๖ ๘ ๑๐ ตามลำดับ เนื่องจากใบลานมีอักษรเนื้อความทั้ง ๒ หน้า การถ่ายเรียงลำดับจึงไม่สามารถถ่ายได้ ถ้าถ่ายได้ต้องใช้เทคโนโลยีขั้นสูง

๗.๔ จัดการบันทึกรูปภาพ วัตถุประสงค์การสร้างหรือการนำไฟล์คัมภีร์ดิจิทัลไปใช้งาน มีความแตกต่างกัน จึงจำเป็นต้องกำหนดมาตรฐานไฟล์คัมภีร์ใบลานดิจิทัลให้เหมาะสมสำหรับการนำไปใช้ตามแต่ละวัตถุประสงค์ ดังนี้

๗.๔.๑ จัดเก็บเป็นไฟล์ต้นฉบับหรือเป็นการอนุรักษ์ข้อมูลดิจิทัล โดยการกำหนดเป็นไฟล์ที่มีรายละเอียดสูงจากการถ่ายภาพดิจิทัล ที่ไม่มีการแก้ไขหรือตัดแปลงภาพต้นฉบับ ส่วนใหญ่กำหนดเป็นไฟล์ประเภท TIFF มีความละเอียดของไฟล์ภาพระหว่าง ๗๒- ๓๐๐ ppi โหมดสี RGB ขนาดของไฟล์ภาพมีขนาด ๘๗๒x๒๕๙๒ pixel (๑๐ MP)

๗.๔.๒ เป็นไฟล์สำหรับให้บริการในฐานข้อมูลและทางเว็บไซต์และการนำไปใช้งาน เช่น การทำสำเนา การพิมพ์ ส่วนใหญ่กำหนดเป็นไฟล์ประเภท JPG ความละเอียดของไฟล์ภาพระหว่าง ๗๒ ppi โหมดสี RGB ขนาดของไฟล์ภาพมีขนาด ๑๒๔๐x๗๒๐ pixel (๐.๙ MP) ขึ้นไป

มาตรฐานการถ่ายคัมภีร์ใบลาน ในระดับสากล มีการบันทึกเป็นดิจิทัล โดยใช้กล้องดิจิทัล SLR ยี่ห้อ Nikon รุ่น D๖๑๐ (FX format) พร้อมด้วยเลนส์ AF-S NIKKOR ๕๐mm f/๑.๔G บนขาตั้งกล้อง Gitzo ๖X Explorer ๔S พร้อมทั้งใช้ไฟ LED เดย์ไลท์ Kaiser Starcluster จำนวน ๒ ตัว กล้องดิจิทัล จะเชื่อมโยงเข้ากับคอมพิวเตอร์กระเป๋าหิ้ว MacBook Pro โดยใช้โปรแกรม Nikon Camera Control Pro ๒ วิธีการนี้ทำให้ภาพถ่ายไฟล์ RAW ได้รับการจัดเก็บใน external hard disk หลังจากเสร็จการบันทึกภาพของทุกวัน และไฟล์ภาพเหล่านี้ถูกถ่ายไปยังห้องปฏิบัติการ เพื่อทำการปรับแต่ง การบันทึกภาพทั้งหมด ถ้าดำเนินการในวัด จะดำเนินการขึ้นในวัดและไม่มีการนำคัมภีร์ใบลานออกจากวัดแต่อย่างใด

ส่วนการปรับแต่งภาพ ใช้โปรแกรม Adobe Lightroom ๕ ได้แก่ การปรับค่า white balance (ในการถ่ายภาพคัมภีร์ใบลาน ๒ ภาพแรก มีการใช้ X-Rite ColorChecker Passport เพื่อการเช็คค่าสีและ white balance) การแก้ไขภาพที่มีการบิดเบือนของเลนส์ การเพิ่มเลขรหัสและลายน้ำข้อความลิขสิทธิ์ รวมถึง EXIF metadata (ที่ระบุพิกัด GPS และรายละเอียดการบันทึกเป็นดิจิทัล ลิขสิทธิ์ และอื่น ๆ) มีการเพิ่มเลขใบลานโดยใช้โปรแกรม Adobe Photoshop และแปลงเป็นไฟล์ TIFF ความละเอียด ๓๐๐ ppi เพื่อการจัดเก็บ และไฟล์ JPEG ความละเอียด ๗๒ ppi (ภาพที่ปรากฏในเว็บไซต์) ภาพที่ได้รับการปรับแต่งแล้วจะถูกจัดเก็บไว้ที่ห้องปฏิบัติการที่เหมาะสมและปลอดภัยต่อไป

๘. การทำคัมภีร์คิวอาร์โค้ด

๘.๑. จัดหาอุปกรณ์จัดทำคัมภีร์ QR Code ๔.๐ คัมภีร์ธัมมโฆษา ประกอบด้วย

๘.๑.๑ กล้องถ่ายรูป

๘.๑.๒ เครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องปริ้นเตอร์

- ๘.๑.๓ กระดาษ แผ่นเคลือบ และอุปกรณ์สำนักงานต่าง ๆ
- ๘.๑.๔ เครื่องเคลือบพลาสติก และ ที่ตัดกระดาษ
- ๘.๒. คัดเลือกคัมภีร์ที่สำคัญและมีเอกลักษณ์โดดเด่น และ ตรวจสอบสภาพคัมภีร์จริง
- ๘.๓. คณะทำงานจัดทำฐานข้อมูลคัมภีร์แต่ละมัด โดยช่วยกัน แกะคัมภีร์แต่ละมัด และ อ่าน-วิเคราะห์-บันทึกข้อมูล ผ่าห่อคัมภีร์ ไม่ปนจี้ก ไม่ประกบกับ ตัวคัมภีร์ ชื่อเรื่อง จำนวนผูก ปีที่สร้าง และผู้สร้างคัมภีร์ บันทึกลงในโปรแกรม Microsoft Word
- ๘.๔. ถ่ายภาพคัมภีร์แต่ละมัด โดย ๑ คัมภีร์ มีภาพ ผ่าห่อคัมภีร์ ไม่ปนจี้ก ไม่ประกบกับธัมม ตัวคัมภีร์ข้างใน และลักษณะกายภาพคัมภีร์
- ๘.๕. ห่อคัมภีร์แต่ละมัดให้ได้รูปแบบดั้งเดิม
- ๘.๖. นำภาพของคัมภีร์แต่ละมัด ไปตัดต่อเข้าโปรแกรม Photoshop เพื่อแยกส่วนภาพให้ได้ขนาดที่เหมาะสมและสมบูรณ์ เพื่อนำเข้าสู่ระบบ ฐานข้อมูล วัดสูงเม่น ทำเป็นรูปแบบ ไฟล์ PDF โดย ๑ คัมภีร์ มีภาพ ผ่าห่อคัมภีร์ ไม่ปนจี้ก ไม่ประกบกับธัมม ตัวคัมภีร์ข้างใน และลักษณะกายภาพคัมภีร์
- ๘.๗. เตรียมพร้อม ระบบ Googledrive เพื่อนำฐานข้อมูลและรูปภาพคัมภีร์ เข้าในระบบ
- ๘.๘. นำชุดภาพและข้อมูลของคัมภีร์แต่ละมัด ลงในเว็บไซต์ Googledrive ของวัด
- ๘.๙. จัดทำ QR Code ของคัมภีร์แต่ละมัด ผ่านเว็บไซต์ QR Code Generator
- ๘.๑๐. บันทึก ภาพ QR Code แต่ละคัมภีร์ ลงในคอมพิวเตอร์
- ๘.๑๑. ตรวจสอบ ภาพ QR Code แต่ละคัมภีร์ ก่อนพิมพ์ออกเครื่องพิมพ์
- ๘.๑๒. พิมพ์ ภาพ QR Code แต่ละคัมภีร์ ลงบนกระดาษ
- ๘.๑๓. นำภาพ QR Code นำมาตัดเป็นอย่างละแผ่น ด้วยที่ตัดกระดาษ
- ๘.๑๔. นำภาพ QR Code ที่ตัดแล้ว มาตรวจด้วยระบบ Application Line อีกรอบ ก่อนเคลือบ
- ๘.๑๕. นำภาพ QR Code แต่ละแผ่น ที่ตรวจแล้ว มาเคลือบด้วยเครื่องเคลือบไฟฟ้า
- ๘.๑๖. นำ ภาพ QR Code ที่เคลือบแล้ว ตัดตกแต่ง ก่อนนำไปมัดกับคัมภีร์
- ๘.๑๗. นำภาพ QR Code ที่เคลือบแล้ว มาตรวจด้วยระบบ Application Line อีกรอบ ก่อนมัดกับคัมภีร์
- ๘.๑๘. นำ ภาพ QR Code ที่เคลือบเรียบร้อยแล้ว ไปมัดที่คัมภีร์แต่ละมัด
- ๘.๑๙. ทดสอบส่อง QR Code โดยใช้ QR Reader ของ Application Line ในระบบ อินเทอร์เน็ตบนโทรศัพท์เคลื่อนที่ ตรวจสอบคัมภีร์อีกรอบเมื่อเก็บเข้าสู่ธัมม
- ๘.๒๐. คัมภีร์ QR Code ได้ถูกจัดเก็บเข้าสู่ตู้อีกครั้ง^{๕๒}

^{๕๒} ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช, การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา, (ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช กรมส่งเสริมวัฒนธรรม : กทม., ๒๕๖๐), หน้า ๔๐.

๑๐.๒ นำข้อมูลพื้นฐานของแต่ละคัมภีร์ที่ได้ลงทะเบียนเรียบร้อยแล้ว กรอกข้อมูลและใส่ภาพคัมภีร์โบราณดิจิทัล ลงโปรแกรมสำเร็จรูปในเว็บไซต์ที่ได้จัดทำแบบฟอร์มกรอกไว้ ในระดับแอดมิน หรือผู้บริหารเว็บไซต์

๑๐.๓ ทดสอบระบบสืบค้นคัมภีร์โบราณ ก่อนมีการเผยแพร่และให้บริการจริง

๑๐.๔ เมื่อระบบพร้อมสมบูรณ์ ให้มีการเผยแพร่และบริการข้อมูลต่อไป

๑๐.๕ ปัจจุบันระบบสืบค้นคัมภีร์โบราณที่ได้รับการยอมรับระดับโลกคือ เว็บไซต์ ของหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ <http://library.cmu.ac.th/cmul/> หอสมุดดิจิทัลโบราณลาว <http://www.laomanuscripts.net/en/index> และ หอสมุดดิจิทัลคัมภีร์โบราณล้านนา <http://lannamanuscripts.net/th/search/new/> และ หอสมุดดิจิทัลแห่งชาติอินเดีย <https://ndl.iitkgp.ac.in/> หอสมุดอังกฤษ <http://www.bl.uk/manuscripts/BriefDisplay.aspx>

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง” มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๒) กระบวนอนุรักษ์และคัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๓) เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๔) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย และ ๕) เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัย แบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และ การวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๑) ผลการสำรวจวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ข้อมูลวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ดังนี้

๑. จังหวัดอำนาจเจริญ สำรวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมใบลานสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่ จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ คือ วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมใบลาน ดังนี้ เทวทูตสูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก ลำมหาชาติ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผูก ธรรมบท บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๘ ผูก บัระพัน บันทึกด้วยอักษรธรรม เนื้อหาชำรุด หนักัด อริยมรรค บันทึกด้วยอักษรธรรม มีผูกต้นแต่ไม่สมบูรณ์ สูตรมนต์น้อย บันทึกด้วยอักษรธรรมไม่สมบูรณ์ ปัญญาปารมี บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก ไม่สมบูรณ์ ปราชิก บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูกแต่แตกผูก ลำโจรโต บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก ศัพท์มนต์น้อยบันทึกด้วยอักษรธรรม พระธรรมนันทชาติ บันทึกด้วยอักษรธรรม พระเชตุพน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก เสนาสนวินิจฉัย บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูก พระนิพพาน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๙ ผูก พระธรรม ๓ ไตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๒ ผูก พระสูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม

จำนวน ๔ ผู้ ปิยวิทเนยนิจจะ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๑ ผู้ บาลีไวยากรณ์ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๓ ผู้ ไตรภูมิ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผู้ มลินปัญหา บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผู้ สุวรรณสังขาร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๘ ผู้ เณณนีปายุมต์ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผู้ ฉลองบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผู้ หน้าผากไกลกะตัน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๑ ผู้ เสียวสวาสต์บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๘ ผู้ สิกขา บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผู้ พระราม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผู้ คัทนาม(คชนาม) บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๗ ผู้ มุลินพพานคชนามอักษรไทน้อยจำนวน ๑๐ ผู้ มุลกัจจายนะ คชนามอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผู้ มุลินพพานคชนามอักษรธรรม จำนวน ๓ ผู้ ศรีชากุมาร คชนามอักษรธรรม จำนวน ๓ ผู้ นิพพานสูตร บันทึกด้วยอักษรไทน้อย จำนวน ๓ ผู้ พระไตรปิฎกบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๙ ผู้ พระเวสสันดร (ลำเอิ้น) บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๙ ผู้ เจตนาเภทต์ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผู้ การะเกด(ภาพเกษ) บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผู้ นางผมหอม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผู้ เมตไตรยสูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓ ผู้ ศัพท์มหาวรรค บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผู้ และ สังขอมธาตุ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผู้ รวมทั้งหมด จำนวน ๒๑๖ ผู้

๒. จังหวัดอุบลราชธานี สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี คือ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้ มุลกัจจายนะ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๔๐ ผู้ พระไตรปิฎก บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๐ ผู้ นกจอกน้อย บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑๐ ผู้ ปฐมสมโพธิกถา บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๕ ผู้ นางผมหอม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผู้ ปัญญาปารมี บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผู้ อุณสหัสสวิชัย บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผู้ พระเวสสันดรชาดก บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑๐ ผู้ ธรรมดาสอนโลกบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผู้ ลำมหาชาติบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๐ ผู้ เสียวสวาสต์ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผู้ นางผมหอม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผู้ ขุนทิกขุนเทือง บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผู้ คชนามบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผู้ มาลัยหมื่น มาลัยแสนบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผู้ สังกาส บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผู้ ภาพเกษบันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผู้ พญาคันทก บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผู้ ลำพิ่นเวียงจันทน์บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๘ ผู้ อภิธรรม ๗ คัมภีร์บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๗ ผู้ อุบาทว์ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒ ผู้ ยอดमुख บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒ ผู้ บาลีไวยากรณ์ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผู้ มุลินพพาน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผู้ สวตมนต์น้อย บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผู้ ท้าวกำกาดำ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผู้ แทนน้ำนมแม่ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผู้ และปถิมกะบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓๐ ผู้ รวมทั้งสิ้น ๒๐๗ ผู้

สรุปข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มีจำนวนทั้งสิ้น จำนวน ๔๒๓ ผูก เป็นวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๓๙๓ ผูก ที่เป็นปกิณกะ (ทั่วไป) จำนวน ๓๐ ผูก ที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสาน จำนวน ๓๘๒ ผูก และบันทึกด้วยอักษรขอม จำนวน ๔๑ ผูก

๒) ผลกระทบอนุรักษณ์และคัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

ตั้งนี้จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษณ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนตู ตำบลร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี วัดมณีวนาราม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษณ์คัมภีร์ใบลาน จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษณ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ใบลาน เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด คือ

๑) กระบวนการอนุรักษณ์คัมภีร์ใบลานในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีกระบวนการอนุรักษณ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษณ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษณ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ

และสามารถสรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษณ์คัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

โครงสร้างกระบวนการอนุรักษณ์คัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

กระบวนการที่ ๑ กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้

๑. การสืบค้นประวัติ
๒. การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก

กระบวนการที่ ๒ กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์

๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
๒. กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน
๓. จัดโครงสร้างองค์กร
๔. การบริหารงบประมาณ
๕. การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

กระบวนการที่ ๓ กระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ โดยมีกระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ ๑๓ ขั้นตอนดังนี้

๑. การทำพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
๒. การป้องกันสุขภาพผู้ปฏิบัติงาน
๓. การถ่ายภาพคัมภีร์โบราณก่อนนำออกมามูลนิธิ
๔. การทำความสะอาดที่จัดเก็บคัมภีร์
๕. การตรวจสอบสภาพคัมภีร์
๖. การทำความสะอาดคัมภีร์
๗. การจัดหมวดหมู่คัมภีร์
๘. การจัดทำทะเบียนคัมภีร์
๙. การบันทึกคัมภีร์โบราณด้วยระบบดิจิทัล
๑๐. การห่อฉมึม
๑๑. การติดรหัสคัมภีร์
๑๒. การเก็บคัมภีร์
๑๓. การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี

กระบวนการที่ ๔ กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม

๑. การมีส่วนร่วมรับทราบและเรียนรู้ร่วมกัน
๒. การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น
๓. การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ
๔. การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ
๕. การมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย
๖. การมีส่วนร่วมประเมินผลและกำหนดทิศทางอนุรักษ์

กระบวนการที่ ๕ กระบวนการพัฒนาความรู้

๑. ปรัชญา
๒. ปฏิบัติ
๓. ปฏิเวธ

กระบวนการที่ ๖ กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้

๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้
๒. การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอให้เป็นเอกลักษณ์และน่าสนใจ
๓. การจัดระบบองค์ความรู้
๔. การจัดหาและเตรียมสถานที่ที่เหมาะสม
๕. การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้
๖. การประเมินผลการดำเนินงาน

กระบวนการที่ ๗ กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ

๑. เผยแพร่ประจำที่
๒. เผยแพร่เคลื่อนที่

๓) การปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมลุ่มน้ำโขงที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย เป็นการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ได้แก่ วัดพระโรจน์ อำเภอนาเยีย จังหวัดอำนาจเจริญ และ วัดมณีวนาราม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า วรณกรรมโบราณที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือ วรณกรรมเรื่อง เสียวสวาสดี ซึ่งมีมากกว่า จึงได้คัดเลือก คัดเลือกรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นเรื่องสำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย นำมาปริวรรต เป็น ตัวอย่างดังนี้ เสียวสวาสดี (บางเล่มจะเขียนว่า เสียวสवाद) นับเป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีเนื้อหาเรื่องแทรกเป็นนิทานสลับคำสอนหลากหลาย กล่าวว่ามีภุมพิจราผู้มีบุตร ๒ คน คนที่หนึ่งชื่อ ศรีเฉลียว และคนที่สองชื่อเสียวสวาสดี ต่อมาคราพ่อถึงแก่ความตาย ก่อนจะได้ใ้ใ้อบรมสั่งสอนลูกทั้งสองให้มีความโอ้อ้อมอารีต่อผู้อื่น อย่าเกียจคร้าน ขยันหมั่นเพียร หมั่นหาความรู้ อย่าคบคนโลเล ให้เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อและแม่ จากนั้นได้ยกตัวอย่าง นกกระเด้าที่ไมฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่เลยถูกเหยี่ยวร้งจับได้ เมื่อเอาตัวรอดด้วยอุบาย ก็ได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพ่อแม่ เหยี่ยวร้งเลยตกถูกดินตาย นกกระเด้าเลยรอดมาได้ แต่คำสั่งสอนของบิดามารดายังไม่เทียบเท่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งคำสอนว่า ความชั่วสามประการ คือ ๑. เพื่อนไม่ออกปากวานตนไปช่วย ๒. เพื่อนไม่ถามตนบอกหนึ่ง ๓. ไม่มีใครชมตน กลับยกย่องตนเองหนึ่ง ดังนั้นผู้เป็นนักปราชญ์ย่อมไม่หวั่นในโลกธรรม ๘ ประการ ดังนี้ ๑. มีลาภ ๒. เสื่อมลาภ ๓. มียศ ๔. เสื่อมยศ ๕. ทุกข์ ๖. สุข ๗. สรรเสริญ และ ๘. นินทา ที่มีนักปราชญ์ย่อมไม่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนที่ควรอยู่ในที่ที่เป็นมงคล และมีนิทานเรื่องช่างพลายที่โจรเลี้ยง มีความประพฤติเลว และต่อมรมหาบัณฑิตเอาไปเลี้ยง มี ความประพฤติดี เช่นเดียวกับเรื่อง ดาบสนก แหกเต้าไปเลี้ยงกับโจรเอาไปเลี้ยง มีนิสัยไม่เหมือนกัน พุดจาไม่เหมือนกัน เมื่อสิ่งเสียเสร็จแล้ว ภุมพิจก็ตายไป หลังจากที่ปลงศพของบิดาแล้ว ทั้งสองคนก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดาด้วยดี วันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปานครไปจอดพักอยู่แถวบ้านเสียวสวาสดี เสียวสวาสดีจึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภาด้วยระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสดีถามว่าแกงนี้มีหินไหม เมื่อไปถึงอีกหมู่บ้านหนึ่งเสียวสวาสดีถามว่าหมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่าไม้ เสียวสวาสดีถามว่ามีต้นไม้ไหม นายสำเภาไม่เข้าใจความหมายที่เสียวสวาสดี จึงคิดว่าเสียวสวาสดีเป็นคนบ้านบอไม่เต็มเต็งแน่ ๆ เลย แต่ใจหนึ่งก็อยากได้เสียวสวาสดีเป็นลูกเขย เมื่อไปถึงบ้านจึงเล่าเรื่องที่เสียวสวาสดีถามให้ลูกสาวนางศรีไวฟัง นางศรีไวจึงเฉลยปัญหาให้บิดาฟังว่า ครั้นเมื่อถึงแกงแล้วถามว่ามีหินไหม หมายถึง มีหินอื่นๆ ที่มีค่ากว่าหินอื่นไหม ครั้นเมื่อถึงป่าถามว่ามีต้นไม้หรือไม่ หมายถึง ไม้อื่นๆ มีมากล้นก็จริงแต่ไม้ที่มีค่า เช่น ไม้จันทน์หอม ไม้กฤษณา มีหรือไม่ ครั้นถึงหมู่บ้านถ้าว่ามี

คนหรือไม่หมายความว่า ในบ้านมีนักษัตรหรือไม่ เมื่อครั้งนายสำเภาได้ทราบเฉลยจากลูกสาวนางศรีไว แล้วทราบว่าเสียวสวาสดี เป็นคนมีสติปัญญามากล้นจึงยกนางศรีไวให้แต่งงานกับเสียวสวาสดี จึงจะขอกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปานคร ได้จัดให้คนเฝ้าเวรยาม ใครหลับจะจับลงโทษประหารเสีย และริบเอาทรัพย์สิน นายสำเภาเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบทรัพย์สินสมบัติให้ลูกสาวลูกเขยแล้วเตรียมตัวหนี แล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มาสนองตอบกันว่า เช่นในสมัยหนึ่งวัวตัวหนึ่งชีวิตจนพระองค์หนึ่ง ถึงแก่กรรมภาพ สาเหตุเนื่องจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูกเศรษฐีได้หญิงโสเภณีเป็นคู่นอนเมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วนางเสีย เมื่อนางตายไปจึงเกิดเป็นวัว แล้วได้มาผูกเวรกันในชาตินี้ เช่นเดียวกับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง ด้วยเหตุในเรื่องนี้กรรมสนองจึงเป็นเรื่องจริง ดังนั้นเสียวสวาสดีจึงได้ขอเข้าเวรแทนพ่อตาไปหาเจ้าของเมือง และได้เล่าเรื่องเป็นทำนองคำสอนถึงความไม่น่าไว้วางใจในธรรมชาติของมนุษย์ เป็นนิทาน และบอกข้อเท็จจริงที่ประชาชนเดือนร้อนให้พระราชาทราบ จากนั้นจึงเล่านิทานเรื่องความโหดร้ายของพระราชาทูเบา นิทานเรื่องเล่ห์เหลี่ยมของคน และนิทานเรื่องการตัดสินคดีความที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม เมื่อเจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสดีเป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสดีล้วนเป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะยังมีรายละเอียดอีกมากมายผู้วิจัยจึงขอสรุปย่อเรื่องตามข้างต้นนี้

๔. ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย และได้คัดเลือกวรรณกรรมใบลาน เรื่อง นิทานธรรมเสียวสวาสดี นำมาปริวรรต จึงได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านวิถีชีวิต ๒) ประเพณีวัฒนธรรม ๓) ด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม ๔) ด้านเศรษฐกิจ และ ๕) ด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ ด้านสังคม ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เห็นว่า วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดี ได้ส่งผลต่อด้านสังคม เนื่องด้วยการครองเรือน หมายถึง ฆราวาสวิสัย ชีวิตชาวบ้านสามัญชนทั่วไป อันภาวะของชาวบ้านต่างๆไป; คฤหบดีผู้เป็นใหญ่ในเรือน ในครอบครัว, พ่อเจ้าเรือน, ชาวบ้านผู้มีอันจะกิน มีการครองเรือน มีเศรษฐกิจพอเพียงไม่ขาดแคลน ภาษาถิ่นอีสานว่า ดึงหน้าไม่ถึงหลัง ขาดๆเงินๆ ผู้ครองเรือนที่พอเพียง ต้องมีคุณธรรม และหลักธรรมในการครองเรือนคือสัจจะความจริงใจ ทมะ ความฝึกฝนปรับปรุงตัวเอง ขันติ ความอดทน และจาคะความเสียสละ เมื่อแม่แบ่งปัน มีเมตตาทายกรรม เมตตาเวรกรรม และเมตตาตามโนกรรมต่อเพื่อนมนุษย์ ก็จะอยู่ในสังคมได้ด้วยมีความสุขตามสภาวะอันควรแก่ตน

๑.วิถีชีวิต หลักเด่นของวรรณกรรมเสียวสวาสดี คือหลักการสอนที่เสียวสวาสดีอัศจรรย์หาบัณฑิตกล่าวเป็นทานที่ให้ได้อย่างที่สุด โดยเฉพาะการให้อภัยศัตรูหรือผู้ที่ทำร้ายตนอย่างสาหัส ด้วยหลักธรรม

การให้ทานทั้ง ๓ นี้ ได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยวรรณกรรมดังกล่าวสร้างความเชื่อว่า การให้เป็นบุญ จึงทำให้เกิด วิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ การเป็นผู้มีจิตอาสา คนในชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ภาษาหลักหลักท้องถิ่นที่ใช้พูด คือ ภาษาเหนือ (ล้านนา) แต่ จังหวัดเลยจะพูดภาษาไทยเลย ซึ่งจะพูดเป็นภาษาอีสานสำเนียงออกท้องถิ่นอีสาน เพราะคนในถิ่นนี้อพยพมาจากฝั่งเวียงจันทน์เป็นส่วนใหญ่ วิถีชีวิตของคนในชุมชนแถบนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นคนใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย รักธรรมชาติ มีนิสัยโอบอ้อมอารี จริ่งใจ ชอบเป็นผู้ให้ และ เป็นผู้มีจิตอาสาโดยตลอด ทั้งนี้ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกที่จัดให้มีการเทศน์ และ มีการเรียนการสอนในโรงเรียน และ เป็นชุดคำสอนของครอบครัว ของวงศ์ตระกูลที่ปลูกฝังกันเรื่องการเสียสละ การเป็นผู้ให้ ดังเช่น พระเวสสันดรชาดก ยิ่งให้ยิ่งมี ได้บุญมาก จึงส่งผลต่อวิถีชีวิต และ คุณลักษณะนิสัยของคนแถบนี้ ที่เป็นคนที่มีจิตอาสาโดยพื้นฐาน ไปทำงานที่ไหน ก็มักจะมี ความเสียสละ ช่วยเหลืองานขององค์กร หรือ ชุมชนที่อยู่ นั้น ๆ อย่างเต็มที่ จึงเป็นที่รักของผู้ร่วมงาน และ ชุมชนที่อาศัยอยู่ ดังจะเห็นได้จากการอยู่กันในระดับครอบครัว ระดับชุมชน และ ระดับสังคม มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันตลอด เช่น เมื่อทราบข่าวถึงการระดมทุนเพื่อจะช่วยเหลือบุคคล ชุมชนส่วนร่วม หรือ ช่วยเหลือสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง จะมีการร่วมกันบริจาคจากผู้คนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดวิกฤติการณ์ในชุมชน หรือ สังคม จะได้เห็นภาพของการร่วมกันบริจาค การตั้งโรงงาน การระดมกำลังกาย กำลังใจ และ กำลังทรัพย์ มาช่วยกันทุกฝ่าย ในเหตุการณ์หนึ่งในปัจจุบัน ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ และ จิตอาสา ของคนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน คือ เหตุการณ์แพร่ระบาดของโรคโควิด ๒๐๑๙ หรือ โควิดไวรัส ในช่วงเดือนมีนาคม – มิถุนายน ๒๕๖๓ เป็นช่วงที่รัฐบาลออก พรก.ฉุกเฉิน เพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของโรค ซึ่งสามารถดำเนินการได้ผลเป็นอย่างมาก ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ ของการช่วยเหลือระดับภาคประชาชนที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เช่น ใส่หน้ากากอนามัย เว้นระยะห่าง ล้างมือ ไม่ไปในที่ชุมชน และ มีการกักตัวเพื่อเฝ้าระวังโรค ซึ่งในการร่วมกันป้องกันในครั้งนี้ ทางประชาชนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยมีผู้ติดเชื้อโควิด ในอัตราที่ต่ำมา รวม ๕ จังหวัดแล้ว ไม่เกิน ๑๐ คน ช่วงเริ่มต้นมีนาคม – เมษายน โดยจังหวัดน่าน ไม่มีผู้ติดเชื้อเลยแม้แต่คนเดียว และ ตั้งแต่ช่วง พฤษภาคม มาจนถึงปัจจุบันไม่มีผู้ติดเชื้อเพิ่มเลย และ ผู้ที่เคยติดเชื้อ ได้รับการรักษาหายไ้ทั้งหมด กลับบ้านใช้ชีวิตตามปกติได้แล้ว เนื่องจากใน ๓ จังหวัดนี้ คือ อุบลราชธานี และ อำนาจเจริญ มีกลไกสำคัญของคนในชุมชน ให้ความร่วมมือดีมาก ผู้นำชุมชนในพื้นที่ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และ อสม.ในหมู่บ้าน ต่างช่วยกันสอดส่องดูแลตามมาตรการดีมาก จึงทำให้ได้รับคำชมและยกย่องจากศูนย์ป้องกันการโรคโควิดส่วนกลางว่า ว่าทั้ง ๕ จังหวัดนี้มีการจัดการได้ดี และ ที่สำคัญที่สุดนอกเหนือจากการทำงานด้วยจิตอาสา และ เสียสละ ของคนในแถบ ๕ จังหวัดนี้แล้ว ยังมีภาพของการช่วยเหลือกันเองในระดับชุมชน ระดับอำเภอ และ ระดับจังหวัด คือ การตั้งโรงงานอาหาร น้ำดื่ม ผลไม้ และ สิ่งของจำเป็น ตามวัดต่าง ๆ และ จุดสาธารณะต่าง ๆ มีให้เห็นทั่วไป เป็นจำนวนมาก และ ระยะเวลาหลังมา มีโครงการ ตู้อุ่นใจ ซึ่งก็ได้รับการตอบรับอย่างดีในชุมชน ในเขต ๕ จังหวัดนี้ ได้ร่วมกันเติมบุญ เติมสุข ที่ตู้อุ่นใจ มีปรากฏอยู่ทุกชุมชน

การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดขึ้นทุกจังหวัด มีทั้งพระสงฆ์ ชาวบ้าน เอกชน และ ราชการต่างร่วมกันนำสิ่งของมาบริจาค ตั้งโรงพยาบาลประจำจุด และ โรงพยาบาลเคลื่อนที่ คือ เน้นการช่วยเหลือด้วยการให้ ทั้งที่เป็นอาสาสมัคร คือสิ่งของ และ ธรรมทาน คือการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน จึงทำปัญหาโรคโควิดในประเทศไทย เรา คลี่คลายไปได้มาก จนได้รับการยกย่องระดับโลก ว่าประเทศไทยมีการบริหารจัดการที่ดีมาก จุดเด่นที่สำคัญที่สุดคือ วิถีชีวิตการมีจิตอาสา และ เสียสละร่วมมือ ปฏิบัติตามที่ทางศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด-๑๙ ขอความร่วมมือมาทุกประการเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้เป็นผลจากการที่พระสงฆ์เราได้นำหลักคำสอนในนิทานธรรมมาขึ้นเทศธรรมวัตรในพื้นที่ส่งผลให้ทุกคนเกิดความน้อมรับช่วยเหลือกันในยามประสบภัยต่างๆตลอดมาเหนียวแน่นจนถึงทุกวันนี้

๒. ประเพณีวัฒนธรรม ในนิทานเรื่องเสียวสวาสดี ได้พูดถึงนักปราชญ์ยอมไม่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนควรอยู่ในที่ที่เป็นมงคล และมีนิทานเรื่องช่างพลายที่โจรเลี้ยง มีความประพฤติเลว และต่อมามีบัณฑิตเอาไปเลี้ยง มีความประพฤติดี เช่นเดียวกับเรื่อง ดาบสเอานกแขกเต้าไปเลี้ยงกับโจรเอาไปเลี้ยง มีนิสัยไม่เหมือนกัน พุดจาเหมือนกันเมื่อสิ่งเสียเสร็จแล้ว กุญแจก็ตายไป หลังจากที่ปลงศพบิดาแล้ว ทั้งสองก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดาด้วยดีวันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปาไปจอดพักอยู่เสียวสวาสดีจึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภาด้วย ระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสดีถามว่าแกงนี้มีหิโนไหม เมื่อไปถึงหมู่บ้านเสียวสวาสดีถามว่าหมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่า เสียวสวาสดีถามว่ามีต้นไม้ไหม นายสำเภาไม่เข้าใจความหมายของเสียวสวาสดี จึงคิดว่าเสียวสวาสดีเป็นคนบ้าบอไม่เต็มแน่ๆ แต่ใจหนึ่งก็อยากได้เสียวสวาสดีเป็นเชย เมื่อไปถึงที่บ้านจึงนำความไปเล่าให้นางศรีไวลูกสาวฟัง นางศรีไวจึงเฉลยปัญหาว่า เมื่อถึงแกงแล้วถามว่ามีหิโนไหม หมายความว่า มีหิโนอื่นๆ ที่มีค่ากว่าหิโนอื่นไหม เมื่อถึงป่าถามว่ามีต้นไม้หรือไม่ หมายความว่า ไม้อื่นๆ มีมากกว่าจริงแต่ไม้ที่มีค่า เช่น จันทร์หอม ไม้กฤษณา มีหรือไม่ เมื่อถึงหมู่บ้านถามว่ามีคนหรือไม่หมายความว่า ในบ้านมีนักปราชญ์หรือไม่นายสำเภาทราบที่เสียวสวาสดีเป็นคนมีปัญญาจึงยกนางศรีไวให้เสียวสวาสดี จะกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปา ได้จัดให้คนเฝ้าเวรยาม ใครหลักก็จับลงโทษประหารเสีย และรับเอาทรัพย์สิน นายสำเภาเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบทรัพย์สมบัติให้ลูกสาวลูกเขยแล้วเตรียมตัวหนีแล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มาสอนตอบกัน เช่นในสมัยหนึ่งวัวตัวหนึ่งขวิดชนพระองค์หนึ่ง ถึงแก่ภรรณภาพสาเหตุเนื่องจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูกเศรษฐีได้หญิงโสเภณีเป็นคู่นอน เมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วฆ่านางเสีย เมื่อนางตายไปจึงเกิดเป็นวัว แล้วได้ผูกเวรกันในชาตินี้ เช่นเดียวกันกับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง ดังนั้นเรื่องกรรมสนองจึงเป็นเรื่องจริง

เสียวสวาสดีได้เข้าไปหาเจ้าของเมือง และเล่าเรื่องเป็นทำนองสอนถึงความไม่น่าไว้วางใจในธรรมชาติของมนุษย์เป็นนิทาน และบอกข้อเท็จจริงที่ระชาชนเดือดร้อนให้พระราชาทราบ และเล่าเรื่องความโหดร้ายของพระราชามหาผู้หา นิทานเรื่องเล่าที่เหลี่ยมของคน และนิทานเรื่องตัดสินคดีความที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม เจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสดีเป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสดีล้วนเป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะปรัชญาธรรมและคติธรรมยังมีรายละเอียดอีกมากมาย และ เป็น

ประโยชน์อย่างยิ่งแก่คนที่ได้ฟัง เพื่อมีแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผู้ที่ได้ฟังธรรมแล้วเกิดความศรัทธา เพราะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตเขา และ ทำให้สังคมสงบสุข นอกจากนำไปปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตปกติแล้ว เขาต้องการที่จะสืบสาน รักษาและถ่ายทอดองค์ความรู้สำคัญนี้มายังคนในรุ่นต่อ ๆ ไป จึงเกิดแนวคิดในการจัดเป็นประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนโดยภาพรวม เป็นกิจกรรมงานบุญของชุมชน นอกจากส่งเสริมให้ชุมชนได้รักษาองค์ความรู้หลักธรรมได้ผ่านกระบวนการประเพณีและวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการจัดงานเพื่อสร้างความสามัคคี มีการระดมทุนในการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชนให้เจริญสืบต่อไปซึ่งการจัดงานจะทำให้เกิดความน่าสนใจจนเกิดแนวร่วมมากมายในการมารับฟังธรรมและรักษาองค์ความรู้สำคัญในครั้งนี้ ซึ่งวรรณกรรมเสียวสวาสดี มีอิทธิพลต่อชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดอำนาจเจริญอีกด้วย

๔.๒ ด้านเศรษฐกิจ ผู้วิจัยได้สรุปจากข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีเป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าที่คนนิยมมากมาย และได้มีผลต่ออิทธิพลในการดำรงชีวิตรูปแบบการวิถีชีวิตวิถีชนคนอีสานที่เกิดประโยชน์หลากหลายทำให้เกิดการสอนด้วยคติธรรมปรัชญาธรรมจนเกิดเป็นประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามมีผลต่อชุมชนในกลุ่ม ๒ จังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทยและวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีนี้ส่งผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างดี

๔.๓ ด้านสิ่งแวดล้อม จากผลการสัมภาษณ์ก็ปรากฏในตอนที่ว่า วันหนึ่ง มีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปา (เมืองจาม) มาจอดพักที่ท่าน้ำ เสียวสวาสดี ขอโดยสารไปกับนายสำเภา ระหว่างเดินทางผ่านสถานที่ต่างๆตลอดเวลา เสียวสวาสดี ถามด้วยความอยากรู้อยากเห็นเป็นปริศนาว่า ๑. แก่งที่เราผ่านมานั้น มีหินหรือบ่ ? (หินแร่เงิน,ทองคำ) ๒. บ้านที่เราผ่านมานั้น มีคนเฒ่าสามขาหรือบ่? (ผู้เฒ่าจำศีล) ๓. ดงที่เราผ่านมานั้น มีไม้บ่? (ไม้จันทน์หอม,ไม้กฤษณา) ๔. เมืองที่เราผ่านมานั้น มีเจ้าครองนครบ่? (พระราชทรงทศพิธราชธรรม) และ ๕. ในวัดนี้มีพระเจ้าอยู่ผู้รักษา บ่? (พระสงฆ์ผู้ทรงศีล)

นายสำเภาไม่เข้าใจปริศนาธรรม คิดว่า เสียวสวาสดี เป็นอะไรไป เป็นคนบ้องหรือเปล่า แต่ใจหนึ่งก็คิดจะได้เป็นลูกเขย กลับถึงบ้านจึงแนะนำให้รู้จัก คนภายในครอบครัว โดยเฉพาะ นางศรีไวลูกสาวคนโปรด และในที่สุดได้จัดการแต่งงานให้เป็นคู่ครองตลอดไป จนทำให้เกิดเป็นการสร้างความตระหนักและซึมซับให้ผู้ฟังได้เกิดความศรัทธาถึงการอนุรักษ์ป่าของชุมชน เพราะถ้ามีการอนุรักษ์ป่าไม่อย่างดี จะเกิดความสมบูรณ์ของผลไม้นานาพันธุ์ และ สัตว์ป่าอยู่กันอย่างสงบสุข ไม่สูญพันธุ์ เมื่อป่าสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านได้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น เกิดแหล่งน้ำที่มีความสมบูรณ์ อันก่อประโยชน์ให้เกิดขึ้นโดยตรงกับคนในชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและยาวนาน โดยเฉพาะชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ชาวบ้านได้ประโยชน์จากแม่น้ำจำนวนมาก ทั้งเรื่องของการดำรงชีวิต อาชีพต่าง ๆ และ ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังส่งผลให้คนในชุมชน ได้มีการจัดบรรยากาศที่อยู่อาศัยให้มีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ สรุปได้ว่าวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีได้ทำให้เกิดการในชุมชนเห็นประโยชน์ของการรักษาสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมเพื่อเกิดอัตลักษณ์ใหม่แก่ชุมชนรู้จักรักษาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในชุมชนตามหลักวิชาการหลักของความเชื่อว่าเป็นบุญในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในงานวรรณกรรมเสียวสวาสดี เป็นสิ่งที่จำเป็นไม่

แพคเกจ ที่บรรพบุรุษของชุมชนกลุ่มแม่ฮ่องสอน ได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้อยู่กันอย่างสงบสุขทั้งทางโลกและทางธรรมได้อย่างลงตัว

๕) ผลการวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมที่มีต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่ฮ่องสอนตอนล่างของประเทศไทย ดังนี้

สรุปโครงสร้างสรุปประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่ฮ่องสอนตอนล่างของประเทศไทย

ด้านสังคม

๑. วิถีชีวิตการให้

๒. ประเพณีวัฒนธรรม

๒.๑ ประเพณีหลักนำมาเทศธรรมวัตร และงานบุญต่าง ๆ

ด้านเศรษฐกิจ

๑. อาชีพ

๑.๑ เกษตรกร

๑.๒ อาชีพช่าง

๑.๓ ค้าขาย

๑.๔ มัคทายก

๑.๕ จัดงาน

๑.๖ การแสดง

๑.๗ ออกแบบ

๑.๘ โฆษกพิธีการ

๑.๙ ครู

๒. การท่องเที่ยว

๒.๑ การท่องเที่ยวเชิงประเพณี

๒.๒ การท่องเที่ยววิถีชุมชน

๒.๓ การท่องเที่ยวเชิงมิตติศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

๖) ผลการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่ฮ่องสอนตอนล่างของประเทศไทย

เป็นการนำชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) ไปใช้ในการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่ฮ่องสอนตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้กลุ่มแม่ฮ่องสอนตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ ประสานแต่ละจังหวัดในเขตกลุ่มแม่ฮ่องสอนตอนล่าง โดยเลือกชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

จังหวัดละ ๑ แห่ง ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณแต่ละจังหวัด ให้เป็นต้นแบบ ระดับจังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง ร่วม ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๑ ชุมชน และ จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง และ ตอนล่างโดยมีผลการสร้างเครือข่ายดังนี้ การสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ได้แก่ ๑) วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และมีเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่างของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จัหวัดแพร่ และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทิวาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอ นครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ กิจกรรมสุดท้าย คือ วันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ได้มีการทำพิธีเปิดป้ายศูนย์เรียนรู้เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๑) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผู้บริหารคณะสงฆ์ไทยควรจัดให้มีโครงการในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับมาตรฐาน และ มีความปลอดภัย เพราะจากการลงพื้นที่หลายจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย หลายวัดยังไม่มีโครงการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง ขณะที่หลายแห่งไม่ได้ให้ความสนใจในคัมภีร์ใบลานที่มีอยู่ในวัดเลย จึงอาจทำให้เกิดความเสียหายต่อมรดกกรรมสำคัญของชาติ ถ้ากำหนดเป็นนโยบายของสงฆ์ในการให้ทุกวัดได้สำรวจและจัดระบบการอนุรักษ์โดยแต่ละวัดอาจจะประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เข้ามาร่วมจัดการได้ ด้วยการสนับสนุนของคณะสงฆ์ในระดับชั้นปกครอง และให้ทางหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนา หรือ กระทรวงวัฒนธรรม ควรจัดให้มีงบประมาณ และ นโยบายสำคัญในการส่งเสริมการปริวรรต และ แปลคัมภีร์ใบลานสำคัญ พร้อมทั้งจัดพิมพ์เผยแพร่เพื่อประโยชน์ต่อวงการวิชาการทางพระพุทธศาสนา เพราะองค์ความรู้หลายเรื่องสำคัญปรากฏอยู่ในคัมภีร์ใบลานมากมาย และ ควรส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนภาษาในคัมภีร์ใบลาน เช่น อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน เป็นต้น

๒) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

(๑) ควรจัดให้มีการสร้างแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานต้นแบบ ของแต่ละจังหวัด เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาดูงาน และ เป็นศูนย์กลางในการให้คำปรึกษาและ ช่วยเหลือวัดหรือชุมชนต่าง ๆ ที่มีความประสงค์จะทำการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดหรือชุมชน

(๒) ควรจัดให้มีคู่มือการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างสร้างสรรค์ และ คู่มือการเรียนภาษาในคัมภีร์ใบลาน เพื่อเผยแพร่อันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างธรรมาทายาที่ในการสืบต่อการเรียนรู้องค์ความรู้ในคัมภีร์ใบลานของผู้สนใจ

๓. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

(๑) ควรมีการปริวรรตและศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับตำรายาต่าง ๆ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

(๒) ควรมีการศึกษาเพิ่มเติม เฉพาะรูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เกี่ยวข้องกับงานพุทธศิลป์ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

๓) ควรมีการศึกษาเฉพาะในส่วนการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในวรรณกรรมใบลาน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลวิทยานิพนธ์

๑.๑ หนังสือ :

- กรมการพัฒนาชุมชน. การพัฒนาชุมชนด้วยทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่น, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙.
- กรมศิลปากร. ทุนทางวัฒนธรรม, กรุงเทพฯ: ไทยเลิศการพิมพ์, ๒๕๖๐.
- กรรภิรมย์ จารุสวัสดิ์. การจัดการหนังสือหายากในห้องสมุด จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๒, กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๙.
- กฤษณพร สอนแสน. อักษรขอม/โบราณ/การศึกษาเปรียบเทียบ, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๗.
- กษิธิษ มากมาย. การจัดการทางวัฒนธรรมในชุมชน, กรุงเทพฯ: นิวไทยมิตรการพิมพ์, ๒๕๖๐.
- ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และนิยะดา ทาสุคนธ์. เอกสารโบราณ, กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๕๗.
- กอบกุล ราชนาคร. การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการจัดการทรัพยากรและ สิ่งแวดล้อม, เชียงใหม่: สถาบันวิจัยทางสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙.
- กาญจนา แก้วเทพ. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน, กรุงเทพมหานคร : สมาคาทอลิกแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนา, ๒๕๕๙.
- กาญจนา อินทร์สุข. การพัฒนาสังคมไทย, กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองการพิมพ์, ๒๕๕๘.
- เกษม ศรีมา. การมีส่วนร่วมของชุมชน, กรุงเทพฯ: สยามปริ้นการพิมพ์, ๒๕๕๘.
- เกษียร มะปะโม. (ม.ป.ป.). การอนุรักษ์เอกสารโบราณ, กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๕๙.
- โกศล บุญมาก. การพัฒนาชุมชนด้วยทุนทางวัฒนธรรม, กรุงเทพมหานคร: สุดาการพิมพ์, ๒๕๕๙.
- คณะกรรมการธิการนานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑, การเรียนรู้ : ขุมทรัพย์ในตน, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๖.
- โครงการอนุรักษ์โบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับ เอกสารโบราณ, กรุงเทพฯ: กลุ่มหนังสือ, ๒๕๕๗.
- จิตจำนง กิติ์กรติ. การพัฒนาชุมชน, กรุงเทพมหานคร: คุณพัฒนาอักษรกิจ, ๒๕๖๐.
- จิตติ มงคลชัยอรัญญา. การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา, (เอกสารประกอบการเรียนภาควิชาการพัฒนาชุมชน), กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๘.
- จินตนา สุขจรรย์. การศึกษาและการพัฒนาชุมชน, เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘.

จิราภรณ์ ศรีคำ. การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการพัฒนาการจัดการศึกษาของโรงเรียน
วชิรวิทย์ ระดับประถมศึกษา จังหวัดเชียงใหม่, เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๗.

เจษฎา อินคำ. การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทข้อมูลเอกสารโบราณและการใช้ประโยชน์จาก
ข้อมูลเอกสารโบราณ, เชียงใหม่: ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๖๐.

ชัยอนันต์ สมุทวนิช. วัฒนธรรมคือทุน} กรุงเทพมหานคร : บริษัทสุขุมและบุตร จำกัด, ๒๕๖๐.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่, ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา
มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๖๐.

ณรงค์ศักดิ์ ราชรินทร์. เอกสารโบราณ: การอนุรักษ์เพื่อใช้ประโยชน์และ เอกสารสำคัญเอกลักษณ์ทาง
ภาษาและการฟื้นฟูภูมิปัญญา ท้องถิ่น, มหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์โบราณ ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๖๐.

ดอกกรักร พัยศรี. คู่มือการปฏิบัติงานประจำวันข้อมูลเอกสารโบราณภูมิภาคตะวันตก, สำนักพิมพ์มติชน
, ๒๕๖๐.

เต็มศักดิ์ คณานิช. เอกสารประกอบการเรียนวิชาจิตวิทยาสำหรับครู . กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏ
พระนคร, ๒๕๕๗.

ถวิลวดี บุรีกุล. ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม, นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๘.

_____ . การมีส่วนร่วม : แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ, กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๙.

ทงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ. หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท, คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์.
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๖๐.

ทิตนา แคมมณี. การสอนจิตวิทยาการเรียนรู้ เรื่องศาสตร์การสอนองค์ความรู้เพื่อการจัดการกระบวนการ
เรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๕๐.

_____ . ศาสตร์การสอนองค์ความรู้เพื่อการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, กรุงเทพฯ
: จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

นรากร เนตรกัน. หลักการจัดการวัฒนธรรม, คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยขอนแก่น
, ๒๕๖๐.

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. การมีส่วนร่วม : หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณีตัวอย่าง.
พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ: สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๕๙.

นิรตล สมจิตร. ทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาประเทศไทย, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. แนวคิดแนวทางการพัฒนาชุมชน, กรุงเทพฯ : กรมการพัฒนาชุมชน
กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๕๗.

- _____ . การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท, กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภณา, ๒๕๕๗.
- บุญเลิศ เสนานนท์. คู่มือการลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์โบราณและหนังสือสมุดไทย, กรุงเทพฯ: สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ, ๒๕๕๙.
- ปกรณ์ สุวรรณประภา. วิทยาการกระบวนการภาคสนาม, สถาบันพัฒนาสีเขียวอินโดจีน สนับสนุนโดย สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, พิษณุโลก, ๒๕๕๙
- ประเวศ วะสี. ประชาคมตำบล ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศิลธรรมและสุขภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ครั้งที่ตั้งเซนต์เตอร์, ๒๕๖๐.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๙.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน, โรงพิมพ์เรือนแก้ว, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๐.
- พิทยา ว่องกุล, สร้างสังคมใหม่ : ชุมชนาธิปไตย - ธรรมาธิปไตย, กรุงเทพฯ : โครงการวิถีธรรมศรัทธา, ๒๕๕๖.
- พิษณุ เข้มพิลา และกฤษฎา ศรีธรรมมา. การศึกษาลวดลายผ้าทอคัมภีร์โบราณ, มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๖๐.
- พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์. กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดทำหมวดหมู่, สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๖๐.
- พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ และคณะ. พิธีกรรมในชีวิตประจำวันจากเอกสารโบราณล้านนา, เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นพบุรีการพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๕๗.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏ. หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต กลุ่มวิชาชีพครู (ฉบับปรับปรุง ๒๕๕๗), ลำปาง: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ๒๕๕๗.
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม: ประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และราชการ. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ: บุ๊คพอยท์, ๒๕๕๖.
- รังสรรค์ ไกรลาส. สร้างมูลค่าทุนทางวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : บริษัทการพิมพ์, ๒๕๕๕. และการอนุรักษ์. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙.
- วลีรัตน์ มันทุราช. วัฒนธรรมโบราณ, มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี, ๒๕๖๐.
- วิจารณ์ พานิช. การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้ (สคส.), กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๕๘.
- วิชัย กุลชาบาล. การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์โบราณในชลบุรี, ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๖๐
- กระทรวงศึกษาธิการ. ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ, เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี, สาขาครุศาสตร์และสาขาศึกษาศาสตร์ (หลักสูตรห้าปี), ๒๕๕๖.

ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช, การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา, ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช กรมส่งเสริมวัฒนธรรม : กรุงเทพมหานคร, ๒๕๖๐

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). การเสริมสร้างเครือข่าย ๔ ภาคส่วนในสังคมไทย, กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๙.

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, เมืองคัมภีร์ธัมมโหราณ มรดกธัมม มรดกโลก วัดสูงเม่น, ศูนย์สยามทรรศนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล : ไทยอุตุสาหะการพิมพ์, ๒๕๕๙.

สนธยา พลศรี. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๘.

_____. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๖๐.

_____. เครือข่ายของการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๖๐.

สมชัย พิภพสุวรรณ. บรรณนิทัศน์เอกสารโบราณ, นครราชสีมา: สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๖๐.

สมชาย นิลอาถิ. โลกทัศน์จากคัมภีร์ใบลาน: คติชนและวิถีชีวิต เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ, การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้จากคัมภีร์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทย. มหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๕๕.

สมชาย ลำดวน. วัฒนธรรมใบลาน, มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๐.

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำชาวบ้าน คู่มือและทิศทางการพัฒนาผู้นำชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาชนบท. เจริญวิทย์การพิมพ์, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๘.

สมศักดิ์ บุญสืบ. ความหมายวัฒนธรรม, เอกสารการสอนชุดวิชาวัฒนธรรมสากล. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๖๐.

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : การวิเคราะห์เนื้อหา, เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๕๖.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีการพัฒนาสังคม. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอมีเทรดดิ้ง, ๒๕๖๐.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่, การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน, สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่ : ไทยอุตุสาหะการพิมพ์, ๒๕๕๙.

สำนักหอสมุดแห่งชาติ. การอนุรักษ์เอกสารโบราณ, กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๖๐.

สุทิน การ้อง. แนวทางการสอนแบบสร้างสรรค์ความรู้, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๖.

สุเทพ อ่วมเจริญ. การพัฒนาหลักสูตร : ทฤษฎีและการปฏิบัติ. พิมพ์ครั้งที่ ๖, นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๕๗.

_____. การเรียนการสอน : การออกแบบนวัตกรรมและเทคโนโลยี, นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๕๗.

สุรสิทธิ์ ไทรัตน์. คัมภีร์ใบลานในประเทศไทย, กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

อคิน รพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข,
๒๕๕๙.

อนาโตล เป็ลติเยร์ และสุพิน ฤทธิเพ็ญ. การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทข้อมูลเอกสารโบราณ
และการใช้ประโยชน์จากข้อมูลเอกสารโบราณ, เชียงใหม่: ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม สถาบัน
ภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๖๐.

อนาโตล โรเจอร์ เป็ลติเยร์. มาตลังกา, เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๖.

อัชรา เอ็บสุขสิริ. เอกสารประกอบการเรียนวิชาจิตวิทยาสำหรับครู, กรุงเทพฯ : สุรางค์ โคว์ตระกูล.
จิตวิทยาการศึกษา, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

อัมพร สุขยิ่ง. มนุษย์กับการพัฒนา, กรุงเทพมหานคร: ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์, ๒๕๕๙.

อาทิตยา สุขเลิศ. ทิวทัศน์วัฒนธรรมมีชีวิต, กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๗.

อานันท์ กาญจนพันธ์. วัฒนธรรมกับการพัฒนา : มิติของพลังที่สร้างสรรค์, โรงพิมพ์การศาสนา กรมการ
ศาสนา, ๒๕๕๙.

อุดม รุ่งเรืองศรี. สภาพของวรรณกรรมไทยปัจจุบัน (ฉบับปรับปรุงใหม่). พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพฯ : ศิลปะ
บรรณาคาร, ๒๕๕๖.

๑.๒ วารสาร :

กชพร ศรีพรรณ. CMUL Digital Heritage Collection: จากเอกสารมรดกสู่สารสนเทศดิจิทัล.
PULINET Journal, ๑(๒ May-August), ๒๕๕๗.

ไข่มุก ทยาวลี. (ม.ป.ป.). การสำรวจสถานภาพแหล่งข้อมูลสมุดไทยภาคใต้: กรณีศึกษาจังหวัดพัทลุงและ
สงขลา. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๖๐.

ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรมและยุวี ผลพันธิน. แนวทางการพัฒนาสมรรถนะด้านการวิจัยสำหรับนักศึกษา
ครู: การประเมินความต้องการจำเป็นแบบสมบูรณ์, วารสารวิชาการ Veridian E-Journal
ปีที่ ๙, ฉบับ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ (พฤษภาคม-สิงหาคม) , ๒๕๕๙.

ณรงค์ ณ เชียงใหม่. การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารรัฐสภา, ๒๕๕๙.

สวาท เหล่าอูด และสุรสิทธิ์ ไทรัตน์. (ม.ป.ป.). การลงทะเบียนและทำบัตรรายการหนังสือโบราณ. วารสาร
ห้องสมุด, ๒๕๖๐.

สินีนากู สมบูรณ์อ่อน. การดิจิทัลเอกสารโบราณของสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กรณีศึกษา
คัมภีร์โบราณ, วารสารห้องสมุด, ๒๕๖๐.

สทวัฒน์ แน่นหนา. การเพิ่มมูลค่าให้แก่ทุนทางวัฒนธรรม. กองบรรณาธิการและสำนักมรดกภูมิปัญญาทาง
วัฒนธรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ๙ สิ่งควรรู้กับมรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรม วัฒนธรรม,
(ต.ค. - ธ.ค.๕๕), ๒๕๕๕.

สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ. **ฐานข้อมูล TEL : การจัดทำฐานข้อมูลตามมาตรฐานสากล**
สุเทพ อ่วมเจริญ, SU Model : การประยุกต์การจัดการเรียนรู้แบบสร้างองค์ความรู้, วารสารวิชาการ
Veridian E-Journal ปีที่ ๗, ฉบับมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ (กันยายน-ธันวาคม) ,
๒๕๕๗.

๑.๓ วิทยานิพนธ์ :

บานเย็น ภัทรเกียรติเจริญ. **การวิเคราะห์และจัดระบบความรู้ที่อยู่ในเอกสารโบราณ, วิทยานิพนธ์ปริญญา**
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น, ๒๕๖๐.

ประพันธ์ สร้อยเพชร. **การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ศูนย์**
โรงเรียนตำบลแซ่ข้าง อำเภอสนักแพง จังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต
สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙.

ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล. **การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์โบราณในประเทศไทย, วิทยานิพนธ์**
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต แขนงวิชาสารสนเทศศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๙.

พีระ พรนวม. **ศรัทธาต่อหลักการการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงานการ**
ประถมศึกษา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์การบริหารการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชา
การวิจัยและสถิติทางการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙.

ทรายทอง อุ่นนันทาศ และ คณะ. **การใช้และปัญหาการใช้บริการเอกสารโบราณในสำนักหอสมุด**
แห่งชาติ, รายงานการวิจัย. สาขาวิชาสารสนเทศศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรี
นครินทร์วิโรฒ, ๒๕๖๑.

นิตาชล จำนงศรี. **การพัฒนาเค้าร่างเมทาตาสำหรับการจัดการเอกสารโบราณที่อยู่ในรูปดิจิทัล ที่**
พัฒนาขึ้นเป็นโครงสร้างมาตรฐานของข้อมูลที่ใช้ในการจัดการเอกสารโบราณที่จัดเก็บใน
รูปดิจิทัล, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสารสนเทศศึกษา คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น , ๒๕๕๓.ใน งานสัมมนาวิชาการ เรื่อง เอกสาร
โบราณในโลกยุคปัจจุบัน : งานด้านการอนุรักษ์และความท้าทายในเชิงเทคนิค วันที่ ๑๔-๑๕
กรกฎาคม ๒๕๕๙ ณ หอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๖๐.

๑.๔ สื่อวีดิทัศน์/อินเทอร์เน็ต :

คัมภีร์โบราณถูกทำลายไปสร้างพระ โดย ไทยรัฐฉบับพิมพ์ ๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘. [ออนไลน์], แหล่งที่มา
<https://www.thairath.co.th/content/๕๒๑๕๐๖> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

โครงการ Tipitaka (DTP) [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.dmc.tv/pages/ความรู้รอบตัว/อนุรักษ์คัมภีร์โบราณไทยรักษาไว้ให้แผ่นดิน.html> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

โครงการหอสมุดคัมภีร์โบราณล้านนา [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://lannamanuscripts.net/th/about> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

โครงการอนุรักษ์โบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.bl.msu.ac.th/bailan/บทความ/bailan๒.asp> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

๑.๕ รายงานการวิจัย :

เฉลียว บุรีภักดี และคณะ . ชุดวิชาการวิจัยชุมชน ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตการจัดการและประเมินโครงการ. นนทบุรี: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๕๙.

พระครูพิพิธธรรมาภิบาล (มานิตย์ เพ็ญผล). การสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัด และการถ่ายทอดภูมิปัญญาภาคกลาง เพื่อสร้าง แหล่งเรียนรู้ใน ท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัดภาคกลาง, รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาศีศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๖๑.

พระมหาสุทนต์ อาภากร (อบอูน), ดร. และ คณะ. การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่, รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘.

พระมหาอภิชาติ ธมมาภินันโท (จันทาโสม), ผศ.ดร. อาแว มะแส. มิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอสสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์, รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๖๑.

พระราชเชมมากร รศ.ดร. และ คณะ. การสืบค้นการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและการถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดแพร่, รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๒๕๖๑.

พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ และคณะ. กิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาโดยปราชญ์ท้องถิ่น, รายงานวิจัย เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นพบุรีการพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๕๖.

๒. ภาษาอังกฤษ:

๒.๒ Secondary Sources:

- Abhakorn, Rujaya. **Lu Rediscovered In Phaasaa lae phaasaasart.** Journal of language and linguistics, 2016.
- Agrandoff, R. **Managing within Networks: Add value to Public Organization.** WashingtonD.C.:Georgetown University Press, 2017.
- Alahakoon, C.N.K. (n.d.). Development of policies for access, **management and preservation of the Palm-leaf manuscript collection of the University of Peradeniya library Sri Lanka.** Journal of Librarianship & Information Management, 2016.
- Alitinay, Levent and Paraskevas, Alexandros, **Planning Research in Hospitality and Tourism.** Oxford: Butterworth-Heinemann, 2016.
- Biggs, J. Teaching for quality learning at university. 2nd ed. SRHE. Buckingham. Bissonnette J.D., and Caprino K. (2014). **A Call to Action Research : Action Research as an Effective Profesional Development model.** Mid-Atlentic Education Review, 2014.
- Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. **Network Analysis : Studies in Human Interaction.** Netherlands : Mouton & Co, 2015.
- Bourdieu, P. The Forms of Capital. In J. G. Richardson (Ed.), **Handbook of Theory and Research for the Sociology of Capital** New York: Greenwood Press., 2016.
- Burke, Adam. **Communications & Development : a practical guide.** London : Social Development Division Department for International Development, 2015.
- Butdisuwan & Babu. Manuscript Management at the Temples in Mahasarakham Province Thailand . Journal of Library Science and Research (JLSR), 2013.
- Cohen, J.M., & Uphoff, N.T. **Rural Development Participation: Concept and Measure For Project Design Implementation and Evaluation: Rural Development Committee Center for international Studies.** New York: Cornell University Press, 2015.
- Devika &Vijayakumar. **Management of Digital Palm Leaf Manuscript Data at Tamil Nadu Library.** Journal of Library Science and Research (JLSR), 2015.

- Dick, W., Carey L., and others. **The Systematic Design of Instruction**. 6th ed. Boston: Pearson, 2015.
- Doyle, Robert. **Community Development in an Age of Globalization : the Partnership Option**. Prepare for the presentation to the 1st International Conference on Community Development in the Asia - Pacific at Sukhothai Thammathirat University, 2016.
- Eckhard Deutscher and Gudrun Kochend Orfer - Lucius. Towards the Global Knowledge and Information Society. **Development and Cooperation (D+C)**. No.4/1999, July/August, 2017.
- Griswold, W. Cultures and Societies in a Changing World. **Thousand Oaks: Pine Forge Press**. Keawtep, K. & , 2016.
- Hundius, H. & Wharton, D. **Digital Library of Lao Manuscripts**. Journal of Lao Studies., 2016.
- ICOMOS Australia. The Burra Charter: **The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance**. Australia: ICOMOS, 2016.
- ICOMOS. Cultural Tourism Charter: **Principle and Guidelines for Managing Tourism at Places of Cultural and Heritage Significance**, 2016.
- Jarusawat,Piyapat. An exploration of the potential for collaborative management of palm leaf manuscript as Lanna cultural materials in Northern Thailand. **Thesis of Doctor of Philosophy Information School The University of Sheffield England**, 2017.
- Kafai, Y., and Resnick, M. (Eds.) **Constructionism in practice: Designing, thinking And learning in a digital world**. Mahwah, NJ:, 2016.
- Koufman, F. H.F. Participation Organized Activities in Selected Kentucky Localities. **Agricultural Experiment Station Bulletins**, 2015.
- Lawrence Erlbaum. Papert, S. **An Introduction To The 5th Anniversary Collection**. In Harel, I. (Ed.). Constructionist Learning: A 5th Anniversary Collection Of Papers. Cambridge, MA: MIT Media Laboratory , 2014.
- Mathews, David. **Elements of a Strong Civil Society and Health Public Life**. Kettering Foundation. April 1996. Memio, 2014.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย (ผู้บริหาร)

เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขง

วัตถุประสงค์เพื่อการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๒. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย

แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๖ ตอน

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์
- ตอนที่ ๒ กระบวนการทำงานอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๗ วรรณกรรมใบลานที่มีอยู่ในปัจจุบันของวัด และ ชุมชน

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นายสกุล.....
 หน่วยงาน.....
 ตำแหน่ง.....ระดับ.....
 ระยะเวลาดำรงตำแหน่งปัจจุบัน.....
 ประสบการณ์ในการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน รวมระยะเวลา.....
 วันที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ กระบวนการทำงานการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

๒.๑ องค์กรมี นโยบาย ในการดำเนินการอนุรักษ์คัมภีร์อย่างไร

๒.๒ องค์กรมีโครงสร้าง และ แผนงาน ในการดำเนินการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างไร

๒.๓ แหล่งที่มางบประมาณในการบริหารองค์การด้านการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน มาจากแหล่งใดบ้าง และ มีการบริหารจัดการงบประมาณในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เป็นอย่างไร

๒.๔ องค์กรมีกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน อย่างไร

ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

ปัจจัยใดบ้างที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานขององค์กรของท่าน เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

ปัจจัยใดบ้างที่เอื้อต่อความสำเร็จต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานขององค์กรของท่าน เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมใบลาน

๕.๑ วรรณกรรมเรื่องใดที่มีผลต่อชุมชนมากที่สุด

๕.๒ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมใบลานมีด้านใดบ้างและอย่างไร

ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์

๖.๑ องค์กรของท่านมีแนวทางการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างไร

๖.๒ องค์กรของท่านมีการแนวทางในการรักษาเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างไร

ตอนที่ ๗ วรรณกรรมใบลานของวัด และ ชุมชน

วรรณกรรมใบลานที่สำคัญของชุมชนท่าน มีวรรณกรรมใบลานเรื่องใดบ้าง

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย (ผู้ปฏิบัติการ)

เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขง

วัตถุประสงค์เพื่อการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๒. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย

แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๖ ตอน

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์
- ตอนที่ ๒ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน
- ตอนที่ ๗ วรรณกรรมใบลานที่มีอยู่ในปัจจุบันของวัด และ ชุมชน

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นายสกุล.....
 หน่วยงาน.....
 ตำแหน่ง.....ระดับ.....
 ระยะเวลาดำรงตำแหน่งปัจจุบัน.....
 ประสบการณ์ในการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน รวมระยะเวลา.....
 วันที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ กระบวนการทำงานการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

๒.๑ องค์กรมีกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน อย่างไร

ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

ปัจจัยใดบ้างที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานขององค์กรของท่าน เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

ปัจจัยใดบ้างที่เอื้อต่อความสำเร็จต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานขององค์กรของท่าน เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมใบลาน

๕.๑ วรรณกรรมเรื่องใดที่มีผลต่อชุมชนมากที่สุด

๕.๒ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมใบลานมีด้านใดบ้างและอย่างไร

ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์

๖.๑ องค์กรของท่านมีแนวทางการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างไร

๖.๒ องค์กรของท่านมีการแนวทางในการรักษาเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างไร

ตอนที่ ๗ วรรณกรรมใบลานของวัด และ ชุมชน

วรรณกรรมใบลานที่สำคัญของชุมชนท่าน มีวรรณกรรมใบลานเรื่องใดบ้าง

*****

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย (ผู้ใช้ประโยชน์)

เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขง

วัตถุประสงค์เพื่อการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๒. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย
๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศไทย

แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๖ ตอน

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์
- ตอนที่ ๒ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
- ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นายสกุล.....
 หน่วยงาน.....
 ตำแหน่ง.....ระดับ.....
 ระยะเวลาดำรงตำแหน่งปัจจุบัน.....
 ประสบการณ์ในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ รวมระยะเวลา.....
 วันที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ กระบวนการทำงานการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

๒.๑ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณที่ยั่งยืน ควรเป็นอย่างไร

ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

ปัจจัยใดบ้างที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณขององค์กรของท่าน เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

ปัจจัยใดบ้างที่เอื้อต่อความสำเร็จต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณขององค์กรของท่าน เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมโบราณ

๕.๑ วรรณกรรมเรื่องใดที่มีผลต่อชุมชนมากที่สุด

๕.๒ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมโบราณมีด้านใดบ้างและอย่างไร

ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์

๖.๑ แนวทางการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณอย่างไร

๖.๒ แนวทางในการรักษาเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณอย่างไร

*****

ภาคผนวก ข
กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชา เช่น รายวิชาระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐประศาสนศาสตร์ รายวิชาเศรษฐศาสตร์, รายวิชามนุษย์กับสังคม, รายวิชามนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และรายวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเบื้องต้น เป็นต้น ทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้พิการ เช่น กรมพัฒนาชุมชน, หน่วยงานในท้องถิ่น เช่น เทศบาล องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ตำบล การท่องเที่ยวและกีฬา วัฒนธรรมจังหวัด กรมส่งเสริมพระพุทธศาสนา และหอการค้าจังหวัด พื้นที่ท่องเที่ยวชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ

- สามารถนำผลการศึกษาไปคิดวิเคราะห์ร่วมกับพระสงฆ์, นักวิชาการการท่องเที่ยว, กลุ่มคณะหอการค้าจังหวัด กรมวัฒนธรรมจังหวัด, นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา, นักวิชาการด้านการพัฒนาในท้องถิ่น โดยความร่วมมือของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี องค์กรชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี

๒. กิจกรรมด้านส่งเสริมวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

- สามารถพัฒนาการร่วมมือระหว่างองค์กรต่างๆ เพื่อนวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

- สามารถนำผลการศึกษาไปช่วยเสริมกิจกรรมเพื่อพัฒนาหลักการพัฒนานวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

- สามารถนำข้อมูลที่พบไปเผยแพร่ให้กับองค์กรชุมชนในจังหวัดอื่น ๆ ที่สนใจ เป็นแนวทางการสร้างนวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

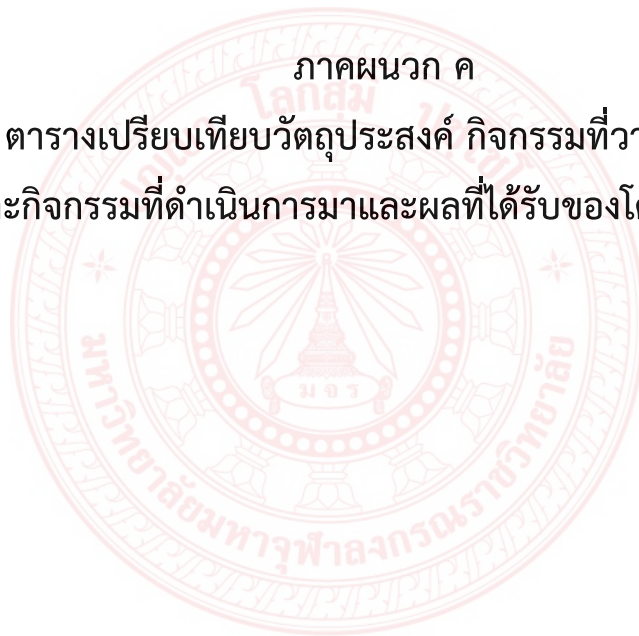
๓. กิจกรรมด้านวิชาการ

- ได้มีการพัฒนาทักษะในใช้กระบวนการวิจัยให้กับทีมวิจัย และนิสิตปริญญาตรี –โท-เอก ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เพื่อการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

- มีการศึกษาร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อวิเคราะห์แนวทางการสร้างพัฒนาการร่วมมือระหว่างองค์กรต่างๆ เพื่อสร้างสรรค์นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

ภาคผนวก ค
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการวิจัย

ผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการวิจัย

ผลที่ได้รับ	บรรลุ	วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. ศึกษาข้อมูล ปฐมภูมิ/หัตถ ภูมิจากกลุ่ม ตัวอย่าง และ กลุ่มเป้าหมาย	การเชื่อมโยงข้อมูลต่างๆ เข้า ด้วยกัน ทำให้การใช้ประโยชน์จาก รายงานการวิจัยความเป็นมา สำรวจวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมกลุ่มน้ำ โขง และประโยชน์ของวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อ นำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน ให้สามารถใช้ข้อมูลร่วมกันระหว่าง กันได้	ข้อที่ ๑ - ๓	วิเคราะห์ศึกษาคุณภาพแหล่งความ เป็นมาสำรวจวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมกลุ่มน้ำ โขง และประโยชน์ของวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อ นำมาใช้ในชีวิตประจำวันใน ปัจจุบัน
๒. การสำรวจ พื้นที่เป้าหมาย	ทราบถึงข้อมูลศึกษาคุณภาพ แหล่งความเป็นมาสำรวจ วรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมกลุ่ม น้ำโขง และประโยชน์ของ วรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์ รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ในปัจจุบัน	ข้อที่ ๑ - ๓	วิเคราะห์ศึกษาคุณภาพแหล่งความ เป็นมาสำรวจวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมกลุ่มน้ำ โขง และประโยชน์ของวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อ นำมาใช้ในชีวิตประจำวันใน ปัจจุบัน
๓. การเก็บ ข้อมูลด้วย แบบสอบถาม กับกลุ่มตัวอย่าง	ทราบถึงคุณภาพความเป็นมา สำรวจวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมกลุ่มน้ำ โขง ประโยชน์ของวรรณกรรม ลุ่ม น้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อ นำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน สร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชน ต้นแบบวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อ การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน	ข้อที่ ๑ - ๔	วิเคราะห์ศึกษาแนวแหล่งความ เป็นมาองค์ประกอบและตัวชี้วัด ชุมชนสร้างสรรค์ในสังคมไทยระ บวน การจัดทำองค์ประกอบและตัวชี้วัด ชุมชนสร้างสรรค์ในสังคมไทยและ นำผลสัมฤทธิ์ไปเป็นแนวทางการ พัฒนากระบวนการจัดทำ องค์ประกอบและตัวชี้วัดชุมชน สร้างสรรค์ในสังคมไทย

ผลที่ได้รับ	บรรลู่	วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๔. การเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย	ทราบถึงข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับคุณภาพแหล่งความเป็นมาองค์ประกอบและตัวชี้วัดชุมชนสร้างสรรค์ในสังคมไทย กระบวนการจัดทำองค์ประกอบและตัวชี้วัดชุมชนสร้างสรรค์ในสังคมไทย และนำผลสัมฤทธิ์ไปเป็นแนวทางการพัฒนากระบวนการจัดทำองค์ประกอบและตัวชี้วัดชุมชนสร้างสรรค์ในสังคมไทย	ข้อที่ ๑ - ๓	ทำให้วิเคราะห์ความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายซึ่งประกอบไปด้วยผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ประกอบการ ธุรกิจการท่องเที่ยว และนักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างประเทศ
๕. รายงานฉบับสมบูรณ์	ได้รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยทั้ง ๔ ข้อ คือ ๑. เพื่อศึกษาสำรวจวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง ๒. เพื่อศึกษาปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง ๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน ๔. เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชนต้นแบบวรรณกรรม กลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน	ข้อที่ ๑ - ๔	ได้รายงานที่มีคุณค่าสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อให้องค์กรชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเพื่อเสนอการวิเคราะห์องค์ประกอบและตัวชี้วัดชุมชนสร้างสรรค์ในสังคมไทย

ภาคผนวก ง

ภาพการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลและกิจกรรมสร้างสรรค์
ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมโบราณ วิถีชีวิตและ การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
ในพื้นที่ วัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงราย และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัดเชียงราย

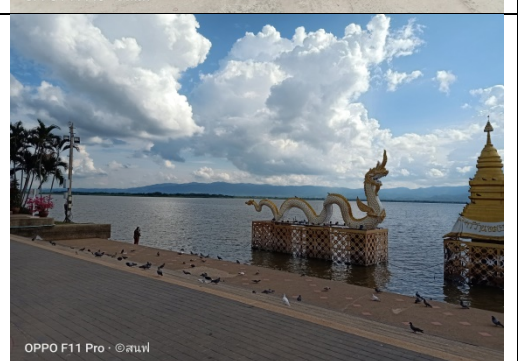

ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมโบราณ วิถีชีวิตและ การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
ในพื้นที่ วัดพระเกิด อ.เมืองน่าน และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัดน่าน

ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมโบราณ วิถีชีวิตและ การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
ในพื้นที่ วัดหลวงราชสถูปฐาน อ.เมืองพะเยา และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัดพะเยา

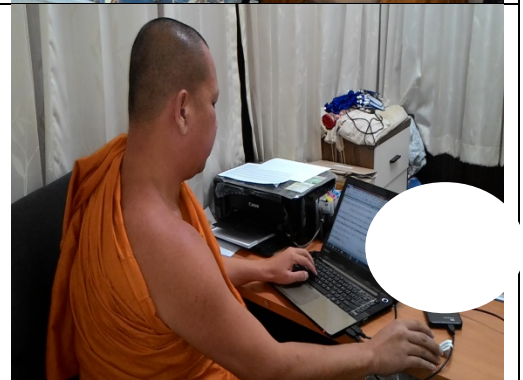
ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมโบราณ วิถีชีวิตและ การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
ในพื้นที่ วัดศรีจันทร์ อ.เมืองเลย และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัดเลย

ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมโบราณ วิถีชีวิตและ การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
ในพื้นที่ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัดแพร่

ภาพปริวรรตวรรณกรรมโบราณมหาเวสสันดรชาดก และ วิเคราะห์ประโยชน์วรรณกรรมที่มีต่อชุมชนใน
กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน

ภาพการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลและกิจกรรมสร้างสรรค์
ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมโบราณ วิถีชีวิตและ การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ในพื้นที่ ในพื้นที่ วัดบ้านโนนดู่ ตำบลสร้างนกา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัด
อำนาจเจริญ และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัดอำนาจเจริญ

ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมโบราณ วิถีชีวิต
และ การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
ในพื้นที่ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัด
อุบลราชธานี

เอกสารจัดงานเสวนาคัมภีร์สร้างสรรค์ฯ ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓

กำหนดการ

จัดงานเสวนาวิชาการ เรื่อง “การอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”

และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU)

สร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ประเทศไทย
ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง

นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง

The Community culture and blooming literature survey Mekong River Basin

อุดหนุนทุนวิจัยโดย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ณ วัดสูงเม่น ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

- .....
- เวลา ๐๙.๐๐ น. ลงทะเบียน
- เวลา ๐๙.๓๐ น. ศึกษาดูงานการจัดการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
ของสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่
- เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารเพล
- เวลา ๑๑.๓๐ น. เชิญรับประทานอาหารกลางวัน
- เวลา ๑๒.๔๐ น. พิธีแห่ธัมม์ และ ถวายผ้าห่มคัมภีร์..เพื่อแม่
- ประธานสงฆ์จุดธูปเทียน บูชาพระรัตนตรัย
  - พระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกาดังขบวนแห่ธัมม์ และ ผ้าห่มคัมภีร์ หน้าวิหาร
พระเจ้าใจดี วัดสูงเม่น
  - เดินแห่ธัมม์ และ ผ้าห่มคัมภีร์ รอบวิหารพระเจ้าใจดี ๓ รอบ
และ เข้าไปในวิหารพระเจ้าใจดี
  - พิธีถวายผ้าห่มคัมภีร์..เพื่อแม่
- เวลา ๑๓.๐๐ น. กิจกรรมเสวนา เรื่อง “การอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”
- กล่าวรายงาน
  - ประธานกล่าวเปิดงาน
  - เริ่มการเสวนา
- เวลา ๑๕.๐๐ น. พิธีลงนาม MOU
- เวลา ๑๕.๒๐ น. พิธีเจิมป้าย และ เปิดป้าย “ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”
- เวลา ๑๕.๕๙ น. เชิญชมกิจกรรม และ นิทรรศการ นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนต้นแบบ
การอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย

หมายเหตุ กำหนดการอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม

เชิญเข้าร่วมฟัง..การเสวนาวิชาการในหัวข้อ **อุ้งค์ยุคใหม่**
Creative Manuscript Conservation

“อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย....”

นำโดย พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.ดร.

เสวนา

เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาราม กทม.

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ริเริ่มฟื้นฟูประเพณีตากธัมม์ วัดสูงเม่น ประเพณีแห่งเดียวในโลก

พระครูวุฒิชิธรรมบัณฑิต รศ.ดร.

ประธานหลักสูตรรัฐศาสตร์ /

ผอ.ส่วนสนับสนุนวิชาการ

มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี

ผู้เชี่ยวชาญวรรณกรรมโบราณสร้างสรรค์

สานเสวนาโดย

รศ.พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์

หัวหน้าหน่วยวิจัย มจร.วิทยาเขตแพร่

ผู้เชี่ยวชาญงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์

พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ ปร.๙ ดร.

ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ

มจร. วิทยาเขตแพร่

ผู้เชี่ยวชาญงานพุทธศิลป์สร้างสรรค์

อ.สมเจตน์ วิมลเกษม

ครุภูมิปัญญาไทย

ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์

และ คัมภีร์โบราณล้านนา

และ **เชิญร่วม...พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU)**

สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ชุมชนต้นแบบ

การอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย

ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง

MOU

เปิดป้าย

และ พิธีเปิดป้าย

“ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”

ภายใต้การสนับสนุนทุนวิจัย โดย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๖.๐๐ น.

ณ วิหารพระเจ้าใจดี วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ติดต่อสอบถามข้อมูล โทรศัพท์ ๐๖๑-๖๓๔๗๙๖๒ (พระมหาฉัตรเทพ พุทธชาโต นักวิจัย)

และ ๐๘๐-๗๒๔๗๖๕๘ (ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน หัวหน้าแผนงานวิจัยฯ)

รับชมถ่ายทอดสดที่ **LIVE** Wat Sungmen Manuscript Temple

รูปแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย ๗ ขั้นตอน (สูงเม่นโมเดล)

เชิญเข้าร่วมฟัง..การเสวนาวิชาการในหัวข้อ **Creative Manuscript Conservation**
อุบลราชธานี “อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย...”

นำโดย พระสุธีรัตนบัณฑิต รัต.ดร.
 เจ้าอาวาสวัดสุทธิวราชมงคล
 ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ผู้ริเริ่มฟื้นฟูประเพณีตักธัมม์ วัดสูงเม่น ประเพณีแห่งเดียวในโลก

อ.สมเจตน์ วิมลเกษม
 ครูภูมิปัญญาไทย
 ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์
 และ คัมภีร์โบราณล้านนา
 สานเสนาโดย
 รัต.พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์
 หัวหน้าหน่วยวิจัย มจร.วิทยาเขตแพร่
 ผู้เชี่ยวชาญงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์

รับอังกศที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ เวลา ๑๓.๐๐ - ๑๖.๐๐ น. ณ วัดพระเจ้าใจดี วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ติดต่อสอบถามข้อมูล โทร. ๐๖๑-๖๓๔๗๔๖๒ (พระมหาฉัตรเทพ พุทธชาโต นักวิจัย) และ ๐๘๐-๗๒๔๗๖๕๘ (ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน
 หัวหน้าแผนงานวิจัยฯ มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี) รับชมถ่ายทอดสดที่ [LIVE](#) Wat Sungmen Manuscript Temple

เสอวง

MOU

เครือข่าย นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย

เปิดป้าย “ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”
 ภายใต้การสนับสนุนทุนวิจัย โดย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระครูวุฒิธรรมบัณฑิต รัต.ดร.
 ประธานหลักสูตรรัฐศาสตร์
 ผอ.ส่วนสนับสนุนวิชาการ มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี
 ผู้เชี่ยวชาญวรรณกรรมโบราณสร้างสรรค์

พระมหาสิทธิชัย ขยสิทธิ์ ปธ.๙ ดร.
 ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ
 มจร. วิทยาเขตแพร่
 ผู้เชี่ยวชาญงานพุทธศิลป์สร้างสรรค์

และ เชิญร่วม...พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU)

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ถนนอินทรพิทักษ์ ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ 54130 โทร.054-541219

มือถือ 083-0432931, 088-4132826 E-Mail : kasaischool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Line: thep23

Manuscript Conservation Institute of Wat Sungmen (MCIS)

Yantarakitkosol Rd. T.Sungmen A.Sungmen Phrae 54130 Tel.054-541219

Mobile Phone: 083-0432931, 088-4132826 E-Mail : kasaischool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Line: thep23

ที่ วสม ๐๐๑ / ๒๕๖๓

๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ขอเชิญร่วมงานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานฯ และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง

กราบเรียน พระครูประภักดิ์จันทโชติ เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ อ.เมืองเลย จังหวัดเลย

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการฯ จำนวน ๑ ฉบับ

เนื่องด้วยสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น ร่วมกับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ได้จัด งานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ตามโครงการวิจัยวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง โดยได้รับการอุดหนุนทุนวิจัยโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยจัดงานในวันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ตามกำหนดการที่แนบมานี้ และ ภายในงานดังกล่าวทางโครงการจะได้ถวายป้ายไวณิทรศการชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานแก่วัดศรีจันทร์

ด้วยเหตุดังกล่าว ทางสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น จึงได้ขอกราบนิมนต์หลวงพ่อเจ้าอาวาส หรือ ผู้แทนได้เมตตาให้เกียรติเข้าร่วมงานดังกล่าว ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ เวลา ๐๙.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ตามกำหนดการที่แนบมาพร้อมนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อพิจารณา และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

ขอแสดงความเคารพอย่างสูง

(พระครูวิบูลสรภัญญ์ (ทม.ฉัตรเทพ))

ผู้อำนวยการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

หัวหน้าโครงการโครงการวิจัยนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน

ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน

ข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ 061 - 6347962

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือเครือข่าย

การอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน

ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น กับ วัดหลวงราชสิद्धฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา
วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย
และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ตามโครงการวิจัยวัดวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตกลุ่มน้ำโขงตอนบน
สนับสนุนโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

*****

บันทึกข้อตกลงฉบับนี้ทำขึ้น ณ วัดสูงเม่น ต.สูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ วันที่ ๒๗ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓ ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น กับ วัดหลวงราชสิद्धฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ทั้ง ๕ ฝ่าย ทำบันทึกข้อตกลงโดยมีรายละเอียด ดังนี้

ข้อ ๑ วัตถุประสงค์ของบันทึกข้อตกลง

๑.๑ เพื่อประสานความร่วมมือระหว่างเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสิद्धฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

๑.๒ เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินงานของ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสิद्धฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และต่อเนื่อง

๑.๓ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสิद्धฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ข้อ ๒ แนวทางการดำเนินงานและกิจกรรม

๒.๑ องค์กรทั้งห้าฝ่ายร่วมมือกันในการศึกษา ค้นคว้า วิจัย บริหารจัด แปล จัดทำ พัฒนารูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ระบบฐานข้อมูลเอกสารโบราณ ส่งเสริมการพัฒนาแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านวิชาการ และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

๒.๒ องค์กรทั้งห้าฝ่าย แลกเปลี่ยนความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย อันเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์

๒.๓ ค่าใช้จ่ายการดำเนินงานต่างๆ ทั้งห้าฝ่ายจะหารือให้ความช่วยเหลือร่วมกันตามความเหมาะสม

๒.๔ องค์กรทั้งห้าฝ่ายจะปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อบังคับของสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสิद्धฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย รวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้องหรือตามที่ห้าฝ่ายพิจารณาเห็นสมควร

ข้อ ๓ ระยะเวลาความร่วมมือ

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือนี้ ทั้งห้าฝ่าย ตกลงให้มีผลบังคับใช้นับตั้งแต่วันที่ลงนามเป็นต้นไป ทั้งนี้องค์กรทั้ง ห้าฝ่าย จะต้องมีการประชุมร่วมกันอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง หรือตามความเหมาะสม

ข้อ ๔ การแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบันทึกตกลง

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือฉบับนี้ อาจมีการปรับปรุงแก้ไข หรือยกเลิกได้ตามความเห็นชอบร่วมกันของ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสิद्धฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความประสงค์จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกรายละเอียดข้อบันทึกตกลงนี้ ให้แจ้งทุกฝ่ายร่วมกันพิจารณา เมื่อพิจารณาเห็นชอบร่วมกันแล้ว ให้จัดทำบันทึกเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษร และให้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ทั้งห้าฝ่ายได้ลงนามในบันทึกเพิ่มเติมนั้น

ข้อ ๕ การลงนามบันทึกข้อตกลง

บันทึกข้อตกลงนี้พิมพ์ด้วยภาษาไทย ๑ ฉบับ เมื่อผู้แทนของทุกฝ่ายลงนามแล้ว จึงได้สำเนาจำนวน ๕ ฉบับ เพื่อให้แต่ละฝ่ายเก็บรักษาไว้ฝ่ายละ ๑ ฉบับ ทั้งสองฝ่ายได้อ่านเข้าใจตรงกันแล้ว และเพื่อแสดงถึงเจตจำนงและความตั้งใจในการดำเนินงานตามบันทึกข้อตกลงฉบับนี้ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสิद्धฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย จึงได้ลงลายมือชื่อร่วมกันไว้เป็นหลักฐาน

บันทึกข้อตกลงนี้ให้มีผลบังคับใช้เป็นระยะเวลา ๓ ปี นับตั้งแต่วันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๓ ถึงวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๖

ลงนามเมื่อวันที่ ๑๖ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓

ลงนาม.....
(พระครูศรีรัตนปัญญาจารย์)
ตำแหน่ง.....
วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ลงนาม.....
(พระครูวิจิตรพิภพกิจ)
ตำแหน่ง.....
วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

ลงนาม.....
(พระครูอมรวิมลคุณทองด)
ตำแหน่ง.....
วัดหลวงราชสัมพันธ์ อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

ลงนาม.....
(พระครูโพธิ์ธรรม)
ตำแหน่ง.....
วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย

ลงนาม.....
(พระครูปัญญาสารนิรัฐ)
เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น
ผู้จัดการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ลงนาม..... พยาน
(พระครูวิมลคุณทองด)
ตำแหน่ง.....
วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ลงนาม..... พยาน
(พระครูโพธิ์ธรรม)
ตำแหน่ง.....
วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

ลงนาม..... พยาน
(พระครูอมรวิมลคุณทองด)
ตำแหน่ง.....
วัดหลวงราชสัมพันธ์ อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

ลงนาม..... พยาน
(พระครูโพธิ์ธรรม)
ตำแหน่ง.....
วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย

ลงนาม..... พยาน
(พระครูวิมลคุณทองด)
ตำแหน่ง.....
สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ลงนาม..... พยาน
(พระสุธีรัตนบัณฑิต ฐศ.,ดร.)
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือเครือข่ายชุมชนต้นแบบ
การอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย
ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์
วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง
และ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่าง
สร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง
ตามโครงการวิจัยวัดวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน
สนับสนุนโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

*****

บันทึกข้อตกลงฉบับนี้ทำขึ้น ณ วัดสูงเม่น ต.สูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ วันที่ ๑๘ เดือน สิงหาคม
พุทธศักราช ๒๕๖๓ ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ
อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบ
การอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย)
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำ
โขงตอนล่าง

ทั้ง ๓ ฝ่าย ทำบันทึกข้อตกลงโดยมีรายละเอียด ดังนี้

ข้อ ๑ วัตถุประสงค์ของบันทึกข้อตกลง

๑.๑ เพื่อประสานความร่วมมือระหว่างเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ระหว่าง
สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่ม
แม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ
อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัด
อุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

๑.๒ เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินงานของ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชน
ต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภ
นครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโข
งตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรม
โบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และต่อเนื่อง

๑.๓ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ที่ีระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์
วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัด
นครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัด
มณีวนาราม (วัดบ้าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

ข้อ ๒ แนวทางการดำเนินงานและกิจกรรม

๒.๑ องค์กรทั้งสามฝ่ายร่วมมือกันในการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ปรีวรรต แปล จัดทำ พัฒนารูปแบบการ
อนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ระบบฐานข้อมูลเอกสารโบราณ ส่งเสริมการพัฒนาแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
ร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านวิชาการ และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

๒.๒ องค์กรทั้งสามฝ่าย แลกเปลี่ยนความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อ
การศึกษา ค้นคว้า วิจัย อันเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์

๒.๓ ค่าใช้จ่ายการดำเนินงานต่างๆ ทั้งห้าฝ่ายจะหรือให้ความช่วยเหลือร่วมกันตามความเหมาะสม

๒.๔ องค์กรทั้งสามฝ่ายจะปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อบังคับของสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ
วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่ม
จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดบ้าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการ
อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างรวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้องหรือตามที่ทั้ง
ห้าฝ่ายพิจารณาเห็นสมควร

ข้อ ๓ ระยะเวลาความร่วมมือ

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือนี้ ทั้งห้าฝ่าย ตกลงให้มีผลบังคับใช้นับตั้งแต่วันที่ลงนาม
เป็นต้นไป ทั้งนี้องค์กรทั้ง สามฝ่าย จะต้องมิจิจกรรมร่วมกันอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง หรือตามความเหมาะสม

ข้อ ๔ การแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบันทึกตกลง

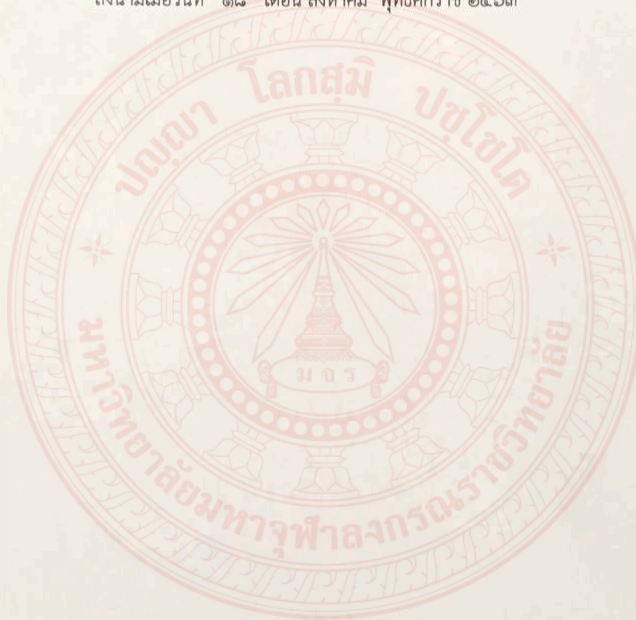
บันทึก ข้อตกลง ความร่วมมือฉบับนี้ อาจมีการปรับปรุงแก้ไขหรือยกเลิกได้
ตามความเห็นชอบร่วมกันของ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบ
การอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดบ้าน้อย)
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำ
โขงตอนล่าง หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความประสงค์จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกรายละเอียดข้อบันทึกตกลงนี้ ให้แจ้ง
ทุกฝ่ายร่วมกันพิจารณา เมื่อพิจารณาเห็นชอบร่วมกันแล้ว ให้จัดทำบันทึกเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษร และให้มีผล
บังคับใช้ตั้งแต่วันที่ทั้งห้าฝ่ายได้ลงนามในบันทึกเพิ่มเติมนั้น

ข้อ ๕ การลงนามบันทึกข้อตกลง

บันทึกข้อตกลงนี้พิมพ์ด้วยภาษาไทย ๓ ฉบับ เมื่อผู้แทนของทุกฝ่ายลงนามแล้ว จึงได้มอบให้แก่ละฝ่ายเก็บรักษาไว้ฝ่ายละ ๑ ฉบับ ทั้งสามฝ่ายได้อ่านเข้าใจตรงกันดีแล้ว และเพื่อแสดงถึงเจตจำนงและความตั้งใจในการดำเนินงานตามบันทึกข้อตกลงฉบับนี้ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอ นครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดบ้านน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จึงได้ลงลายมือชื่อร่วมกันไว้เป็นหลักฐาน

บันทึกข้อตกลงนี้ให้มีผลบังคับใช้เป็นระยะเวลา ๓ ปี นับตั้งแต่วันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ ถึงวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๖

ลงนามเมื่อวันที่ ๑๘ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓

ลงนาม พระครูปัญญาสารนิวิฐ

(พระครูปัญญาสารนิวิฐ)

เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น

ผู้จัดการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ประเทศไทย

ลงนาม พระครูโพธิ์ศรี

(พระครูโพธิ์ศรี)

วัดโพธิ์ศรี อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม

ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ประเทศไทย

ลงนาม พระครูวิมลคุณธรรม

(พระครูวิมลคุณธรรม)

วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ประเทศไทย

ลงนาม พระครูวิมลคุณธรรม พยาน
(พระครูวิมลคุณธรรม)

ตำแหน่ง เจ้าอาวาส

วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ลงนาม สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ พยาน
(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

ตำแหน่ง เจ้าอาวาส

วัดโพธิ์ศรี อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม

ลงนาม พระครูโพธิ์ศรี พยาน
(พระครูโพธิ์ศรี)

ตำแหน่ง เจ้าอาวาส

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ลงนาม พระสุธีรัตนบัณฑิต พยาน
(พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.,ดร.)

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือเครือข่าย
การอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง
ระหว่าง วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ
ตามโครงการวิจัยวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่าง
สนับสนุนโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

*****

บันทึกข้อตกลงฉบับนี้ทำขึ้น ณ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ ๒๘ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓ ระหว่าง วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ทั้ง ๒ ฝ่าย ทำบันทึกข้อตกลงโดยมีรายละเอียด ดังนี้

ข้อ ๑ วัตถุประสงค์ของบันทึกข้อตกลง

- ๑.๑ เพื่อประสานความร่วมมือระหว่างเกี่ยวกับการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ระหว่าง วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ
- ๑.๒ เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินงานของ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และต่อเนื่อง
- ๑.๓ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ที่ระหว่ง วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ

ข้อ ๒ แนวทางการดำเนินงานและกิจกรรม

- ๒.๑ องค์กรทั้งสองฝ่ายร่วมมือกันในการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ปรริวรรต แปล จัดทำ พัฒนารูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ระบบฐานข้อมูลเอกสารโบราณ ส่งเสริมการพัฒนาแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านวิชาการ และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น
- ๒.๒ องค์กรทั้งสองฝ่าย แลกเปลี่ยนความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย อันเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์
- ๒.๓ ค่าใช้จ่ายการดำเนินงานต่างๆ ทั้งสองฝ่ายจะหารือให้ความช่วยเหลือร่วมกันตามความเหมาะสม
- ๒.๔ องค์กรทั้งสองฝ่ายจะปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อบังคับของวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ รวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้องหรือตามที่ทั้งสองฝ่าย พิจารณาเห็นสมควร

ข้อ ๓ ระยะเวลาความร่วมมือ

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือนี้ ทั้งสี่ฝ่าย ตกลงให้มีผลบังคับใช้ นับตั้งแต่วันที่ลงนาม เป็นต้นไป ทั้งนี้ องค์กรทั้งสองฝ่าย จะต้องมีการกิจกรรมร่วมกันอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง หรือตามความเหมาะสม

ข้อ ๔ การแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบันทึกตกลง

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือฉบับนี้ อาจมีการปรับปรุงแก้ไขหรือยกเลิกได้ ตามความเห็นชอบร่วมกันของ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความประสงค์จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกรายละเอียดข้อบันทึกตกลงนี้ ให้แจ้งอีกฝ่ายหนึ่งรับทราบ และ เพื่อพิจารณาเห็นชอบร่วมกันแล้ว ให้จัดทำบันทึกเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษร และ ให้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ทั้งสองฝ่ายได้ลงนามในบันทึกเพิ่มเติมนั้น

ข้อ ๕ การลงนามบันทึกข้อตกลง

บันทึกข้อตกลงนี้พิมพ์ด้วยภาษาไทย ๑ ฉบับ เมื่อผู้แทนของทุกฝ่ายลงนามแล้ว จึงได้สำเนาจำนวน ๒ ฉบับ เพื่อให้แต่ละฝ่ายเก็บรักษาไว้ฝ่ายละ ๑ ฉบับ ทั้งสองฝ่ายได้อ่านเข้าใจตรงกันดีแล้ว และเพื่อแสดงถึงเจตจำนงและความตั้งใจในการดำเนินงานตามบันทึกข้อตกลงฉบับนี้ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับ วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ จึงได้ลงลายมือชื่อร่วมกันไว้เป็นหลักฐาน

บันทึกข้อตกลงนี้ให้มีผลบังคับใช้เป็นระยะเวลา ๓ ปี นับตั้งแต่วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๓ ถึงวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๖

ลงนามเมื่อวันที่ ๑๕ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓

ลงนาม.....
(พระครูวิมลคุณธรรม) ดร.
ตำแหน่ง.....
วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ลงนาม.....
(พระครูอนันตคุณธรรม) ดร.
ตำแหน่ง.....
วัดบ้านโนนตู อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ

ลงนาม..... พยาน
(พระครูวิมลคุณธรรม) ดร.
ตำแหน่ง.....
วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ลงนาม..... พยาน
(พระครูอนันตคุณธรรม) ดร.
ตำแหน่ง.....
วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ลงนาม..... พยาน
(พระสุธีรัตนบัณฑิต ฐ.ดร.)
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก จ

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

ภาคผนวก จ

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

ผลผลิต (Output) จากงานวิจัย

ประเภทผลงานที่ได้รับ:

- ต้นแบบผลิตภัณฑ์
- ต้นแบบเทคโนโลยี
- กระบวนการใหม่
- องค์ความรู้
- การใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์
- การใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะ
- การพัฒนากำลังคน
- ทรัพย์สินทางปัญญา
- บทความทางวิชาการ
- การประชุม/สัมมนาระดับนานาชาติ
- การประชุม/สัมมนาระดับชาติ

ระดับของผลงานที่ได้รับ:

- ระดับอุตสาหกรรม
- ระดับกึ่งอุตสาหกรรม
- ระดับภาคสนาม
- ระดับห้องปฏิบัติการ

รายละเอียดผลงาน:

ผลการสำรวจวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ข้อมูลวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ดังนี้ จังหวัดอำนาจเจริญ สำรวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่ จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนงทา อำเภอเมืองอำนาจ และจังหวัดอุบลราชธานี สำรวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี คือ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มีจำนวนทั้งสิ้นจำนวน ๔๒๓ ผูก เป็นวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๓๙๓ ผูก ที่เป็นปกิณกะ (ทั่วไป) จำนวน ๓๐ ผูก ที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสาน จำนวน ๓๘๒ ผูก และบันทึกด้วยอักษรขอม จำนวน ๔๑ ผูก

ผลกระทบอนุรักษ์และคัมภีร์ไบเบิลและสำรวจวรรณกรรมไบเบิล ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ดังนี้จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูลโดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี วัดมณีวนาราม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด คือ ๑) กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ

การปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมลุ่มน้ำโขงที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย เป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ได้แก่ วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ และ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า วรรณกรรมไบเบิลที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสต์ซึ่งมีมากกว่า จึงได้คัดเลือกคัดเลือกวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นเรื่องสำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทยได้นำมาปริวรรตเป็น ตัวอย่างดังนี้ เสียวสวาสต์ (บางเล่มจะเขียนว่า เสียวสวาด) นับเป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีเนื้อหาเรื่องแทรกเป็นนิทานสลบคำสอนหลากหลาย จากนั้นจึงเล่านิทานเรื่องความโหดร้ายของพระราชาหุเบา นิทานเรื่องเล่ห์เหลี่ยมของคน และนิทานเรื่องการตัดสินคดีความที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม เมื่อเจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสต์เป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสต์ล้วนเป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะยังมีรายละเอียดอีกมากมายที่เป็นคติสอนใจเตือนใจผู้คนในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างและนำมาปริวรรตหลายฉบับให้เห็นกันในปัจจุบันนี้

ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทยจากการสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย และได้คัดเลือกวรรณกรรมโบราณ เรื่อง นิทานธรรมเสี้ยวสวาสดี นำมาปริวรรต จึงได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านวิถีชีวิต ๒) ประเพณีวัฒนธรรม ๓) ด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม ๔) ด้านเศรษฐกิจ และ ๕) ด้านสิ่งแวดล้อม

ผลการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทยเป็นการนำชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) ไปใช้ในการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ ประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง โดยเลือกชุมชนที่ที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ จังหวัดละ ๑ แห่ง ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณแต่ละจังหวัด ให้เป็นต้นแบบ ระดับจังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง ร่วม ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๑ ชุมชน และ จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง และ ตอนล่างโดยมีผลการสร้างเครือข่ายดังนี้ การสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ได้แก่ ๑) วัดบ้านโนนคู่ ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และมีเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างมี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนคู่ ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่างของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จัดหวัดแพร่ และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์

อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทิวาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอ นครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนคู่ ตำบลสร้างนงทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ กิจกรรมสุดท้าย คือ พิธีเปิดป้ายศูนย์เรียนรู้เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ที่ผ่านมา

จำนวนผลงาน:...๔   หน่วยงาน:...๔

ผลลัพธ์ (Outcome) ที่ได้ตลอดระยะเวลาโครงการ:

ชื่อผลลัพธ์: การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถีสืบค้นวรรณกรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง” มีวัตถุประสงค์ ๕ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๒) กระบวนอนุรักษ์และคัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๓) เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๔) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย และ ๕) เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และ การวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (PAR)

ประเภท:

- เชิงปริมาณ
- เชิงคุณภาพ
- เชิงเวลา
- เชิงต้นทุน

รายละเอียด:

เชิงปริมาณ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และ การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR) ใช้วิธีวิทยาวิจัยการแบบผสมผสาน ดังนี้

๑) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) เพื่อศึกษา ค้นคว้า และรวบรวม ข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเทอร์เน็ต เกี่ยวกับ วรรณกรรมโบราณ แนวคิดการอนุรักษ์ คัมภีร์โบราณ แนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนแนวคิด เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ทฤษฎีการสร้างเครือข่าย ดังนี้

(๑) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้ง หนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่น ๆ โดยอาศัยแนวคิดการสำรวจ ปฐมภูมิ วิเคราะห์ประโยชน์ของ วรรณกรรมโบราณ และ การสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ เป็นกรอบในการศึกษา

(๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

(๓) ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้าง เครื่องมือการวิจัย

(๔) สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหา สาระครอบคลุม การศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มี ต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของ ประเทศไทย

๒) การศึกษาเชิงคุณภาพ ในภาคสนาม (Qualitative Research) เพื่อทราบถึงความ เป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ตลอดจน ทราบรายชื่อวรรณกรรมโบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ในพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

(๑) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำ โขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน ๑ วัดในอำเภอ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน ๑ วัด ๑ วัดในอำเภอ

ประชากรของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการ อนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของ ประเทศไทย โดย มีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๑๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรม อนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๐ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

(๒) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการ และ ผู้ใช้ประโยชน์ วรรณกรรมโบราณ รวม ๑๐ รูป/คน เกี่ยวกับความเป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ตลอดจน รายชื่อวรรณกรรมโบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

(๓) ดำเนินการคัดเลือกวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย จำนวน ๑ เรื่อง นำมาปริวรรต เป็น ตัวอย่าง

(๔) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและสัมภาษณ์ในภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือ ๑) ประวัติความเป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณของชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ๒) ผลงานปริวรรตวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๑ เรื่อง ๓) จัดทำทะเบียนรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่ได้สำรวจของกลุ่มจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๑ ชุด และ ๓) ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชนของกลุ่มจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

๓) การศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ในภาคสนาม (Field Study) โดยจัดให้มีการเสวนา แบบมีส่วนร่วม โดยเชิญผู้แทนของชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ และได้ประโยชน์จากวรรณกรรมโบราณ แต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ทั้งนี้เพื่อสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

เชิงคุณภาพ การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด จังหวัดละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) วัดบ้านโนนตู อำเภอมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี วัดมณีวนาราม อำเภอมืองอุบลราชธานี

ประชากรของการศึกษานี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๑๐ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๐ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

ผลกระทบจากการดำเนินโครงการ:

- ผลกระทบทางเศรษฐกิจของประเทศ
- ผลกระทบต่อภาคการผลิตและธุรกิจที่เกี่ยวข้อง
- ผลกระทบต่อขีดความสามารถทาง วทน.
- ผลกระทบต่อการจ้างงาน
- ผลกระทบต่อสังคม
- ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
- เพิ่มความสามารถการแข่งขันของเอกชนที่ร่วมโปรแกรม
- เพิ่มความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม
- สนับสนุนให้เกิดวิสาหกิจเริ่มต้น (Startup)

รายละเอียด:

๑) ผลการสำรวจวรรณกรรมกลุ่มน้ำโขง ข้อมูลวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ดังนี้

๑. จังหวัดอำนาจเจริญ สำรวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่ จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนคู่ ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ คือ วัดบ้านโนนคู่ ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้ เทวทูตสูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก ลำมหาชาติ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผูก ธรรมบท บันทึกอักษรธรรม จำนวน ๑๘ ผูก บัระพัน บันทึกด้วยอักษรธรรม เนื้อหาชำรุด หนูกัด อริยมรรค บันทึกด้วยอักษรธรรม มีผูกต้นแต่ไม่สมบูรณ์ สูตรมนต์น้อย บันทึกด้วยอักษรธรรมไม่สมบูรณ์ ปัญญาปารมี บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูกไม่สมบูรณ์ ปราชิก บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูกแต่แตกผูก ลำไจโรโต บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก ศัพท์มนต์น้อยบันทึกด้วยอักษรธรรม พระธรรมนัชาติ บันทึกด้วยอักษรขอม พระเชตุพน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก เสนาสนวินิจฉัย บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูก พระนิพพาน บันทึกด้วยอักษรขอม จำนวน ๑๙ ผูก พระธรรม ๓ ไตร บันทึกด้วยอักษรขอม จำนวน ๒๒ ผูก พระสูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก ปิยาวิทเนยนิจจะ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๑ ผูก บาลีไวยากรณ์ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๓ ผูก ไตรภูมิ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก มิลินปัญหา บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก สุวรรณสังขาร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๘ ผูก เณณณีปาฎมัต บันทึกด้วยอักษรธรรม

จำนวน ๑๐ ผู้กอลองบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผู้กอน้ำผากไกลกะตัน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๑ ผู้กอสैयाสวาสดีบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๙ ผู้กอลึกษา บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๔ ผู้กอลพระราม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผู้กอลคัทนาม(คชนาม) บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๗ ผู้กอลมูลนิพพานคชนามอักษรไทน้อยจำนวน ๑๐ ผู้กอลมูลกัจจายนะ คชนามอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผู้กอลมูลนิพพานคชนามอักษรธรรม จำนวน ๓ ผู้กอลศรีษากุมาร คชนามอักษรธรรม จำนวน ๓ ผู้กอลนิพพานสูตร บันทึกด้วยอักษรไทน้อย จำนวน ๓ ผู้กอลพระไตรปิฎกบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๙ ผู้กอลพระเวสสันดร (ลำเียน) บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๙ ผู้กอลเจตนาเกทัต บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผู้กอลการะเกด (กาพเกษ) บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผู้กอลนางผมหอม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผู้กอลเมตไตรยสูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓ ผู้กอลศัพทมหาวรรค บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผู้กอลและสังขอมธาตุ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผู้กอลรวมทั้งหมด จำนวน ๒๑๖ ผู้กอล

๒.จังหวัดอุบลราชธานี สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี คือ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้ มูลกัจจายนะ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๔๐ ผู้กอลพระไตรปิฎก บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๐ ผู้กอลนกกอน้อย บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑๐ ผู้กอลปฐมสมโพธิกถา บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๕ ผู้กอลนางผมหอม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผู้กอลปัญญาปารมี บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผู้กอลอุณสหัสสวิชัย บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผู้กอลพระเวสสันดรชาดก บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑๐ ผู้กอลธรรมดาสอนโลกบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผู้กอลลํ้ามหาชาติบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๐ ผู้กอลเสैयाสวาสดี บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผู้กอลนางผมหอม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผู้กอลขุนทีกขุนเทือง บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผู้กอลคชนามบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผู้กอลมาลัยหมื่นมาลัยแสนบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผู้กอลสังกาส บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผู้กอลกาพเกษ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผู้กอลพญาคั่นคาก บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผู้กอลลำพื่นเวียงจันทน์ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๘ ผู้กอลอภิธรรม ๗ คัมภีร์บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๗ ผู้กอลอุบาทว์ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒ ผู้กอลยอดมุข บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒ ผู้กอลบาลีไวยากรณ์ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผู้กอลมูลนิพพาน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผู้กอลสวดมนต์น้อย บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผู้กอลท้าวกำกาดำ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผู้กอลแทนนํ้านมแม่ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผู้กอลและปภิกกะบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓๐ ผู้กอลรวมทั้งสิ้น ๒๐๗ ผู้กอล

สรุปข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มีจำนวนทั้งสิ้น จำนวน ๔๒๓ ผู้กอล เป็นวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๓๙๓ ผู้กอล ที่เป็นปภิกกะ (ทั่วไป) จำนวน ๓๐ ผู้กอล ที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสาน จำนวน ๓๘๒ ผู้กอล และบันทึกด้วยอักษรขอม จำนวน ๔๑ ผู้กอล

๒) ผลกระทบอนุรักษ์และคัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

ตั้งนี้จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนตู ตำบลร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี วัดมณีวนาราม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด คือ

๑) กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ

และสามารถสรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

โครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย	
กระบวนการที่ ๑ กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้	๑. การสืบค้นประวัติ ๒. การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก
กระบวนการที่ ๒ กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์	๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ๒. กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน ๓. จัดโครงสร้างองค์กร ๔. การบริหารงบประมาณ ๕. การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

โครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนล่างของประเทศไทย	
กระบวนการที่ ๓ กระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์	โดยมีกระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ ๑๓ ขั้นตอนดังนี้ ๑. การทำพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ๒. การป้องกันสุขภาพผู้ปฏิบัติงาน ๓. การถ่ายภาพคัมภีร์โบราณก่อนนำออกมาอนุรักษ์ ๔. การทำความสะอาดที่จัดเก็บคัมภีร์ ๕. การตรวจสอบสภาพคัมภีร์ ๖. การทำความสะอาดคัมภีร์ ๗. การจัดหมวดหมู่คัมภีร์ ๘. การจัดทำทะเบียนคัมภีร์ ๙. การบันทึกคัมภีร์โบราณด้วยระบบดิจิทัล ๑๐. การห่ออ้อม ๑๑. การติดรหัสคัมภีร์ ๑๒. การเก็บคัมภีร์ ๑๓. การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี
กระบวนการที่ ๔ กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม	๑. การมีส่วนร่วมรับทราบและเรียนรู้ร่วมกัน ๒. การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ๓. การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ ๔. การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ ๕. การมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย ๖. การมีส่วนร่วมประเมินผลและกำหนดทิศทางอนุรักษ์
กระบวนการที่ ๕ กระบวนการพัฒนาความรู้	๑. ปริญญาตรี ๒. ปฏิบัติ ๓. ปฏิเวธ
กระบวนการที่ ๖ กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้	๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ ๒. การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอให้เป็นเอกลักษณ์และน่าสนใจ ๓. การจัดระบบองค์ความรู้ ๔. การจัดหาและเตรียมสถานที่ที่เหมาะสม ๕. การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้ ๖. การประเมินผลการดำเนินงาน

โครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลและสำรวจวรรณกรรมไบเบิล ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนล่างของประเทศไทย	
กระบวนการที่ ๗ กระบวนการเผยแพร่สู่ สาธารณะ	๑. เผยแพร่ประจำที่ ๒. เผยแพร่เคลื่อนที่

๓) การปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมลุ่มน้ำโขงที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย เป็นการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ได้แก่ วัดพระโรจน์ อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ และ วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า วรรณกรรมไบเบิลที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือ วรรณกรรมเรื่อง เสียวสวาสดี ซึ่งมีมากกว่า จึงได้คัดเลือกคัดเลือกรวมวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นเรื่องสำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย นำมาปริวรรต เป็น ตัวอย่างดังนี้ เสียวสวาสดี (บางเล่มจะเขียนว่า เสียวสวาด) นับเป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีเนื้อหาเรื่องแทรกเป็นนิทานสลับคำสอนหลากหลาย กล่าวว่ามีกมุทพิชราผู้มีบุตร ๒ คน คนที่หนึ่งชื่อศรีเฉลียว และคนที่สอง ชื่อเสียวสวาสดี ต่อมาคราพ่อถึงแก่ความตาย ก่อนจะได้ใ้ใ้ด้อมบรมสั่งสอนลูกทั้งสองให้มีความโอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น อย่าเกียจคร้าน ขยันหมั่นเพียร หมั่นหาความรู้ อย่าคบคนโลเล ให้เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อและแม่ จากนั้นได้ยกตัวอย่าง นกกระเดิบตัวที่ไม่ฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่เลยถูกเหยี่ยวรุ่มจับได้ เมื่อเอาตัวรอดด้วยอุบาย ก็ได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพ่อแม่ เหยี่ยวรุ่มเลยตกถูกดินตาย นกกระเดิบตัวเลยรอดมาได้ แต่คำสั่งสอนของบิดามารดายังไม่เทียบเท่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งคำสั่งสอนว่า ความชั่วสามประการ คือ ๑. เพื่อนไม่ออกปากวานตนไปช่วย ๒. เพื่อนไม่ถามตนบอกหนึ่ง ๓. ไม่มีใครชมตนกลับยกย่องตนเองหนึ่ง ดังนั้นผู้เป็นนักปราชญ์ยอมไม่หวนในโลกรธรรม ๘ ประการ ดังนี้ ๑. มีลาภ ๒. เสื่อมลาภ ๓. มียศ ๔. เสื่อมยศ ๕. ทุกข์ ๖. สุข ๗. สรรเสริญ และ ๘. นินทา ที่มีนักปราชญ์ยอมไม่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนที่ควรอยู่ในที่ที่เป็นมงคล และมีนิทานเรื่องช่างพลายที่โจรเลี้ยง มีความประพฤติเลว และต่อมรมหาบัณฑิตเอาไปเลี้ยง มีความประพฤติดี เช่นเดียวกับเรื่อง ดาบสนกแขกเต้าไปเลี้ยงกับโจรเอาไปเลี้ยง มีนิสัยไม่เหมือนกัน พุดจาไม่เหมือนกัน เมื่อสิ่งเสียเสร็จแล้ว กมุทพิชิตายไปหลังจากที่ปลงศพของบิดาแล้ว ทั้งสองคนก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดาด้วยดี วันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปานครไปจอดพักอยู่แถวบ้านเสียวสวาสดี เสียวสวาสดีจึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภาด้วยระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสดีถามว่าแกงนี้มีหินไหม เมื่อไปถึงอีกหมู่บ้านหนึ่งเสียวสวาสดีถามว่าหมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่าไม้ เสียวสวาสดีถามว่ามีต้นไม้ไหม นายสำเภาไม่เข้าใจความหมายที่เสียวสวาสดี จึงคิดว่าเสียวสวาสดีเป็นคนบ้านบอไม่เต็มเต็งแน่ ๆ เลย แต่ใจหนึ่งก็อยากได้เสียวสวาสดีเป็นลูกเขย เมื่อไปถึงบ้านจึงเล่าเรื่องที่เสียวสวาสดีถามให้ลูกสาวนางศรีไวฟัง นางศรีไวจึงเฉลยปัญหาให้บิดาฟังว่า ครั้นเมื่อถึง

แก่งแล้วถามว่ามีหินใหม่ หมายถึง มีหินอื่น ๆ ที่มีค่ากว่าหินอื่นใหม่ ครั้นเมื่อถึงป่าถามว่ามีต้นไม้หรือไม่ หมายถึง ไม้อื่น ๆ มีมากล้นก็จริงแต่ไม้ที่มีค่า เช่น ไม้จันทน์หอม ไม้กฤษณา มีหรือไม่ ครั้นถึงหมู่บ้านถ้าว่ามีคนหรือไม่หมายความว่า ในบ้านมีนักปราชญ์หรือไม่ เมื่อครั้งนายสำเภาได้ทราบเฉลยจากลูกสาวนางศรีไว แล้วทราบว่าเสียวสวาสดี เป็นคนมีสติปัญญามากล้นจึงยกนางศรีไวให้แต่งงานกับเสียวสวาสดี จึงจะขอกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปานคร ได้จัดให้คนเฝ้าเวรยาม ใครหลับจะจับลงโทษประหารเสีย และรีบเอาทรัพย์สินนายสำเภาเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบทรัพย์สมบัติให้ลูกสาวลูกเขยแล้วเตรียมตัวหนี แล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มาสนองตอบกันว่า เช่นในสมัยหนึ่งวัวตัวหนึ่งชีวิตจนพระองค์หนึ่ง ถึงแก่กรรมภาพ สาเหตุเนื่องจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูกเศรษฐีได้หญิงโสเภณีเป็นคู่นอนเมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วนางเสีย เมื่อนางตายไปจึงเกิดเป็นวัว แล้วได้มาผูกเวรกันในชาตินี้ เช่นเดียวกับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง ด้วยเหตุในเรื่องนี้กรรมสนองจึงเป็นเรื่องจริง ดังนั้นเสียวสวาสดีจึงได้ขอเข้าเวรแทนพ่อตาไปหาเจ้าของเมือง และได้เล่าเรื่องเป็นทำนองคำสอนถึงความไม่น่าไว้วางใจในธรรมชาติของมนุษย์ เป็นนิทาน และบอกข้อเท็จจริงที่ประชาชนเดือนร้อนให้พระราชาทราบ จากนั้นจึงเล่านิทานเรื่องความโหดร้ายของพระราชากูเบา นิทานเรื่องเล่ห์เหลี่ยมของคน และนิทานเรื่องการตัดสินคดีความที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม เมื่อเจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสดีเป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสดีล้วนเป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะยังมีรายละเอียดอีกมากมายผู้วิจัยจึงขอสรุปย่อเรื่องตามข้างต้นนี้

๔) ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย และ ได้คัดเลือกวรรณกรรมโบราณ เรื่อง นิทานธรรมเสียวสวาสดี นำมาปริวรรต จึงได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านวิถีชีวิต ๒) ประเพณีวัฒนธรรม ๓) ด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม ๔) ด้านเศรษฐกิจ และ ๕) ด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ ด้านสังคม ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เห็นว่า วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดี ได้ส่งผลต่อด้านสังคม เนื่องด้วยการครองเรือน หมายถึง ฆราวาสวิสัย ชีวิตชาวบ้านสามัญชนทั่ว ๆ ไป อันภาวะของชาวบ้านทั่ว ๆ ไปคฤหบดีผู้เป็นใหญ่ในเรือน ในครอบครัว, พ่อเจ้าเรือน, ชาวบ้านผู้มีอันจะกิน มีการครองเรือน มีเศรษฐกิจพอเพียงไม่ขาดแคลน ภาษาถิ่นอีสานว่า ดึงหน้าไม่ถึงหลัง ขาดๆเงินๆ ผู้ครองเรือนที่พอเพียง ต้องมีคุณธรรม และหลักธรรมในการครองเรือนคือสัจจะความจริงใจ ทมะ ความฝึกฝนปรับปรุงตัวเอง ขันติ ความอดทน และจาคะความเสียสละ เผื่อแผ่แบ่งปัน มีเมตตาทายกรรม เมตตาเวทิจกรรม และเมตตาโมกกรรมต่อเพื่อนมนุษย์ ก็จะอยู่ในสังคมได้ด้วยความสุขตามสภาวะอันควรแก่ตน

๑. วิถีชีวิต หลักเด่นของวรรณกรรมเสี้ยวสวาสดี คือหลักการสอนที่เสี้ยวสวาสดีอักษร มหาบัณฑิตกล่าวว่าเป็นทานที่ให้ได้อย่างที่สุด โดยเฉพาะการให้อภัยศัตรูหรือผู้ที่ทำร้ายตนอย่างสาหัส ด้วยหลักธรรม การให้ทานทั้ง ๓ นี้ ได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยวรรณกรรมดังกล่าวสร้างความเชื่อว่า การให้เป็นบุญ จึงทำให้เกิด วิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ การเป็นผู้มีจิตอาสา คนในชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ภาษาหลักหลักท้องถิ่นที่ใช้พูด คือ ภาษาเหนือ (ล้านนา) แต่ จังหวัดเลยจะพูดภาษาไทยเลย ซึ่งจะพูดเป็นภาษาอีสานสำเนียงออกท้องถิ่นอีสาน เพราะคนในถิ่นนี้อพยพมาจากฝั่งเวียงจันทน์เป็นส่วนใหญ่ วิถีชีวิตของคนในชุมชนแถบนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นคนใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย รักธรรมชาติ มีนิสัยโอบอ้อมอารี จริงใจ ชอบเป็นผู้ให้ และ เป็นผู้ที่มีจิตอาสาโดยตลอด ทั้งนี้ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกที่ จัดให้มีการเทศน์ และ มีการเรียนการสอนในโรงเรียน และ เป็นชุดคำสอนของครอบครัว ของวงศ์ตระกูลที่ ปลุกฝังกันเรื่องการเสียสละ การเป็นผู้ให้ ดังเช่น พระเวสสันดรชาดก ยิ่งให้ยิ่งมี ได้บุญมาก จึงส่งผลต่อวิถีชีวิต และ คุณลักษณะนิสัยของคนแถบนี้ ที่เป็นคนที่มีจิตอาสาโดยพื้นฐาน ไปทำงานที่ไหน ก็มักจะมี ความเสียสละ ช่วยเหลืองานขององค์กร หรือ ชุมชนที่อยู่ ณั้ ๆ อย่างเต็มที่ จึงเป็นที่รักของผู้ร่วมงาน และ ชุมชนที่อาศัยอยู่ ดังจะเห็นได้จากการอยู่กันในระดับครอบครัว ระดับชุมชน และ ระดับสังคม มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันตลอด เช่น เมื่อทราบข่าวถึงการระดมทุนเพื่อจะช่วยเหลือบุคคล ชุมชนส่วนร่วม หรือ ช่วยเหลือสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง จะมีการร่วมกันบริจาคจากผู้คนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิด วิกฤติการณ์ในชุมชน หรือ สังคม จะได้เห็นภาพของการร่วมกันบริจาค การตั้งโรงงาน การระดมกำลังกาย กำลังใจ และ กำลังทรัพย์ มาช่วยกันทุกฝ่าย ในเหตุการณ์หนึ่งในปัจจุบัน ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ และ จิตอาสา ของคนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน คือ เหตุการณ์แพร่ระบาดของโรคโควิด ๒๐๑๙ หรือ โควโรนาไวรัส ในช่วงเดือนมีนาคม – มิถุนายน๒๕๖๓ เป็นช่วงที่รัฐบาลออก พรก.ฉุกเฉิน เพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของโรค ซึ่งสามารถดำเนินการได้ผลเป็นอย่างมาก ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ ของการช่วยเหลือระดับภาค ประชาชนที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เช่น ใส่หน้ากากอนามัย เว้นระยะห่าง ล้างมือ ไม่ไปในที่ชุมชน และ มีการกักตัวเพื่อเฝ้าระวังโรค ซึ่งในการร่วมกันป้องกันในครั้งนี ทางประชาชนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนให้ ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยมีผู้ติดเชื้อโควิด ในอัตราที่ต่ำมา รวม ๕ จังหวัดแล้ว ไม่เกิน ๑๐ คน ช่วงเริ่มต้น มีนาคม – เมษายน โดยจังหวัดน่าน ไม่มีผู้ติดเชื้อเลยแม้แต่คนเดียว และ ตั้งแต่ช่วง พฤษภาคม มาจนถึง ปัจจุบันไม่มีผู้ติดเชื้อเพิ่มเลย และ ผู้ที่เคยติดเชื้อ ได้รับการรักษาหายไปแล้วหมด กลับบ้านใช้ชีวิตตามปกติได้ แล้ว เนื่องจากใน ๓ จังหวัดนี้ คือ อุบลราชธานี และ อานาจเจริญ มีกลไกสำคัญของ คนในชุมชน ให้ความร่วมมือดีมาก ผู้นำชุมชนในพื้นที่ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และ อสม.ในหมู่บ้าน ต่างช่วยกัน สอดส่องดูแลตามมาตรการดีมาก จึงทำให้ได้รับคำชมและยกย่องจากศูนย์ป้องกันการโรคโควิดส่วนกลางว่า ว่า ทั้ง ๕ จังหวัดนี้มีการจัดการได้ดี และ ที่สำคัญที่สุดนอกเหนือจากการทำงานด้วยจิตอาสา และ เสียสละ ของคนในแถบ ๕ จังหวัดนี้แล้ว ยังมีภาพของการช่วยเหลือกันเองในระดับชุมชน ระดับอำเภอ และ ระดับจังหวัด คือ การตั้งโรงงานอาหาร น้ำดื่ม ผลไม้ และ สิ่งของจำเป็น ตามวัดต่าง ๆ และ จุดสาธารณะต่าง ๆ

มีให้เห็นทั่วไป เป็นจำนวนมาก และ ระยะเวลา มีโครงการ ตู้ปันสุข ซึ่งก็ได้รับการตอบรับอย่างดีในชุมชน ในเขต ๕ จังหวัดนี้ ได้ร่วมกันเติมบุญ เติมสุข ที่ตู้ปันสุข มีปรากฏอยู่ทุกชุมชน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดขึ้นทุกจังหวัด มีทั้งพระสงฆ์ ชาวบ้าน เอกชน และ ราชการต่างร่วมกันนำสิ่งของมาบริจาค ตั้งโรงงาน ประจำจุด และ โรงงานเคลื่อนที่ คือ เน้นการช่วยเหลือด้วยการให้ ทั้งที่เป็นอาสาสมัคร คือสิ่งของ และ ธรรมทาน คือการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน จึงทำปัญหาโรคโควิดในประเทศไทยเรา คลี่คลายไปได้มาก จน ได้รับการยกย่องระดับโลก ว่าประเทศไทยมีการบริหารจัดการที่ดีมาก จุดเด่นที่สำคัญที่สุดคือ วิถีชีวิตการมี จิตอาสา และ เสียสละร่วมมือ ปฏิบัติตามที่ทางศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด-๑๙ ขอความร่วมมือมาทุก ประการเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้เป็นผลจากการที่พระสงฆ์เราได้นำหลักคำสอนในนิทานธรรมมา ขึ้นเทศธรรมวัตรในพื้นที่ส่งผลให้ทุกคนเกิดความน้อมรับช่วยเหลือกันในยามประสบภัยต่าง ๆ ตลอดมา เหนียวแน่นจนถึงทุกวันนี้

๒. ประเพณีวัฒนธรรม ในนิทานเรื่องเสียวสวาสดี ได้พูดถึงนักปราชญ์ยอมไม่อยู่ใน สิ่งแวดล้อมที่เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนควรอยู่ในที่ที่เป็นมงคล และมีนิทานเรื่องช่างพลายที่โจร เลี้ยง มีความประพฤติเลว และต่อมาบัณฑิตเอาไปเลี้ยง มีความประพฤติดี เช่นเดียวกับเรื่อง ดาบสเอานก แยกเต้าไปเลี้ยงกับโจรเอาไปเลี้ยง มีนิสัยไม่เหมือนกัน พุดจาเหมือนกันเมื่อสิ่งเสียเสร็จแล้ว กฎุมพีกก็ตายไป หลังจากที่ปลงศพบิดาแล้ว ทั้งสองก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดาด้วยดีวันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปา ไปจอดพักอยู่ เสียวสวาสดีจึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภาด้วย ระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสดีถามว่าแกงนี้ มีหินไหม เมื่อไปถึงหมู่บ้านเสียวสวาสดีถามว่าหมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่า เสียวสวาสดีถามว่ามีต้นไม้ ไหม นายสำเภาไม่เข้าใจความหมายของเสียวสวาสดี จึงคิดว่าเสียวสวาสดีเป็นคนบ้าบอไม่เต็มแน่ ๆ แต่ใจ หนึ่งก็อยากได้เสียวสวาสดีเป็นเชย เมื่อไปถึงที่บ้านจึงนำความไปเล่าให้นางศรีไวลูกสาวฟัง นางศรีไวจึงเฉลย ปัญหาว่า เมื่อถึงแกงแล้วถามว่ามีหินไหม หมายความว่า มีหินอื่น ๆ ที่มีค่ากว่าหินอื่นไหม เมื่อถึงป่าถามว่ามี ต้นไม้หรือไม่ หมายความว่า ไม้อื่น ๆ มีมากก็จริงแต่ไม้ที่มีค่า เช่น จันทร์หอม ไม้กฤษณา มีหรือไม่ เมื่อถึง หมู่บ้านถามว่ามีคนหรือไม่หมายความว่า ในบ้านมีนักปราชญ์หรือไม่นายสำเภาทราบว่าเป็นคน มีปัญญาจึงยกนางศรีไวให้เสียวสวาสดี จะกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปา ได้จัดให้คนเฝ้าเวรยาม ใครหลักก็จับ ลงโทษประหารเสีย และริบเอาทรัพย์สิน นายสำเภาเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบทรัพย์สินสมบัติให้ลูกสาว ลูกเขยแล้วเตรียมตัวหนี แล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มาสนองต่อกัน เช่นในสมัยหนึ่งวัวตัวหนึ่งขวิดชนพระองค์ หนึ่ง ถึงแก่ภรรณา สาเหตุเนื่องจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูกเศรษฐีได้หญิงโสเภณีเป็นคู่นอน เมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วนางเสีย เมื่อนางตายไปจึงเกิดเป็นวัว แล้วได้ผูกเวรกันในชาตินี้ เช่นเดียวกัน กับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง ดังนั้นเรื่องกรรมสนองจึงเป็นเรื่องจริง

เสียวสวาสดีได้เข้าไปหาเจ้าของเมือง และเล่าเรื่องเป็นทำนองสอนถึงความไม่น่าไว้วางใจใน ธรรมชาติของมนุษย์เป็นนิทาน และบอกข้อเท็จจริงที่ระชาชนเดือดร้อนให้พระราชาทราบ และเล่าเรื่อง ความโหดร้ายของพระราชานี้หุบเขา นิทานเรื่องเล่าที่เลี่ยมของคน และนิทานเรื่องตัดสินคดีความที่เป็นธรรม และไม่เป็นธรรม เจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสดีเป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับ

ผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสดีล้วนเป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะปรัชญาธรรมและคติธรรมยังมีรายละเอียดอีกมากมาย และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่คนที่ได้ฟัง เพื่อมีแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผู้ที่ได้ฟังธรรมแล้วเกิดความศรัทธา เพราะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตเขา และ ทำให้สังคมสงบสุข นอกจากนำไปปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตปกติแล้ว เขาต้องการที่จะสืบสาน รักษาและถ่ายทอดองค์ความรู้สำคัญนี้มายังคนในรุ่นต่อ ๆ ไป จึงเกิดแนวคิดในการจัดเป็นประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนโดยภาพรวม เป็นกิจกรรมงานบุญของชุมชน นอกจากส่งเสริมให้ชุมชนได้รักษาองค์ความรู้หลักธรรมได้ผ่านกระบวนการประเพณีและวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการจัดงานเพื่อสร้างความสามัคคี มีการระดมทุนในการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชนให้เจริญสืบต่อไปซึ่งการจัดงานจะทำให้เกิดความน่าสนใจจนเกิดแนวร่วมมากมายในการมารับฟังธรรมและรักษาองค์ความรู้สำคัญในครั้งนี้ ซึ่งวรรณกรรมเสียวสวาสดี มีอิทธิพลต่อชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดอำนาจเจริญอีกด้วย

๔.๒ ด้านเศรษฐกิจ ผู้วิจัยได้สรุปจากข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีเป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าที่คนนิยมมากมาย และได้มีผลต่ออิทธิพลในการดำรงชีวิตรูปแบบการวิถีชีวิตวิถีชนคนอีสานที่เกิดประโยชน์หลากหลายทำให้เกิดการสอนด้วยคติธรรมปรัชญาธรรมจนเกิดเป็นประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามมีผลต่อชุมชนในกลุ่ม ๒ จังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทยและวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีนี้ส่งผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างดี

๔.๓ ด้านสิ่งแวดล้อม จากผลการสัมภาษณ์ก็ปรากฏในตอนที่ว่า วันหนึ่ง มีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปา (เมืองจาม) มาจอดพักที่ท่าน้ำ เสียวสวาสดี ขอโดยสารไปกับนายสำเภา ระหว่างเดินทางผ่านสถานที่ต่าง ๆ ตลอดเวลา เสียวสวาสดี ถามด้วยความอยากรู้อยากเห็นเป็นปริศนาว่า ๑. แก่งที่เราผ่านมา นั้น มีหินหรือ บ่ ? (หินแร่เงิน, ทองคำ) ๒. บ้านที่เราผ่านมานั้น มีคนเฒ่าสามขาหรือบ่? (ผู้เฒ่าจำศีล) ๓. ดงที่เราผ่านมานั้น มีไม้บ่? (ไม้จันทน์หอม, ไม้กฤษณา) ๔. เมืองที่เราผ่านมานั้น มีเจ้าครองนครบ่? (พระราชทรงทศพิธราชธรรม) และ ๕. ในวัดนี้มีพระเจ้าอยู่ฝ้ารักษา บ่? (พระสงฆ์ผู้ทรงศีล)

นายสำเภาไม่เข้าใจปริศนาธรรม คิดว่า เสียวสวาสดี เป็นอะไรไป เป็นคนบ้องหรือเปล่า

แต่ใจหนึ่งก็คิดจะได้เป็นลูกเขย กลับถึงบ้านจึงแนะนำให้รู้จัก คนภายในครอบครัว โดยเฉพาะนางศรีไวลูกสาวคนโปรด และในที่สุดได้จัดการแต่งงานให้เป็นคู่ครองตลอดไป จนทำให้เกิดเป็นการสร้างความตระหนักและซึมซับให้ผู้ฟังได้เกิดความศรัทธาถึงการอนุรักษ์ป่าของชุมชน เพราะถ้ามีการอนุรักษ์ป่าไม่ดี จะเกิดความสมบูรณ์ของผลไม้นานาพันธุ์ และ สัตว์ป่าอยู่กันอย่างสงบสุข ไม่สูญพันธุ์ เมื่อป่าสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านได้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น เกิดแหล่งน้ำที่มีความสมบูรณ์ อันก่อประโยชน์ให้เกิดขึ้นโดยตรงกับคนในชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและยาวนาน โดยเฉพาะชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ชาวบ้านได้ประโยชน์จากแม่น้ำจำนวนมาก ทั้งเรื่องของการดำรงชีวิต อาชีพต่าง ๆ และ ประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังส่งผลให้คนในชุมชน ได้มีการจัดบรรยากาศที่อยู่อาศัยให้มีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ สรุปได้ว่าวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีได้ทำให้เกิดการในชุมชนเห็นประโยชน์ของการรักษา

สิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมเพื่อเกิดอัตลักษณ์ใหม่แก่ชุมชนรู้จักรักษาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในชุมชนตามหลักวิชาการหลักของความเชื่อว่าเป็นบุญในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในงานวรรณกรรมเสี้ยวสวาสดี เป็นสิ่งที่จำเป็นไม่แพ้กัน ที่บรรพบุรุษของชุมชนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้อยู่กันอย่างสงบสุขทั้งทางโลกและทางธรรมได้อย่างลงตัว

๕) ผลการวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมที่มีต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ดังนี้

สรุปโครงสร้างสรุปประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย	
ด้านสังคม	๑.วิถีชีวิตการให้ ๒.ประเพณีวัฒนธรรม ๒.๑ ประเพณีหลักนำมาเทศธรรมวัตร และงานบุญต่าง ๆ
ด้านเศรษฐกิจ	๑ อาชีพ ๑.๑ เกษตรกร ๑.๒ อาชีพช่าง ๑.๓ ค้าขาย ๑.๔ มัคคนายก ๑.๕ จัดงาน ๑.๖ การแสดง ๑.๗ ออกแบบ ๑.๘ โฆษกพิธีการ ๑.๙ ครู ๒ การท่องเที่ยว ๒.๑ การท่องเที่ยวเชิงประเพณี ๒.๒ การท่องเที่ยววิถีชุมชน ๒.๓ การท่องเที่ยวเชิงมิตติศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

๖) ผลการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

เป็นการนำชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) ไปใช้ในการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด ในกลุ่ม

จังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้
 ประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง โดยเลือกชุมชนที่มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ จัด
 ทั่วละ ๑ แห่ง ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ
 อย่างสร้างสรรค์ พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณแต่ละจังหวัด ให้เป็นต้นแบบ ระดับจังหวัด
 ละ ๑ แห่ง ร่วม ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ
 ระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ ประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขง
 ตอนล่าง จำนวน ๑ ชุมชน และ จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่
 มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด และ จัดพิธีร่วมลงนาม
 บันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชน
 ต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง และ ตอนล่างโดยมีผลการ
 สร้างเครือข่ายดังนี้ การสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง
 ของประเทศไทย มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ได้แก่ ๑) วัดบ้านโนนคู ตำบลสร้างนกทา อำเภอมืองอำนาจ
 จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) วัดมณีวนาราม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี และมีเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์
 วัฒนธรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดวัดบ้าน
 โนนคู ตำบลสร้างนกทา อำเภอมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอมือง
 จังหวัดอุบลราชธานี

การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขง
 ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของ
 วรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด
 ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง
 ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสสูงเม่น จัหวัดแพร่ และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU)
 ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์
 อนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่ม
 จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทิวาราม อำเภอบึงกาฬ จังหวัด
 บึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอมือง
 นครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่ม
 จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอมือง จังหวัด
 อุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนคู ตำบลสร้างนกทา อำเภอมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ
 และ กิจกรรมสุดท้าย คือ วันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ได้มีการทำพิธีเปิดป้ายศูนย์เรียนรู้เครือข่าย
 การอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสสูง
 เม่น จังหวัดแพร่

ข้อเสนอแนะ

๑) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผู้บริหารคณะสงฆ์ไทยควรจัดให้มีโครงการในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับมาตรฐาน และ มีความปลอดภัย เพราะจากการลงพื้นที่หลายจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย หลายวัดยังไม่มีโครงการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง ขณะที่หลายแห่งไม่ได้ให้ความสนใจในคัมภีร์ใบลานที่มีอยู่ในวัดเลย จึงอาจทำให้เกิดความเสียหายต่อมรดกธรรมสำคัญของชาติ ถ้ากำหนดเป็นนโยบายของสงฆ์ในการให้ทุกวัดได้สำรวจและจัดระบบการอนุรักษ์โดยแต่ละวัดอาจจะประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เข้ามาร่วมจัดการได้ ด้วยการสนับสนุนของคณะสงฆ์ในระดับชั้นปกครอง และให้ทางหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนา หรือ กระทรวงวัฒนธรรม ควรจัดให้มีงบประมาณ และ นโยบายสำคัญในการส่งเสริมการปริวรรต และ แปลคัมภีร์ใบลานสำคัญ พร้อมทั้งจัดพิมพ์เผยแพร่ เพื่อประโยชน์ต่อวงการวิชาการทางพระพุทธศาสนา เพราะองค์ความรู้หลายเรื่องสำคัญปรากฏอยู่ในคัมภีร์ใบลานมากมาย และ ควรส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนภาษาในคัมภีร์ใบลาน เช่น อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน เป็นต้น

๒) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

(๑) ควรจัดให้มีการสร้างแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานต้นแบบ ของแต่ละจังหวัด เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาดูงาน และ เป็นศูนย์กลางในการให้คำปรึกษาและ ช่วยเหลือวัดหรือชุมชนต่าง ๆ ที่มีความประสงค์จะทำการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดหรือชุมชน

(๒) ควรจัดให้มีคู่มือการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างสร้างสรรค์ และ คู่มือการเรียนภาษาในคัมภีร์ ใบลาน เพื่อเผยแพร่อันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างธรรมาทายาทในการสืบต่อการเรียนรู้องค์ความรู้ในคัมภีร์ใบลาน ของผู้สนใจ

๓) ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

(๑) ควรมีการปริวรรตและศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับตำรายาต่าง ๆ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

(๒) ควรมีการศึกษาเพิ่มเติม เฉพาะรูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เกี่ยวข้องกับงานพุทธศิลป์ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

(๓) ควรมีการศึกษาเฉพาะในส่วนการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในวรรณกรรมใบลาน

ภาคผนวก ฉ
แบบสรุปโครงการวิจัย

ภาคผนวก ฉ
แบบสรุปโครงการวิจัย
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่ ๐๘๓/๒๕๖๓

ชื่อโครงการ นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

หัวหน้าโครงการ ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน

วิทยาเขตอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทร 080-724 -7658

ความเป็นมาและความสำคัญ

ปัจจุบันการสำรวจวรรณกรรมโบราณเป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะมีเรื่องราวที่จารึกหลักคำสอน ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย บันทึกตำรายารักษาโรค และเรื่องราวการถือศีต ถือครองของชนในถิ่นนั้นๆ รวมถึงเรื่องราวอื่นๆที่น่าสนใจอีกมากมาย จะกล่าวถึงการสำรวจวรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่มีความยาวเป็นลำดับที่ ๑๒ ของโลก โดยมีปริมาณน้ำไหลผ่านเฉลี่ยต่อปีสูงเป็นลำดับที่ ๘ ของโลก ต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงอยู่ที่บนฐานสูงในประเทศทิเบต ไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีน ลงมาเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างพม่ากับลาว เรื่อยลงมาถึงจุดบรรจบของเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทย พม่า และลาว ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำโขงตอนล่าง แล้วไหลเรื่อยลงมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว จึงถึงอำเภอเชียงแสนของจังหวัดเชียงราย จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลวกเข้าไปในประเทศลาว แล้วไหลวกออกมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาวอีกครั้งหนึ่งที่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำเลย จังหวัดเลย ต่อเนื่องไปจนถึงอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลผ่านไปในประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนาม แล้วไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ที่ปากแม่น้ำโขงประเทศเวียดนาม ความยาวของแม่น้ำโขงทั้งสิ้นประมาณ ๔,๔๓๐ กิโลเมตร โดยมีความยาวในเฉพาะส่วนแม่น้ำโขงตอนล่างประมาณ ๒,๔๐๐ กิโลเมตร พื้นที่รับน้ำของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างมีประมาณ ๕๙๑,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณจังหวัดเชียงราย และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยประมาณ ๑๘๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร พื้นที่เกือบทั้งหมดของประเทศลาวและกัมพูชาจำนวน ๒๐๐,๐๐๐ และ ๑๕๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ตามลำดับ และพื้นที่บางส่วนของประเทศเวียดนามจำนวน ๖๙,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประชากรที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนี้ประมาณ ๕๐ ล้านคน หรือกว่าหนึ่งในสามของประชากรในสี่ประเทศนี้ โดยแบ่งในอัตราส่วนดังนี้ ร้อยละ ๗ ในลาว ร้อยละ ๑๔ ในกัมพูชา ร้อยละ ๓๗ ในเวียดนาม และมากที่สุดของไทยถึงร้อยละ ๔๒ ซึ่งอาจแบ่งซึ่งมีภูมิลักษณะของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างออกได้เป็น ๕ พื้นที่ด้วยกันคือ พื้นที่ราบสูงภาคเหนือ อยู่ในประเทศลาวตอนบน และบริเวณจังหวัดเชียงรายของประเทศไทย พื้นที่ราบสูงโคราช อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ตั้งแต่เพชรบูรณ์ลงมาถึงสุดชายแดนไทย-ลาว ของประเทศไทย

และบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงตรงกันข้ามในประเทศลาว พื้นที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในประเทศเวียดนาม ตอนกลาง พื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งอยู่ต่อจากพื้นที่ราบสูงโคราช โดยอยู่ในประเทศกัมพูชาและบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงในประเทศเวียดนาม และมีพื้นที่ดินดอนทางใต้ ในประเทศกัมพูชาชิดลงมาทางอ่าวไทย ดังนั้นศักยภาพทรัพยากรในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนั้นมีมากเหลือเฟือ ทั้งทรัพยากรป่าไม้ เกษตร การประมง และแร่ ในด้านทรัพยากรน้ำนั้น ปริมาณน้ำจากกลุ่มแม่น้ำโขงที่ไหลลงทะเลเฉลี่ยปีละ ๔๗๕,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร หรือเทียบเท่าระดับน้ำสูง ๖๐๐ มม. ทั่วพื้นที่ลุ่มน้ำ แต่อย่างไรก็ดีการกระจายของปริมาณน้ำกับพื้นที่เป็นไปอย่างไม่สม่ำเสมอ กล่าวคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมีพื้นที่กว้างขวาง แต่มีปริมาณน้ำจำกัด ในขณะที่ประเทศลาวมีเนื้อที่จำกัดแต่มีปริมาณน้ำมาก ศักยภาพด้านไฟฟ้าพลังน้ำ ในลุ่มน้ำตามทฤษฎีมีประมาณ ๓๗,๐๐๐ เมกกะวัตต์ ที่จะสามารถผลิตพลังงานได้ประมาณ ๑๕๐,๐๐๐-๑๘๐,๐๐๐ ล้านหน่วยต่อปี ในด้านทรัพยากรที่ดินนั้นพื้นที่ป่าไม้ในบริเวณนี้มีประมาณร้อยละ ๒๗ และได้ใช้เนื้อที่เพื่อการเกษตรกรรมเพียงประมาณร้อยละ ๒๒ นอกจากนี้ยังมีศักยภาพทางด้าน การประมง อีกรวมหลาย รัฐบาลไทยได้ตระหนักถึงศักยภาพของทรัพยากรอันมหาศาลของกลุ่มน้ำโขงตอนล่างที่สามารถจะพัฒนาขึ้นมาใช้ประโยชน์ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้ร่วมมือกับประเทศภาคีสมาชิกของกลุ่มน้ำ คือ ลาว เขมร เวียดนาม และองค์การสหประชาชาติ จัดตั้งสำนักงานกลางคณะกรรมการประสานงานสำรวจลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งขององค์การสหประชาชาติขึ้นในปี ๒๕๐๐ โดยมอบหมายให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน (แต่เดิมคือกรมพลังงานแห่งชาติ หรือสำนักงานพลังงานแห่งชาติ) เป็นผู้ประสานงานกลางฝ่ายไทยและได้จัดตั้ง “โครงการสำรวจเพื่อพัฒนากลุ่มน้ำโขง” ขึ้นตั้งแต่ปี ๒๕๐๒ เพื่อดำเนินการในเรื่องนี้

วรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง เป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะคนในสมัยโบราณได้จดบันทึกเรื่องราวต่างๆ เช่น ตำรายา ตำราการแพทย์ กลอนลำนิทาน บันทึกประวัติศาสตร์ หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา อีกรวมหลาย จึงจำเป็นต้องออกสำรวจวรรณกรรมโบราณที่จดบันทึกเรื่องราวเหล่านี้ ว่ายังคงอยู่หรือสูญหาย เพื่อเป็นการเก็บรวบรวมวรรณกรรมโบราณซึ่งเป็นสมบัติของชนชาวไทยเรา ไว้ให้ลูกหลานศึกษา หรือจะมีการอนุรักษ์รักษาไว้อย่างไร จนนำไปสู่การปริวรรตเรื่องราวในวรรณกรรมถ่ายทอดมาเป็นภาษาไทยกลาง หรือเป็นภาษาของถิ่นนั้นๆ เพื่อง่ายต่อการศึกษาของคนในรุ่นหลังที่อยากรู้เรื่องราวที่ถูกจารึกไว้ในวรรณกรรมโบราณ และเป็นการ ฟื้นฟูอดีต พัฒนาปัจจุบัน สร้างสรรค์อนาคต เพื่อความคงอยู่สืบไป

การท่องเที่ยวที่สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ และความยั่งยืน สามารถนำเอาเงินตราต่างประเทศโดยไม่ต้องพึ่งพาการนำเข้าเครื่องจักรและวัตถุดิบจากต่างประเทศ ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติที่สะท้อนอัตลักษณ์ของประเทศ การท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการเที่ยวชมสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาซึ่งเหมาะแก่การเรียนรู้หลักพุทธธรรมและมีกิจกรรมปฏิบัติธรรมเป็นระยะ ๆ ขึ้นอยู่กับสำนักหรือวัดจัดกิจกรรมตามประเพณี ส่วนวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ หากได้รับการศึกษา

ค้นคว้าส่งเสริมพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย

การสำรวจวรรณกรรมโบราณเป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะมีเรื่องราวที่จารึกหลักคำสอน ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย บันทึกตำรายารักษาโรค และเรื่องราวการถือสิทธิ์ ถือครอง ของชนในถิ่นนั้นๆ รวมถึงเรื่องราวอื่นๆที่น่าสนใจอีกมากมาย จะกล่าวถึงการสำรวจวรรณกรรมโบราณ กลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่มีความยาวเป็นลำดับที่ ๑๒ ของโลก โดยมีปริมาณน้ำไหลผ่านเฉลี่ยต่อปีสูงเป็นลำดับที่ ๘ ของโลก ต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงอยู่ที่บนฐานสูงในประเทศทิเบต ไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีน ลงมาเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างพม่ากับลาว เรื่อยลงมาถึงจุดบรรจบของเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทย พม่า และลาว ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำโขงตอนล่าง แล้วไหลเรื่อยลงมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว จึงถึงอำเภอเชียงแสนของจังหวัดเชียงราย จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลวกเข้าไปในประเทศลาว แล้วไหลวกออกมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาวอีกครั้งหนึ่งที่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำเลย จังหวัดเลย ต่อเนื่องไปจนถึงอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลผ่านไปในประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนาม แล้วไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ที่ปากแม่น้ำโขงประเทศเวียดนาม ความยาวของแม่น้ำโขงทั้งสิ้นประมาณ ๔,๔๓๐ กิโลเมตร โดยมีความยาวในเฉพาะส่วนแม่น้ำโขงตอนล่างประมาณ ๒,๔๐๐ กิโลเมตร พื้นที่รับน้ำของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างมีประมาณ ๕๙๑,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณจังหวัดเชียงราย และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยประมาณ ๑๘๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร พื้นที่เกือบทั้งหมดของประเทศลาวและกัมพูชาจำนวน ๒๐๐,๐๐๐ และ ๑๕๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ตามลำดับ และพื้นที่บางส่วนของประเทศเวียดนามจำนวน ๖๙,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประชากรที่อยู่ในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนี้ประมาณ ๕๐ ล้านคน หรือกว่าหนึ่งในสามของประชากรในสี่ประเทศนี้ โดยแบ่งในอัตราส่วนดังนี้ ร้อยละ ๗ ในลาว ร้อยละ ๑๔ ในกัมพูชา ร้อยละ ๓๗ ในเวียดนาม และมากที่สุดของไทยถึงร้อยละ ๔๒ ซึ่งอาจแบ่งซึ่งมีภูมิลักษณะของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างออกได้เป็น ๕ พื้นที่ด้วยกันคือ พื้นที่ราบสูงภาคเหนือ อยู่ในประเทศลาวตอนบน และบริเวณจังหวัดเชียงรายของประเทศไทย พื้นที่ราบสูงโคราช อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ตั้งแต่เพชรบูรณ์ลงมาถึงสุดชายแดนไทย-ลาว ของประเทศไทย และบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงตรงกันข้ามในประเทศลาว พื้นที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในประเทศเวียดนามตอนกลาง พื้นที่ราบลุ่ม ซึ่งอยู่ต่อจากพื้นที่ราบสูงโคราช โดยอยู่ในประเทศกัมพูชาและบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงในประเทศเวียดนาม และมีพื้นที่ดินดอนทางใต้ ในประเทศกัมพูชาขีดลงมาทางอ่าวไทย ดังนั้นศักยภาพทรัพยากรในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนั้นมีมากเหลือเฟือ ทั้งทรัพยากรป่าไม้ เกษตร การประมง และแร่ ในด้านทรัพยากรน้ำนั้น ปริมาณน้ำจากกลุ่มแม่น้ำโขงที่ไหลลงทะเลเฉลี่ยปีละ ๔๗๕,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร หรือเทียบเท่าระดับน้ำสูง ๖๐๐ มม. ทั่วพื้นที่ลุ่มน้ำ แต่อย่างไรก็ดี การกระจายของปริมาณน้ำกับพื้นที่เป็นไปอย่างไม่สม่ำเสมอ กล่าวคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย มีพื้นที่กว้างขวาง แต่มีปริมาณน้ำจำกัด ในขณะที่ประเทศลาวมีเนื้อที่จำกัดแต่มีปริมาณน้ำมาก ศักยภาพ

ด้านไฟฟ้าพลังน้ำในกลุ่มน้ำตาทฤษฎีมีประมาณ ๓๗,๐๐๐ เมกะวัตต์ ที่จะสามารถผลิตพลังงานได้ประมาณ ๑๕๐,๐๐๐-๑๘๐,๐๐๐ ล้านหน่วยต่อปี ในด้านทรัพยากรที่ดินนั้นพื้นที่ป่าไม้ในบริเวณนี้มีประมาณร้อยละ ๒๗ และได้ใช้เนื้อที่เพื่อการเกษตรกรรมเพียงประมาณร้อยละ ๒๒ นอกจากนี้ยังมีศักยภาพทางด้านการประมงอีกมหาศาล รัฐบาลไทยได้ตระหนักถึงศักยภาพของทรัพยากรอันมหาศาลของกลุ่มน้ำโขงตอนล่างที่สามารถจะพัฒนาขึ้นมาใช้ประโยชน์ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้ร่วมมือกับประเทศภาคีสมาชิกของกลุ่มน้ำ คือ ลาว เขมร เวียดนาม และองค์การสหประชาชาติ จัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการประสานงานสำรวจลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งขององค์การสหประชาชาติขึ้นในปี ๒๕๐๐ โดยมีเป้าหมายให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน (แต่เดิมคือกรมพลังงานแห่งชาติ หรือสำนักงานพลังงานแห่งชาติ) เป็นผู้ประสานงานกลางฝ่ายไทย และได้จัดตั้ง “โครงการสำรวจเพื่อพัฒนากลุ่มน้ำโขง” ขึ้นตั้งแต่ปี ๒๕๐๒ เพื่อดำเนินการในเรื่องนี้

วรรณกรรมโบราณกลุ่มแม่น้ำโขง เป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะคนในสมัยโบราณได้จดบันทึกเรื่องราวต่างๆ เช่น ตำรายา ตำราการแพทย์ กลอนลำนิทาน บันทึกประวัติศาสตร์ หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา อีกมากมาย จึงจำเป็นต้องออกสำรวจวรรณกรรมโบราณที่จดบันทึกเรื่องราวเหล่านี้ ว่ายังคงอยู่หรือสูญหาย เพื่อเป็นการเก็บรวบรวมวรรณกรรมโบราณซึ่งเป็นสมบัติของชนชาวไทยเรา ไว้ให้ลูกหลานศึกษา หรือจะมีการอนุรักษ์รักษาไว้อย่างไร จนนำไปสู่การปริวรรตเรื่องราวในวรรณกรรมถ่ายถอดมาเป็นภาษาไทยกลาง หรือเป็นภาษาของถิ่นนั้นๆ เพื่อง่ายต่อการศึกษาของคนในรุ่นหลังที่อยากรู้เรื่องราวที่ถูกจารึกไว้ในวรรณกรรมโบราณ และเป็นการ ฟื้นฟูอดีต พัฒนาปัจจุบัน สร้างสรรค์อนาคต เพื่อความคงอยู่สืบไป

ท่องเที่ยวที่สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ และความยั่งยืน สามารถนำเข้าเงินตราต่างประเทศโดยไม่ต้องพึ่งพาการนำเข้าเครื่องจักรและวัตถุดิบจากต่างประเทศ ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติที่สะท้อนอัตลักษณ์ของประเทศ การท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการเที่ยวชมสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาซึ่งเหมาะแก่การเรียนรู้หลักพุทธธรรมและมีกิจกรรมปฏิบัติธรรมเป็นระยะ ๆ ขึ้นอยู่กับสำนักหรือวัดจัดกิจกรรมตามประเพณี ส่วนวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ หากได้รับการศึกษาค้นคว้าส่งเสริมพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ สามารถสร้างความเข้มแข็งแก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย

ด้วยเหตุนี้การศึกษาศึกษาการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากที่เราต้องมีการรักษา หรือแนวทางที่จะอนุรักษ์ และการถ่ายถอดปริวรรตจากอักษรธรรมถิ่นโบราณมาเป็นภาษาไทยกลาง หรือภาษาถิ่นนั้นๆ ให้เป็นกระบวนการรูปแบบในการอนุรักษ์ของทุกภาคส่วนต้องร่วมมือร่วมใจกัน เพราะถ้าวิจัยโครงการนี้สำเร็จจะเป็นคุณประโยชน์หลายๆ ด้านต่อประเทศชาติมากมายคณานับประการ

วัตถุประสงค์โครงการ

๑. เพื่อศึกษาสำรวจวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง
๒. เพื่อศึกษาปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง
๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน
๔. เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชนต้นแบบวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง” มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๒) กระบวนอนุรักษ์และคัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๓) เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ๔) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย และ ๕) เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัย แบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และ การวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๑) ผลการสำรวจวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง ข้อมูลวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ดังนี้

๑. จังหวัดอำนาจเจริญ สำรวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่ จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนงทา อำเภอเมืองอำนาจ

คือ วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนงทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้ เทวทูตสูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก ลำมหาชาติ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผูก ธรรมบท บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๘ ผูก บัณฑิตบันทึกด้วยอักษรธรรม เนื้อหาชาฎด หนุกัด อริยมรรค บันทึกด้วยอักษรธรรม มีผูกต้นแต่ไม่สมบูรณ์ สูตรมนต์น้อย บันทึกด้วยอักษรธรรมไม่สมบูรณ์ ปัญญาปารมี บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูกไม่สมบูรณ์ ปราชิก บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูกแต่แตกผูก ลำโจรโต บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก ศัพทมนต์น้อยบันทึกด้วยอักษรธรรม พระธรรมนันทชาติ บันทึกด้วยอักษรขอม พระเชตุพน

บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก เสนาสนวินิจฉัย บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูก พระนิพนพาน บันทึกด้วยอักษรขอม จำนวน ๑๙ ผูก พระธรรม ๓ ไตร บันทึกด้วยอักษรขอม จำนวน ๒๒ ผูก พระสูตรบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก ปิยาวิทเนยยนิจจะ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๑ ผูก บาลีไวยากรณ์ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๓ ผูก ไตรภูมิ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก มิลินปัญหา บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก สุวรรณสังขาร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๘ ผูก เณณนีปายุมัต บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก ฉลองบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผูก หน้าผากไกลกะตัน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๑ ผูก เสียวสวาสดีบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๙ ผูก ลึกขา บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๔ ผูก พระราม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก คัทนาม (คชนาม) บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๗ ผูก มูลนิพนพานคชนามอักษรไทยน้อยจำนวน ๑๐ ผูก มูลกัจจายนะ คชนามอักษรธรรม จำนวน ๑๔ ผูก มูลนิพนพานคชนามอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก ศรีชากุมารคชนามอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก นิพนพานสูตร บันทึกด้วยอักษรไทยน้อย จำนวน ๓ ผูก พระไตรปิฎกบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๙ ผูก พระเวสสันดร (ลำเอียน) บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๙ ผูก เจตนาเภทต์ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก การะเกด(กาฬเกษ) บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก นางผมหอม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก เมตไตรยสูตร บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓ ผูก ศัพท์มหาวรรค บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๒ ผูก และ สังขอมธาตุ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผูก รวมทั้งหมด จำนวน ๒๑๖ ผูก

๒.จังหวัดอุบลราชธานี สำนวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมใบลานสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี คือ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมใบลาน ดังนี้ มูลกัจจายนะ บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๔๐ ผูก พระไตรปิฎก บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๐ ผูก นกจอกน้อย บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑๐ ผูก ปฐมสมโพธิกถา บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๕ ผูก นางผมหอม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก ปัญญาปารมี บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑๐ ผูก อุณสหัสสวิชัย บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก พระเวสสันดรชาดก บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๑๐ ผูก ธรรมดาสอนโลกบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก ลำมหาชาติบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒๐ ผูก เสียวสวาสดี บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก นางผมหอม บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๕ ผูก ขุนทีกขุนเทือง บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก คชนามบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๖ ผูก มาลัยหมื่น มาลัยแสนบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก สังกาส บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑๐ ผูก กาฬเกษบันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผูก พญาคันทก บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๕ ผูก ลำพื้นเวียงจันทน์บันทึกด้วยอักษรธรรมจำนวน ๘ ผูก อภิธรรม ๗ คัมภีร์บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๗ ผูก อุบาทว์ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒ ผูก ยอดमुख บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๒ ผูก บาลีไวยากรณ์ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก มูลนิพนพาน บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก สวดมนต์น้อย บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก ท้าวกำกาดำ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๔ ผูก แพน

น้านมแม่ บันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๑ ผูก และปกิณกะบันทึกด้วยอักษรธรรม จำนวน ๓๐ ผูก รวมทั้งสิ้น ๒๐๗ ผูก

สรุปข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มีจำนวนทั้งสิ้นจำนวน ๔๒๓ ผูก เป็นวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๓๙๓ ผูก ที่เป็นปกิณกะ (ทั่วไป) จำนวน ๓๐ ผูก ที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสาน จำนวน ๓๘๒ ผูก และบันทึกด้วยอักษรขอม จำนวน ๔๑ ผูก

๒) ผลกระบวนอนุรักษ์และคัมภีร์โบลานและสำรวจวรรณกรรมโบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

ตั้งนี้จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๒ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดอำนาจเจริญ วัดบ้านโนนตู ตำบลร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ ๒) จังหวัดอุบลราชธานี วัดมณีวนาราม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบลาน จำนวน ๒ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบลาน เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด คือ

๑) กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบลานในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย พบว่ามีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่

๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้	๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์
๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์	๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม
๕) กระบวนการพัฒนาความรู้	๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ
๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ	

และสามารถสรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบลานและสำรวจวรรณกรรมโบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

โครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่ม
จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

กระบวนการที่ ๑ กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้

๑. การสืบค้นประวัติ
๒. การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก

กระบวนการที่ ๒ กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์

๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน
๒. กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน
๓. จัดโครงสร้างองค์กร
๔. การบริหารงบประมาณ
๕. การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

กระบวนการที่ ๓ กระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ โดยมีกระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ ๑๓ ขั้นตอน
ดังนี้

๑. การทำพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน
๒. การป้องกันสุขภาพผู้ปฏิบัติงาน
๓. การถ่ายภาพคัมภีร์ใบลานก่อนนำออกมาอนุรักษ์
๔. การทำความสะอาดที่จัดเก็บคัมภีร์
๕. การตรวจสอบสภาพคัมภีร์
๖. การทำความสะอาดคัมภีร์
๗. การจัดหมวดหมู่คัมภีร์
๘. การจัดทำทะเบียนคัมภีร์
๙. การบันทึกคัมภีร์ใบลานด้วยระบบดิจิทัล
๑๐. การห่อธัมม์
๑๑. การติดรหัสคัมภีร์
๑๒. การเก็บคัมภีร์
๑๓. การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี

กระบวนการที่ ๔ กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม

๑. การมีส่วนร่วมรับทราบและเรียนรู้ร่วมกัน
๒. การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น
๓. การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ
๔. การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ
๕. การมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย
๖. การมีส่วนร่วมประเมินผลและกำหนดทิศทางอนุรักษ์

กระบวนการที่ ๕ กระบวนการพัฒนาความรู้

๑. ปริญญา
๒. ปฏิบัติ
๓. ปฏิเวธ

กระบวนการที่ ๖ กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้

๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้
๒. การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอให้เป็นเอกลักษณ์และน่าสนใจ
๓. การจัดระบบองค์ความรู้
๔. การจัดหาและเตรียมสถานที่ที่เหมาะสม
๕. การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้
๖. การประเมินผลการดำเนินงาน

กระบวนการที่ ๗ กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ

๑. เผยแพร่ประจำที่
๒. เผยแพร่เคลื่อนที่

๓) การปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมลุ่มน้ำโขงที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย เป็นการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย ได้แก่ วัดพระโรจน์ อำเภอนา จังหวัดอำนาจเจริญ และ วัดมณีวนาราม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่าวรรณกรรมไบลานที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือ วรรณกรรมเรื่อง เสียวสวาสดี ซึ่งมีมากกว่า จึงได้คัดเลือก คัดเลือกวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นเรื่องสำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย นำมาปริวรรต เป็น ตัวอย่างดังนี้ เสียวสวาสดี (บางเล่มจะเขียนว่า เสียวสवाद) นับเป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีเนื้อหาเรื่องแทรกเป็นนิทานสลับคำสอนหลากหลาย กล่าวว่ามีกฏุมพีชราผู้มีบุตร ๒ คน คนที่หนึ่งชื่อ ศรีเฉลียว และคนที่สองชื่อเสียวสวาสดี ต่อมาคราพถึงแก่ความตาย ก่อนจะได้ใต่อบรมสั่งสอนลูกทั้งสองให้มีความโอบอ้อมอารีต่อผู้อื่น อย่าเกียจคร้าน ขยันหมั่นเพียรหมั่นหาความรู้ อย่าคบคนโลเล ให้เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อและแม่ จากนั้นได้ยกตัวอย่าง นกกระเดบเต้าที่ไม่ฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่เลยถูกเหยี่ยวร้งจับได้ เมื่อเอาตัวรอดด้วยอุบาย ก็ได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพ่อแม่ เหยี่ยวร้งเลยตกถูกดินตาย นกกระเดบเต้าเลยรอดมาได้ แต่คำสั่งสอนของบิดามารดายังไม่เทียบเท่าคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งคำสอนว่า ความชั่วสามประการ คือ ๑. เพื่อนไม่ออกปากวานตนไปช่วย ๒. เพื่อนไม่ถามตนบอกหนึ่ง ๓. ไม่มีใครชมตนกลับยกย่องตนเองหนึ่ง ดังนั้นผู้เป็นนักปราชญ์ยอมไม่หวั่นในโลกธรรม ๘ ประการ ดังนี้ ๑. มีลาภ ๒. เสื่อมลาภ ๓. มียศ ๔. เสื่อมยศ ๕. ทุกข์ ๖. สุข ๗. สรรเสริญ และ ๘. นินทา ที่มีนักปราชญ์ยอมไม่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนที่ควรอยู่ในที่ที่เป็นมงคล และมีนิทานเรื่องช่างพลายที่โจรเลี้ยง มีความประพฤติเลว และต่อมรมหาบัณฑิตเอาไปเลี้ยง มี ความประพฤติดี เช่นเดียวกับเรื่อง ดาบสนกแขกเต้าไปเลี้ยงกับโจรเอาไปเลี้ยง มีนิสัยไม่เหมือนกัน พุดจาไม่เหมือนกัน เมื่อสั่งเสียเสร็จแล้ว กฏุมพีก็ตายไป หลังจากที่ปลงศพของบิดาแล้ว ทั้งสองคนก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดาด้วยดี วันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปานครไปจอดพัก

อยู่แถวบ้านเสียวสวาสดี เสียวสวาสดีจึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภาด้วย ระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสดีถามว่าแกงนี้มีหินไหม เมื่อไปถึงอีกหมู่บ้านหนึ่งเสียวสวาสดีถามว่าหมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่าไม้เสียวสวาสดีถามว่ามีต้นไม้ไหม นายสำเภาไม่เข้าใจความหมายที่เสียวสวาสดี จึงคิดว่าเสียวสวาสดีเป็นคนบ้านบอไม่เต็มเต็งแ่น ๆ เลย แต่ใจหนึ่งก็อยากได้เสียวสวาสดีเป็นลูกเขย เมื่อไปถึงบ้านจึงเล่าเรื่องที่เสียวสวาสดีถามให้ลูกสาวนางศรีไผ่ นางศรีไผ่จึงเฉลยปัญหาให้บิดาฟังว่า ครั้นเมื่อถึงแกงแล้วถามว่ามีหินไหม หมายถึง มีหินอื่นๆ ที่มีค่ากว่าหินอื่นไหม ครั้นเมื่อถึงป่าถามว่ามีต้นไม้หรือไม่ หมายถึง ไม้อื่นๆ มีมากล้นก็จริงแต่ไม้ที่มีค่า เช่น ไม้จันทน์หอม ไม้กฤษณา มีหรือไม่ ครั้นถึงหมู่บ้านถ้าว่ามีคนหรือไม่ หมายความว่า ในบ้านมีนักปราชญ์หรือไม่ เมื่อครั้นนายสำเภาได้ทราบเฉลยจากลูกสาวนางศรีไผ่แล้ว ทราบว่าเสียวสวาสดี เป็นคนมีสติปัญญามากล้นจึงยกนางศรีไผ่ให้แต่งงานกับเสียวสวาสดี จึงจะขอกกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปานคร ได้จัดให้คนเฝ้าเวรยาม ใครหลับจะจับลงโทษประหารเสีย และรีบเอาทรัพย์สิน นายสำเภาเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบทรัพย์สินสมบัติให้ลูกสาวลูกเขยแล้วเตรียมตัวหนี แล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มาสอนตอบกันว่า เช่นในสมัยหนึ่งวัวตัวหนึ่งขวิดชนพระองค์หนึ่ง ถึงแก่กรรมภาพสาเหตุเนื่องจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูกเศรษฐีได้หญิงโสเภณีเป็นคู่นอนเมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วฆ่านางเสีย เมื่อนางตายไปจึงเกิดเป็นวัว แล้วได้มาผูกเวรกันในชาตินี้ เช่นเดียวกับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง ด้วยเหตุในเรื่องนี้กรรมสนองจึงเป็นเรื่องจริง ดังนั้นเสียวสวาสดีจึงได้ขอเข้าเวรแทนพ่อตาไปหาเจ้าของเมือง และได้เล่าเรื่องเป็นทำนองคำสอนถึงความไม่น่าไว้วางใจในธรรมชาติของมนุษย์เป็นนิทาน และบอกข้อเท็จจริงที่ประชาชนเดือนร้อนให้พระราชาทราบ จากนั้นจึงเล่านิทานเรื่องความโหดร้ายของพระราชาหุบเขา นิทานเรื่องเล่ห์เหลี่ยมของคน และนิทานเรื่องการตัดสินคดีความที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม เมื่อเจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสดีเป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสดีล้วนเป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะยังมีรายละเอียดอีกมากมายผู้วิจัยจึงขอสรุปย่อเรื่องตามข้างต้นนี้

๔. ประโยชน์ของวรรณกรรมโบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย และ ได้คัดเลือกวรรณกรรมโบลาน เรื่อง นิทานธรรมเสียวสวาสดีนำมาปริวรรต จึงได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านวิถีชีวิต ๒) ประเพณีวัฒนธรรม ๓) ด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม ๔) ด้านเศรษฐกิจ และ ๕) ด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ ด้านสังคม ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เห็นว่า วรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดี ได้ส่งผลต่อด้านสังคม เนื่องด้วยการครองเรือน หมายถึง ฆราวาสวิสัย ชีวิตชาวบ้านสามัญชนทั่วไป อันภาวะของชาวบ้านทั่วไป; คฤหบดีผู้เป็นใหญ่ในเรือน ในครอบครัว, พ่อเจ้าเรือน, ชาวบ้านผู้มีอันจะกิน มีการครองเรือน มีเศรษฐกิจพอเพียงไม่ขาดแคลน ภาษาถิ่นอีสานว่า ดึงหน้าไม่ถึงหลัง ขาดๆเงินๆ ผู้ครองเรือนที่พอเพียง ต้องมีคุณธรรม และหลักธรรมในการครองเรือนคือสัจจะความจริงใจ ทมะ ความฝึกฝน ปรับปรุงตัวเอง ขันติ ความอดทน และจาคะความเสียสละ เพื่อแผ่แบ่งปัน มีเมตตาทายกรรม เมตตาวิจิตรกรรม และเมตตาตามโนกรรมต่อเพื่อนมนุษย์ ก็จะอยู่ในสังคมได้ด้วยความสุขตามสภาวะอันควรแก่ตน

๑.วิถีชีวิต หลักเด่นของวรรณกรรมเสียวสวาสดี คือหลักการสอนที่เสียวสวาสดีอัครมหาบัณฑิตกล่าวเป็นทานที่ให้ได้อย่างที่สุด โดยเฉพาะการให้อภัยศัตรูหรือผู้ที่ทำร้ายตนอย่างสาหัส ด้วยหลักธรรม การให้ทานทั้ง ๓ นี้ ได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยวรรณกรรมดังกล่าวสร้างความเชื่อว่า การให้เป็นบุญ จึงทำให้เกิด วิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ การเป็นผู้มีจิตอาสา คนในชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ภาษาหลักหลักท้องถิ่นที่ใช้พูด คือ ภาษาเหนือ (ล้านนา) แต่ จังหวัดเลยจะพูดภาษาไทย ซึ่งจะพูดเป็นภาษาอีสานสำเนียงออกท้องถิ่นอีสาน เพราะคนในถิ่นนี้อพยพมาจากฝั่งเวียงจันทน์เป็นส่วนใหญ่ วิถีชีวิตของคนในชุมชนแถบนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นคนใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย รักธรรมชาติ มีนิสัยโอบอ้อมอารี จริงใจ ชอบเป็นผู้ให้ และ เป็นผู้มีจิตอาสาโดยตลอด ทั้งนี้ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกที่จัดให้มีการเทศน์ และ มีการเรียนการสอนในโรงเรียน และ เป็นชุดคำสอนของครอบครัว ของวงศ์ตระกูลที่ปลูกฝังกันเรื่องการเสียสละ การเป็นผู้ให้ ดังเช่น พระเวสสันดรชาดก ยิ่งให้อะไรยิ่งมี ได้บุญมาก จึงส่งผลต่อวิถีชีวิต และ คุณลักษณะนิสัยของคนแถบนี้ ที่เป็นคนที่มีจิตอาสาโดยพื้นฐานไปทำงานที่ไหน ก็มักจะมีคนเสียสละ ช่วยเหลืองานขององค์กร หรือ ชุมชนที่อยู่ใกล้ ๆ อย่างเต็มที่ จึงเป็นที่รักของผู้ร่วมงาน และ ชุมชนที่อาศัยอยู่ ดังจะเห็นได้จากการอยู่กันในระดับครอบครัว ระดับชุมชน และ ระดับสังคม มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันตลอด เช่น เมื่อทราบข่าวถึงการระดมทุนเพื่อจะช่วยเหลือบุคคล ชุมชนส่วนร่วม หรือ ช่วยเหลือสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง จะมีการร่วมกันบริจาคจากผู้คนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดวิกฤติการณ์ในชุมชน หรือ สังคม จะได้เห็นภาพของการร่วมกันบริจาค การตั้งโรงทาน การระดมกำลังกาย กำลังใจ และ กำลังทรัพย์ มาช่วยกันทุกฝ่าย ในเหตุการณ์หนึ่งในปัจจุบัน ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ และ จิตอาสา ของคนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน คือ เหตุการณ์แพร่ระบาดของโรคโควิด ๒๐๑๙ หรือ โควิดไวรัส ในช่วงเดือนมีนาคม – มิถุนายน ๒๕๖๓ เป็นช่วงที่รัฐบาลออก พรก.ฉุกเฉิน เพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของโรค ซึ่งสามารถดำเนินการได้ผลเป็นอย่างมาก ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ ของการช่วยเหลือระดับภาคประชาชนที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เช่น ใส่หน้ากากอนามัย เว้นระยะห่าง ล้างมือ ไม่ไปในที่ชุมชน และ มีการกักตัวเพื่อเฝ้าระวังโรค ซึ่งในการร่วมกันป้องกันในครั้งนี้ ทางประชาชนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยมีผู้ติดเชื้อโควิด ในอัตราที่ต่ำมา รวม ๕ จังหวัดแล้ว ไม่เกิน ๑๐ คน ช่วงเริ่มต้นมีนาคม – เมษายน โดย

จังหวัดน่าน ไม่มีผู้ติดเชื้อเลยแม้แต่คนเดียว และ ตั้งแต่ช่วง พฤษภาคม มาจนถึงปัจจุบันไม่มีผู้ติดเชื้อเพิ่มเลย และ ผู้ที่เคยติดเชื้อ ได้รับการรักษาหายไปทั้งหมด กลับบ้านใช้ชีวิตตามปกติได้แล้ว เนื่องจากใน ๓ จังหวัดนี้ คือ อุบลราชธานี และ อำนาจเจริญ มีกลไกสำคัญของ คนในชุมชน ให้ความร่วมมือดีมาก ผู้นำชุมชนในพื้นที่ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และ อสม.ในหมู่บ้าน ต่างช่วยกันสอดส่องดูแลตามมาตรการดีมาก จึงทำให้ได้รับคำชมและยกย่องจากศูนย์ป้องกันการโรคโควิดส่วนกลางว่า ว่าทั้ง ๕ จังหวัดนี้มีการจัดการได้ดี และ ที่สำคัญที่สุดนอกเหนือจากการทำงานด้วยจิตอาสา และ เสียสละ ของคนในแถบ ๕ จังหวัดนี้แล้ว ยังมีภาพของการช่วยเหลือกันเองในระดับชุมชน ระดับอำเภอ และ ระดับจังหวัด คือ การตั้งร้านอาหาร น้ำดื่ม ผลไม้ และ สิ่งของจำเป็น ตามวัดต่าง ๆ และ จุดสาธารณะต่าง ๆ มีให้เห็นทั่วไป เป็นจำนวนมาก และ ระยะเวลา มีโครงการ ตู้ปันสุข ซึ่งก็ได้รับการตอบรับอย่างดีในชุมชน ในเขต ๕ จังหวัดนี้ ได้ร่วมกันเติมบุญ เติมสุข ที่ตู้ปันสุข มีปรากฏอยู่ทุกชุมชน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดขึ้นทุกจังหวัด มีทั้งพระสงฆ์ ชาวบ้าน เอกชน และ ราชการต่างร่วมกันนำสิ่งของมาบริจาค ตั้งโรงพยาบาลประจำจุด และ โรงพยาบาลเคลื่อนที่ คือ เน้นการช่วยเหลือด้วยการให้ ทั้งที่เป็นอาміสทาน คือสิ่งของ และ ธรรมทาน คือการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน จึงทำปัญหาโรคโควิดในประเทศไทยเราคลี่คลายไปได้มาก จนได้รับการยกย่องระดับโลก ว่าประเทศไทยมีการบริหารจัดการที่ดีมาก จุดเด่นที่สำคัญที่สุดคือ วิถีชีวิตการมีจิตอาสา และ เสียสละร่วมมือ ปฏิบัติตามที่ทางศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด-๑๙ ขอความร่วมมือมาทุกประการเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้เป็นผลจากการที่พระสงฆ์เราได้นำหลักคำสอนในนิทานธรรมมาขึ้นเทศธรรมวัตรในพื้นที่ส่งผลให้ทุกคนเกิดความน้อมรับช่วยเหลือกันในยามประสบภัยต่างๆตลอดมาเหนียวแน่นจนถึงทุกวันนี้

๒. ประเพณีวัฒนธรรม ในนิทานเรื่องเสียวสวาสดี ได้พูดถึงนักปราชญ์ยอมไม่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เลว เพราะสิ่งแวดล้อมกำหนด คนควรอยู่ในที่ที่เป็นมงคล และมีนิทานเรื่องช่างพลายที่โจรเลี้ยง มีความประพฤติเลว และต่อมาบัณฑิตเอาไปเลี้ยง มีความประพฤติดี เช่นเดียวกับเรื่อง ดาบสเอานกแขกเต้าไปเลี้ยงกับโจรเอาไปเลี้ยง มีนิสัยไม่เหมือนกัน พุดจาเหมือนกันเมื่อสั่งเสียเสร็จแล้ว กลุ่มพิกก็ตายไป หลังจากที่ปลงศพบิดาแล้ว ทั้งสองก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดาด้วยดีวันหนึ่งมีพ่อค้าสำเภาจากเมืองจำปาไปจอดพักอยู่ เสียวสวาสดีจึงได้ขอโดยสารไปกับนายสำเภาด้วย ระหว่างทางที่ไป เสียวสวาสดีถามว่าแกงนี้มีหินไหม เมื่อไปถึงหมู่บ้านเสียวสวาสดีถามว่าหมู่บ้านนี้มีคนไหม เมื่อไปถึงป่า เสียวสวาสดีถามว่ามีต้นไม้ไหม นายสำเภาไม่เข้าใจความหมายของเสียวสวาสดี จึงคิดว่าเสียวสวาสดีเป็นคนบ้าบอไม่เต็มแน่ ๆ แต่ใจหนึ่งก็อยากได้เสียวสวาสดีเป็นเชย เมื่อไปถึงที่บ้านจึงนำความไปเล่าให้นางศรีไวลูกสาวฟัง นางศรีไวจึงเฉลยปัญหาว่า เมื่อถึงแกงแล้วถามว่ามีหินไหม หมายความว่า มีหินอื่นๆ ที่มีค่ากว่าหินอื่นไหม เมื่อถึงป่าถามว่ามีต้นไม้หรือไม่ หมายความว่า ไม้อื่นๆ มีมากก็จริงแต่ไม้ที่มีค่า เช่น จันทร์หอม ไม้กฤษณา มีหรือไม่ เมื่อถึงหมู่บ้านถามว่ามีคนหรือไม่หมายความว่า ในบ้านมีนักปราชญ์หรือไม่นายสำเภาทราบว่าเป็นคนมีปัญญาจึงยกนางศรีไวให้เสียวสวาสดี จะกล่าวถึงเจ้าเมืองจำปา ได้จัดให้คนเฝ้าเวรยาม ใครหลับก็จับลงโทษประหารเสีย และรีบเอาทรัพย์สิน นายสำเภาเกรงจะมีภัยมาถึงตนจึงมอบ

ทรัพย์สมบัติให้ลูกสาวลูกเขยแล้วเตรียมตัวหนี แล้วเล่าเรื่องกรรมเวรที่มาสนองต่อกัน เช่นในสมัยหนึ่ง วั้วตัวหนึ่งชีวิตจนพระองค์หนึ่ง ถึงแก่กรรมภาพ สาเหตุเนื่องจากชาติปางก่อน พระองค์นี้เกิดเป็นลูก เศรษฐีได้หญิงโสเภณีเป็นคู่นอน เมื่อได้หลับนอนกับนางแล้วนางเสีย เมื่อนางตายไปจึงเกิดเป็นวั้ว แล้ว ได้ผูกเวรกันในชาตินี้ เช่นเดียวกันกับพระโมคคัลลานะถูกโจรตีตาย เพราะชาติก่อนได้ตีมารดาตัวเอง ดังนั้นเรื่องกรรมสนองจึงเป็นเรื่องจริง

เสียวสวาสดีได้เข้าไปหาเจ้าของเมือง และเล่าเรื่องเป็นทำนองสอนถึงความไม่น่าไว้วางใจใน ธรรมชาติของมนุษย์เป็นนิทาน และบอกข้อเท็จจริงที่ระชาชนเดือดร้อนให้พระราชาทราบ และเล่าเรื่อง ความโหดร้ายของพระราชามุขผู้เหวอา นิทานเรื่องเล่ห์เหลี่ยมของคน และนิทานเรื่องตัดสินคิดความที่เป็น ธรรมและไม่เป็นธรรม เจ้าเมืองได้ตั้งให้เสียวสวาสดีเป็นบัณฑิต และได้สั่งสอนชาวเมือง มีคำสอนเกี่ยวกับ ผู้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองที่เลว โครงสร้างสำคัญอันเป็นองค์ประกอบของเมือง นิทานของเสียวสวาสดีล้วน เป็นนิทานคำสอน ประกอบธรรมะปรัชญาธรรมและคติธรรมยังมีรายละเอียดอีกมากมาย และ เป็น ประโยชน์อย่างยิ่งแก่คนที่ได้ฟัง เพื่อมีแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาผู้ที่ได้ฟังธรรมแล้วเกิดความศรัทธา เพราะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตเขา และ ทำให้สังคม สงบสุข นอกจากนำไปปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตปกติแล้ว เขาต้องการที่จะสืบสาน รักษาและถ่ายทอดองค์ ความรู้สำคัญนี้มายังคนในรุ่นต่อ ๆ ไป จึงเกิดแนวคิดในการจัดเป็นประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิด ประโยชน์แก่ชุมชนโดยภาพรวม เป็นกิจกรรมงานบุญของชุมชน นอกจากส่งเสริมให้ชุมชนได้รักษาองค์ ความรู้หลักธรรมได้ผ่านกระบวนการประเพณีและวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการจัดงานเพื่อสร้างความ สามัคคี มีการระดมทุนในการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชนให้เจริญสืบต่อไปซึ่งการจัดงานจะทำให้เกิดความ น่าสนใจจนเกิดแนวร่วมมากมายในการมารับฟังธรรมและรักษาองค์ความรู้สำคัญในครั้งนี้ ซึ่งวรรณกรรม เสียวสวาสดี มีอิทธิพลต่อชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดอำนาจเจริญอีกด้วย

๔.๒ ด้านเศรษฐกิจ ผู้วิจัยได้สรุปจากข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรม เรื่องเสียวสวาสดีเป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าที่คนนิยมมากมาย และได้มีผลต่ออิทธิพลในการดำรงชีวิต รูปแบบการวิถีชีวิตวิถีชนคนอีสานที่เกิดประโยชน์หลากหลายทำให้เกิดการสอนด้วยคติธรรมปรัชญา ธรรมจนเกิดเป็นประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามมีผลต่อชุมชนในกลุ่ม ๒ จังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขง ตอนล่าง ของประเทศไทยและวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีนี้ส่งผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ เป็นอย่างดี

๔.๓ ด้านสิ่งแวดล้อม จากผลการสัมภาษณ์ก็ปรากฏในตอนที่ว่า วันหนึ่ง มีพ่อค้าสำเภาจาก เมืองจำปา (เมืองจาม) มาจอดพักที่ท่าน้ำ เสียวสวาสดี ขอโดยสารไปกับนายสำเภา ระหว่างเดินทางผ่าน สถานที่ต่างๆตลอดเวลา เสียวสวาสดี ถามด้วยความอยากรู้อยากเห็นเป็นปริศนาว่า ๑. แก่งที่เราผ่านมา นั้น มีหินหรือบ่ ? (หินแร่เงิน,ทองคำ) ๒. บ้านที่เราผ่านมานั้น มีคนเฒ่าสามขาหรือบ่? (ผู้เฒ่าจำศีล) ๓. ดงที่เราผ่านมานั้น มีไม้บ่? (ไม้จันทน์หอม,ไม้กฤษณา) ๔. เมืองที่เราผ่านมานั้น มีเจ้าครองนครบ่? (พระ ราชทรงทศพิธราชธรรม) และ ๕. ในวัดนี้มีพระเจ้าอยู่ฝัารักษา บ่? (พระสงฆ์ผู้ทรงศีล)

นายสำเภาไม่เข้าใจปรีศนาธรรม คิดว่า เสียวสวาสดี เป็นอะไรไป เป็นคนบ้องหรือเปล่า

แต่ใจหนึ่งก็คิดจะได้เป็นลูกเขย กลับถึงบ้านจึงแนะนำให้รู้จัก คนภายในครอบครัว โดยเฉพาะนางศรีโวลูกสาวคนโปรด และในที่สุดได้จัดการแต่งงานให้เป็นคู่ครองตลอดไป จนทำให้เกิดเป็นการสร้างความตระหนักและซึมซับให้ผู้ฟังได้เกิดความศรัทธาถึงการอนุรักษ์ป่าของชุมชน เพราะถ้ามีการอนุรักษ์ป่าไม่อย่างดี จะเกิดความสมบูรณ์ของผลไม้นานาพันธุ์ และ สัตว์ป่าอยู่กันอย่างสงบสุข ไม่สูญพันธุ์ เมื่อป่าสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านได้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น เกิดแหล่งน้ำที่มีความสมบูรณ์ อันก่อประโยชน์ให้เกิดขึ้นโดยตรงกับคนในชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและยาวนาน โดยเฉพาะชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ชาวบ้านได้ประโยชน์จากแม่น้ำจำนวนมาก ทั้งเรื่องของการดำรงชีวิต อาชีพต่าง ๆ และ ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังส่งเสริมคนในชุมชน ได้มีการจัดบรรยากาศที่อยู่อาศัยให้มีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ สรุปลั้ได้ว่าวรรณกรรมเรื่องเสียวสวาสดีได้ทำให้เกิดการในชุมชนเห็นประโยชน์ของการรักษาสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมเพื่อเกิดอัตลักษณ์ใหม่แก่ชุมชนรู้จักรักษาสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติในชุมชนตามหลักวิชาการหลักของความเชื่อว่าเป็นบุญในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในงานวรรณกรรมเสียวสวาสดี เป็นสิ่งที่จำเป็นไม่แพ้กัน ที่บรรพบุรุษของชุมชนนกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้อยู่กันอย่างสงบสุขทั้งทางโลกและทางธรรมได้อย่างลงตัว

๔) ผลการวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมที่มีต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย ดังนี้

สรุปโครงสร้างสรุปประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

ด้านสังคม

๑. วิถีชีวิตการให้

๒. ประเพณีวัฒนธรรม

๒.๑ ประเพณีหลักนำมาเทศธรรมวัตร และงานบุญต่าง ๆ

ด้านเศรษฐกิจ

๑. อาชีพ

๑.๑ เกษตรกร

๑.๒ อาชีพช่าง

๑.๓ ค้าขาย

๑.๔ มัคนายก

๑.๕ จัดงาน

๑.๖ การแสดง

๑.๗ ออกแบบ

๑.๘ โฆษกพิธีการ

๑.๙ ครู

๒. การท่องเที่ยว

๒.๑ การท่องเที่ยวเชิงประเพณี

๒.๒ การท่องเที่ยววิถีชุมชน

๒.๓ การท่องเที่ยวเชิงมรดกศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

๕) ผลการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย

เป็นการนำชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) ไปใช้ในการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ ประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง โดยเลือกชุมชนที่มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณจังหวัดละ ๑ แห่ง ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณแต่ละจังหวัด ให้เป็นต้นแบบระดับจังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง ร่วม ๒ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๑ ชุมชน และ จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย จำนวน ๒ จังหวัด และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง และ ตอนล่างโดยมีผลการสร้างเครือข่ายดังนี้ การสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศไทย มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ได้แก่ ๑) วัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนงทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และมีเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มี จำนวน ๒ จังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนงทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ ๒) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ

ตอนล่าง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จัหวัดแพร่ และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทิวินาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดวัดบ้านโนนตู ตำบลสร้างนกทา อำเภอเมืองอำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และ กิจกรรมสุดท้าย คือ วันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ได้มีการทำพิธีเปิดป้ายศูนย์เรียนรู้เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ข้อเสนอแนะ

๑) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผู้บริหารคณะสงฆ์ไทยควรจัดให้มีโครงการในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของวัดต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับมาตรฐาน และ มีความปลอดภัย เพราะจากการลงพื้นที่หลายจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย หลายวัดยังไม่มีมีการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง ขณะที่หลายแห่งไม่ได้ให้ความสนใจในคัมภีร์โบราณที่มีอยู่ในวัดเลย จึงอาจทำให้เกิดความเสียหายต่อมรดกกรรมสำคัญของชาติ ถ้ากำหนดเป็นนโยบายของสงฆ์ในการให้ทุกวัดได้สำรวจและจัดระบบการอนุรักษ์โดยแต่ละวัดอาจจะประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เข้ามาร่วมจัดการได้ ด้วยการสนับสนุนของคณะสงฆ์ในระดับชั้นปกครอง และให้ทางหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนา หรือ กระทรวงวัฒนธรรม ควรจัดให้มีงบประมาณ และ นโยบายสำคัญในการส่งเสริมการปริวรรต และ แปลคัมภีร์โบราณสำคัญ พร้อมทั้งจัดพิมพ์เผยแพร่ เพื่อประโยชน์ต่อวงการวิชาการทางพระพุทธศาสนา เพราะองค์ความรู้หลายเรื่องสำคัญปรากฏอยู่ในคัมภีร์โบราณมากมาย และ ควรส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนภาษาในคัมภีร์โบราณ เช่น อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน เป็นต้น

๒) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

(๑) ควรจัดให้มีการสร้างแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบ ของแต่ละจังหวัด เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาดูงาน และ เป็นศูนย์กลางในการให้คำปรึกษาและ ช่วยเหลือวัดหรือชุมชนต่าง ๆ ที่มีความประสงค์จะทำการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของวัดหรือชุมชน

(๒) ควรจัดให้มีคู่มือการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณอย่างสร้างสรรค์ และ คู่มือการเรียนภาษาในคัมภีร์โบราณ เพื่อเผยแพร่อันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างธรรมาทายาทในการสืบต่อการเรียนรู้องค์ความรู้ในคัมภีร์โบราณของผู้สนใจ

<p>๓) ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป</p> <p>(๑) ควรมีการปริวรรตและศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับตำรายาต่าง ๆ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง</p> <p>(๒) ควรมีการศึกษาเพิ่มเติม เฉพาะรูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เกี่ยวข้องกับงานพุทธศิลป์ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง</p> <p>๓) ควรมีการศึกษาเฉพาะในส่วนการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในวรรณกรรมใบลาน</p>
<p>การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์</p> <p>๑. ได้สำรวจวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง</p> <p>๒. ได้ปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมลุ่มน้ำโขง</p> <p>๓. ได้ประโยชน์ของวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการอนุรักษ์รักษาเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน</p> <p>๔. ได้สร้างเครือข่ายหมู่บ้านชุมชนต้นแบบวรรณกรรม ลุ่มน้ำโขงต่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน</p> <p>๕. การนำข้อมูลจากงานวิจัยสามารถสร้างความเชื่อมั่นในวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่าง</p>
<p>การประชาสัมพันธ์</p> <p>- มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต</p>

ประวัติคณะผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการ ผู้วิจัย

๑. ชื่อผู้วิจัย (ภาษาไทย) : นายไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน
(ภาษาอังกฤษ) Mr.chaiyasit udomchokenamorn

๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน : -

๓. วัน เดือน ปีเกิด -

๔. ที่อยู่ปัจจุบันบ้านทุ่งเกษม เลขที่ ๓๔ หมู่ที่ ๕ ตำบลโนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๑๙๐

๕.ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี : ศน.บ. (รัฐศาสตร์การปกครอง) เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ปริญญาโท : รป.ม. (การบริหารจัดการภาครัฐ) มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี

ปริญญาโท : พธ.ม. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาเอก : (ศึกษาอยู่) รป.ด. (รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

๖.การทำงานบริการการศึกษา

- ครูผู้ช่วยสอนวิชาภาษาถิ่น (Dialect) อักษรธรรมอีสาน ในระบบและนอกระบบ
- วิทยากรผู้ช่วย เรื่องภาษาถิ่น อักษรธรรมอีสาน ทั่วไป
- ตรวจพระไตรปิฎก ฉบับอักษรธรรมอีสาน (มจร.) อ่านภาษาบาลีและอักษรธรรม ในช่วง

ปลาย

- พิมพ์ อ่าน เอกสาร ตำราเรียนอักษรธรรมอีสานและอื่นๆ
- อาจารย์ผู้ช่วยภาควิชาภาษาถิ่น (Dialects) อักษรธรรมอีสาน (๒๕๕๔-ถึงปัจจุบัน)
- อาจารย์ผู้สอน คณะสังคมศาสตร์ สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ (ปี ๒๕๕๗-ปัจจุบัน)

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุ
ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน. ๒๕๕๙. “รูปแบบการใช้อำนาจทางการเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรม
อีสานเรื่องเสี้ยวสวัสดิ์ (The Political Power Using Forms on the Isan Literature of
Siewwasadi)” วารสารใบลาน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ
อุบลราชธานี, ๑ (๑) : มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๙

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน. ๒๕๕๙. “การบริหารการพัฒนาเชิงพุทธ (The administrative
developed by Buddhist)” วารสารใบลาน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๑ (๒) : กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๙

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน. ๒๕๕๖. โครงการวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์สาเหตุความเชื่อชาวพุทธที่มีต่อศาลดอนเจ้าปู่ประจำหมู่บ้าน จังหวัดอุบลราชธานี. (งบประมาณประจำปี ๒๕๕๖ : แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน. ๒๕๕๘. โครงการวิจัยศึกษาวิเคราะห์นวัตกรรมการอักษรรรมอีสาน. (งบประมาณประจำปี ๒๕๕๘ : แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน ผู้ร่วมวิจัย ๒๕๕๓ เรื่องบทบาทของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์ประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน "ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์มูลกัจจายนะ อักษรรรมอีสาน" ปีงบประมาณ ๒๕๕๘ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน ผู้ร่วมงานการวิจัย "ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา อักษรรรมอีสาน จังหวัดอุบลราชธานี" ปีงบประมาณ ๒๕๕๘ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน ผู้ร่วมงานการวิจัย "ศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวชายแดนกัมพูชา ลาว ไทย" ปีงบประมาณ ๒๕๕๙ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน ผู้ร่วมงานการวิจัย "ศึกษาการเสริมสร้างสุขภาวะของผู้สูงอายุตามหลักพระพุทธศาสนา ในจังหวัดอุบลราชธานี" ปีงบประมาณ ๒๕๕๙ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน ผู้ร่วมงานการวิจัย "การจัดสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุและผู้พิการทุพพลภาพของชุมชน จังหวัดอุบลราชธานี" ปีงบประมาณ ๒๕๕๙ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

๘. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ : ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป Word, Excel, Power Point, โปรแกรม SPSS

๙. หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ตำบลกระโสม อำเภอมือเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๘๗-๒๔๓๘๘๕๖ , ๐๘๐-๗๒๔๗๖๕๘ Email-chaiyasit_ae@hotmail.com

ผู้ร่วมวิจัย ๑

๑.ชื่อ (ภาษาไทย) : พระครูวุฒิศรธรรมบัณฑิต

ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) : Phrakru Wutthidhammabandit

๒.หมายเลขบัตรประชาชน : -

๓.ตำแหน่งวิชาการ : รองศาสตราจารย์

๔.หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ตำบลกระโสม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๘๑-๗๙๐-๘๕๖๕, (E-mail) naretess@hotmai.com.

๕.ประวัติการศึกษา

๕.๑ สำเร็จการศึกษา (วุฒิมหาบัณฑิต) น.ธ.เอก, ป.ธ.๔

๕.๒ สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา

ปริญญาตรี : พธ.บ. (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาตรี : ร.บ. (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ปริญญาโท : รป.ม. (นโยบายสาธารณะ) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ปริญญาเอก : Ph.D. (Public Administration) Nagpur University India.

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ : ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป Word, Excel, Power Point, โปรแกรม SPSS

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุ

๗.๑ หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง ทศนคติของนิสิตที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนสาขาวิชา รัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง บทบาทของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์ประเพณีแห่งเทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

๗.๓ หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างความพึงพอใจกับความผูกพันต่อองค์กรของบุคลากร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

๗.๔ ผู้ร่วมวิจัยเรื่อง การประเมินประสิทธิภาพการสอนวิชาการธรรมะภาคปฏิบัติ ตามการประเมินของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ผู้ร่วมวิจัย ๒

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) พระมหาคำพันธ์ ปภากรโ (ภาคสิม)
 ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) Phrama Kampan Papakaro, Ph.D.
 ตำแหน่งวิชาการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์
๒. หน่วยงานที่ติดต่อได้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
 หมู่ที่ ๑ ตำบลกระโสบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐
 โทร. ๐-๔๕๔๒-๒๑๕๓-๙ แฟกซ์ ๐๔๕ ๔๒๒ ๑๕๕-๙
 E-mail: K_paphakaro@yahoo.co.th
๓. ประวัติการศึกษา
- ๑) สำเร็จการศึกษา (วุฒิต่างศาสนา) น.ธ.เอก, ป.ธ.๓
  - ๒) สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา
    - ปริญญาตรี พธ.บ. (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
    - ปริญญาโท บธ.ม. (บริหารธุรกิจ) มหาวิทยาลัยราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี
    - ปริญญาเอก. (พุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมจร ประเทศอินเดีย
๔. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน
- ปัจจุบัน รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี
 อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตอุบลราชธานี

ผู้ร่วมวิจัย ๓

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) นายรังสรรค์ วัฒนาชัยวิช
ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) Mr.Rangsan Wattanachaiwanich

๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน -

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน

หัวหน้ากลุ่มนโยบายและแผน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์
ปัตตานี

๔. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก พร้อมหมายเลขโทรศัพท์ โทรสาร และไปรษณีย์
อิเล็กทรอนิกส์ (E-mail)

ที่อยู่ปัจจุบัน

เลขที่ ๑๔๖/๓ ซอย ๒ ถนนหลังมอ. ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ๙๔๐๐๐

สถานที่ทำงาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี ถนนสามัคคีสาย ข ซอย
๑๐ ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี โทรศัพท์ ๐๗๓-๔๕๐๐๗๑ โทรสาร ๐๗๓-๔๕๐๐๗๔
โทรศัพท์ : ๐๘-๕๗๘๒-๓๐๒๐ E-mail : jonpattani@hotmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๕๖ พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ) (รัฐศาสตร์การปกครอง) (เกียรตินิยมอันดับสอง)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๖ รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต (รป.บ.) (การบริหารทรัพยากรมนุษย์)

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

พ.ศ. ๒๕๕๘ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) (การบริหารการศึกษา)

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

๖. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุ
สถานภาพในการท การวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัย หรือผู้ร่วมวิจัยใน
แต่ละผลงานวิจัย

๖.๑ ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : ชื่อแผนงานวิจัย

๖.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย : ชื่อโครงการวิจัย

๑) วิเคราะห์กระบวนการใช้จ่ายงบประมาณตามนโยบายและยุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในเขตพื้นที่ภาคใต้ตอนล่าง แหล่งทุนจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๐

๒) แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความเสี่ยงขององค์กรพระพุทธศาสนาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แหล่งทุนจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๑

๖.๓ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : ชื่อผลงานวิจัย ปีที่พิมพ์ การเผยแพร่ และแหล่งทุน (อาจมากกว่า ๑ เรื่อง)

๑) นายรังสรรค์ วัฒนาชัยวิชและร.ต.ต.พิชัย โสหารศิริ งานวิจัยเรื่อง “การดำเนินงานในการพัฒนาวิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี ตามนโยบายของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” การประชุมวิชาการระดับชาติ ศึกษาศาสตรวิจัย ครั้งที่ ๑ วันที่ ๒๙ – ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๗ ณ โรงแรมहरรรษา เจบี หาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๕๗ จำนวน ๕๐๐ เล่ม หน้า ๕๒

๒) นายรังสรรค์ วัฒนาชัยวิช, เอกรินทร์ สังข์ทอง, เรขา ชูสุวรรณ งานวิจัยเรื่อง “สภาพการดำเนินงาน ปัญหาและแนวทางการพัฒนาวิทยาลัยสงฆ์ สังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” วารสารศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๙ ได้รับทุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธวัฒนธรรมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (สพย.)

๓) พระครูสุตกิจสมโสและนายรังสรรค์ วัฒนาชัยวิช งานวิจัยเรื่อง “แนวทางส่งเสริมศีลธรรม และคุณธรรมไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันของนักเรียนโรงเรียนดาวนายร้อย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา” การประชุมวิชาการระดับชาติ ศึกษาศาสตรวิจัย ครั้งที่ ๓ “การพัฒนาคุณภาพการศึกษา: แนวโน้ม ความท้าทาย และความยั่งยืน” วันที่ ๒๘ – ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๕๙ ณ โรงแรมहरรรษา เจบี หาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๕๙ จำนวน ๓๐๐ เล่ม หน้า ๙๕

๔) การวิจัยการปลูกฝังความสุจริตของเยาวชนในสามจังหวัดชายแดนใต้ แหล่งทุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๑ ในตำแหน่งผู้ร่วมวิจัย

๕) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์และการพัฒนาสังคมของ พระสังฆาธิการในสามจังหวัดชายแดนใต้ แหล่งทุนจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๑ ในตำแหน่งผู้ร่วมวิจัย

๖) ความรุนแรงในครอบครัวมีผลต่อความก้าวร้าวของเด็กใน ๓ จังหวัดภาคใต้ แหล่งทุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๑ ในตำแหน่งผู้ร่วมวิจัย

๗) การมีส่วนร่วมในการสร้างทักษะการเรียนรู้ของบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษาในด้านการบริหารงานบุคคลตามทัศนะของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๑๕ แหล่งทุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๑ ในตำแหน่งผู้ร่วมวิจัย

๘) การสร้างมาตรฐานความปลอดภัยสำหรับชุมชนชาวพุทธใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้แหล่งทุนจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๑ ในตำแหน่งผู้ร่วมวิจัย

๙) การปลูกฝังหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้กับเด็กและเยาวชนในสถานพินิจ สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แหล่งทุนจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๑ ในตำแหน่งผู้ร่วมวิจัย

๖.๔ งานวิจัยที่กำลังทำ : ชื่อข้อเสนอการวิจัย แหล่งทุน และสถานภาพในการทำวิจัยว่าได้ทำการวิจัยคล่องแล้วประมาณร้อยละเท่าใด

๑) การเสริมสร้างจิตสำนึกต่อสาธารณะและเครือข่ายการจัดการของชุมชนสร้างสรรค์ในสังคมไทย แหล่งทุนจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๓ ในตำแหน่งผู้ร่วมวิจัย

๒) วิจัยย่อยที่ ๓ นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่าง แหล่งทุนจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๓ ในตำแหน่งผู้ร่วมวิจัย

๓) วิจัยย่อยที่ ๓ การสร้างเครือข่ายจิตสาธารณะในสังคมพหุวัฒนธรรมกับการพัฒนาสู่เมืองสันติภาพไร้รอยต่อ แหล่งทุนจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๓ ในตำแหน่งผู้ร่วมวิจัย

๔) วิจัยย่อยที่ ๑ การพัฒนาหมู่บ้านต้นแบบสันติสุขตามหลักคำสอนของศาสนาในพื้นที่ภาคกลางและภาคใต้ แหล่งทุนจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๓ ในตำแหน่งผู้ร่วมวิจัย

ผู้ร่วมวิจัย ๔

ชื่อ	นางสาวเกษศิริรินทร์ ปัญญาเอก Ms. Ketsirin Panya-ek
วัน เดือน ปีเกิด	-
สถานที่เกิด	๑๘ หมู่ ๑ ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ รหัสไปรษณีย์ ๓๒๐๐๐
ที่อยู่ปัจจุบัน	๑๘ หมู่ ๑ ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ รหัสไปรษณีย์ ๓๒๐๐๐
ที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ รหัสไปรษณีย์ ๓๒๐๐๐ โทรศัพท์ ๐-๔๔๑๔-๒๐๙๔ มือถือ ๐-๙๙๒๐-๓๑๓๔-๒ E-mail : WWeen2@gmail.com .
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. ๒๕๕๕ ศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต (ศป.บ.) สาขาวิชาอนุมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม
ผลงานวิจัยที่ผ่านมา	พ.ศ. ๒๕๕๕ โครงการศึกษา การออกแบบเครื่องประดับตกแต่งร่างกาย ภายใต้แนวคิดการ สวมใส่เครื่องรางของขลัง